Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

O. Helms

OVERLÆGEN FORTÆLLER

København

Jespersen og Pios Forlag

O. HELMS

OVERLÆGEN FORTÆLLER

JESPERSEN OG PIOS FORLAG
KØBENHAVN MCMXL

COPYRIGHT 1940 BY JESPERSEN OG PIO

OMSLAGET: ELFELT FOT.

TRYKT I H. P. HANSENS BOGTRYKKERI
KØBENHAVN

STUDENTERTIDEN.

HOVEDSTADEN.

En Aften først i September kom jeg cyclende til en mindre Købstad og gik ved Nitiden en Tur omkring i Byen; til min Forbavselse var alt Lys slukket og Byen ganske som uddød; da jeg senere gjorde Bekendtskab med en af Byens Beboere og spurgte, hvad de tog sig til Kl. 9 om Aftenen, fik jeg det Svar: »Vi gaar i Seng, paa den Tid er der ikke mere at være oppe for.« Byen saa vel ogsaa den Gang ud, som den nogenlunde havde set ud i Aarhundreder.

Men i en Hovedstad som København er Forholdene anderledes, der sker stadig noget, der er Udvikling og Fremskridt, og her synes enhver Tid naturligvis, at den staar paa Højde med, hvad man kan forlange, og beundrer selv alle de Fremskridt, den har gjort; saaledes var det vel ogsaa, da jeg i 1883 kom til København.

I de Dage, jeg skriver dette, er det 56 Aar siden, jeg var oppe til Studentereksamen, den gammelsproglige. Den 15. Juli skulde der som sædvanlig være den højtidelige Afslutning, Translokationen, og Hurra! saa havde man ikke Ferie til 15. August, saaledes som det var hele Skoletiden igennem, nej, en uoverskuelig Tid til 1. September, naar Universitetsforelæsningerne begyndte. I Aar saa jeg Skolerne fejre deres Afslutninger, saa Børn og Lærere kunde komme ud og holde St. Hans Aften uden at tynges af Skolearbejde, og saa var der to smaa Maaneders Ferie. Men som sagt, alt gaar fremad; min Fader har fortalt mig, at i hans Skoletid varede Sommerferien 14 Dage.

Saa stod man i København den 1. September 1883 med den

sorte Hue med Kokarden paa, som *Drachmann* har besunget (i min Regnskabsbog staar »Studenterhue 4 Kr.«). I Lommen havde man det akademiske Borgerbrev »quod bonum felix faustumqve sit«, og i Hovedet en underlig Blanding af Kundskaber, blandt andet syv Sprog, af hvilke Latinen, hvorpaa der var anvendt 1400 Timer, indtog Hovedpladsen. Det var jo en Tid, da man var begyndt at røre ved Spørgsmaalet, om det egentlig var nogen Nytte til med al den Latin og Græsk; der gik Rygter om at den foretagsomme *Jakob Scavenius*, som da var Kultusminister, havde til Hensigt at smide Græsken ud af Skolen; han havde maaske i sit daadrige Liv ogsaa haft Fornemmelsen af, at der var andre Ting, der var mere betydningsfulde end at kunne læse Odysseen paa Grundsproget. Det var egentlig først sent i mit Liv, at jeg fik nogen Glæde af min Latin, nemlig da jeg begyndte at læse noget af den ældre Zoologi, som jo næsten alt er paa Latin, og som er en lukket Bog for Nutidens yngre Naturhistorikere. Jeg hilste i sin Tid med Glæde Indførelsen af den nysproglige Retning, som jeg nu med megen Beklagelse læser om egentlig er ganske forfejlet.

Den 1. September var jeg saa paa Universitetet for at se paa Opslagene om, naar Forelæsningerne begyndte i Filosofi, og besøgte de Steder, hvor de kemiske, fysiske, zoologiske og botaniske Forelæsninger holdtes. Meningen var, at jeg vilde være Læge — noget skulde man jo være, men nogen egentlig ideel Stræben efter at helbrede mine Medmennesker kan jeg ikke sige, jeg følte. I København havde jeg aldrig været, og hvordan jeg fandt mig til Rette i Gaderne, husker jeg ikke. »Glem ikke at se paa Kortet,« stod der foran i *Erslevs* Geografi, men den Kunst at se paa et Bykort havde aldrig nogen lært mig. København, i hvert Tilfælde den Del af den, jeg havde Brug for, var nu ikke vidtløftig, det var mest den gamle By fra Søerne til Havnen, fra Vestervoldgade til Grønningen. Jeg boede i min Studentertid midt inde i Byen, først i det hyggelige Hyskenstræde paa Hjørnet af Vimmelskaftet i en nu nedrevet Ejendom, siden i Vimmelskaftet Nr. 36. Hvad der laa uden for den indre By kunde man altid lære at kende, Nørrebro og Vesterbro med deres Sidegader med de stolte historiske Navne, det eneste gode ved dem. Villavejene paa Frederiksberg var ogsaa bebyg-

gede og den nærmest Centrum liggende Del af Østerbro, men Vest for Trianglen strakte Fællederne sig, og Nord for dem var der kun spredt Bebyggelse. Vil nogen ulejlige sig med at se paa Kortet, vil de se, hvilken kolossal Udvikling Byen siden har taget. Dengang syntes man selvfølgelig, man kom til en Storstad, hvad København vel ogsaa selv mente, den var. Den forhadte Indespærring bag Volde og Porte var faldet i Halvtredserne og Tresserne til Glæde for de fremadstræbende, til Sorg for de lyriske Gemytter, blandt hvilke *Kaalund* har udtalt sig saa kraftigt i sit Digt »Da de rev Voldene ned«. Naar han lidt bittert skrev, at man til Erstatning for Voldenes Herlighed opnaaede andre Goder:

Boulevarder faar Du som i Paris,
hvor man kan sig sole
og nyde i Mag sin Konditoris
paa Fortovets Stole,

saa var sikkert han som mange alligevel i høj Grad i Tvivl om, hvorvidt København ogsaa kunde faa Del i den sidste Nydelse. I en Artikel om Hovedstadens Fremskridt staar der i »Illustreret Tidende« fra 1884, at en Kafé var begyndt at sætte Stole og Borde ud paa Gaden, men man var nok klar over, at i vort Klima vilde dette ikke finde Efterfølgelse. Voldenes Nedrivning var iøvrigt i Begyndelsen af Firserne ogsaa kun delvis. Christianshavns Vold stod den Gang som nu, Vestervold gik fra Langebro til nuværende Raadhusplads, og en Rest af den gik op til Nørrevoldgade. Østervold med Mølle og hele Herligheden strakte sig fra Sølvgade til Østerbrogade. Naar man saa havde Kastelsvolden, hvortil Aarskort for Familien kostede 2 Kr., var der nok at færdes paa for dem, der yndede Voldidyllen.

Men selvfølgelig var der ogsaa sket andre Fremskridt i Hovedstaden; Drikkevandet var upaaklageligt, der var hverken Aal eller Frøer i det mere, og Vandvæsenet behøvede ikke som nogle Aartier før at advare mod Brugen af det. Paa Graabrødre Torv, hvor fordum Ulfeldts Skamstøtte stod, var der endda en Pumpe, hvor Vandet paa offentlig Bekostning i Sommertiden afkøledes ved Is,

der daglig blev lagt ned. Rendestene fandtes ikke mere i Gaderne, og Renovationskulesystemet, der tidligere Sommeren igennem forpestede hele Byen, var afløst af »Tøndesystemet«. Har man læst lidt om denne mindre appetitlige Side af Byens Hygiejne, vil man erkende, hvilket enormt Fremskridt dette betød. En anden Forbedring i hygiejnisk Henseende, som vistnok netop blev gjort i det Aar, jeg kom til Byen, var, at den gamle Skik, at man paa Flyttedagen maatte kaste alt Skrammel, Sengehalm m. m. ud paa Gaden, uanset om man flyttede eller ej, nu blev forbudt. Hvad man saaledes havde sat paa Gaden, blev hentet af Dagrenovationsmændene, der kaldtes Skraldemænd, fordi de averterede deres Komme ved at svinge med en Træskralde. Om Afskaffelsen af Flyttedagsudrensningen egentlig var en hygiejnisk Forbedring, ved jeg ikke, thi alt det, som man tidligere nemt kom af med, blev nu anbragt paa Pulterkamre, hvorom man i dette Efteraar har faaet rigelig Besked.

Renholdelsen af Københavns Gader blev besørget paa en lidet tiltalende Maade ved Fejning, udført af Ladegaardslemmer. Ladegaarden, hvoraf vist Rester staar endnu, laa hinsides St. Jørgens Sø og var Opholdssted for Fattiglemmer, Alkoholister og lignende. Fejningskorpset var ret sørgeligt at se paa, naar det bevæbnet med Koste og Skovle drog ud under Anførsel af en Opsynsmand. At Ladegaardslemmerne, som de kaldtes, nød en vis Popularitet, kan man se af, at de ikke sjældent besynges af Digterne. I en Revue optraadte en Skuespiller som et Medlem af Korpset og sang en Vise, hvis Indhold vil forstaas, naar jeg blot anfører de to Linier:

Og saa sorte som en Nejer
gaar vi rundt omkring og fejer.

I en Sang, som i 1883 var Sommerens Schlager — vilde man nu kalde det —, skildres ogsaa Livet paa Ladegaarden. Begyndelsen er saaledes:

Der vanker en Yngling ved Ladegaardens Aa
med Trøje og Trætøfler paa.
Af Lintøj man saa ej den ringeste Klud,

thi Skjorten var sat ud;
hans Udgift til Strømper var heller ikke stor,
han gik nok med bare Ben i Tøflerne, jeg tro'r.

Det var en Romance, der blandt andet omhandlede dette reducerede Individs Kærlighed til Gine, og Omkvædet var »Gine, du dejlige Mø.« Hele København sang den, den kendte Visedigter *Rantzau* var Forfatteren og ingen ringere end *Weyse* Komponisten. Jeg blev meget forbavset ved i Det kongelige Teater at høre Melodien spillet af Kapellet. Teksten var her noget anderledes og begyndte: »Der vanker en Kunstner ved Tiberens Bred.« Jeg antager, det var, da Ladegaarden blev afløst af Sundholm, at den ret triste Maade at rense Byen paa blev afløst af andre Metoder.

Som nævnt boede jeg lige ved Strøget, og naar jeg traadte ud af min Gadedør, var jeg midt i det. Strøgtiden var fra to til fire, saa var det en Pligt for rigtige Københavnere at spadsere frem og tilbage; Skikken findes vel endnu, men Tidspunktet er lagt betydeligt senere. Jeg husker, hvad en Mand engang skrev om Livet i en Storstad: alt, hvad man ser, naar man gaar igennem dens Gader, raaber til en: »Køb, lev, nyd.« Ja, det er sandt nu, blot man gaar ti Skridt ned ad en Gade. Der var maaske noget tilsvarende i min Studentertid, men rigtignok i Forhold til Tidens beskednere Krav. Nu til Dags er Blomsterforretningernes Tal utroligt, og de Butikker, hvor der sælges Chokolade m. m., utallige. Den Gang var der paa Strøget to egentlige Chokoladeforretninger, og lige saa mange Blomsterforretninger. Min Fader skrev engang til mig midt om Vinteren om at skaffe en Buket Roser til en Slægtnings Fødselsdag; i den ene Blomsterbutik erklærede man, at de maatte bestilles et Par Dage i Forvejen, i den anden blev mig tilbudt en Buket, hvor Rosenknoppernes Blade var heftet fast med Staaltraad, et festligt Syn; og den Luksus i Damebeklædning, som nu udstilles i hvert andet Vindue, vilde sikkert faa den dalevende ældre Slægt til at besvime, hvis de saa den. Juleudstillinger med Trængsel paa Strøget som nu — aa nej — og naar *Peter Fabers* kendte Julevise begynder:

Sikken voldsom Trængsel og Alarm,
det er koldt, og man maa gaa sig varm,

saa kan jeg forsikre, at Trængselen og Alarmen var af yderst beskedne Dimensioner.

Naturligvis var de Tider forbi, da Husenes Beboere sad udenfor Gadedørene og røg deres Pibe, men der var dog, naar jeg tænker tilbage, paa forskellig Maade en vis gammeldags Hygge over Byen. Hvad der gør den uhyre, altovervejende Forskel mellem den Gang og nu er Færdselsforholdene, og her behøver Jeronimus ikke at holde sig til sin Hukommelse, som selvfølgelig lader alt være bedre i de gode gamle Tider. Fotografien var ogsaa opfundet for et halvthundrede Aar siden, og det er morsomt at se paa Billeder af Københavns Gader fra den Tid; Tegneren fylder jo op efter sin egen Fantasi noget rigeligt med flotte Køretøjer og vælige Heste, men Fotografiet viser — i hvert Tilfælde paa dette Punkt — Sandheden. Hist kom en Sporvogn, her holdt et Par Drosker, og dèr gik nogle Fodgængere paa Fortovet eller Kørebanen, som det kunde træffe sig. Sporvognene gik med Hestekraft, standsede, naar man vinkede som Tegn paa, at man vilde med; det gik ikke med Nutidens Fart; en toetages Sporvogn, som gik fra Østerbro til det vestlige København, tog fra Trianglen en lille Time for at naa Gamle Kongevej. Cycler og Biler fandtes ikke. I 1883 kom et Fremskridt i Retning af at regulere Færdslen gennem Strøget, idet Lastvogne ikke maatte køre her igennem, i hvert Tilfælde ikke paa den mest befærdede Tid. En Tilføjelse, »uden de havde Ærinde i Gaden«, gav Anledning til et Helsidesbillede i et Vittighedsblad, hvor man ser en Betjent spørge Kusken paa en sværtlæsset Lastvogn, om han har Ærinde i Gaden, og faar Svaret: »Ja, vi skal hen i 42 og have en Bajer.« Dagen igennem befærdedes Strøget af Frederiksberg Sporvognsselskabs Omnibusser, toetages Uhyrer, meget solide og sikkert af en fantastisk Vægt. I Sommerrevyen 1892 sang Frederik Jensen i Visen med det berømte Omkvæd: »Drej om af Lille Kongensgade« et Vers om disse Vogne:

De gode, gamle Rumlekasser
fra Hesten og til Frederiksber'
til Østergade mer ej passer,
nu da den asfalteret er.

Det var et mægtigt Drøn, naar de kørte hen ad Gaden, Husene rystede og Ruderne klirrede — bogstaveligt.

Strøget gik som nu fra Kongens Nytorv til Enden af Frederiksberggade, hvor vi nu møder Raadhuspladsen. Kom man hertil, var man i Virkeligheden halvvejs paa Landet, det vil sige Land og By kæmpede indbyrdes. Paa noget af det gamle Voldterræn havde rejst sig Bygninger som National- og Dagmarkomplekset og hele Karréen mod Vesterbrogade med »Paraplyen« liggende paa Hjørnet; men paa den anden Side af Vesterbrogade laa den gamle Vestervold med sine prægtige Træer og Kirsebærgangen ind mod Tivoli, Filosofgangen paa den anden Side imod Vestervoldgade. Nede ved Havnen stødte Volden op til Druknehuset; ligeoverfor laa Kongens Bryghus, ved Siden af dette Kafé Blaataarn, mindende om det gamle Fængsel, medens Gaden længere oppe flankeredes af Magasin-Bygningerne til den gamle Hestgardekaserne. Fra Frederiksberggade ud til Gamle Kongevej var der egentlig hyggeligt i de smaa beplantede Alléer, som gjorde det ud for Fortov.

Selvfølgelig er meget forandret i den indre By siden den Gang, ogsaa af Bygninger. Hyggen og Skønheden har maattet vige for det praktiske; var der en gammel Bygning, der ikke passede ind i Nutiden, blev den revet ned uden Barmhjertighed. Saa tidligt som i 1894 siger Arkitekt *Erik Schiødte* i sin Bog »Gamle københavnske Huse og Gaarde« følgende: »Er det virkeligt ikke muligt at sætte en Lov igennem, som forhindrer, at enhver uforstaaende Kludrer har Lov til at ødelægge en Bygning af arkitektonisk Værd, blot han har saa mange Skillinger i Lommen, at han har Raad til at købe den«; som bekendt gik der mange Aar, før saadan en Lov kom frem. Men den Sans for Bevarelsen af det, der i og for sig havde en Skønhedsværdi, eller føjede sig godt ind i Bybilledet, var kun i ringe Grad fremme den Gang, og det viste sig paa mange Maader, og over for meget forskelligt. Efterslægtsskolens

gamle, ejendommelige Gaard paa Østergade blev nedrevet. Engang i Firserne blev ogsaa et af de skønneste Bybilleder i København ødelagt, Udsigten fra Kongens Nytorv ned over Nyhavn. Hvor Nyhavn stødte op til Torvet, blev nemlig Bethelskibet, en Slags Sømandskirke, anbragt. Det gik dog ikke af uden Protester, og omsider sejlede Skibet andet Sted hen.

Den Ejendom, hvor jeg boede i Hyskenstræde, er nu nedrevet; der var egentlig ganske hyggeligt oppe paa Tredjesalen, smukt om Foraaret, naar Lindetræerne sprang ud ovre ved Helligaandskirken, der da gennem mange Anstrengelser havde ombyttet sit hævdvundne Navn, Helliggejst, med et mere dansklydende. I Vimmelskaftet, hvor jeg senere boede i en Aarrække, er intet videre forandret i Ejendommen Nr. 36. I Stuen rykkede i min Tid *Lorry Feilberg* ind med sit Bageri. Feilberg var, hvad vel nu de færreste ved, som gæster Lorry's Etablissement i Allégade, lyrisk Digter, skattet af de Unge; jeg husker, at jeg en Aften sammen med nogle andre var indbudt hos en Kammerat for at paahøre Oplæsning af Feilbergs Digte. Jeg kan ellers saa mange Vers, men af den Feilberg'ske Poesi husker jeg kun enkelte Linier, som f. Eks.

»Paven og hele hans Munkeslæng
sætter Sneglespyt paa alle Slags Roser«,

og et andet Digt, der begyndte saaledes:

Ja, var det i gamle Dage,
da Skjalden frit ved Hove var Gæst —

saa vilde han gaa op til Kongen og fortælle forskelligt; en Anmelder gjorde opmærksom paa, at Majestæten stadig gav offentlig Audiens. Hver Eftermiddag sad Lorry — som vist engang var begyndt at studere Medicin — i Digterkostyme: Slængkappe og stor, rund, blød Hat, i Butikken. Hans Geni viste sig foruden i Digtningen ogsaa i Bagerivirksomheden. Der var begyndt at komme noget op om, at der ikke var saa rent alle Vegne i Bagerierne, som der burde være; Lorry averterede, at han i sit Bageri ud imod Gaar-

den havde ladet sætte store Glasruder ind, saa at enhver kunde se, at hans Svende hver Dag havde ren, hvid Skjorte paa. Hans Opfindsomhed var ikke udtømt hermed. Det var almindeligt, at sent hjemvendende Selskaber bankede paa Ruden i Bagerier og fik en varm Bolle. Lorry syntes, det var for tørt, og serverede en Morgensnaps Rom hertil. Det gik jo ikke i Længden og fandt sin Taksation i Politiretten; men den aldrig raadvilde Lorry fandt paa Udveje; han lod Rommen indbage i Kagerne, saa gik det. Naar jeg talte om manglende Pietet for det gamle, saa havde jeg fornylig den Glæde at vise en Mand af den yngre Generation, at saadan dog fandtes. Fra Klosterstræde ned forbi Lorry's fordums Bageri er der en Gennemgang, der staar nu som for 50 Aar siden, og aldrig synes der i den Port og Baggaard at være kommen en vandalsk Malerpensel eller Kalkekost. Det griber én om Hjertet at se de kendte Steder saa uforandrede!

Kongens Nytorv var den Gang Byens ubestridte Centrum, i Omfang og Omgivelser ikke meget forskellig fra i Dag, med de Forandringer, som naturnødvendig er fulgt med Tiden; »Hesten« var knap sunket saa meget i Koderne, men ellers vilde man let genkende Pladsen fra den Tid, selv om man nok kunde forbavses over Angleterres Fortovskafé.

Bredgade- og Amaliegadekvarteret var ikke meget forskellige fra nu; med Interesse saa man paa Marmorkirken, paa hvis Genopbygning fra dens ruinlignende Tilstand *Tietgen* nogle Aar i Forvejen havde taget fat. Arbejdet, der varede fra 75 til 94, syntes ikke at fortnes med stor Kraft, men hvad! Domkirken i Florenz var vist et Par Hundrede Aar om at blive bygget.

I mange Henseender var jo virkelig en ny Tid oprundet for København. Parker som Ørstedsparken, Botanisk Have og Østre Anlæg erstattede Voldene som Spadseregange. Søerne laa med deres regelmæssige Bredder, kantede af en kraftig Stensætning; nogen mindre Regelrethed vilde have givet et smukkere Resultat, men Linealen var i høj Kurs.

Hvad der fuldstændig savnedes i Søerne den Gang var det muntre og brogede Fugleliv, som findes nu til Dags, særlig ved Vintertid. Der var intet ud over de kommunale Svaner, og naar

der blev meddelt, at der laa en And eller lignende Fugl i en af Søerne, var det en Sag af Interesse for Fuglekendere, men det hændte sjældent. Naar Hættemaagerne nu behersker hele København, særlig ved Vintertid, færdes overalt i Søerne, paa Gader og i større Anlæg, er der vel faa, der tænker paa, at der i 1939 var 50 Aars Jubilæum for disse Fugles Indvandring i Københavns Søer, hvorfra de efterhaanden bredte sig over hele Byen.

Men der var en anden Fugl, der paa sine Steder prægede Bybilledet, en stor og let kendelig Fugl, der ved Menneskenes Uforstand blev fordrevet. Det var den smukke, blaasorte Kragefugl med den hvide Næbrod, Raagen. Det var ikke blot i Udkanterne af Byen som Søndermarken og Frederiksberg Have, den fandtes. I Grønningen var der en Koloni, ligeledes i Haverne ved Amalienborg, i Bispegaarden paa Nørregade og ved Borchs Kollegium i Store Kannikestræde, muligvis ogsaa flere Steder. Raagerne, der kom i det tidlige Foraar og udbedrede deres Reder, som var anbragte i Trætoppene i tætte Kolonier, var ikke helt tavse i Ynglетiden; der blev sagt, at de forstyrrede Højesteret i dens Overvejelser og Biskoppen i hans Studier; maaske det var af tilsvarende Grunde, de blev fordrevne fra Borch's Kollegium. I Frederiksberg Have skreg de ogsaa og generede, efter hvad man kunde læse i en indsendt Bladartikel, de ensomme Morgenvandrere; en af disse havde vist ogsaa været ude for det samme Uheld, som fik Præsident *Lincoln* til at udbryde: »Det er da godt, at Køerne ikke har Vinger.« Men ellers gjorde Raagerne ingen Fortræd, og de tilsvinede i hvert Tilfælde ikke Bygningerne, som de mange fritlevende Duer gør det nu til Dags.

Man var den Gang ret hurtigt ved Byens Udkanter, og for en rask Fodgænger var det let at komme en Tur i det fri. En Spadseretur ad Vestervold til Langebro foregik i de store Træers Skygge, og vandrede man videre gennem Kikkurven ud paa den dækkede Vej, gik man langs Kalvebodstrand og kunde følge den ud til Faste Batteri og ud paa Fællederne. Øst paa havde man Kastelsvolden med Smedelinien, Strandpromenaden og Turen ad Ny Kalkbrænderi op til Strandvejen. Hele Stykket, hvor nu Frihavnen ligger, var et ubebygget Areal, hvor Arbejdet paa den nye Havn var

i Gang sidst i Firserne. Den Gang og langt senere grænsede f. Eks. Øresundshospitalets Grund op til Kysten; intet Under, thi Øresundshospitalet var Epidemihospital for smitsomme Sygdomme fra Skibene, og Patienterne bragtes i Land pr. Fartøj; hvordan der nu ser ud Øst for Hospitalet, behøver jeg ikke at fortælle. Mellem Østerbro, Blegdamsvej og Tagensvej laa de mægtige, græsbevoksede Fælleder grænsende nordpaa til Jagtvejen, og saavel ad denne som ud ad Strandvejen var der en landlig Spadseretur, paa hvilken man om Aftenen kunde høre talrige Nattergale. Assistenskirkegaard var ogsaa en landlig Idyl, og Terrænet om Damhussøen fuldstændig ubebygget. Charlottenlund laa temmelig langt borte, men kunde jo naas med Tog, Dyrehaven ligesaa. Mange Gange har jeg taget med Toget til Charlottenlund og derfra vandret ad Vejen forbi Ordrup katolske Kirke op til Dyrehaven; bortset fra enkelte Villaer var det altsammen dyrket Land. I Jægersborg Allé laa der et Par Bygninger nærmest ved Charlottenlund, ellers var selve Alléen ikke bebygget, men Villaveje strakte sig ud fra den. Selvfølgelig er den Udvikling, som Bebyggelsen har taget omkring København, den samme som findes i alle Storbyer; de gamle usunde Bydele forlades, og Befolkningen har Tilbøjelighed til at flytte længere ud, hvilket lettes ved Samfærdselsmidlernes Udvikling.

Har jeg nu prøvet at give en Forestilling om, hvordan København i det Ydre den Gang var saa forskellig fra nu, kunde jeg ogsaa lide at fortælle lidt om Livet i Hovedstaden ved den Tid, om hvad det var, der mødte den unge Student. Unægtelig, Livet den Gang var forskelligt fra Nutidens. Imidlertid er det jo ikke Kulturhistorie, jeg vil skrive, der er Bøger nok, hvor man kan læse herom, men jeg vil blot prøve ved enkelte Træk, som har gjort særligt Indtryk paa mig, at ridse et Billede op fra den Tid. Lad Ungdommen forestille sig en By uden Biler, uden Cycler, uden Grammofoner, Radio og Biografer, uden Telefoner og elektrisk Lys, uden Jazz og Dans overalt, uden Friluftsbade, Vandresport og daglige Sportssider i Bladene — den maa indrømme, at det var anderledes den Gang.

Hvad der gjorde en mægtig Forskel var, at København ikke den Gang som nu var en demokratisk By, der var et ret tydeligt

Skel mellem en Overklasse og en Underklasse. Arbejdernes Lønninger var utrolig lave; der skulde meget til, for at en Tjenestepiges Løn gik op over 15 Kr. om Maaneden, og Fritiden var hveranden Søndag Eftermiddag. Paa Hospitalerne havde Sygeplejerskerne det ikke bedre, snarere værre; Lønnen var omtrent den samme som Tjenestepigernes og Arbejdstiden fra 6 Morgen til 8 Aften.

Naturligvis, Priserne var ogsaa lavere den Gang; jeg boede i et Pensionat midt i Byen, hvor Prisen for fuld Pension var fra 50 til 55 Kr. En Bajer kostede 6 til 7 Øre, en Flaske Akvavit 48 Øre. Paa Restauranterne fik man en Kop Kaffe med Brød (to Stk. Wienerbrød) for 25 Øre; der var en stærk Pressekampagne, da Prisen blev sat op til 35 Øre. Min Regnskabsbog fra et Aar midt i Firserne viser en lille Smule om Priserne. Gentagne Gange staar der om en Toddy til 50 Øre; det var i Stedet for Nutidens Whisky. Formodentlig for at kunne nyde den delikate Drik hjemme for en billigere Pris maa jeg bekende, at der undertiden opføres en Flaske Cognac til en Krone; det var vel ikke det allerfineste Mærke, men flottede man sig med 2 Kr., fik man en Flaske med saa mange Stjerner, man kunde ønske sig. Naar et Sted Udgiften til Omnibus og Reparation af Benklæder er slaaet sammen til 85 Øre, kan Skrædderens Arbejdsløn næppe have været stor. Et andet Sted staar: »Et Sæt Tøj 37 Kr.«; det var endda et Sæt fint, blaat Tøj; vi havde nemlig opdaget en Skrædder i Gothersgade, som leverede Tøjet til den Pris. Skat staar opført med 1.50 Kr. Kvartalet; man var den Gang begyndt at sætte Studenterne i Skat, hvad der vakte megen Harme hos dem, og Rodemesteren sagde engang, at han havde ligesaa meget Vrøvl med de Studenter, der boede i hans Kvarter, som med alle de andre Skatteydere tilsammen. Naar en Post paa Regnskabet hedder »Reparation af Helligaands Kirken 40 Øre«, saa kunde der vel ikke repareres farlig meget paa denne storslaaede Kirke for den Betaling. Men jeg husker ogsaa, det var en Tilføjelse paa Skattebilletten udover de 1.50 Kr., og den ærgrede mig, saa jeg i Arrigskab indførte Posten specificeret i Regnskabet. Alt i alt, Pengene var færre, Tiden i alle Maader nøjsommere, undtagen i Spiritusforbrug, hvilket gav sig tydeligt Udslag i et noget uroligt Gadeliv, særlig Lørdag Aften.

At Butiker lukkede Kl. 6 var der intet der hed, Kl. 9½ var tidsnok, der blev langt senere ført en heftig Kamp om Lukningen Kl. 8. Om Søndagen kunde Forretningerne holde aabent til Kl. 9 om Morgenen og fra Kl. 4 Eftermiddag, saa længe de vilde. Alt, hvad der hedder Moder i Bygningskunst, i Møblering af vore Huse og i Klædedragt, svinger som bekendt, og den ene Tid kan ikke noksom haane og foragte den andens Smag. Der kan nævnes Eksempler nok, men lad os ikke hovmode os! Hvad mon Eftertiden vil mene om de Beboelseshuse, der nu opføres, som mest af alt ligner Fuglebure med Ædekasser udenpaa? Moderne var jo noget anderledes den Gang; ser man et Billede fra Tivoli eller et andet Sted, hvor Mennesker samledes, vil man forbavses over, hvorledes de høje Hatte dominerede paa Herrernes Hoveder. Damerne, der ikke vilde staa tilbage, havde den bekendte Tournure anbragt paa den anden Pol og skulde være stærkt snørede ind om Livet. Selv gik jeg som Student altid med Studenterhue, mit øvrige Overtøj Sommer og Vinter var en Stok. Huen ser man jo nu kun paa Studenternes Tur omkring Hesten efter endt Eksamen. At gaa barhovedet den Gang var utænkeligt og vilde antagelig være blevet mødt med Protest fra Politiet som en Usømmelighed.

Nu til Dags hører jo Mord og Drab i København ikke til Sjældenhederne, men selv naar man tager det langt ringere Befolkningstal i Betragtning, var et Mord den Gang en sjælden Begivenhed, som fæstnede sig stærkt i Hukommelsen. Den celebreste Mordsag, som beskæftigede Pressen og Publikum i lange Tider, var den, der gik under Navnet Lampevejsmordet. Snedker *Sørensen* i Vanløse havde solgt sit Hus og været i København og modtaget Beløbet i 500-Kronesedler. Paa Hjemvejen havde han blandt andet været inde hos Værtshusholder *Schick* og fandtes om Morgenen myrdet paa den øde Lampevej. Schick, hvis Generalieblad vistnok ikke var helt uplettet, blev anholdt, sigtet for Mordet; under Sagen kom det frem, at to andre Mennesker sidste Gang i deres Levetid var sete i hans Beværtning. Schick bedyrede sin Uskyld, og det hjalp ikke, at den øvrige Familie blev inddraget i Sagen. Man skulde jo ikke synes, at denne triste Begivenhed egnede sig til humoristisk Behandling, men den fik dog sit Vers i en af Tidens Revuer:

En Kusk og Værtshusholder Schick
beskyldte man for Mord,
og glad han i Kachotten gik
med Kone, Datter, Søn og Bror;
men hjemme i hans Beverding
der hændte der en sælsom Ting,
thi ved et Skæbnens Drillespil
hans Søgning den tog til.
Mens han sad ene i sit Hul,
var Stuen fyldt fra Loft til Gul',
og mere Øl i Folk der gik,
jo mer man klemte Schick.

Resultatet blev, at da man ikke kunde faa Schick dømt for tredobbelt Mord, og man dog syntes, der skulde noget ud af Sagen, fik han 6 Ugers Fængsel for Hæleri, hvorefter han med Familie vendte Fædrelandet Ryggen.

Livet i København var utvivlsomt den Gang paa alle Maader et langt jævnere Hjemme- og Indendørsliv end nu. For den Del af Befolkningen, der havde Raad dertil, spillede Teatrene, af hvilke netop det fjerde, Dagmarteatret, var kommet til, en stor Rolle. Der var ogsaa jævnere Forlystelsesanstalter som Vesterbros Teater, Kalkeballen og lignende. National var netop opført, og Cirkus blev bygget. Sommersøndage var en Tur i Skoven til Charlottenlund eller Dyrehaven meget brugt; det gik pr. Bane, Dampskib, Kapervogn eller med den i nogle Aar ad Strandvejen løbende, men aldrig rigtig populære Dampsporvogn, der vist af og til anrettede nogle Ulykker blandt de Spadserende, som ikke var vante til at tage sig i Agt. Dette blev ogsaa besunget i en Revuevise, der endte saaledes:

Thi for Spøgs Skyld tager man ud til Klampenborg,
og saa er man død, naar man skal hjem.

Kapervognene holdt paa Trianglen og havde deres Navn af, at de søgte at kapre Passagerer, altid under Foregivende af, at de kørte lige straks. Vognen skulde jo helst være fyldt, og til en Be-

gyndelse blev et Par saakaldte »Lokkeduer« anbragte deroppe. Blev de Passagerer, som var gaaet om Bord, utaalmodige, trøstedes de med Tilraab fra Kusken til Staldkarlen: »Læg op, Ferdinand«, hvorpaa denne gav sig lidt i Lag med Hovedtøjet og Muleposen, uden der kom mere ud deraf.

Færdedes man i Dyrehaven en Sommersøndag, var der bortset fra Bakken og Nærheden af de forskellige Vederkvægelsestempler ikke mange Mennesker at støde paa, paa Hverdagene yderst faa. Om Vinteren faldt det intet fornuftigt Menneske ind at gaa og fryse i den kolde Skov; tog jeg derud en Vintersøndag, havde jeg det hele for mig selv. Naturligvis, en smuk Vintersøndag var der Mennesker, der spadserede paa Langelinie og et Stykke ud ad Strandvejen, men hinsides Charlottenlund var der øde. Badeanstalterne ved Kysten lukkede med Udgangen af August, og i September ophørte Skovturene. Naar jeg tog ud i Skoven og sad et Sted og nød en Forfriskning, lærte jeg ofte noget af de nærsiddendes Samtaler. Der var naturligvis den stadige Drøftelse af Spørgsmaalet, hvorvidt Tuborg eller Carlsberg burde foretrækkes, og hvis den sidste gik af med Sejren, om det da skulde være en »Ny« eller »Gammel«. Ogsaa hygiejniske Spørgsmaal hørte jeg diskuteret; et Selskab var optaget af Glæden over at være ude, og et Medlem af det udbrød med inderlig Overbevisning: »Den menneskelige Hjerne har nu godt af den friske Luft.« Det kan være rigtigt nok, men de andre Organer kunde vel lige saa godt paavirkes til Gavn. Jeg lærte ogsaa undertiden lidt om Forholdene i fremmede Lande; i et yngre Selskab brillerede en med Beretning om Forholdene i Amerika, som han dog vist kun havde fra anden Haand. Han fortalte, at hvis man derovre vilde besøge nogen, skulde man klappe tre Gange i Hænderne uden for Døren, og tilføjede: »At banke paa Døren er en stor Fornærmelse, saa kommer de ud paa Gangen og klør én.«

Der er nu forløbet mange Aar siden mit Ophold i København som Student, men dette Afsnit af mit Liv staar stadig lyslevende for mig. To Aar tilbragte jeg her senere i min Kandidattid, og jeg har altid holdt meget af København. I den lange Aarrække, da jeg boede i Provinsen, kom jeg dog ret ofte til Hovedstaden og

kunde følge med i de mægtige Forandringer, som foregik. Nu, da jeg lever umiddelbart uden for Storbyen, har jeg let Lejlighed til at se den Udvikling og Forandring, der er foregaaet, men mit Hjerte hænger unægtelig mest ved de Dele af Byen, som staar nogenlunde uforandrede og vækker alle Minderne om en svunden Tid.

STUDIETIDEN.

Jeg har nu søgt at give et kort Indblik i, hvordan den By var, som modtog den 17-aarige Student med Huen paa Hovedet og Stokken i Haanden. Jeg kan roligt sige, at jeg havde ingen ærgerrige Drømme om at erobre København, Verden, Lægekunsten eller nogetsomhelst andet. Jeg kom fra en Skole, hvor jeg havde haft det meget godt, men forfærdelig kedeligt; hvor mærkeligt at træffe sammen med Mennesker, der fortalte, at de havde haft det morsomt i deres Skoletid! Paa mange Maader synes jeg egentlig nu, at jeg var altfor ung til at komme til Storstaden og begynde paa Fagstudierne. Men der skulde hænges i, og hvad jeg muligvis manglede i aandelig Udvikling, kunde vel naas, naar jeg begyndte paa Grundlaget for al Viden og Lærdom, Filosofien.

Maaske jeg ikke var heldig; der var *Høffding* og *Heegaard* at vælge imellem, og den sidste blev mig anbefalet som den letteste at have med at gøre; han var, vel ikke af Aar, men af Ydre, en svagelig Olding. Jeg skrev hans Forelæsninger ned og har siden prøvet at læse dem; jeg forstod ikke en Smule af dem, hvad maaske var min Fejl. Midt i Aaret døde han, og vi fik den friske og frejdige *Kromann*; han var jo nok klar over, at han ikke kunde forlange for meget af os; vi lærte hans lille »Formelle Logik«; det synes jeg mest var Aritmetik og var mig ikke fremmed, og saa havde vi en lille Bog i Filosofiens Historie og vistnok en anden, ikke større, i Psykologi. Ofte har jeg stillet mig selv det Spørgsmaal, om det havde været bedre, hvis jeg havde hørt Høffding, der altid pristes stærkt og havde en begejstret Tilhørerskare. Jeg synes nu aldrig, jeg har mærket Forskel paa Mennesker, der var

cand. phil. eller ikke havde denne Titel. Ingen Eksamen og dens Betydning eller Mangel paa Betydning er jo drøftet som Filosofikum, og der tales stadig om, hvad man eventuelt skal sætte i Stedet. Jeg er mest tilbøjelig til at tro, at man gjorde bedst i at følge et Raad, jeg engang gav en Mand, der klagede over, at Solsorterne aad hans Kirsebær trods alle Midler; det samme Resultat var jeg kommet til, men jeg havde sejret i Kampen og meddelte ham min Fremgangsmaade: jeg huggede Træet. Mon der vilde ske nogen Skade, hvis man gjorde det samme ved Filosofikum; fra Universitetet synes der ikke at lægges stor Vægt paa den, siden man endog har afskaffet Titlen cand. phil., som jeg dog altid hævder, at de maa være berettigede til at bære, som havde taget Eksamen, inden Titlen blev afskaffet.

Men er Studiet af Filosofien ikke afskaffet eller væsentlig ændret, saa kan det samme ikke siges om den næste Eksamen, jeg skulde have fat paa, den, som officielt hed »Medicinsk Forberedelseseksamen«, men aldrig gik under andet Navn end det latinsk klingende »Kantussen«, hvilket nok er fransk og betyder en Natdragt eller Slaabrok; Eksamen ansaas nemlig i sin Tid for at være saa let, at man kunde gaa op til den i dette Klædningsstykke. Det gjaldt imidlertid ikke mere, der var nok at tage Vare paa. Fysiken slap man lettest fra, det var væsentlig ikke mere, end vi havde lært i Skolen, og vor Professor, *Holten*, var visselig ikke en Mand, der fordrede Urimeligheder; han lignede grangivelig et kendt Billede fra Renæssancetiden, der forestiller en italiensk Admiral med et mægtigt Korpus og Dobbelthage. Den uorganiske Kemi foredroges af Professor *Julius Thomsen* i Livkjole — jeg har aldrig kunnet faa oplyst, om det var for at hædre Faget eller for at faa sine gamle Livkjoler slidt op, han optraadte i den Mundering. Han talte klart, og hans Eksperimenter mislykkedes aldrig, hvad man ikke kan sige om hans Kollega, Professor *S. M. Jørgensens*, der foredrog den organiske Kemi. En urimelig lang Tid anvendtes paa Laboratoriearbejde med de uorganiske Analyser, uden at jeg nogensinde er blevet klar over Nytten af disse. Der er dog aldrig nogen af os — uden de faa, der netop gik Laboratorievejen — der siden har gjort en uorganisk Analyse, hvortil kræves et Laboratorium;

jeg ved ikke, om denne Sport drives endnu. Saa var der tilbage de to nu afskaffede Fag, Botanik og Zoologi. I Botanik havde vi den legemligt og aandeligt senile Professor *Diderichsen,* hvis Løbebane var højst ejendommelig.

Naar Botaniken opretholdtes som Fag for de vordende Læger, var det ikke blot af historiske Grunde, men fra de ældste Tider var dog de vigtigste Lægemidler Planter, ikke blot Opium og Digitalis, men ogsaa en Mængde andre Stoffer. I den daværende Farmacopé opførtes af Planter ikke blot Kamille- og Hyldeblomster, men hvordan skulde man kunne ordinere Brystté og Slimté (Species pro thea demulcenti), naar man ikke kendte Døvnælde og Kongelys, og man maatte ikke være uden Kendskab til, at »Melotenplaster« skyldte Planten Melilotus, Stenkløver, sit Navn. I Linnés Farmakologi indtog ogsaa Planterne Hovedpladsen, og Lægemidlerne fra Dyre- og Mineralriget kunde paa ingen Maade komme op her imod. I min Studietid var Forholdet det samme; nu, da alle Lægemidler fremstilles ad kemisk Vej, behøves Botanikken maaske ikke — men alligevel!

Diderichsens Forelæsninger var mildest talt mærkelige, men han var medgørlig til Eksamen, og jeg tror, han havde lagt Mærke til mig. Hans Interesser gik, saa vidt jeg ved, i hans ældre Dage mere i Retning af sproglige end af botaniske Studier. Paa en Auktion i Botanisk Forening købte jeg en Bog, der blandt andet indeholdt Leksikon over et Indianersprog; den vilde Diderichsen gerne købe af mig, og det var let ordnet. Engang i Foraaret tog han os med paa en botanisk Ekskursion i Ordrup Mose; en Dreng kom dèr og falbød mig til en billig Pris den smukke, lille Plante, Melet Kodriver med de rød-violette Blomster. Diderichsen hørte derom og bad mig overlade ham Planten; han fik den for Indkøbspris. Der kan vist udloves en større Belønning til den, der nu kan finde et Eksemplar i Mosen. Jeg havde Fornemmelsen af, at Professoren ved Eksamen huskede mig, ikke just som den, med hvem han havde slaaet nogle Handler af, men som en, der var godt kendt med Blomsterne. Hans Eksamination af mig bestod i, at han efterhaanden trak 16 vildtvoksende Planter frem af en Æske, spurgte mig om deres Navne og en Smule, om jeg kendte nogle medicinske Egen-

skaber hos dem; det var lige saa let for mig at klare, som det kunde have været svært for andre.

I Zoologi havde vi som Lærer under Professor *Lütkens* Sygdom den livlige og fornøjelige *Jungersen.* Han gennemgik paa en tankevækkende Maade Hvirveldyrenes Benbygning, hvad jeg syntes var udmærket. At lære herom kunde være rimeligt nok, thi den Læge, der ikke har lært det, vil jo være ganske uforstaaende, naar han kommer til Menneskets Benbygning, og vil maaske forbavses over, at Manden ikke mangler et Ribben paa den ene Side — det, hvoraf Eva blev skabt. Han vil ogsaa forfærdes, naar han ser, at der hos nogle Mennesker findes et Halsribben, og tro, at man hurtigst maa hen til Kirurgen og faa det fjernet; havde han lært noget om Hvirveldyrenes Benbygning, vilde han vide, at Halsribbenet er yderst almindeligt højt op i Dyreklasserne og Menneskets ikke til at ræddes for.

Naa, men Botanik og Zoologi blev afskaffede. Vi ældre Læger er nu alligevel tilbøjelige til kun at regne dem som rigtige Kolleger, der har lært disse Fag, til Gengæld for den Foragt, hvormed de Unge betragter vore Kundskaber.

Saa gled det med Kantussen paa halvandet Aar, og der kom det store og spændende Afsnit i den medicinske Students Liv, Hospitalstjenesten og det egentlige medicinske Studium; men før jeg beretter herom, vil jeg gerne fortælle lidt om Studenterlivet i København og de politiske og andre Begivenheder, saaledes som de saa ud for mine Øjne.

STUDENTERLIVET.

Jeg havde vel nok en Fornemmelse af, at Studenterlivet ikke var det samme som i Hostrups Komedier, men det kunde dog vel ikke helt have mistet sin Glans. Imidlertid, de gammeldags hyggelige Tider var forbi. »Nye Tider, nye Tanker,« som Studentersamfundets Slagsang begyndte, havde trængt sig frem. Der var kommet Spørgsmaal op om Kvinders Optagelse i Studenterforeningen — o, Rædsel! — utænkeligt for de fleste, og en Kreds af For-

eningens Medlemmer var brudt ud og havde stiftet det radikale Studentersamfund, hvor Kvinderne var med, Politiken sat til Højbords og forskellige sociale Opgaver taget op. Udvandringen var nok sket efter voldsomme Bataljer i Studenterforeningen, hvor det ikke blot var aandelige Vaaben, der var ført i Marken. Men den gamle Studenterforening med sin Bygning, sine Traditioner og sit Bibliotek samlede langt de fleste Medlemmer, selv om »Samfundet« nok ikke tog det saa højtideligt med at forlange akademisk Borgerbrev. Økonomiske Vanskeligheder havde denne Sammenslutning vist stadig, og Lokalerne, der laa i Badstuestræde, var meget beskedne. »Samfundet«s Medlemmer havde saa til Gengæld den Tilfredsstillelse at kalde den gamle Studenterforening for »Slavekirken«, fordi den var bygget paa en Plads, hvor der tidligere havde staaet en Kirke, der benyttedes af Tugthusfangerne, »Slaverne«. Videre tiltalende fandt jeg nu heller ikke »Foreningen«, der laa paa Gammelholm, hvor nu Forsikringsselskabet »Hafnia«s Bygning knejser. Der var noget mørkt og skummelt over Bygningen ude og inde, og noget muntert og blomstrende Studenterliv fandt jeg ikke. Til Dagligbrug kom man ind i en Sal, hvor der sad enkelte og drak en Kop Kaffe. Ved Siden af var et Musikværelse og Spillestue, hvor nogle Skakspillere sad, fordybede i deres Træk, omgivne af nogle Interesserede, og en Avislæsestue. Saa var der en lille Læsesal, hvor den nyere Litteratur var fremlagt, den mindes jeg med Glæde, thi jeg gik ofte derop om Aftenen; alt stod til min Raadighed, der var sjældent andre Gæster. Lørdagaften var der Foredrag, efterfulgt af det naturnødvendige »Sold« i den lille eller oftest højtideligere store »Soldesal«. Det vil nok falde Nutiden lidt besynderligt, at der ligefrem hørte Sold, altsaa Drikkegilde, til efter et Foredrag. Den almindelige Vædske, hvori man soldede, var den til Studenterlivet fra tidligere Tider uundgaaeligt knyttede Drik Punch, et temmelig vammelt Stof. Men nedbrydende Tendenser havde ogsaa indsneget sig her, og nogle var begyndt at solde i de billige Bajere, hvilket imidlertid, selv om det ikke var forbudt, var meget lidt velset. Senioratet sad med de indbudte Gæster — ofte foruden Foredragsholderen nogle Kunstnere, der forlystede Forsamlingen under Soldet — ved Bordet op mod Salens

ene Væg, og sammesteds sad en Del ældre Akademikere, der opfriskede deres Ungdomsminder; da de saaledes sad med Ryggen mod Væggen, kaldtes de altid med Navnet paa et uhyggeligt, lille Dyr — Studenterviddet florerede. Soldet begyndte med Afsyngelsen af den mærkelige Vise til Punchens og Studenternes Pris; det første Vers lød saaledes:

Nu er det stille, han har os forladt,
Solen, den gamle Urostifter,
og i den tavse, kølige Nat
vil vi skride til svare Bedrifter.
Borgeren snorker alt, mens vi
vi gaa paa Perlefiskeri.

Det var vel god Latin i Fyrrerne og Halvtredserne, men passede kun lidt paa Nutiden, som var — hvad jeg senere skal komme til — alt andet end rolig og idyllisk. Den akademiske Ungdom lod sig ikke mere lede af de kendte Førere, den var begyndt selv at have en Mening og vilde tale med. Selv om de værste Urostiftere var forsvundne med Studentersamfundets Dannelse, var der mange tilbage, og en ny Uro brød ud netop i det Aar, da jeg kom over som Student. Striden stod om følgende: den daværende ledende Senior *A. C. Larsen* vilde have politiske Foredrag og indbød til en Begyndelse en af Førerne af hvert Parti, jeg tror *Berg* og *Matzen*. Der var den Gang ikke som nu 17 Partier, men praktisk talt kun Højre og Venstre, hvilket sidste i København først kaldtes Liberale Højremænd, senere Liberale. Men Politik i Studenterforeningen var for mange en Vederstyggelighed, og der blev indkaldt til Generalforsamling med det Formaal at styrte det liberale Seniorat, der vist for Resten var et Blandingsseniorat, hvor foruden Formanden blandt andre Overretssagfører *Axel Bang* repræsenterede den liberale Del. Det blev en stor Generalforsamling, som jeg overværede, og det gik skrapt til. Hvert Parti havde mønstret sine bedste Tropper; de Liberale, som det Parti kaldtes, der vilde have politiske Foredrag, mødte blandt andre med *Hostrup*, hvem man efter en fredelig Forfatter- og Præstevirksomhed havde faaet trukket frem

paa Politikens Skueplads; han blev endog opstillet som Venstres Kandidat i en københavnsk Kreds. De konservative havde foruden de yngre Kræfter som nuværende Professor *Ellinger*, der vistnok var udset til at danne det nye Seniorat, faaet selve *Carl Ploug* frem, den Gang Redaktør af »Fædrelandet«, en Mand, hvem Aarene ikke havde gjort blidere overfor anderledes tænkende. Men han maatte mærke, at Tiden var løbet fra ham, og at det ikke længere var de Dage, da han stod som Studenternes anerkendte og ubestridte Fører. En Sætning, han udslyngede: »Studenter skal ikke beskæftige sig med Politik«, lød jo mærkelig i hans Mund og blev mødt med Tilraab som: »Det har du ikke altid ment.« Og da de respektløse, unge Studenter saaledes faldt ham i Talen, udbrød han bistert: »Jeg er ikke vant til at blive afbrudt af Studenter.« Hans Optræden gjorde egentlig et trist Indtryk paa mig; han var dog en Mand, der havde betydet noget i Fædrelandets Historie, men som øjensynlig ikke forstod den Tid, han nu levede i. Resultatet blev, at det liberale Seniorat faldt, og saa vidt jeg mindes, blev Ellinger ledende Senior i det nye. Jeg husker iøvrigt ogsaa et Seniorat med *Vilhelm Bergsøe* som ledende, men det var maaske først senere. *Ove Rode*, som regnedes for Lederen af de liberale, blev paa Grund af en fræk Tale ekskluderet af Foreningen, og han med den liberale Fløj udvandrede og holdt deres Møder og Foredrag paa »Hotel Phønix«, hvad der ikke gjorde Livet i den gamle Forening muntrere.

Det var kun i det første Par Aar, jeg deltog noget i Studenterlivet, og de fleste lidt ældre Medicinere kom ikke synderligt i Foreningen; dels havde de vel ikke Tid, og dels bevirkede det nære Samvær, de havde under Studierne, at de ikke følte Trang til det kammeratlige Samliv i Foreningen. Jeg gik ud af den og har ikke været der senere.

POLITISKE FORHOLD.

Af hvad jeg har fortalt om Livet i Studenterforeningen, vil man maaske nok have Fornemmelsen, at i det i Ydre idylliske København var alt ikke saa fredeligt, men Modsætningerne brødes stærkt,

ja, paa en Maade, som Nutiden sikkert vil have vanskeligt ved at forstaa; selv om jeg som ung Student ikke deltog i det politiske Liv, havde man det dog saa nær op ad sig, at det var umuligt at undgaa at komme i Berøring dermed. Der taltes ikke blot om Politik ved alle mulige Lejligheder, men Sindene var optagne deraf paa en ganske anden Maade end nutildags, og den politiske Kamp gennem Provisorieaarene vakte blandt Befolkningen indbyrdes et Had og en Forbitrelse, som man nu ikke kender tilsvarende; man vidste saa udmærket, hvem der var Højre, hvem Venstre; Venstrepartiet kæmpede sig frem i Hovedstaden, paa Landet var det saa aldeles overvældende. De herskende Partier er vel altid tilbøjelige til at bruge Magten, men det kan jo ikke nægtes, at den i Form af Provisorier blev brugt ret kraftigt mod Modstanderne. Nutildags hører man dog sjældent om Folk, der sættes i Fængsel for politiske Forseelser. Hvem husker nu, at Venstres Førere som *Berg* og *Hørup* i disse Aar sad maanedsvis i Fængsel. Det, som Striden vaktes ved, var jo den voksende Oppositionsmajoritet i Folketinget og dens Følelse af Magt, som gav sig Udtryk i de kendte Ord: »Ingen over og ingen ved Siden af Folketinget.« Herimod satte *Estrup*s Regering sin Magt, særlig i Form af de provisoriske Finanslove og andre Love, der kulminerede i Provisoriet om Københavns Befæstning. Oppositionen, der først kun havde et Organ, Bergs »Morgenbladet«, fik i 84 Hørups Blad »Politiken«, og Tonen baade i det og i Tinget var sandelig ikke blid. Venstre havde jo veltalende Ordførere, *Berg*, *Hørup*, *Holstein-Ledreborg*, og de nægtede sig ikke noget. Den, der havde det værste Mundlæder, var vel den ypperligt begavede jyske Bonde *Jens Busk*. En af hans Udtalelser vakte megen Opsigt, den staar i Rigsdagstidende omtrent saaledes: »Hvis Kongemagten var afskaffet, vilde ingen give 25 Øre for at faa den igen,« men i Virkeligheden havde den en anden og langt skarpere Ordlyd. Socialdemokratiet rykkede kun langsomt frem; efter Slaget paa Nørrefælled i 1872, hvor Husarerne blev brugt mod Demonstranterne og deres Førere fængslede og to af dem senere formaaede til at udvandre, gik der vel nogen Tid, før Partiet forvandt dette. Af de tre Førere blev *Brix* efter udstaaet Straf herhjemme, medens *Pio* blev i Amerika. *Geleff* vendte i sin høje Alderdom tilbage; jeg

traf ham da som en venlig Bedstefadertype, der visselig ikke gjorde Indtryk af at gaa svanger med samfundsomvæltende Planer.

Nu er det jo ikke Meningen at gennemgaa den politiske Strid, der rasede i de Aar, men jeg synes, at det er umuligt at tale om Livet i København uden at komme ind paa det, der optog alles Tanker. Den første provisoriske Finanslov var udstedt i 1877, og nu kom den anden, 1. April 1885, efter at Forhandlingerne i Fællesudvalg var bristede. Selvbeskatningen til Forsvarets Fremme begyndte, og Livjægerkorpset dannedes. Rundtom i Landet oprettede Venstre de saakaldte Riffelringe, i Modsætning til Skytteforeningerne, der havde et konservativt Anstrøg. Der fortaltes mange Ting ved Provisoriets Udstedelse: at der var forsøgt Indbrud paa Tøjhuset, at et Krigsskib laa paa Reden med Kanonerne indstillede saaledes, at de kunde bestryge Amaliegade, hvis der skulde forsøges Storm paa Amalienborg; i Jylland var Bønderne mange Steder parate til at drage mod København med de nyanskaffede Rifler, og Regeringen var vel i nogen Tvivl om, hvor meget den kunde stole paa Soldaterne. Af Garden var kun et Mindretal uddannet Mandskab inde, og man hjalp sig da med den saakaldte Nobelgarde, en Del frivillige Studenterskytter, der om Eftermiddagen mødte paa Amalienborg og iførtes Gardermundering. Jeg boede sammen med nogle af dem og kunde ikke begribe deres hemmelighedsfulde Forsvinden om Eftermiddagen. En af dem var den senere radikale Politiker *Holger Rørdam,* hvem hans Bedrifter i »Nobelgarden« senere blev revet stærkt i Næsen. En anden var Polyteknikeren *Peter Gudme,* om hvis Tegnetalent der altid laa tydelige Beviser paa hans Bord; jeg begreb ikke, hvorfor Tegningerne pludselig fik saa krigerisk en Karakter, de drejede sig altid om Soldaters Kamp med Folkehoben, hvor Bajonetterne blev kraftigt brugt. En af mine Kammerater, som var Medlem af Studentersamfundet, fortalte, hvordan de dèr samlede Revolvere og andre Vaaben. Ja, 1885 var et bevæget Aar; det var ogsaa den Gang, Berg fik Politimesteren ned af Tribunen i Holstebro og sammen med sine to Medhjælpere blev idømt 6 Maaneders Fængsel, Folketingsmand *Rasmus Clausen* fik 3 Maaneders Fængsel for Majestætsfornærmelse, et Par Tjenestefolk i Jylland fik nogle Maaneder,

fordi de slog en Buste af Kongen i Stykker; *Hørup* blev ved Kriminalretten i den berømte »Hasselkæpsag« dømt til 6 Maaneders Fængsel, en Dom, som dog ikke holdt ved Højesteret; ved Højres Grundlovsfest i Kongens Have opdagedes det, at »Social-Demokraten«s Referent var kommet ind, og det blev forsøgt at drukne ham i Springvandsbassinet, i hvert Tilfælde blev han anbragt der. I Slutningen af Aaret skød *Julius Rasmussen* Knappen af Estrups Frakke, hvilket blev belønnet med 14 Aars Tugthus og førte til Udstedelse af tre provisoriske Love, om Oprettelsen af Gendarmerikorpset, om Ansættelse af mere Politi og det skrappe Straffeprovisorium, hvor en Paragraf lød: »Den, som i Tale eller Skrift ophidser Klasser eller Dele af Befolkningen til Had og Forbitrelse imod andre Klasser eller Dele af den«, kommer i Fængsel; ligeledes var der Fængsel for den, »der udbreder opdigtede eller forvanskede Kendsgerninger for derved at gøre Statens Indretninger eller Regeringens Foranstaltninger foragtelige«. Hvis det ikke var Forsøg paa at genindføre Enevælden, ved jeg ikke, hvad man skal kalde det. At Stemningen i København og rundtom i Landet var forbitret er sikkert nok, og Slagene i Ballerup og Brønderslev lever endnu i den ældste Slægts Hukommelse. Dette eller et følgende Aar var Kongen til Dyrskue i Aalborg, og da han kørte gennem Gaderne, lød der ved Siden af Hurraraabene kraftige Raab: »Ned med Estrup.« Ved Valgkampen et af de næste Aar var Oppositionens Opsang følgende Linier, der gik paa Melodi af »O, Susanne«, Aarets Schlager:

Ned med *Estrup, Scavenius* og *Skeel.*
Vi vil ingen revnet Grundlov ha',
vi vil ha' den ren og hel,

og da Indenrigsminister Skeel døde under Valgkampagnen, blev den rettet til

Ned med *Estrup, Scavenius* og *Ravn,*
vi vil ingen revnet Grundlov ha'
i Folkets København.

En ligefrem Venlighed var det jo heller ikke, naar Modpartiet til Gengæld sang:

Ned med *Berg*, med *Hørup* og med *Bing*.
For om de blev hængte alle tre,
saa gjorde det ingenting.

Bing var da »Politiken«s Forretningsfører og Folketingskandidat. Men jeg skal ikke komme nærmere ind paa Politiken, jeg har blot taget lidt med af, hvad der har gjort Indtryk paa mig, for at vise, at de »gode gamle Tider« ikke var den rene Idyl.

STØRRE BEGIVENHEDER.

I 1884, Aaret efter jeg var blevet Student, mindes jeg to Begivenheder, som stærkt optog Sindene og Bladenes Spalter.

Den ene var den internationale Lægekongres, der i Sommertiden holdtes i København. Man maa huske, at den Gang var Fagene ikke saaledes specialiserede som nu, hvor der vel holdes en Snes forskellige Lægekongresser, hver omfattende sin Specialitet. Der var selvfølgelig Møder, som jeg ikke erindrer, hvor holdtes; Frokost spistes derimod i Telte paa Grønttorvet, og de fremmede lærte at prise det danske Smørrebrød. Hvad der drøftedes stærkt var de store Navne *Pasteur* og *Lister*. Der blev sagt, at Lister, Antiseptikens Opfinder, var her, men ikke tog Del i Kongressen, hvad der var en løjerlig Spøg; Pasteur derimod var stærkt fremme. Der var Middag paa Langelinie, og for at vise de fremmede vor imponerende Skibsfart lod *Tietgen* »Det Forenede«s Skibe sejle lidt op ad Sundet og tilbage igen. Det blev bedre endnu; fra Langelinie skulde de fremmede i Tivoli, og de kom sejlende dertil gennem Havnen og lagde til hinsides Langebro, hvor de gennem ubebyggede Arealer vandrede op til Tivoli. De har forhaabentlig moret sig godt; der var dengang et frygteligt Apparat, en Dampkarrusel, hvis Musik ogsaa blev drevet ved Damp og lød over den halve By.

Jeg tror ikke, Kongressen satte Spor i Lægekunstens Historie, men der var et Par ret dramatiske Begivenheder knyttede til den. Kongressens Sekretær, altsaa den ordnende Kraft, var *Carl Lange*, senere Professor i patologisk Anatomi og ved Siden af en søgt Nerve-

læge, Broder til Kunsthistorikeren *Julius Lange* og den senere Overlæge paa Middelfart Sindssygehospital *Frederik Lange*, Søstersøn til Digteren *Paludan-Müller* og Medlem af Borgerrepræsentationen. Med Skræk opdagedes det, at Kongressens Sekretær, der skulde repræsentere overfor saa mange dekorerede Berømtheder, havde et ganske tomt Knaphul; man skyndte sig at redressere Fejlen, uforsigtigvis uden at spørge Lange, hvad de, der kendte ham, nok vilde have tilraadet. Han læste saa en Morgen i Avisen, at han var udnævnt til Ridder, og det samme var Musikdirigenten i Tivoli, *Balduin Dahl*. Lange sendte sit Kors tilbage; at det var en ikke ringe Skandale vil let forstaas. Den anden Episode, som der gik megen Ry af, var følgende: de mere celebre Fremmede var indkvarterede i københavnske Familier, og ofte var der til Hjælp og Vejviser for dem anvist en yngre Mediciner. Hos den kendte Kaffehandler *Augustin Gamél*, hvis Broder *Arnold* havde medicinsk Embedseksamen, boede en kendt udenlandsk Berømthed; attacheret den Fremmede var en Student *Raahauge*, der følte sig tilsidesat over Gaméls Optræden over for ham og under en Ordstrid paa Gaden smækkede ham en Lussing — mindre pænt, selv om han havde Grund til at føle sig krænket. Det gav Anledning til adskillige Bladartikler og til et Vers i en Vise, der var indlagt i et Stykke, der gik paa Folketeatret. En Dame synger om sine Herrebekendtskaber, den første en Løjtnant, hvis Optræden i Dagmarteatret karakteriseres saaledes:

Og mens Musikken saa paa Noderne,
han sad og spytted dem i Hoderne.

*

Den næste, jeg har kendt,
var medicinsk Student,
ej ung og ej gamél,
men der var i ham Smæld,

*

og mens han stod og gav den arme Klin,
saa sa' han: »Ak, Du lieber Augustin,
ej Dine brændte Bønner hjælpe ka',
for nu skal Du s'gu ha' dada.«

Uhyre vittigt! Og hele København sang den til »Standartenträgermarchen«s Toner.

Den anden store Begivenhed i dette Aar var Christiansborg Slots Brand den 3. Oktober. Jeg sad om Eftermiddagen i Skumringen oppe paa mit Værelse, da min Fætter, der var indkaldt som Husar, kom op til mig og sagde: »Christiansborg Slot brænder.« Saa snart man kom ud paa Gaden, var det ikke til at tage fejl af; Ilden var opstaaet ved Uforsigtighed og bredte sig med rivende Fart; ingen havde tænkt sig Muligheden af en saadan Brandfare, men selv den store Kolonnades Søjler, der saa ud som Sten, viste sig at være af Træ. Hele Kunstsamlingen var den Gang paa Christiansborg Slot. Malerierne blev skaarne ud af Rammerne og bragte i Sikkerhed, og kæmpestore Billedhuggerværker blev kørte paa Blokvogne ned ad Trapperne. Ilden bredte sig, saa at Slukningsmandskabet hurtigst maatte flygte, og alt det Indre blev Rov for Luerne. Hele København var selvfølgelig paa Benene, men Broerne over til Slotsholmen var spærrede af Politi; kun naar en af Sprøjterne kom kørende, aabnedes Politikæden, og Sprøjten og en Hale af Tilskuere kom ind; jeg var selv ikke hurtig eller fræk nok til at slippe ind paa denne Maade. Det mægtige Baal saas over det meste af Sjælland, og Ildgnisterne føg overalt. Højt i Luften trak i Oktobernatten Skarer af Ænder, saa stærkt belyste, at de tog sig ud som illuminerede, det samme Syn, man ser med Fugle i et Fyrtaarns Straaler.

Slottet maatte opgives, nu gjaldt det at redde Thorvaldsens Museum og Slotskirken; brændte den sidste, var der den øjensynligste Fare for Museet. Fra Orlogsværftet blev der hentet Sejl, der vaade bredtes over Museets Tag, som brændende Dele fløj over imod. Jeg var engang kommet til at staa under »Nationaltidende«s Bygning. Pludselig lød et forfærdeligt Brag, og dernæst raslede Ruderne ud i vid Omkreds. Det lød som en mægtig Eksplosion, hvad det da ogsaa var; fra Slottet gik en Forbindelsesgang over til Kirken, det var den, der blev sprængt med Dynamit, et Foretagende, som nok ikke helt lykkedes, men et mægtigt Brag gav det.

Om Dagen mente man at være Herre over Ilden, men næste Nat brød den ud paa mange Steder, og Faren var ikke forbi. Jeg

var med denne Nat, pumpede ved Sprøjterne, var med at flytte et mægtigt Baal af Brædder, som var anbragt i den smalle Gaard mellem Slottet og Det kgl. Bibliotek, og som besynderligt nok en Privatmand tog Initiativet til at flytte ved at samle en Snes frivillige. Fra Bibliotekets Gange var jeg med til at kaste talrige Tryksager ud, formodentlig frygtede man, at de skulde fænge.

At Slotsbranden var en Landsulykke følte tydeligt nok. *Herman Bang,* som da var knyttet til »Nationaltidende«, beskrev Branden i sit malende Sprog; jeg husker en Sætning i hans Artikel, omtrent saaledes: »Man saa Landsfaderen, vridende sine Hænder.« En Artikel i *Bergs* »Morgenbladet« Morgenen efter Branden sluttede med den anmassende og taabelige Udtalelse: »Paa denne Tomt rejses intet Christiansborg for tredje Gang.« Udtalelsen skyldtes ikke Berg, som vistnok misbilligede den, men en af hans Medarbejdere; men selvfølgelig blev den lagt Hovedredaktøren til Last og vakte overordentlig Uvilje.

DET MEDICINSKE STUDIUM.

Kantussen var overstaaet, og nu skulde det egentlige medicinske Studium begynde. Det er maaske underligt at sige, men nu, da jeg er færdig med min Virksomhed som Læge, kan jeg vel nok have Lov til at tilstaa, at Studiet egentlig ikke interesserede mig saa stærkt; Naturen og alt, hvad der fandtes i den, Fuglene, der kom om Foraaret, Løvet, der gulnede om Efteraaret, snedækte Flader i Solskin, Skoven og Stranden med deres Dyreliv, det var min egentlige Lyst og Tilbøjelighed. Om jeg var bleven gladere, hvis jeg havde holdt mig til Naturhistoriestudiet, ved jeg ikke; men jeg ved saa meget, at Chancerne for at leve heraf den Gang var yderst smaa. Altsaa skulde det være Medicinen, og den 1. Februar 1885 samledes jeg med fem Kammerater paa en af Stuerne paa Frederiks Hospital som Volontør paa Professor *Plums* Afdeling, hvor vi et Aar skulde være med ved Stuegang, Operationer og paa Konsultationsstuen. Frederiks Hospital kaldtes det, men under de politisk bevægede Tider søgtes gennemført det oprindelige Navn:

»Det kgl. Frederiks Hospital«, en Betegnelse, som blev trykt paa alle Skrivelser. I daglig Tale kunde det ikke tænkes brugt; blandt Medicinerne gik det altid under Navnet »Frederiks«. Volontørerne var fordelte mellem dette Hospital og Kommunehospitalet, altid kaldet »Kommunen«; der var en vis Tilbøjelighed hos dem, der hørte det sidste Sted hen, til at føle sig lidt hævede over os andre, formodentlig fordi Hospitalet var nyere og mere moderne.

Frederiks Hospital blev jo i sin Tid reddet fra Undergang, og de statelige Pavilloner og Længerne langs Grønnegaarden staar som for 50 Aar siden. Vel var det ikke noget helt moderne Hospital, men der fandtes en vis gammeldags Hygge. Oprindelig var kun Længerne inde i Gaarden bestemte til Sygestuer; de seks smukke Pavilloner med de store Sale og den vældige Højde til Loftet var til Boliger, Administration og til Sygestuer for Hoffets Funktionærer. Jeg ejer tre Beskrivelser af Hospitalet fra tidligere Tid foruden *Oscar Blochs* fra den Tid, jeg selv var der, men nærmere Omtale heraf vil jeg opsætte, til jeg beskriver min Kandidattid.

Saa stillede vi Kl. 8 om Morgenen og blev præsenterede for Professor Plum. Jeg har ofte tænkt paa, at det egentlig var uheldigt, at den første medicinske Professor, jeg traf, var en saa særpræget og højtkultiveret Mand som Professor *Plum;* man ventede uvilkaarligt, at alle de, man senere mødte, skulde være af samme Type, men det var de nu absolut ikke. Hver Volontør fik tildelt nogle Patienter, ved hvis Forbinding han skulde assistere, og som han skulde give Massage, hvis det tiltrængtes. Massage ansaas den Gang for en medfødt Færdighed og var ikke som nu blevet til en hel Videnskab. Paa Hospitalet færdedes man saa 3—4 Timer ved Stuegang, Operationer og paa Konsultationsstuen. Overlægen og Reservelægen var iført hvide Kitler, Kandidater og Volontører gik i deres almindelige Tøj. Meningen var vel, at man skulde vænne sig til Hospitals-Livet, se Patienter og Operationer o. s. v. En given Sag var det, at adskillige besvimede ved den første Operation, og nogle forsvandt helt fra Skuepladsen. Bekendt er Historien om Volontøren, der ikke kunde taale at se Blod, forlod Studiet og blev Officer.

Jeg fandt denne Volontørordning at være et uhyre Tidsspilde;

og naar jeg altid ansaas for en mindre flink og ihærdig Volontør, skyldtes det, at det fra mit Synspunkt var en kedelig og lidet lønnende Forestilling for os; man maa jo huske, at vi kom uden nogensomhelst Forkundskaber. Paa visse Maader var jeg for Resten forud for mine Kammerater, thi naar jeg kunde se mit Snit, smuttede jeg altid ind paa den næste Stue, hvor Stuegangen endnu ikke var arriveret; dèr var gerne en Passiar at faa eller en Avis at læse. Saaledes var den Gang og for Resten ogsaa senere mit Syn paa den Gavn, Volontørerne gjorde, og paa det Udbytte, de fik; men det var jo højtideligt at være udrustet med en Forbindtaske (der stak op af Lommen), med Saks, Pincet og forskellige andre Instrumenter, sikkert ogsaa en Overlevering fra en tidligere Tid, da jeg aldrig saa nogen Anvendelse for andet end Saksen, hvormed Professoren undertiden klippede Enden af et Bind.

Vor Reservelæge, en herlig Mand, *Peter Koefoed*, der senere gik i hollandsk Tjeneste paa Java, holdt nogle Forelæsninger for os for at sætte os ind i Begyndelsesgrundene i Kirurgi og Anatomi. Jeg hørte maaske ikke rigtigt efter, men der var ogsaa noget, jeg ikke forstod, og som stadig gik igen; det var, naar han talte om Karrene i det menneskelige Legeme. Nu ved jeg godt, at dette Udtryk brugtes og vel stadig bruges som Benævnelse i Anatomien, oversat fra det latinske »*vasa*«; der menes Aarerne, men de er da egentlig ikke Kar, og jeg har aldrig forstaaet, hvorfor man bruger denne sælsomme Betegnelse, naar man har det gode danske Aarer; en Forveksling med Apparaterne til at ro en Baad kan dog vel ikke befrygtes.

Paa Hospitalet havde jeg ogsaa Fornøjelsen at stifte Bekendtskab med den uddøde Stand, som hed Stuekoner. For en Nutidsbetragtning tog de sig vel mærkelige ud i deres gamle Kjoler (Ejendom) og med en Kappe eller et helt Sæt paa Hovedet, visselig ikke noget i Retning af Nutidens fikse Sygeplejerske-Kapper eller hvide Enkeslør. De tituleredes »Madam«, de yngre iblandt dem »Jomfru«. Deres Løn var 12 Kr. om Maaneden, deres Værelse et Hjørne af Sygestuen, afskildret fra denne, men Skillerummet gik ikke op til Loftet. Deres Arbejdstid var hele Dagen, og de maatte ikke forlade Hospitalet uden en Seddel fra Kontoret. Kunde de ikke arbejde

mere, vandrede de tværs over Amaliegade med en Kuffert i den ene Haand, et Bur med Kanariefuglen i den anden, og indtog deres Plads som Lem paa Almindeligt Hospital. Man bedes sammenligne dette med Forholdene nutildags, hvor Sygeplejerskernes Uddannelse tager lige saa megen Tid som Skoleembedseksamen, hvor de bor i paladsagtige Bygninger og har 8 Timers Arbejdstid. Megen boglig Lærdom havde Stuekonerne ikke erhvervet, og paa deres Tale hørte man nok, at deres anatomiske og medicinske Kundskaber var kommet gennem Øret og ikke gennem Øjet. Men gennemgaaende var de indenfor deres Omraade samvittighedsfulde og flinke Plejersker, og selv Overlægerne forstod at vurdere dem og havde en vis Respekt for dem. Der var iøvrigt begyndt at ansættes enkelte Sygeplejersker paa Hospitalet den Gang, og det tiltog stærkt i de følgende Aar.

Paa mange Maader var det den Gang en Gennembrudets Tid i Lægevidenskaben. Tuberkelbacillen var opdaget et Par Aar i Forvejen, Antiseptiken var indført, og i Ly af den kunde man indlade sig ganske anderledes paa Operationer end før. Man holdt sig mest til de udvendige Dele, de indvendige Organer lod man helst i Fred. Jeg husker den eneste Gang i min Volontørtid, da der skulde foretages en Underlivsoperation. Kun Halvdelen af Volontørerne skulde møde, og en Mængde Forberedelser blev trufne, inden Operationen kunde foretages; den gik vist ogsaa godt.

Der var paa Frederiks Hospital to medicinske og to kirurgiske Afdelinger; den mindste af disse var oprettet nogle Aar før, og Professor *Saxtorph*, der havde maattet afgive en Del af sine Stuer, var nok ikke blid, hvad der overhovedet ikke laa til ham. Der siges, at han drillede Professor Plum ved kun at ville afstaa nogle Stuer, der laa meget spredt; at de gjorde det er sikkert nok. De to Afdelinger mødtes undertiden under Stuegangen i Grønnegaarden, jeg har ikke Indtryk af noget meget kærligt Sammentræf. Saxtorphs Følge af Volontører var langt det største; moderne Narrestreger som hvide Kitler fandtes overhovedet ikke paa den Afdeling. Naar Saxtorph skulde operere, trak han et Par store Voksdugsmanchetter over Ærmerne og dyppede Fingrene i Karbolvand. Han var ganske vist den, der havde bragt Antiseptiken herhjem, men jeg har rigtignok

Indtrykket af, at Plums Forstaaelse og Gennemførelse af den var langt mere gennemgribende. I Saxtorphs Følge var altid en Volontør med den berømte Karbolspray, en Spritlampe, der opvarmede en Beholder med Karbolvand, som gennem et fint Rør slyngedes som Damp ud i Luften, og anvendtes til at indhylle Operationsfeltet inklusive Operatørens Briller i Karboldampe. Det var en Uriaspost at passe denne Spray, som altid gjorde Knuder, og for hvis Luner den paagældende Volontør selvfølgelig blev gjort ansvarlig. Instrumentet blev besunget i en Vise ved »Kirurgisk Akademi«s 100 Aars Jubilæum:

Æskulaps Søn vandred til Hospitalet,
Sprayen sløred alt med sin hvislende Damp,
gnavne Patienter, og hos Personalet
vindes kun Respekt gennem utrættet Kamp.

Et følgende Vers viser, at Overfloden af Læger og Frygten for, hvordan de skulde eksistere, ikke blot er et Nutids Fænomen. Verset lyder:

Æskulaps Søn! Nu er Tiden til Sange,
Nutid gi'r Bespisning, maaske Fremtiden ej.
Lægerne mange og Tiderne trange,
der bli'r ikke Raad til at fraadse i Steg.

Efter et Aars — efter min Mening godt og vel 1000 spildte Timers — Volontørtjeneste paa kirurgisk Afdeling kom to Maaneders Tjeneste paa medicinsk Afdeling — om muligt endnu mere unyttig — og en Maaned paa Sektionsstuen (Obduktionsstuen). Den laa i Baggaarden i en Bygning for sig selv, passet af en Kvinde, Madam *Johansen,* der vel for at bøde paa Stedets Tristhed havde Urtepotter med Blomster i Vinduerne. Der forudsattes, at en Volontør, naar han tiltraadte Tjeneste her, vidste, hvorledes Obduktion skulde foregaa og de forskellige Organer tages ud og fremlægges til Beskuelse. Det vanskeligste var at udtage Hjernen; det skete ved et Snit tværs over Issen fra Øre til Øre, hvorpaa Hovedhuden krængedes ned for til og bag til, og Hjerneskallen gennemsavedes rundtom. En Volontør, hvis Kundskaber paa dette Omraade øjen-

synlig stammede fra Indianerromaner, lagde Hudsnittet horisontalt rundtom Hovedet, saa at Mandens Skalp mødte Overlægen, da han traadte ind. De paarørende var undertiden ængstelige for, om alt, hvad der hørte til den obducerede, nu kom ind i ham igen, saa at han til sin Tid kunde møde i komplet Stand. Jeg hørte fra et andet Hospital, at den, der hjalp til paa Obduktionsstuen, forsikrede de paarørende: »Hjerte og Lunge, Lever og Tunge, alt kommer paa sin rette Plads; de Herrer Læger ordner det selv« — hvilket sidste var lidt af en Overdrivelse.

Efter Hospitalstjenesten gik man paa Forelæsninger. Eksamen var delt i to Dele; til den første hørte Anatomi med Dissektion, Farmakologi og Fysiologi, medens alle de egentlig lægevidenskabelige Fag: Medicin, Kirurgi o. s. v. hørte til anden Del, der skulde tages et Aar efter første. Det medførte, som rimeligt var, at Hovedvægten af Arbejdet blev lagt paa de Fag, der kom først, frem for alt Anatomien, der den Gang som senere var et vældigt Fag, vel nok Studiets største.

Mange Gange siden i mit Liv har jeg undret mig over, hvortil egentlig dette uhyre Kendskab til Detailler skulde nytte, til de tyndeste Bundter af Muskeltraade, til hvert lille Fremspring eller Fordybning paa en Knogle, til Navne paa Aarernes eller Nervernes fineste Forgreninger. Man havde jo saa at sige aldrig Brug for disse Detailler. Ser man Kirurgerne operere, saa skærer de løs uden altfor smaalige Hensyn; hvad der er hvidt eller gult, det er Hud eller Fedtvævet derunder, det røde er Muskler, og de vokser godt nok sammen igen, Aarerne kalder man ikke ved Navn, men underbinder, saa de ikke sprøjter, og de overskaarne Nerver stoler man paa nok finder de rette paa den modsatte Side af Saaret, naar det er syet sammen. Nu skal ingen sige, at jeg ikke mener, at Anatomien er et betydningsfuldt Fag, men jeg synes, det er drevet ud i alt for mange Detailler; det skal for Resten have været meget være under den Professor, som blev min Lærer, *Chievitz'* Efterfølger. Det Argument, som ofte er fremført, at man skulde gøre den første Del af Eksamen streng for at sortere en Del fra, da der ellers blev for mange Læger, kan jeg ikke anerkende; det var jo en Lærer i Anatomi, Staten havde ansat, og ikke en Skarpretter.

En god Hjælp til at lære de udvendige Deles Anatomi var naturligvis Dissektionsøvelserne, der foregik i et større Lokale, hvor temmelig mange kunde arbejde paa een Gang. Noget synderligt tiltalende Sted var Dissektionsstuen ikke, men det vænnede man sig til, og Samværet var ret hyggeligt og kammeratligt, hvortil ogsaa kom, at man kunde gaa og komme efter som ens Tid var.

Ligene, som brugtes til disse Dissektionsøvelser, kom vist mest fra Straffeanstalter og offentlige Forsørgelsesanstalter, hvor ingen paarørende havde meldt sig. Engang kom der ned paa Dissektionsstuen et Lig, der var tatoveret, men ikke med de sædvanlige, iøvrigt ofte ret godt udførte og ikke alt for sarte Billeder. Her var paa hele Brystet, ret kunstnerisk, tatoveret en uhyggelig Historie, som kendtes af mange Københavnere; hvorvidt der laa noget til Grund for den, ved jeg ikke, den lyder saaledes:

I en velhavende Storkøbmands Gravkapel paa Assistenskirkegaard var hensat Liget af en ung Datter. Om Natten brød en Ligrøver ind og vilde stjæle de Smykker, hvormed hun var begravet. En Ring paa Fingeren vilde ikke gaa af, hvorfor Røveren prøvede paa at skære Fingeren af, ved hvilken Berøring den kun Skindøde vaagnede og rejste sig op i Kisten. Voldsmanden faldt rædselsslagen om og blev fundet af Graveren den næste Morgen. Har Historien noget som helst paa sig, og havde den Mand, paa hvis Bryst Scenen tydeligt var gengivet, noget med den at gøre? Det vil formodentlig aldrig blive opklaret.

Der fandtes vel nok et anatomisk Museum, hvorfra Prosektorerne hentede Præparater frem til de anatomiske Forelæsninger, men Museet var paa Grund af Pladsmangel ikke tilgængeligt for de Studerende! Knoglelæren indtog en stor Plads i Anatomien, og Menneskeknogler var i høj Pris og ikke lette at faa fat i. Jeg havde købt et saakaldt sprængt Kranium med alle de enkelte Knogler sprængt ud af deres Sammenhæng; det kostede 24 Kroner. Engang kom Tilfældet os til Hjælp. Paa Købmagergade blev den gamle kongelige Porcelænsfabrik revet ned, den, hvorfra *Bergsøe* har skrevet sin fantasifulde, lidt usammenhængende Roman »Fra den gamle Fabrik«. Grunden blev gravet ud, og en Dag, da jeg kom forbi med et Par Kammerater, saa vi et Syn, som nok kunde faa en

Mediciners Hjerte til at banke. I den lodrette Væg af en Udgravning stak talrige Menneskeknogler frem. Vi kom hurtigt ned i Udgravningen, laante en Spade af en af Arbejderne og gravede en Del Knogler frem, som vi i Triumf bragte hjem; jeg fik det meste af Skelettet af en ganske ung Pige. Skeletterne laa oven paa hinanden uden Kister, stammede antagelig fra Lig, der under Pesten i 1711 var lagt ned paa Trinitatis Kirkegaard. Andre Medicinere forsynede sig ogsaa, men da vi oprindelige Opdagere to Dage efter kom igen og vilde supplere vore Beholdninger, var der lukket af for Vandet. En indsendt Artikel i et Blad klagede over den Pietetløshed, hvormed de afdødes Grave behandledes; unge Medicinere samlede Knoglerne og slæbte dem bort m. m. Resultatet blev, at Begravelsesvæsenet lod alle Knoglerne køre ud paa Assistenskirkegaard. Jeg havde gennem hele min Studietid udmærket Brug for, hvad jeg havde faaet og blev aldrig plaget af Aander, der vilde hente deres manglende Skeletdele.

Selve det medicinske Studium, der førte til Eksamen, skal jeg ikke komme nærmere ind paa, men vente med at omtale Lægekunstens Standpunkt til Afsnittet om Kandidattiden; at Lægevidenskaben er gaaet uhyre fremad siden den Tid, baade hvad angaar Midler til Erkendelse og til Behandling af Sygdommene, er sikkert nok, selv om jeg ikke helt kan være enig med den Kollega, der forleden sagde til mig: »Alt det, vi lærte til Embedseksamen, duer jo egentlig ikke mere.« Enhver Tid maa jo gaa ud fra det, den kender, og forud for sin Tid kan kun de enkelte store Aander være; man skal blot vogte sig for at sige, som en Mand skrev for 150 Aar siden, at nu var Lægekunsten naaet saa langt frem, at der ikke kunde ventes yderligere Fremskridt; han har formodentlig mange Tilhængere, der i Dag vil sige det samme.

Jeg nævnede før, at de færreste Medicinere tog videre Del i Studenterlivet i Studenterforeningen eller -samfundet. Selv havde jeg Kammerater nok; i det Pensionat, hvor jeg boede, kom forskellige Medicinere og spiste, blandt andre *Niels Kjærgaard*, *C. A. Blume*, *Herman Schwartz* og *Valdemar Hansen*, der senere var Distriktslæge i Frederikssund. Ved Klinikerne og de forskellige Øvelser var man stadig sammen med Kammerater. Megen Tid til at

dyrke Studenterlivet var der egentlig heller ikke; vilde man have en ordentlig Eksamen, maatte der hænges i og Søndagen jævnlig tages med. I det næstsidste Semester var det Skik og Brug, at man hørte Professor *Hirschsprungs* kliniske Forelæsninger paa Dronning Louises Børnehospital fra 8—10 Søndag Morgen. Fra 10—11½ holdt saa Professor *Carl Lange* patologisk-anatomiske Øvelser paa Sektionsstuen paa Frederiks Hospital; det var vel en gavnlig, men ikke altid morsom Anvendelse af sin Søndagformiddag; maaske tog jeg dog ikke Del i dem hver Søndag, jeg maatte da ogsaa ud at se paa Fuglene. Jeg husker engang, at et af Holdene havde lejet en Omnibus til at transportere sig fra Børnehospitalet ud til Bredgade for at naa i rette Tid fra den ene Øvelse til den anden.

Mine nærmeste Kammerater, dem jeg læste sammen med i hele min Studietid, var *Johan Stein,* i mange Aar Overlæge i »De gamles By«, og *Johannes Fibiger*, den kendte Kræftforsker, med hvem min Forbindelse holdtes vedlige til hans altfor tidlige Død af den Sygdom, han selv havde anvendt et Livs Arbejde paa at udforske. Af mere celebre medstuderende og omtrent samtidige var den stilfærdige og tiltalende *Niels Finsen.* Vel kun de, der kendte ham nærmere, vidste, hvad der boede i ham, nogen fremragende Student eller Eksamensmand var han ikke. *Hindhede* var lidt ældre end jeg, saa vor Studietid faldt ikke helt sammen, men vi var en Overgang paa Rohold sammen. *Chr. Saugman, Sophus Bang* og *Kristen Isager,* de tre Pionerer herhjemme i den moderne Tuberkulosebehandling, Sanatoriebehandlingen, var nogenlunde samtidige med mig; jeg kom senere i nær Berøring med dem, men kun Saugman kendte jeg nærmere fra Studietiden. De forskellige Eksamenshold var den Gang ikke større, end at man kendte ikke blot sit eget Hold, men ret godt det, der kom umiddelbart før og efter.

LIV OG INTERESSER UDOVER STUDIET.

Jeg har fortalt om, hvordan Tiden var politisk, og i litterær Henseende var der et Liv og en Grøde som kun sjældent. Det var den Tid, da Brødrene Brandes stod midt i deres Blomstring, da Schan-

dorph skrev sine Romaner, *Henrik Pontoppidan, Herman Bang* og *Peter Nansen* begyndte at komme op, medens blandt de yngste *Gustav Wied, Ove* og *Helge Rode* nu viste sig. Det litterære Marked beherskedes ellers af de store Nordmænd, *Ibsen* med sine Dramaer, som blev mere begejstret modtagne, jo uforstaaeligere de var, *Bjørnson* med sine Samfundsromaner og Skuespil, der havde afløst hans Ungdoms landlige Idyller, *Jonas Lie,* som 1883 havde haft sit store Gennembrud med »Familien paa Gilje«, og den, som vel er den største Prosaist, Norden har ejet, den nu herhjemme næsten glemte *Alexander Kielland* med hans vittige og skarpe, højst betagende Samfundsskildringer.

Hvad jeg hidtil har nævnet, er væsentlig Mænd, der stod paa Oppositionens Side, og de konservative havde ikke rigtig nogen Styrke at stille her imod. *Vilhelm Bergsøes* bedste Tid var forbi, *Molbechs* »Ambrosius«, »Farao's Ring« og »Opad« vejede ikke rigrig til, trods en Studenterforenings-Sang, hvor et Omkvæd lød:

> Molbech skal sejre, Brandes skal fly,
> Opad, opad, opad paany.

Sophus Bauditz's Fortællinger var godt nok lavede, men var dog mere af Typen *Carit Etlar,* altsaa god Underholdning. *Erik Bøgh* var Censor ved Det kongelige Teater, hvis Chef, Kammerherre *Fallesen,* iøvrigt mentes at sympatisere med den moderne Litteratur. Estrups Fætter, *Jakob Scavenius,* der som Kultusminister havde afløst *Fischer,* da denne viste sig mindre paalidelig og med en vis Hældning mod det nye, var i litterære Anskuelser langt mindre umedgørlig end i politiske.

De to Partier var ikke blide imod hinanden; *Edvard Brandes* og *Herman Bang* blev tiltalte for usædelige Skriverier, og selv om det ikke lykkedes at faa dem dømt, blev deres Bøger, henholdsvis »Det unge Blod« og »Haabløse Slægter«, konfiskerede; ak, det var Børnevælling mod, hvad der uanfægtet i vore Dage udsendes i Bunkevis; var det, som skrives nu, udkommet den Gang, vilde der have været daarlig Plads i Fængslerne, hvad der for Resten ogsaa var paa den Tid. *Gustav Wied* fortalte mig i hvert Tilfælde engang,

at han maatte afsone en Fængselsstraf for usædelige Skriverier i Kvindefængslet paa Christianshavn; forhaabentlig var Fangerne godt isolerede. Sammen med Brødrene Rode, Lyrikeren, den senere Læge *Oscar Madsen* og nogle andre udgav han et lille Blad, hvis Titel »Piraten« tydeligt nok angav dets Tendens. Det havde til Motto et Vers af *Holger Drachmann:*

> Vi vil søge til Tops for frit at se ud
> over alt det, som Skoven vil skjule.
> Der svajer for Luften de friskeste Skud
> og synger de sjældneste Fugle.

En Del af de unge Talenter fik Husly i det af *Otto Borchsenius* og Xylograf *Hendriksen* redigerede smukke »Ude og Hjemme«, medens *Peter Hansens* »Nær og Fjern« var Organ for den modsatte Side, hvortil ogsaa det gamle »Illustreret Tidende« nærmest hørte, selv om det ikke tog saa direkte Del i den litterære Strid. Vittighedsbladet »Punch«, der kom hver Torsdag og tilfredsstillede Trangen til illustrerede Morsomheder, som hver Avis nu daglig har adskillige af, havde ganske fornøjelige, farvetrykte Helsides-Billeder med Vittigheder, hvoraf enkelte er blevet klassiske, medens det Indre af Bladet var fyldt med ret talentløs Latterliggørelse af Venstrepartiet, som søgte at stable et tilsvarende Blad paa Benene, men uden Held. De to Partier maalte hinanden Skæppen fuld, og en Mand, som stod paa den modsatte Side, var en umulig Person, hvis Bøger ikke var værd at læse, og hvis Skuespil ikke burde ses.

Holger Drachmann, som »Punch« tidligere havde tituleret »Holger Brakvand« (en god Prøve paa Bladets Vid), vel sagtens med Allusion til hans ikke altid saltvandsægte Historier, havde omvendt sig og var fra sin Ungdoms himmelstormende Poesier gaaet over til at skrive Kantaten til Begivenheden »Det første Spadestik« paa Københavns provisoriske Fæstning. Hen i Firserne opførtes hans »Der var engang« paa Det kongelige Teater, et Stykke, om hvis Værd jeg vel skal vogte mig for at udtale nogen Mening. Det var efter Datidens Forhold sat pragtfuldt op, Hovedrollerne besat

med Det kongelige Teaters bedste Kunstnere *Emil* og *Olaf Poulsen* samt *Betty Hennings*, og *Lange-Müllers* Musik er jo herlig. Men Midsommervisen ansaas for at være en skjult Lovprisning af Militarisme og Selvbeskatning, hvilket skulde fremgaa af Linierne:

Og med Sværdet i Haand
skal hver udenvælts Fjende beredte os kende.

Naar der staar de kendte Linier:

Hvert Sogn har sin Heks
og hver By sine Trolde,

var ingen i Tvivl om, at der sigtedes til Sognenes ledende Venstremænd. Intet Under, at »Politiken«s Anmeldelse in extenso lød omtrent saaledes: »Det kongelige Teater opførte i Aftes en Æventyrkomedie af Hr. Holger Drachmann med Musik af Lange-Müller. Stykket lod til at behage Publikum«.

For de Unge, der var særlig politisk, litterært og socialt anlagte, frembød Tiden nok af Interesse, og hvorledes et Hold af saaledes indstillede Studenter tilbragte deres Fritid, kan man læse om blandt andet i nogle af *Johannes Jørgensens* Bøger. Selvfølgelig deltog jeg ogsaa i Diskussioner med Kammerater om de Spørgsmaal, der var oppe i Tiden, men det var egentlig ikke et meget aandeligt Studenterliv, jeg førte. Mine Sammenkomster med Kammerater oplivedes mere af et Spil Kort og undertiden et Slag Kegler. Men den Gang som senere var min Tilbøjelighed at færdes ude i Naturen. Egentlig Sportsmand har jeg aldrig været, selv om jeg svømmede, gjorde nogen Gymnastik og spillede Cricket. Hvad jeg derimod havde en umaadelig Glæde af, mindre for det egentlig sportsliges Skyld end for Friluftstilværelsen og for Kammeratlivet, der fulgte med, var Roning. Ene af alle Studenterroklubber fandtes den Gang fra gammel Tid Medicinernes Roforening, der vel aldrig havde udmærket sig ved store sportslige Bedrifter, men dog havde en lille Samling af beskedne, tilkæmpede Sølvbægre. Professor *Schmiegelow* havde tidligere været ivrigt Medlem og vistnok en Tid For-

mand; den kendte Sportsmand *Clod-Hansen* var med i min Tid; selv fandt jeg hurtigt et Hold, og hele Livet i Roklubben og Turene med Baaden er nogle af de bedste Minder fra min Ungdom. Vi roede om Morgenen tidligt eller om Aftenen, i Havnen, paa Reden, ned langs Amagers Østkyst eller ud til Tuborg. Om Søndagen foretog vi tit længere Udflugter; smukkest staar for mig en Oktober, der var i Besiddelse af fem Søndage med godt Vejr; jeg tilbragte disse paa Roture til Klampenborg, Skodsborg, Flaskekroen, Kongelunden og Saltholm. Paa de Hold, jeg roede med, var blandt andre afdøde Professor *Fibiger*, Reservelæge *Peter Koefoed*, *Hindhede*, *Muus*, den senere Overlæge i Maribo, den afdøde Øjenlæge *Stadfeldt*, *Henrik Gottschalk* og den prægtige *Johannes Wandall*. Foreningen fik i den Tid et mægtigt Opsving, og foruden den gamle fireaarers Baad købte vi en ny toaarers, der endog deltog i Kaproning med Muus som Træner.

Men saa gik det tilbage. Studentersamfundet, der udfoldede en ivrig Virksomhed paa mange Punkter, fik ogsaa en Roklub (selvfølgelig med Damehold), hvoraf Følgen var, at Studenterforeningen oprettede en Konkurrenceklub. I disse politisk bevægede Tider gik de rolystne ind i den ene eller anden af disse to Klubber, og tilsidst var vi i den medicinske Roforening kun fem Medlemmer tilbage, der sad med to gode Baade, Sølvgenstande og en Kassebeholdning paa 300 Kroner. Vi blev enige om at likvidere, forærede Baadene til Studenterforeningens Roklub mod, at vi fem blev livsvarige Medlemmer, 200 Kr. skænkede vi — ædelt — Lægernes Enkekasse, og for de resterende 100 Kr. gjorde vi os en glad Dag, der begyndte med Overværelse af Cycleløb om Eftermiddagen og sluttede sent om Aftenen i Tivoli; den Gang var der godt Forslag i 20 Kr. pro persona, selv om man ikke nægtede sig noget.

De fleste af dem, med hvem jeg delte det muntre Kammeratliv, er borte, men Minderne staar uudslettelige i Hukommelsen. Hvor kunde det være skønt en stille, klar Oktobermorgen med gyldent Løv paa Kastelsvoldens og Langelinies Træer. Baaden, der laa ved Engelbrechts Badeanstalt (Pladsen ligger nu midt inde i Landet), blev sat i Vandet, og i det stille Solskinsvejr gik det ud til Saltholmen. Paa Stenene omkring Kysten dèr laa de store Graa

sæler og kiggede efter os, og en Tur omkring paa Øen førte os blandt andet hen til Kalkbruddet, hvorfra jeg som Erindring medbragte en Mængde Forsteninger, blandt andet et kæmpestort, smukt Sneglehus, som i mange Aar stod paa mit Skrivebord.

Men det, som fra lidt hen i min Studentertid optog mig i min Fritid, det som til den Dag, da jeg skriver dette, har udgjort en Del af min Tilværelse, saa at jeg kan sige, at der ikke er gaaet en Dag, uden at jeg ved Iagttagelse i Naturen eller ved Læsning har beskæftiget mig dermed, har været Interessen for og Studiet af Fugle. Jeg kommer siden nærmere ind herpaa, men jeg vil her fortælle lidt om, hvordan denne Interesse er opstaaet, ogsaa fordi det er noget, jeg ofte er bleven spurgt om.

I mit Barndomshjem paa Apotheket i Horsens lærte jeg nogle Fugle at kende, de første paa saa tidligt et Tidspunkt, at jeg ikke erindrer det. Stærene byggede i Gaarden i ophængte Kasser eller under Tagskægget, Bysvalerne klinede deres Reder paa de Englehoveder, som pryder Forhusets Facade, og Gulspurvene kom om Vinteren og søgte Føde sammen med Høns og Duer. Om Vinteren kom ogsaa Solsorterne og fortærede Bærrene paa Kristtornen, og Tornirisken byggede i den. Toplærke og Bogfinke færdedes i Snevintre paa Gaden og søgte Føde. En Discipel paa Apotheket, *A. H. Faber*, var meget fugleinteresseret, — en Interesse, der hos ham som hos mange andre begyndte med Ægsamling, — og tog mig undertiden med paa Ture. En Medhjælper paa Apotheket kendte ogsaa Fugle og var Jæger. Jeg glemmer ikke en Søndag, han kom hjem fra Jagt paa Fjorden og medbragte nogle skudte Ryler, Klirer og en Strandskade. Jeg var meget betaget af disse Fugles Skønhed og tænkte, hvor det maatte være herligt at se dem i levende Live, noget jeg senere heldigvis har haft saa rig Lejlighed til. Fra Januar 1879 stammer den første Optegnelse i min ornithologiske Dagbog, som med ikke store Afbrydelser er ført i de siden da forløbne 60 Aar.

I den første Del af min Studentertid var det egentlig Botaniken, som mere tog min Interesse; jeg var ogsaa Medlem af Botanisk Forening og deltog i dens Møder og nogle Ekskursioner, men det var mig maaske lidt for videnskabeligt. Et Tilfælde genvakte min

Fugleinteresse, som siden aldrig forsvandt. En Majdag kom jeg ned til Studenterforeningen og saa i Buskene og paa den lille Plæne udenfor Indgangsdøren den pragtfuldeste af alle vore Sangfugle, Rødstjerten med de røde og hvide, graa og sorte Farver. Det gjorde et saadant Indtryk paa mig, at jeg nu for Alvor begyndte mine Fugleiagttagelser og tilbragte min meste Fritid med at gaa ud og se paa Fugle, først og fremmest optaget af at lære dem at kende. I et Par Aar gik jeg meget alene, thi den Interesse for Fugle, som findes nutildags og giver sig Udslag bl. a. i, at ikke blot Foreninger med naturhistorisk Formaal arrangerer Udflugter for deres Medlemmer for at se paa Fugle, men at ogsaa Dagbladene afholder saadanne, den kendtes aldeles ikke den Gang; en saadan Interesse betragtedes af de fleste som en løjerlig Grille.

København har alle Dage været et ypperligt Sted til Fugleiagttagelser; der var nok at se i Parkerne, paa Kastelsvolden, i Frederiksberg Have, paa Kirkegaardene, paa Amager og i Skovene Nord for Byen. Jeg gennemstrejfede disse Steder paa Sommeraftener og Søndage Aaret rundt, saa hvilke Fugle, der forekom de forskellige Steder; deres Ydre, deres Adfærd og fremfor alt deres Sang optog mig stærkt, og jeg lærte hurtigt alle de smaa Sangere at kende og at skelne deres Stemmer, noget jeg havde umaadelig Glæde af. Jeg tog ud Juninætter for at høre Fuglene vaagne og lytte til deres Sang i Daggryet, hvor ingen andre Lyde forstyrrede, og jeg gik Vinterdage, saalænge det var lyst, i Dyrehaven for at se paa Vinterfuglene. Ægsamling gav jeg mig ikke af med, og jeg var den Gang ikke dygtig til at finde Fuglereder; det kom senere. En Gang imellem fik jeg en Kammerat med og forsøgte at lære ham lidt om Fugle. Resultatet var højst forskelligt. En erklærede: »De har vist mig mange forskellige Fugle, og jeg tror Dem selvfølgelig paa Deres Ord, men unægtelig, for mig saa de ud som temmelig ens, smaa, graa Skabninger.« Saa var der mere Fornøjelse ved at have en musikalsk Mand med som min Ven, den senere Overlæge *Johan Stein*, hvem Fuglestemmerne straks faldt i Ørerne. *Emil Cold*, senere Overlæge i Esbjerg, mindes jeg ogsaa som en fornøjelig Ledsager paa nogle af Turene. Men oftest var jeg alene, og skønt jeg hverken havde Bil eller Cycle, kom jeg vidt omkring. Hvad der hjalp

mig var, at jeg var en meget ivrig og udholdende Fodgænger, der vilde have indtaget en smuk Plads i Nutidens Vandrebevægelse. At gaa en hel Dag omkring i Dyrehaven og ende med at spadsere til København om Aftenen, regnede jeg ikke for noget. En Søndag tog jeg om Morgenen med Toget til Helsingør, besaa Kronborg og vandrede op til Hornbæk, derpaa mod Syd ned forbi Gurresø og endte antagelig i Hillerød. Herfra tog jeg om Aftenen med Toget til Lyngby; jeg vilde egentlig have kørt lige til København, men fik undervejs Lyst til at høre Nattergalesangen paa Strandvejen, stod derfor af i Lyngby, gik over Fortunen til Klampenborg og spadserede hjem ad Strandvejen. Træthed kendte jeg egentlig ikke, selv efter en nok saa lang Tur; paa en Sommerferietur i Jylland gik jeg en Dag ni Mil.

I 1887 hændte der en lille Begivenhed, som kom til at spille ind i en Del af mit senere Liv. En Søndag Formiddag først i Maj var jeg som saa ofte vandret ud paa Amager, havde været ude paa Koklapperne og var under Hjemturen kommet hen i Nærheden af »Faste Batteri«. Paa Ryggen havde jeg en Botaniserkasse, der formodentlig havde indeholdt min Frokost; Rygsækkene var den Gang ikke opfundne. I nogen Afstand ser jeg en Skikkelse, som jeg godt kendte fra Forelæsningerne, en Student ved Navn *Th. Krabbe*. Jeg vidste godt, at han interesserede sig for Fugle, men en vis Tilbageholdenhed, et Beskedenhedskompleks, jeg led af i mine unge Dage — jeg har senere med noget Held bekæmpet det — gjorde, at jeg aldrig havde søgt Forbindelse med ham. Han kendte ogsaa mig af Ydre, vi nærmede os hinanden, og han spurgte venligt, om jeg var ude at botanisere, hvortil jeg svarede, at jeg nok var ude i samme Ærinde som han, nemlig for at se paa Fugle. Saa var Bekendtskabet gjort, og det blev Indledningen til et Venskab, der varede i 50 Aar og først blev afsluttet ved Krabbes Død for tre Aar siden. En Mængde Ture foretog vi derefter sammen, paa Amager, i Dyrehaven og i Københavns Omegn; vi læste til Eksamen sammen og drev om Efteraaret Jagt sammen paa Koklapperne og andetsteds paa Amager. Ja, nu kan jeg sagtens fortryde, at jeg ikke den Gang istedetfor Jagten gjorde nøjagtige Optegnelser over de uhyre Masser af Vadefugle, som da fandtes om

Efteraaret paa Amagers Kyster. Til Jagtturene samledes vi gerne — ofte med nogle ligesindede — paa Langebro om Natten og gik over Fællederne for at være paa Koklapperne ved Daggry, naar Fugleskarerne drog omkring og søgte Føde. Hen paa Morgenen drog vi gerne over Taarnby, drak Kaffe i Nykro og gik saa ned over Kastrup ad Krudttaarnsvej, hvor Krabbe havde Jagttilladelse, og spadserede hjem; det var helt gode Spadsereture, vi tog en saadan Dag, og mange Begivenheder oplevede vi.

Krabbe vilde til Grønland efter endt Eksamen og havde truffet Aftale med Grønlands Styrelse, som for Resten den Gang hed »Den kgl. grønlandske Handel«, om at komme op som Læge til den lille grønlandske Beboelse Arsuk i Sydgrønland efter endt Eksamen i Sommeren 89; selv skulde jeg først have Eksamen i Januar 90. En Dag i Foraaret 89 banker det paa min Dør, og ind træder Krabbe med de Ord: »Helms, vil De ikke ogsaa til Grønland; der bliver en Plads ledig ved Kryolitbruddet i Foraaret 90, søg den, saa er vi kun to Mil fra hinanden og kan jævnlig ses.« Det blev saa en Aftale, og Krabbe fik sin Eksamen i Juni. Den skulde naturligvis fejres, som rimeligt ved en Tur til Krabbes Yndlingsdistrikt, Amager. En smuk Juninat mødtes vi saa Kl. 1 paa Langebro sammen med en tredie ligesindet og jævnlig Deltager i Udflugterne, Grosserer *Klindt*. Nattergalen sang i Haverne ved Faste Batteri, og snart begyndte Dagen at gry og de øvrige Fugle at vaagne. Paa Koklappernes grønne Strandenge viste sig det sædvanlige muntre Liv af Strandfugle; henad Morgenstunden spiste vi Frokost og vandrede gennem Taarnby op til Nykro, hvor Eksamensgildet skulde holdes. Krabbe indbød os flot til at bestille paa hans Regning, hvad vi ønskede. Det blev Sodavand med Pommerans — en den Gang meget yndet Drik — og bagefter Kaffe med Wienerbrød. Udgiften for Krabbe blev ialt omkring halvanden Krone; det er ikke alle, der slipper saa billigt til deres Eksamensgilde.

Krabbe drog til Grønland, jeg blev tilbage og hang i med Studierne, men forberedte samtidig min Grønlandsrejse til Foraaret.

GRØNLAND.

Naar man ved, hvor meget det betyder for de fleste efter deres Embedseksamen at komme til at virke som Læge, maaske uddanne sig i en eller anden Specialitet, som de har kastet deres Kærlighed paa, kan det naturligvis synes underligt, at jeg egentlig slet ikke brændte af Begærlighed herefter. Jeg var for Resten i mine Studenterdage kommet i Berøring med en Specialitet, idet jeg en Tid assisterede Professor *Schmiegelow*, den kendte Øre-, Hals- og Næselæge, paa de to Gratiskliniker, han ledede, paa Kommunehospitalet og den kort før af en Del Specialister oprettede Poliklinik i Vingaardsstræde — ak, hvor var Forholdene heroppe beskedne den Gang, sammenlignet med, hvad Nutiden kræver — og jævnlig hjalp ham i hans Privatpraksis. Nogen Tanke om at gaa videre ad den Vej havde jeg ikke, men har iøvrigt i min senere Virksomhed haft overordentlig Gavn af, hvad jeg da lærte, foruden den Glæde jeg har haft af i hele mit senere Liv jævnlig at have truffet sammen med en saa særpræget, initiativrig og tiltalende Mand som Professor Schmiegelow, selv om det har været udenfor Specialiteten, vi har mødtes. Nu var imidlertid den Tanke sat i mig at komme til Grønland, hvor jeg kunde faa Lejlighed til at se en Natur, et Dyreliv, særlig et Fugleliv forskelligt fra herhjemme.

Jeg gik saa en Dag, et Par Maaneder før jeg tog Embedseksamen, op i Gl. Torv Nr. 22, hvor det *Suhr*'ske Firma ledede »Aktieselskabet Kryolit-Mine- og Handelsselskabet«, som det saa fornemt hed. Jeg fremførte mit Ærinde for Kontorets Leder, Etatsraad

Isberg — et meget passende Navn for en Mand, der havde med Grønland at gøre. Det begyndte ikke saa godt, thi han spurgte mig straks, om jeg havde min Embedseksamen; senere Erfaringer har jo vist, at det er heldigt at overbevise sig herom, naar en Læge skal ansættes ved Kryolitbruddet. Jeg maatte svare, at det havde jeg ikke, men fik den i Januar, hvorefter han foer op med den for ham meget naturlige Udtalelse: »De kan jo ikke vide, om De faar den«. Vi vekslede saa nogle Ord om Sagen, og jeg spurgte, om han vilde have en Udtalelse om mig fra en eller anden; nej, det skulde han nok selv skaffe sig.

Foreløbig gik jeg saa løs paa Embedseksamen, som jeg fik med første Karakter, selv om der ikke var meget tilovers. Mit sidste Fag var mundtlig Kirurgi hos Professor *Mathias Saxtorph*, og et af Spørgsmaalene var Læsioner af Kraniet. Han vilde gerne vide, i hvilken Retning Brudlinien forløb, naar man slog en Mand tilstrækkelig stærkt oveni Hovedet, saa der kom et Brud af Kraniet; det forklarede jeg ham, men han vilde vide, hvad man kaldte den Retning, Bruddet tog; jeg bød paa Storcirklen, hvad vist egentlig var rigtig nok, men han var ikke tilfreds hermed, jeg skulde have sagt Meridianen.

Dagen efter min Eksamen gik jeg atter op paa Kryolitselskabets Kontor, og nu var Stemningen en ganske anden; det var saa udmærket, at jeg vilde tage til Ivigtut, vi skulde skrive en Kontrakt m. m. Alt gik nemt i Orden, og det var jo helt storartet for en ung Læge paa 23 Aar at faa en Stilling med 300 Kr. om Maaneden og alting frit. Jeg hævdede altid, at det den Gang var den bedste Lægestilling i Danmark, ogsaa af den Grund, at man med al god Vilje ikke kunde faa brugt Penge deroppe i det fjerne Land. Paa Hospitalet, hvor jeg senere blev ansat, var det ikke saa flot, Lønnen var 41 Kr. 66 Øre om Maaneden, ja og saa Middagsmad paa Vagtdagene; om man ventede, at der til de øvrige Maaltider og paa Ikke-Vagtdagene vilde komme en Fugl ned fra Himlen og mætte den hungrige Lægekandidat, ved jeg ikke.

Det var med en vis Spænding, jeg første Gang gik om Bord i det Fartøj, som jeg skulde sejle op med, det i de arktiske Ekspeditioners Historie berømte »Fox«. Det var ikke et Skib paa 8000

Tons som de moderne Passagerdampere, men paa 200. Længden var 40 Meter, det var altsaa som et middelstort Lystfartøj af den Slags, de engelske Rigmænd sejler med. Det var i Virkeligheden ogsaa bygget som en Lystyacht og blev i 1857 købt af Lady *Franklin* til at gaa ud paa den fireogtyvende Undersøgelsesekspedition efter hendes Mand, Sir *John Franklin,* der i 1845 var draget ud med de to engelske Skibe »Erebus« og »Terror« (begge de to Navne betyder »Rædsel«, og de kom altfor godt til at svare hertil) for at finde Nordvestpassagen i Amerika og aldrig var vendt tilbage. Tidligere Ekspeditioner havde hjembragt forskellige Genstande fra de forulykkede Fartøjer, men først Fox-Ekspeditionen under Ledelse af *Mac Clintock* lykkedes det at opklare den sørgelige Gaade og finde Stedet, hvor Franklin og hans 100 Mand store Besætning var omkommet. Til denne Ekspedition var »Fox« bleven forstærket med svære Egeplanker paa Kryds og tværs, massive Jernstøtter og ekstra Dæksplanker. Skibet, der nu i en Aarrække havde været i Kryolitselskabets Eje som dets Post- og Passagerskib, var en Sejlskonnert med en Hjælpemaskine, som ikke var saa overdreven kraftig. Det var visselig intet Lystfartøj mere, og hvor man færdedes omkring i det, saa man det kraftige Tømmer, som gjorde det saa velskikket til Sejlads i Isen.

Jeg stiftede nu ogsaa Bekendtskab med Skibets Kaptajn — blandt Kolleger benævnet »*Fox-Olsen*« —, en ypperlig Sømandstype, som jeg siden nærmere skal omtale. Skønt jeg havde boet i København adskillige Aar, ogsaa færdedes paa Christianshavn, havde jeg aldrig været henne ad den stolte Strandgade med dens pragtfulde Bygninger, blandt hvilke særlig hævede sig Asiatisk Kompagnis Palæ, bag hvilket »Fox« laa den første Gang, jeg var om Bord. Senere stiftede jeg ogsaa Bekendtskab med »Krøyers Plads« og den da saa idylliske og maleriske »Grønlandsk Handels Plads«.

Afrejsen var sat til Søndag den 30. Marts Kl. 8 Morgen, og i god Tid stillede jeg paa Toldboden og blev færget over til »Fox«, der laa ude i Havnen. Den Afrejse maa alligevel have gjort stærkt Indtryk paa mig, thi jeg drømmer endnu af og til, at den gentages. Der skulde henimod 100 Mand, Arbejdere, op til Kryolitbruddet, og efter Bestemmelsen skulde de være om Bord om Afte-

nen; en Del vilde dog ikke lade sig snyde for den sidste Lørdag Aften i København, men kom, let forsinkede, men morgenglade, ledsagede af humørfyldte Kammerater om Bord paa Skibet om Morgenen. Kl. 9 manglede endnu to Mand, hvorfor Kaptajnen bestemte sig til at vente til Kl. 11; der var stærk Modvind, saa det hastede ikke saa meget med at komme af Sted. Da de udeblevne heller ikke kom til denne Tid, blev Ankeret lettet, og vi drog af; det var for Resten godt, at vi ikke ventede længere, thi den ene af de borteblevne var rejst ud af Landet, den anden fandtes hængt i Frederiksberg Have.

Saa gik det ad Grønland til over Kattegat og op langs den norske Kyst i kraftig Modvind og Søgang; jeg husker endnu, hvad Kaptajn Olsen gentagne Gange bemærkede: »Fox kan ikke lide denne Næsesjø.« Da Styrmanden saa, at jeg blev noget bleg, trøstede han mig med de Ord: »Ja, Doktor, bliver De søsyg nu, saa beklager jeg Dem;« det var omtrent den samme Trøst, jeg senere har hørt venlige Naboer henvende til en Patient: »Du ser daarlig ud, Du har vist ikke længe igen.« Det gik nu ikke saa galt, blot kunde jeg ikke sidde nede i Kahytten og spise, men sad oppe paa Dækket, hvor Styrmanden surrede mig fast til en Bænk, og Hovmesteren bragte mig Maden op. Mange Timer tilbragte jeg heroppe med at se ud paa Atlanterhavet; straks da vi kom ud i dette, overraskedes jeg af den milde Temperatur, der herskede her, ti til tolv Graders Varme. 24 Dage varede Rejsen, og noget synderligt at tage mig til udover at læse havde jeg ikke, og megen Adspredelse paa Sejladsen var der heller ikke. Ikke et Fartøj saas paa hele Turen, og af levende Væsener kun et ret sparsomt Fugleliv. Saa snart vi passerede Nord om Skotland, kom nogle af de store Havsuler jævnlig strygende forbi, en pragtfuld Fugl, i Flugten noget lignende en Stork; ellers var der kun to Fuglearter, der ufortrødent fulgte Skibet hele Vejen, den lille tretaaede Maage, Tateraken, som den hedder i Grønland, og Isstormfuglen, som Søfolkene altid kalder med det gamle hollandske Navn Malemuk'en; Klodsmaagen kaldte Arbejderne den, egentlig et ret betegnende Navn.

Foruden mig var der kun en Kahytspassager med, der skulde op som anden Maskinmester i Ivigtut. Arbejderne var delte i Hold

og deltog i Arbejdet om Bord, men der kunde ikke blive meget til hver, og mange af dem viste sig uhyre lidt paa Dækket, men tilbragte Tiden nede i det Lastrum, hvor deres Køjer var, med at spille Kort Dagen igennem. Jeg talte en Dag med Styrmanden om denne meget beskedne Installering, men han hævdede, at der var den Plads, som Loven bød; jeg vil indestaa for, at var der ikke for faa Kubikfod, var der heller ikke for mange. Han fortalte mig, at tidligere havde der ikke været Køjeplads til alle, og fire maatte sove paa Dækket omkring Skorstenen; en Nat var der kommet en Sø og havde taget dem med ud i Havet, men en efterfølgende havde afleveret dem igen, jeg ved ikke om nøjagtig paa Pladsen om Skorstenen. Styrmand *Andersen*, der fortalte mig det, var en yderst paalidelig Mand, men jeg vil dog vedføje en lignende Bemærkning, som en amerikansk Reporter gjorde i sit Blad, da han gengav en meget usandsynlig Historie, han havde hørt oppe i Ivigtut; der stod i Bladet: »So tells captain Andersen.«

Langsomt gled det vestpaa mod Grønland, thi naar man er sluppet ud i Atlanterhavet Nord om Skotland, skal man ikke længere nordpaa, men lige mod Vest, for at komme Syd om Kap Farvel. En Aften, jeg var gaaet til Køjs, kom Styrmanden og vækkede mig, hvad jeg havde bedt ham om, naar de første Nordlys viste sig. Jeg kom op og saa for første Gang siden min Barndom Nordlysene, som jeg hver Vinteraften saa i Grønland. Det var en smuk, mild Aften; henne paa Fordækket havde Arbejderne samlet sig og holdt musikalsk Underholdning med Violin og Harmonika, medens enkelte stemmebegavede foredrog nogle ganske morsomme Sange af en Art, som de ikke havde lært i Søndagsskolen.

Dagene blev længere, og vi var allerede over Midten af April; vi nærmede os Grønland og fik i Nærheden af Kap Farvel i tre Dage den Storm, som gerne hersker i disse Farvande; den blæste heldigvis den rette Vej, og vi kom hurtigt op i Davisstrædet, hvor Temperaturen sank til 0°. Ingen, der ser Synet af Isen heroppe for første Gang, vil kunne lade være med at betages af det. Saa langt Øjet rækker, ligger i det blaa, solbelyste Hav Isfjeld ved Isfjeld, store og smaa af de mest fantastiske Former, hvide og lyseblaa. Isfjeldene dannes ved, at Indlandsisen i Grønland stadig skyder

Ismasser ud i Havet, men foruden dem ligger i et mægtigt Bælte inde mod Land eller længere ude den saakaldte Storis, de Ismasser, der kommer fra Polarhavet og med Strømmen drives ned langs Grønlands Østkyst og derefter op langs Vestkysten, hvor de ofte spærrer for Sejladsen. Der kan være Flager paa flere Kilometer paa hver Led og derimellem talrige mindre. Tæt pakket laa disse Masser her, umulige at sejle igennem. Vi var en Morgen lige ud for vort Bestemmelsessted, Arsukfjorden, inde i hvilken Kryolitbruddet ligger. Havde vi kunnet sejle lige ind, var vi kommet til Eftermiddagskaffen i Ivigtut, men vi maatte langt nordpaa for at finde Vej gennem Isen.

Det var en Sejlads af anden Art, end vi havde været vant til; Søen her mellem Isflagerne var rolig, og her var mere Dyreliv. Oppe paa Isen laa Sælhunde, og store Flokke af de sorte og hvide Alkefugle, Lomvierne, laa i Vandet ganske frygtløse, de gled næsten op ad Skibets Sider. Men ind til Land kunde vi ikke komme; i de to Døgn, vi sejlede her i Isen, opholdt Kaptajnen sig oppe i Merset uden Søvn eller Hvile, kun afløst af Styrmanden, naar han skulde ned at spise til Middag eller Aften. Kaffen entrede Hovmesteren op til ham med. Agterude stod Mandskab med lange Stager for at skubbe Isen bort fra Skruen, at ikke dennes Blade skulde knække. Var Skruen klar, lød det op til Kaptajnen, der saa gav Ordre ned i Maskinen, og saa gik vi maaske 100 Meter frem, før Isen sluttede om os igen. Henad Midnat den 23. April talte Kaptajnen om at opgive og søge Nord om Isen ind til Frederikshaab. Jeg gik saa til Køjs, men da jeg kom op Kl. 6 om Morgenen, saa det hele anderledes ud. Vi sejlede nu i spredt Is ind mod Arsukfjordens Munding og saa de pragtfulde, snedækte Fjelde herinde. Det første Bud inde fra Land bragte en hvid Jagtfalk, som kom forbi Skibet, og dernæst kom to Grønlændere i deres Kajakker og blev med deres Fartøjer hejsede ombord. Saa gik det jævnt fremad, og hen paa Eftermiddagen var vi inde ved Ivigtut og lagde til i Baadehavnen. En Baad med Bruddets Funktionærer kom ud, de første Hilsener udvekslede, og snart satte jeg Foden paa Grønlands Klippegrund. Men der var Forskel fra, da jeg for 24 Dage siden traadte paa den faste Jord. I Danmark havde det været mildt

Vejr før Afrejsen; Eranthis, Vintergække og Krokus stod i Flor, tidlige Buske grønnedes, og Kastanjerne stod med store, brune Knopper. Her oppe var ganske vinterligt, og Sneen dækkede Fjeldene, men paa den anden Side skinnede Solen klart; Menneskene gik med Straahatte og var solbrændte. Her var nok vinterligt, men slet ikke umildt; da jeg gik i Land i Ivigtut, sad paa en Sten Hannen af Snespurven i den sorte og hvide Sommerdragt og sang; jeg følte mig straks godt tilpas heroppe og havde Fornemmelsen af, at jeg vilde befinde mig vel her, hvori jeg ikke blev skuffet.

IVIGTUT OG DETS HISTORIE.

Det var unægteligt et andet Land, jeg var kommet til, end det, jeg havde forladt. Man taler altid om Grønland som et Land højt mod Nord, men betænker ikke dets uhyre Udstrækning fra Nord til Syd, som fra Danmark til midt ned i Afrika. Ivigtut ligger omtrent paa samme Breddegrad som Bergen eller Oslo; gennem Skærgaarden sejler man ind ad Arsukfjorden, og omtrent midtvejs i den fem Mil lange Fjord ligger Ivigtut i en Dal paa Sydsiden med Fjorden paa den ene Side, medens Fjelde i en Halvkreds omgiver Dalen paa den anden Side. I denne delvis kratbevoksede Dal, der har en Udstrækning af et Par Kilometer paa hver Led, og hvorigennem strømmer nogle Elve, ligger Ivigtut umiddelbart ud imod Fjorden. Om Vinteren ligesom om Foraaret, da jeg kom, er Dalen og Fjeldsiderne snedækkede, om Sommeren er alt grønt og Dalen saa vel som Fjeldene et godt Stykke op bevoksede med Planter og lavt Krat. Overalt langs Fjorden er der høje og lave Fjelde med allehaande Formationer; ud mod Havet graa og nøgne selv midt om Sommeren, længere inde i Fjorden delvis grønne, saadan er Hovedindtrykket af Arsukfjorden. Smukt og afvekslende er her. Kommandør *Gustav Holm,* en af de bedste Grønlandskendere, har fortalt mig, at han regnede Egnen for en af de smukkeste i Grønland. Hvor man færdes i Fjorden og dens Omgivelser, ser man Kæmpefjeldet Kũnait, i min Tid altid kaldet Kunak, som jeg ogsaa

her vil stave det, et af de højeste Punkter i Grønland; 1400 Meter rager det op med sin spidse Top, hvor Sneen kun er smeltet i Juli og August. I Dalene og paa Fjeldenes lavere Del er der i Aartusindernes Løb samlet et tyndere eller tykkere Muldlag, Betingelsen for al Plantevækst; men man skal sjældent langt ned, før man kommer til Klippebunden.

Indesluttet i alle disse Klippemasser ligger Kryoliten ved Ivigtut sammen med talrige andre Mineralier, et herligt Sted for en Mineralog, for Geologen en uløst Gaade; Kryoliten kendes kun fra eet andet Sted i Verden foruden fra Ivigtut. Hele Partiet, hvor det findes heroppe, er ikke stort, omtrent 600 Meter langt og halvt saa bredt, og oprindelig laa Kryoliten lige op til Overfladen. Den er her blandet med en Mængde andre Mineralier, den brune Jernspat med dens store Krystaller, den ligeledes krystaldannende Blyglans og Svovlkis med sine smaa, gule Terninger. Men der er en Mængde Mineralier af andre Slags, Zink, Kobber, Tin, Arsenik, Molybdæn, Flusspat og meget andet. Alle disse Mineralier brydes sammen med Kryoliten og køres op af Bruddet som værdiløse Slagger. Skyller man dem, ser de jo pragtfulde ud, og rundtom i Danmark, hvor jeg er kommet som Gæst eller Læge, har jeg truffet Stykker af disse Mineralier, hjembragte af Mennesker, der har været i Ivigtut. Jo mere guld- eller sølvglinsende de er, desto højere vurderes de selvfølgelig. En Kone, som havde en Del af disse straalende Sten paa sin Kommode, sagde til mig: »Det maa dog være dejligt at se et helt Bjerg af disse pragtfulde Sten.« Hun vilde være blevet slemt skuffet ved at komme til Ivigtut og se Fjeldene dèr.

I utalte Aartusinder havde Kryoliten ligget urørt i den stille Dal. Nordbobebyggelsen fra omkring Aar 1000 var ogsaa naaet hertil, og Nordboruiner findes omkring ved Arsukfjorden og i selve Ivigtutdalen, men kun spredte, ikke tætte Bebyggelser som i de sydligere Fjorde ved Julianehaab. Da Eskimoerne for 600—700 Aar siden var naaet ned hertil, forsvandt Nordboerne, og Stedet besøgtes jævnligt af de indfødte Grønlændere, der kaldte det Ivigtut, »det græsrige«, et Navn, det fik efter Marehalmen, Ivikæt, der vokser her. Enkelte Ruiner af Grønlænderhytter findes ogsaa i Omegnen, men ellers blev Stedet mest benyttet som Sommerteltplads,

hvor Grønlænderne boede i den gode Aarstid, beskæftigede med Sælfangst og Fiskeri paa Fjorden, med Rensdyrjagt paa Fjeldene; der findes endnu Stengærder, hvor Jægerne laa skjulte under Rensdyrjagten. Netop paa det Sted, hvor Grønlænderne plejede at lægge til Land og slaa deres Telte op, naaede Kryoliten op til Overfladen, hist og her stikkende frem i Krattet eller mellem Plantevæksten. Den undgik ikke Grønlændernes skarpe Blik, de huggede i den og fandt, at den ikke var slet saa umedgørlig som det øvrige haarde Fjeld; der kunde skæres i den med en Kniv, og den kunde bruges til »Synk« paa Fiskesnørerne; da senere gennem den danske Kolonisation Snustobakken blev indført i Grønland, brugte Grønlænderne at pulverisere Kryoliten og at blande den i Snusen, velsagtens for at gøre den drøjere. Til de danske Kolonier blev fra Midten af det attende Aarhundrede bragt Stykker, der hjemsendtes til Europa. I 1799 undersøgte den bekendte Professor *Abildgaard* den og fandt, at man havde med et ganske nyt Mineral at gøre, der bestod af de tre Grundstoffer Fluor, Aluminium og Natrium; efter dets Udseende blev det kaldt Kryolit — »Issten«. Stykker kom som Sjældenheder til de mineralogiske Museer i Europa, men om dets Findested og Forekomst i Naturen vidste man ingen Besked.

Først i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede blev Kryoliten undersøgt paa Stedet af en kyndig Mand. Det var den tyske Mineralog *K. L. Giesecke*, der efter en ret omskiftende Tilværelse, i hvilken han blandt andet havde været Skuespiller i Østrig, fra Danmark blev udsendt for at berejse Grønland i mineralogisk Øjemed, hvilket han gjorde i Aarene 1806—13; hans herom udgivne Dagbøger er højst interessante. Han undersøgte Kryoliten paa Findestedet og skaffede større Mængder af den hjem, men der gik mange Aar, før der blev nogen Interesse for Stoffet; det skete først omkring 1850, da den danske Kemiker *Julius Thomsen* fandt paa, at der kunde laves Soda af Kryoliten foruden forskellige Biprodukter. Der blev oprettet Fabrikker hertil i København, og Brydningen af Kryoliten begyndte.

Det var sikkert forvirrede Forhold deroppe til at begynde med, thi hele tre danske Selskaber fik Koncession paa at bryde Kryolit foruden et engelsk, der særlig interesserede sig for Tinnet; det fik

vist ikke videre ud deraf, men til Minde om det er der en lang Gang sprængt vandret ind i Fjeldet. Hvordan Forholdene har været ved Bruddet i de første Aar, kan man slutte sig til af følgende: Da Skibene gik hjem i 1862, blev der 22 Mand tilbage om Vinteren; der var ikke sørget ordentligt for dem med fersk Proviant, og det var en Vinter, hvor der saa at sige intet Vildt fandtes; Ravne og Falke blev spist som Delikatesser. Om Foraaret, da det første Skib kom op, var 14 af de 22 døde af Skørbug. Fra 1865 kom der Orden i Tingene, og hele Koncessionen overgik til det Selskab, i hvis Eje det stadig er, og i hvilket Professor Julius Thomsen blev en af Direktørerne, medens Virksomheden lededes fra det Suhr'ske Firma. Under vekslende Forhold har Kryolitselskabet svunget sig op til en betydelig Virksomhed til Trods for, at andre Metoder er kommen frem til Fabrikation af Soda. Kryoliten bruges nu dels til at udvinde Aluminium af og dels som en Bestanddel i emaillerede Genstande, Mælkeglas og lignende.

De første Dage af mit Ophold gik naturligvis med at orientere mig lidt, at pakke de medførte Sager ud og undersøge, hvordan det stod sig med alt, der hørte med til Lægeembedet, Medicinbeholdning, Instrumenter o. s. v. Imidlertid skred Foraaret frem, Sneen smeltede i Dalen og paa Fjeldene, alt begyndte at grønnes, og man fik Lyst til at se sig lidt omkring. Jeg har fortalt om, hvorledes Fjeldenes Sider omgav Ivigtutdalen; hinsides Fjorden, der her omtrent var en halv Mil bred, lukkede Fjeldene for videre Udsigt ad den Kant. Det kunde jo være ganske rart at komme til at se lidt videre ud, og det var heller ikke saa vidtløftigt. Kom man blot en 3—400 Meter til Vejrs, hjalp det straks paa Udsigten. En Aften først i Maj blev jeg enig med nogle af Funktionærerne om at tage en Tur op paa Fjeldene og se os lidt om. Om Sommeren kunde man gaa til Fjelds, omtrent hvor det skulde være, om Vinteren var der kun visse bestemte Opgange, der var passable. Paa en halv Time naaede vi op til det højeste Punkt i Ivigtuts umiddelbare Nærhed, gerne benævnet »Look out«. Herfra kunde Øjet vandre milevidt over Hav og Fjelde. Syd for os ligger en Højslette, hvor hist og her en enkelt Klippetop rager op, højest en med det forjættende Navn »Guldfjeldet«. Der fortaltes, at en

af de Englændere, der i sin Tid drev Minedrift heroppe, havde hjembragt Guld heroppe fra, men da der aldrig senere er fundet noget her, mentes det, at han havde haft det med i sin Lomme, da han gik derop; men Guldfjeldet har bevaret sit Navn. Vestpaa saa man de store Øer ud for Arsukfjorden og det blaa Davisstræde med Isfjelde og Storis.

Naturligvis, det var som Læge, jeg var kommet derop, og jeg maatte først se at sætte mig ind i, hvad der var at gøre for en Læge. I Sandhed ikke meget; hvad skulde et halvandethundrede voksne, kraftige Mænd fejle? Staten krævede Læge heroppe, vel dels i Erindring om den frygtelige Skørbugsvinter, dels af Hensyn til, at Arbejdet i Kryolitbruddet med Sprængninger o. s. v. kunde skabe alvorlige Læsioner. Det var selvfølgelig en Mulighed, men hvad der skete af den Slags i min Tid var Smaating, et Par Forstuvninger, Benbrud, Saar i Hovedet af en nedfalden Sten; saa kunde det jo hænde Lørdag Aften, hvor der uddeltes den sædvanlige Pægl Rom, at Stemningen kunde blive lidt løftet hos nogle af Arbejderne, og at de kom til at klappe hinanden lovlig stærkt i Ansigtet, men alt i alt var det Bagateller. Det beskedne Antal Grave, der fandtes paa Stedets Kirkegaard, vidnede jo ogsaa om, at Sundhedstilstanden maatte være god, Dødeligheden ringe. Det almindelige var, at Lægerne kun var i Ivigtut et Aar ad Gangen, og da jeg var der, havde der vel været over en Snes Læger, af hvilke jeg i mit senere Liv har været i Berøring med en Del: *Gabriel Tryde*, den senere Formand i Sundhedsstyrelsen, *Johannes Frisch* i Aarhus, Distriktslæge *Jensen* i Lemvig, Overlæge *Axel Hansen* i Silkeborg og en Mand, som jeg kom til at staa ret nær, Distriktslæge *Arctander* i Storehedinge. Siden jeg var der, er der forløbet et halvthundrede Aar, og Rækken er bleven lang; jeg kan bl. a. nævne Mænd som Professor *Johannes Lindhard* og Dr. *Norman-Hansen*, som sad der i en Aarrække og deroppe fik Impulserne til »Kaddara«, der vel blev en af hans Livs Triumfer. Vilde jeg se, hvad der havde været udrettet af Lægegerning tidligere, saa fandtes det i en Protokol, der agerede Sygejournal. I Litteraturen fandtes kun et eneste Arbejde om Læge- og Sygdomsforhold ved Ivigtut, skrevet i 1877 af *Fahnøe*, hvis Navn ogsaa er kendt

fra et Instrument, som han vel ikke havde opfundet, men forbedret. Han døde ung ved en Elevatorulykke. I de siden forløbne 62 Aar har Lægegerningen deroppe ikke inspireret nogen Læge til at gribe Pennen, undtagen til de paakrævede Indberetninger.

Det var nemt at finde sig til Rette i Ivigtut. Som Centrum i det hele laa Kryolitbruddet, et aabent Brud, der mest mindede mig om Fakse Kalkbrud. En Skraabane førte derned, og ad denne gik Passagen til Fods til og fra Bruddet, og her kørtes Kryoliten op ved et Dampspil fra Maskinhuset, der laa ved Siden af. Kryoliten befordredes saa ad en Trækbane ned til en Plads ved Fjorden, hvor den anbragtes i store, firkantede Stabler, parate til at trilles ombord i Skibene. Mellem Bruddet og Fjorden laa en lang Bygning, hvor Driftsbestyreren boede i den ene Ende, medens der i den anden var Messe, Spisestue og Samlingsværelse. Vest for Bruddet laa op ad Fjeldskraaningen Arbejderboligerne, indrettede til færre eller flere, desuden alt til Økonomien hørende, Dampkøkken, Bageri, Bryggeri, Vaskeri, Stalde o. s. v.; en Keglebane havdes ogsaa. Øst for Kryolitbruddet laa Pakhusene og Funktionærernes Boliger dels ved Stranden, dels op ad Skraaningen. Heroppe laa det rummelige Hus, hvor Lægen havde den ene Lejlighed, Assistenten, som han altid benævnedes, Ingeniør som Bestyreren den anden. Lægeboligen indeholdt, hvad man behøvede, en Dagligstue med Udsigt over selve Byen, over Fjorden, over Fjeldene hinsides den, et rummeligt Soveværelse og med Indgang fra Dagligstuen et lille Apotek. Lægen skulde selv tilberede Medicinen, men opvokset som jeg var paa et Apotek, voldte det mig intet Besvær; endog Fremstilling af Piller havde jeg saa ofte set, saa jeg uden Tøven gik dertil. Da jeg blev indsat som Indehaver af alle disse Herligheder, blev der ogsaa forevist mig, mere en passant, den Halvdel af Loftet, som tilhørte mig, og et Loftsværelse med den Besked, at det ikke var brugt i mange Aar. Nej, jeg kunde nok se, at det ikke var brugt; fra Tidernes Morgen havde alle Læger paa dette Loftskammer og Loftet udenfor anbragt alt, hvad de selv kasserede af Kasser og Flasker, Genstande fra Apoteket, Samlinger af Mineralier og medicinske Tidsskrifter, som holdtes til Brug for Lægen, »Ugeskrift for Læger«, »Hospitalstidende« og fl. a. Hvorvidt Tidsskrifterne var læst,

skal jeg ikke udtale mig om, men de var omhyggeligt bundtede sammen aargangsvis.

Da jeg havde faaet nogenlunde trukket frem i Dagens Lys alle de Snese af Kasser med Tusinder af Flasker og andet mærkeligt, anmodede jeg Driftsbestyreren om at kaste et Blik paa Herlighederne, om noget af det kunde bruges, Apotekerflaskerne mulig hjemsendes o. lign. Han dømte det alt til at prammes ud paa Fjorden og druknes i dens Dybder. Nogle mægtige Beholdere med forskellige meget gammeldags Desinfektionsmidler kunde jeg ikke rigtig udregne Brugen af, men erfarede, at de stammede fra, at en af Arbejderne et Foraar paa Turen op havde faaet Kopper, hvilket selvfølgelig var en meget alvorlig Sag; han blev imidlertid isoleret, og Sygdommen bredte sig ikke. For at være væbnet overfor tilsvarende Tilfælde var Desinfektionsmidlerne anskaffet. Nu var Loftet ryddet, saa jeg kunde komme ind paa Loftsværelset, og da der var gjort nogenlunde klart, fandt jeg, at det var det mest fortræffelige Præparationsrum til Skindlægning og Udstopning af Fugle, som man vel kunde tænke sig. Fra mit Soveværelse fik jeg en Trappe ført derop, og her tilbragte jeg mange Timer med at præparere Fugle. At de blev behandlede omhyggeligt, har jeg haft Lejlighed til at overbevise mig om paa Zoologisk Museum, hvor i en lang Aarrække de Fugleskind, jeg havde skaffet og hjembragt fra Grønland, udgjorde en væsentlig Del af de Fugle, som overhovedet var kommet derfra.

Skulde man være Læge et Sted som i Ivigtut, hvor Lægegerningen, som jeg har omtalt, kun kunde fylde en ringe Del af ens Tid, saa maatte man for at befinde sig vel have Interesser ved Siden af, være Jæger, Zoolog, Botaniker, være interesseret i Friluftsliv, Fjeldvandring, Skiløb o. s. v. Havde man slige Interesser, kunde man, som jeg kan bekræfte af egen Erfaring, leve et herligt Aar deroppe. Havde man ikke Interesser at dyrke, men blot gik derop for at lægge sig en Sum Penge op, kunde det nok falde noget surt og give Anledning til Udbrud, som en Læge kom med: »Skulde jeg vælge mellem et Aar til i Ivigtut og et Aar i Tugthuset, vilde jeg foretrække det sidste.« Der blev ogsaa fortalt om en Læge, at han aldrig nogensinde kom udenfor Ivigtut, at han end ikke gad

gøre sig den Ulejlighed at gaa saa højt op, at han naaede op paa Fjeldrækken, som omgav Ivigtutdalen. Og naturligvis, man maatte se at slutte sig til de Mennesker, som var der, og komme ud af det med dem. Jeg var lykkelig stillet i saa Henseende; min Husfælle var Ingeniøren *Freddy Edwards*, med hvem jeg sluttede et varmt Venskab; med ham og *Krabbe*, som den Sommer boede to Mil borte i Grønlænderbyen Arsuk, tilbragte jeg uforglemmelige Timer.

Nu maa man heller ikke forestille sig Ivigtut som et ensomt Sted i Sommertiden. Skibe kom fra Danmark og Amerika for at hente Kryolit, Præsten kom ned fra Frederikshaab, en Undersøgelsesekspedition gæstede Stedet i nogle Dage, og Kolonibestyreren ved Frederikshaab og den gifte Bestyrer af Udstedet Arsuk aflagde Besøg. Der var Sommeren igennem Liv og Munterhed nok.

Havde man, som jeg altid har haft, Lyst til at vandre omkring og se paa noget nyt, saa var der rig Lejlighed til det; kom man blot lidt op tilfjelds, saa man ud over den fem Mil lange Arsukfjord med alle dens Bugter og Indsnævringer, man saa ud i det blaa Davisstræde; man kunde vandre langt i Pilekrattet, der dækkede Dalene sammen med Birkebuskene, hvorimellem voksede duftende Elletræer og Røn med dens hvide Skærme. Hist og her i Dalene var grønne Engstrækninger med Masser af forskellige Græsarter, Smaasøer omkransede af Star, medens der ude i Vandet voksede en god Bekendt fra Danmark, den smukke Bukkeblad; i Fjeldkløfterne traf man forskellige smukke Stenbræk, adskillige Slags Bregner og den skønne, duftende, grønlandske Alperose, ganske vist en Miniaturform mod dem, vi har i Haverne; og Fjeldsiderne dækkedes i vid Udstrækning af Dværgbirken, der lagde sig som Espalier op ad Klippen og, naar Solen varmede Klippevæggen, udsendte den vidunderligste Balsamduft. Det, vi kaldte Blaabær, men hvis egentlige Navn er Mosebøllen, og Revlingbærret voksede i uhyre Masser, og det var dejlig læskende at spise nogle Haandfulde, naar man stred sig op ad Fjeldsiden. Vilde man ud paa Fjorden, laa der Baade nok i Havnen.

Til Kryolitbruddet hørte en lille Dampbaad, med hvilken vi foretog Ture. En Søndagmorgen udrustes Damperen med Proviant

for Dagen, og saa gaar det af Sted i det stille Vejr, klart Solskin. Is ligger der altid hist og her paa Fjorden, Maager flyver omkring, og af og til træffes den sorte Tejste med de røde Fødder; et Sælhundehoved dukker op hist og her. Langs Kysten er Fjeldene dækkede af Pilekrat paa den laveste Del; videre gaar det forbi Dalene med deres grønne Græssletter, gennem hvilke Elvene strømmer, forbi Næssene, der strækker sig ud i Vandet, og ind i Fjordens inderste Del, forbi Maagefjeldet, der er besat fra øverst til nederst med dets Tusinder af smaa og store Maager, mest den smukke, lille, tretaaede Maage, saa stor som vor Hættemaage. Man kunde i Baad ro lige hen til Fjeldet og se Ungerne ligge i de laveste Reder, og helt op, saa langt man kunde se, var der Rede ved Rede. Lidt før man kommer til Fuglefjeldet, passerer man Fox Vandfald, et Fald, som vilde gøre sig godt, hvor det laa i Europa; saa glider Fartøjet det sidste Stykke af Vejen ind til Indlandsisen, hvor den skyder ud i Fjorden. Provianten bringes i Land, og Maaltidet stilles an her ved Indlandsisen. Bagefter bestiger man den og fotograferes; af Billederne kan man se, at det ikke altid er saa livsfarligt at være paa Indlandsisen. Vi var ikke de første, der havde været her; der gik Fortællinger om, at nogle af Kryolitbruddets Funktionærer havde været langt inde paa den for mange Aar siden, og vi fik det bekræftet paa en ganske ejendommelig Maade. En Dag fandt vi paa et Isstykke, som kom drivende, nogle tomme Vinflasker af et Mærke, som for mange Aar siden var gaaet ud; de var efterladte en Milsvej eller mere inde paa Isen og var nu, maaske en Snes Aar efter, dreven ud ved Indlandsisens langsomme, ustandselige Vandring ud mod Fjorden.

Ja, det var paa mange Maader en herlig Tilværelse, jeg førte dette Aar af mit Liv, som jeg havde bestemt at ville bruge, som det passede mig; Ture til Fjelds, Ture ude paa Fjorden i Baad, Iagttagelsen af Fugle rundtom, Præparation af de skudte Fugle, i det hele et Liv i og med Naturen.

Nu maa man ikke tænke sig Grønland som et egentlig fuglerigt Land; Antallet af Arter er ikke stort, men Individantallet f. Eks. ved de store Fuglefjelde nogle Steder er forbavsende. Fire Smaafuglearter er almindeligt ynglende, Snespurven og dens Slægtning

den smukke Laplandsspurv, Graasiskenen og den her hjemme fra saa velkendte Digesmutte var de Sangfugle, som oplivede Landskabet. Ravne var almindelige, og Havørne saas paa alle Ture; de ynglede forskellige Steder; Maagerne fra Fuglefjeldet trak hver Aften ud ad Fjorden, og den rødstrubede Lom ynglede i Fjeldsøerne og saas og hørtes jævnligt. Den har som sine Slægtninge i Parringstiden et underligt, meget kraftigt, uhyggeligt Skrig som et Menneske i Livsfare.

Udflugter paa Fjorden var ofte forbundne med Laksefangst. Blandt Fiskene var der ingen, der som Føde spillede den Rolle som Laksen, der Sommertiden igennem holdt sig paa fladt Vand i Fjorden, ofte nær ved Elvenes Udløb, og fangedes i Hundredevis ved at trække Vaad. En Eftermiddag havde jeg aftalt med Edwards og tre andre af Funktionærerne, at vi vilde ud at fange Laks; de andre faldt fra efterhaanden, saa kun Edwards og jeg var tilbage. Vi smurte vor Aftensmad, tog en lille Baad og fik et Laksegarn ombord. Da vi passerede fire af de amerikanske Kryolitskibe, blev vi raabt an af dem; det viste sig, at alle Kaptajnerne vilde med paa Turen, der nu antog et mere storartet Præg. Der maatte en større Baad, et større Laksegarn til, og fra hvert af Skibene kom Forsyninger til Aftensmaden. Saa gik det ind i Fjorden en 5—6 km. Garnet kom ud, og 100 Laks sprællede i det; det var et godt Grundlag for Aftensmaden, der blev indtaget i det fri. Laks stod daglig paa Bordet i Sommermaanederne og forsøgtes varieret paa mange Maader, stegt, kogt, røget og som Fars, men jeg vil godt sige, at paa Sommerens Slutning var den ikke saa estimeret længere.

En smuk Sommermorgen sidst i Juni Kl. 5 startede den lille Dampbaad med nogle af Funktionærerne og Kaptajnerne paa Skibene paa en længere Ekspedition til et Sted en Snes Kilometer borte, Kornoks Fladland. Det var en varm, stille Dag, Solen brændte som paa en Sommerdag herhjemme, og vi naaede vort Bestemmelsessted uden Vanskelighed, et fladt Terræn med en Del større og mindre Søer, med en lakserig Elv strømmende ud i Havet. Her skulde laves en Laksegaard; Forvalter *Sørensen* havde faaet Ideen og ved Tømrerens Hjælp lavet gennembrudte Træflager til at sætte tværs over Elven, saa Laksene, der ved Højvande var gaaet op,

ved Lavvande ikke kunde komme ud af den igen. Vi andre saa med Interesse paa hans Værk, medens vi ellers færdedes rundtom i Egnen og gjorde vore Studier; her traf jeg den lille, smukke Odinshane, den svømmende Vadefugl, ynglende. Paa Klippeblokkene sad i Mængde Laplandsspurven og lod sin korte Sang høre, der afsluttedes med nogle fuldstændig metalklingende Toner; blandt nordiske Fugle er denne den eneste, jeg kender, hvis Toner har saa stærk en Metalklang. Myg var her som overalt i Grønland i Sommertiden i Millioner; vi brugte meget Myggeslør, men jeg vil indrømme, at jeg lod hellere Myggene stikke mig end brugte Sløret. Vi saa, at Forvalteren og hans Medhjælper snart var færdige med deres Laksegaard; i deres Iver havde de ikke Tid til at jage Myggene bort, som sad i Hundredevis paa deres Ansigt og Arme, og hvis Stik Dagen efter gav dem en kraftig Feber. Laksegaarden var færdig, tværs over Elven spændte Tremmeværket, nu gjaldt det kun om at forbinde de to Sidedele paa Midten; Forbindelsesstykket blev hægtet paa, Vandet stemmedes op, ratsch laa hele den kunstige Laksegaard, revet væk af Elvens Pres og sejlede ud i Fjorden; saa var den Laksefangst forbi. Frokosten vilde vi have spist i Land, men det var umuligt for Myggene, vi maatte ud ombord og spise, hvad der gik bedre, skønt en Sværm af Myg fulgte Baaden fra Land ud til Damperen. Saa gik Vejen ind ad Kornokfjorden mod Indlandsisen; alt i alt en herlig Tur.

Som før nævnt saas alle Vegne fra ragende op Fjeldet Kunak's Top, 1400 Meter højt. Ved Ivigtut spejlede sig i Vandet dets næsten altid snedækte Tinde, medens en Gletsjer paa det overhovedet aldrig smeltede. At det for Mennesker, der havde Trang til Bjergbestigning, maatte være lokkende at komme derop, var en given Ting; der skulde i sin Tid have været nogle oppe nær Toppen, men det var meget længe siden. I Ivigtuts Annaler berettedes, at der fra Kryolitbruddet tidligere var forsøgt Opstigning, men man naaede kun godt og vel halvt op; her skulde være fundet pragtfulde Bjergkrystaller af enorm Størrelse, klare og blaa — ja, der fortælles saa meget. For mig har Bjergbestigning aldrig haft noget tillokkende, men Krabbe, der boede i Arsuk lige ved Foden af Kunak, var anderledes indrettet. Han havde studeret Fjeldet fra

forskellige Sider og gransket Mulighederne for at naa til Tops. Han fik Forvalter *Sørensen*, Maskinmester *Gottlieb* og Assistent *Edwards* interesseret i Planen, og Lørdag Aften den 12. Juni sejlede de ned til Arsuk for sammen med Krabbe at gaa i Gang med Foretagendet. De vilde begynde Opstigningen om Aftenen, hvorfor ved jeg ikke. Først skulde de spise til Middag, og Krabbe, som tænkte nøje over Tingene, havde bestemt, at de skulde have en Kødret og derpaa Bollemælk, thi i denne fandtes i rette Forhold de tre Hovedbestanddele af Føden, Fedt, Æggehvidestoffer og Kulhydrater; Krabbe og jeg havde ganske vist læst Fysiologi sammen, da vi skulde op til Embedseksamen, men han maatte øjensynlig have gjort nogle Studier paa egen Haand. Efter det styrkende Maaltid begav de sig til Tops ledsagede af et Par Grønlændere; det var nok ikke nogen helt nem Tur for ikke trænede Bjergbestigere, og et Par af Deltagerne faldt fra, men Krabbe og Edwards naaede omtrent til Toppen, thi ca. 15 Meter fra Spidsen var der en gabende Spalte, umulig at komme over. At der i det klare Vejr var en vidunderlig Udsigt siger sig selv, men bitterlig koldt var der, og det fristede ikke til længere Ophold. Naa, alt gik godt, og vi andre var glade, da vi havde Tindebestigerne hjemme i god Behold.

Ja, i Sommertiden hændte der altid noget, men Sommeren gik nu mod Slutningen. En Dag hen i September, da jeg gik ud paa en Tur, saa jeg, at Sneen var bleven liggende paa Kunaks Top, og at der laa Tyndis paa de smaa Søer; men Solen skinnede stadig klart, Blomsterne visnede efterhaanden, Pilebuskenes Løv blev lysegult, og Dværgbirkene, der dækkede alle Klippeblokke og Foden af Fjeldene, blev lyst gulbrune, saa hele Dalen var klædt i den pragtfuldeste Farve. Jeg kunde ikke lade være at tænke: »Hvorfor gengiver dog altid Malerne i Grønland Is og Sne, lyseblaa Himmel og mørkeblaat Hav, hvorfor aldrig den vidunderlige Efteraarspragt?« Skibene fra Amerika og Danmark var efterhaanden bleven lastede med Kryolit, og den lille Dampbaad slæbte dem ud af Fjorden, for at de kunde være parat til ude at fange den gunstige Vind. Kun »Fox« laa tilbage; med den skulde henimod 100 Arbejdere hjem samt Krabbe, der var kommet fra Arsuk. Det plejede at være omkring Midten af Oktober, at »Fox« forlod Ivigtut, og den 17.

Oktober drog den af Sted under ni Kanonskud fra Skibet, besvare med ni fra Land. Der var en anden, mere vemodig Klang i Kanon skraldene, end da de lød i Foraaret ved »Fox«s Ankomst. Saa va vi alene tilbage, vor sidste Forbindelse med Omverdenen afbrud for et halvt Aar.

Nu maa man huske, at det var en Tid, da der ikke fandte Radio eller Telegraf heroppe, ingen Mulighed i Vintertiden for For bindelse med Europa, ikke engang med det øvrige Grønland; de forbød det barske, altid oprørte Hav, der ikke som i Nordgrønlan dækkedes med Is og lod sig befare med Hundeslæder. Nogle Grøn lændere fra Arsuk var alt, hvad vi saa af Omverdenen i det næst halve Aar. Det var jo en underlig Tanke oven paa alt Sommeren Liv og de sidste Afskedsfester og kunde nok stemme Sindet til ei vis Alvor, nu da det gik mod en lang og barsk Vinter. Men v maatte jo se at faa Tiden til at gaa saa godt som muligt. Paa mang Maader var det egentlig en hyggelig Tid; havde min Lægegernin ikke trykket mig om Sommeren, kan jeg sige, at den gjorde de endnu mindre paa denne Tid. Fra den 17. Oktober til midt Januar havde jeg overhovedet ikke en eneste Patient — det er hel digt, at det ikke senere er hændt mig under min Lægevirksomhed Naturligvis, naar der skulde sendes to Trediedele af Styrken bort valgte man jo først dem, der havde vist sig lidt skrøbelige i Som merens Løb; der var altid nok, der vilde blive, og Vinterholdet va 60 udsøgte Mand. Det blev nu koldere nede omkring, Tempera turen faldt under Frysepunktet, og Sneen, som nok af og til va faldet, men igen smeltet bort, blev liggende, medens Fjorden stadi var isfri. Der blev Lejlighed til Skiture og Jagt. For overhovede at kunne færdes ude maatte man kunne løbe paa Ski, og det va en given Sag, at man gik paa Jagt enten paa Vandet efter Søfugl eller paa Fjeldene efter Ryper. Skiløbning drev vi alle. Skierne ble lavet i Ivigtut af Tømreren og — vistnok efter gammelt nors Mønster — beklædt med Sælhundeskind paa Undersiden med Haa rene pegende bagud, saa at det tog imod Sneen, naar man gik opac og frembød en glat Flade, naar man gled nedefter. Jeg husker mi første Skitur; Forvalteren og jeg var gaaet op ad en lang Kløf vel 1 km lang, dækket med dejlig nyfalden Sne. Han stillede mi

aa an øverst i Kløften, gav mig et Puf og ønskede mig Lykke aa Rejsen; en vidunderlig Følelse at styrte nedefter med en Storm mod, skønt det var blikstille! Jeg klarede det som en Helt og faldt først, da jeg var kommen ned paa det flade Land og skulde vinge. Det var i Foraaret, det skete, og det blev min eneste Tur den Gang; nu skulde jeg rigtig til at øve mig. Det første Par Ski knækkede, men jeg fik snart et til og var ude paa en længere Tur. Jeg havde uforsigtigt taget den ene Ski af og saa nok, at den gav sig til at spadsere lidt nedefter. Jeg ænsede det først ikke, men gik saa efter den; nu havde den faaet Fart paa, hurtigere og hurtigere gik det nedad, og det sidste, jeg saa, var, at den med et dragtfuldt Holmenkolhop satte ud over en Brink og ned i Fjorden; jeg saa den ikke mere og maatte vade hjem gennem den dybe Sne. Men siden gik det bedre, og herlige Skiture fik jeg ad de ofte kiloneterlange Skraaninger. Vilde man overhovedet færdes ude om Vinteren, var Ski nødvendige; Ivigtut skal være et af de Steder i Grønland, hvor der falder mest Sne, og ofte har jeg om Morgenen taget mine Ski for at løbe ned til Messen og spise Frokost, saa megen Sne kunde der være faldet i Løbet af Natten.

Jagten blev som nævnt drevet af alle i Ivigtut, og en given Sag var det, at alle, der blev af Vintermandskabet, havde en Bøsse, ofte særdeles fine Vaaben. Nu var det ikke blot Jagtlyst, der drev Værket, men Jagten gav Anledning til Færden ude, Motion og Skiture, og desuden betød den gennem det Udbytte, den bragte, et velkomment Tillæg til Kosten. Naar der et Sted er henimod 70 Mennesker, og der om Vinteren bliver skudt 3000 Ryper, og lige saa mange bringes af Grønlænderne, vil man forstaa, hvad Ryperne kan betyde. Rent kulinarisk set var Meningerne delte angaaende Rypen; selv kender jeg intet Vildt eller Tamt, jeg sætter over den; men Jagt var det ikke at skyde Ryper, der kendte saa lidt til Menneskets Træskhed, at man undertiden kunde skyde flere ned efter-haanden, der sad tæt ved hinanden. Som det vil være bekendt, ser Ryperne forskellige ud Sommer og Vinter; om Sommeren er Dragten spraglet graabrun, og Rypen er vanskelig at faa Øje paa, naar den sidder i al den brogede Plantevækst eller blandt Sten. Om Vinteren er det jo ikke bedre, saa er Rypen hvid og kan daarlig skel-

nes fra nyfalden Sne, men det er det heldige, at det ses umaadeligt let paa lang Afstand, hvor den har bevæget sig i Sneen. Paa Fjorden blev drevet Jagt paa Maager, Alkefugle og Ederfugle.

Hen i November blev Dagene korte, Vejret mindre indbydende, og Solen forsvandt. Vi var jo ikke over Polarkredsen, men den Krans af Fjelde, som omgav Ivigtut til alle Sider, gjorde, at Solen aldrig skinnede ned i Ivigtut fra Slutningen af November til over Midten af Januar. Foruden Bestyreren og hans Familie, der førte egen Husholdning, var vi fem Funktionærer og Regeringens Embedsmand, Kontrolløren, der spiste sammen og var henviste til vort eget Selskab. Læsning spillede en Rolle, og Lekture var vi egentlig ganske godt forsynet med. Man hører undertiden fortælle om, hvordan man i Grønland læser sin Avis hver Dag, men den er rigtignok et Aar gammel. Ja, man fik Aviser sendt op om Sommeren, og de behandledes forskelligt efter Ejerens Temperament. Nogle tog de sidste frem og læste og smed hele Resten bort; jeg havde de Aviser, der var udkomne fra Maj til September, og jeg tog hver Dag en ned og læste efter Middag. Det gjorde væsentlig samme Virkning, som om de var frisk kommen ind ad Dørsprækken, men der var naturligvis den Mangel, at de andre ikke fulgte samme Princip, saa man kunde ikke med Udbytte diskutere de forskellige Begivenheder; naar jeg var midt i den i Bladene for August saa uhyre drøftede Mordsag om Manden, der blev slaaet ned i en Sæbefabrik og sendt i en Tønde til Amerika, var en anden stærkt optaget af en anden Sag, som da vakte megen Opsigt, den Lautrup-Schøller-Rovsing'ske Sag. *Schøller,* fhv. Oberst, var af Scavenius udnævnt til Direktør for Frederiks Hospital, vist næppe paa Grund af militære Bedrifter eller administrative Evner, *Lautrup* var Inspektør og *Rovsing,* den siden saa kendte Kirurg, Reservelæge paa Hospitalet. Han vilde giftes, havde Løfte om Lejlighed paa Hospitalet, men saa kom det til meget voldsomme Stridigheder, der dog endte med, at han sejrede. Ja, Verdensbegivenhederne var beskedne den Gang, naar en saadan Sag kunde beslaglægge en Mængde Avisspalter og selvfølgelig ogsaa kom i Revuen, endda i to Viser, den ene med Omkvædet »den Sabel«; i den anden skil-

dres Hovedpersonerne i et Par Vers — Melodi: »Ak, kæreste Hr. Guldsmed«:

Den gæveste Hr. Oberst paa noget Hospital
er Direktør for Frederiks og Jord'morgeneral.

Fødselsstiftelsen hørte nemlig ogsaa under hans Domæne. Om Rovsing, der stærkt havde slaaet paa, at han havde sat sig i Udgifter for at købe Møbler til en Lejlighed, hed det:

Det var den unge Læge, han købte sig et Bord
seks Servietter vandt i Lotteriet han ifjor.

Søndag Aften var det en given Ting, at man efter at have spist sad i Messen, og at Bestyreren og hans Frue kom ind. Underholdningen gik forsaavidt ret godt, selv om Impulserne ude fra manglede. Regeringens Kontrollør, *Møller*, en Svoger til Grønlandsforskeren *Rink*, havde i sin Ungdom sejlet paa mange Have, senere været i Grønlandsk Handels Tjeneste, styret en af de nordligste Kolonier og kunde fortælle om, hvad han havde oplevet deroppe, da der passerede Undsætningsekspeditioner, der var sendt op for at finde den saa ulykkeligt delvis omkomne *Greely*'s Ekspedition. Bestyrer *Schmidt* havde en god skolet Sangstemme, hans Hustru spillede, og et Klaver fandtes i Messen. Assistent Edwards havde et udmærket Humør og et Fond af Historier og Oplevelser; selv om en af dem i Vinterens Løb blev fortalt et Par Gange, gjorde det intet, da den anden Gang aldrig var en slavisk Gengivelse af første. Kortspil drev vi ikke videre, en Gang imellem et Parti Whist.

En Aften — det var Mortensaften, og den havde staaet paa Gaasesteg — bankede det paa Døren — noget uhyre sjældent; en af Formændene stod ude og vilde tale med Assistenten. Lidt efter kom denne ind og sagde de uhyggelige Ord: »En Mand er ikke kommen hjem fra Jagten.« Søndag var Mandskabet gerne paa Jagt, og det var en fast Regel, at mindst to skulde følges ad, men naturligvis, naar de kom ud paa de ret vidtstrakte Fjeldvidder, kom de let til

at skilles, og naar det gik hen paa Dagen, og de skulde hjemefter, tænkte den ene altid, at den anden var gaaet i Forvejen. Det var noget, der hændte næsten hvert Aar, at en og anden udeblev, og der gik Fortællinger om, hvorledes det var gaaet disse vildfarende, der dog altid i de sidste Aar var kommen hjem tilsidst. Stuen blev jo med det samme forvandlet til en Raadsforsamling, men man var enige om, at det var umuligt at foretage noget i Nattens Løb; det var mørkt og regnede, men Vejret var mildt; der havde været Mandskab ude at søge i selve Ivigtutdalen. Ved Daggry deltes saa hele Mandskabet i Hold, der gik til Fjelds for at se efter Manden, men mødte ham allerede for nedgaaende, og snart efter forkyndte et Kanonskud, at alle skulde vende hjem. Manden var blevet skilt fra sine Kammerater, og mod Skumring vilde han hjem, men kom ad en forkert Nedgang, saa han maatte op igen. I Mørket vilde han ikke prøve at finde den rigtige Nedgang, men gik omkring for at holde Varmen og var ikke medtaget.

En anden Aften samledes vi i en fornøjeligere Anledning; det var til Drøftelse af, hvorledes vi skulde gøre det lidt festligt for Arbejderne i Julen, og hvorledes vi overhovedet skulde fejre den. Traditionen bød, at Juleaften spiste alle Funktionærerne hos Bestyreren, og 1. Juledag holdtes Julefest for Arbejderne med Juletræ, Tombola o. s. v. i den udsmykkede Festsal, »Kroen«, som den kaldtes. Udsmykningen og Juletræet overdroges det Bestyrer Schmidt og mig at sørge for. Nu var det ikke et Sted, hvor man kunde gaa hen og købe et Juletræ, at skaffe blot noget i den Retning var et betydeligt vidtløftigere Foretagende. En Decemberdag roede saa Bestyreren og jeg over Fjorden til Nordlandet, som det kaldtes, bevæbnede med Spader og Økser for at skaffe nogle af de grønne Enebærbuske, der laa krybende langs Klippebunden, dækkede af Sneen. En lille Baadsladning af de grønne Kviste blev hentede hjem, en Stamme blev lavet af Tømreren, gennemboret paa Kryds og tværs, og de lange Pinde, der blev stukket igennem den, blev beklædte med Enebærkviste; noget meget livagtigt Juletræ blev det nu ikke. Saa blev det bestemt, at der ved Nytaar skulde spilles Komedie, og Edwards skulde være Instruktør, hvilket Hverv han trolig røgtede hver Aften i December.

Vinteraftenerne faldt mig iøvrigt ikke lange. Maskinmesteren *Carl Gottlieb*, mit Bysbarn fra Horsens, senere velkendt som Direktør for A/S Ths. Sabroe, vilde gerne lære noget Kemi, og et Par Aftener om Ugen underviste jeg ham deri. I Apoteket og i Kryolitbruddets Laboratorium fandtes tilstrækkeligt af Kemikalier og Apparater til at foretage almindelige kemiske Forsøg, og Aftenen endte gerne med, at Edwards sluttede sig til os, og at vi anvendte vore kemiske Kundskaber paa at finde det rette Blandingsforhold for Rom, Sukker og varmt Vand; Whisky var ikke opfundet endnu.

Julen forløb som beregnet, der var Liv og godt Humør. Nytaarsaften fejredes i Messen, og det nye Aars Skaal blev drukket to Gange, først Kl. 8 med Tanken paa Slægt og Venner i Danmark, hvis Nytaar faldt fire Timer tidligere end vort, og dernæst Kl. 12. Nytaarsdag havde ogsaa sin Tradition. Om Formiddagen drog hele Funktionærstaben paa Ski de 3—4 Kilometer ned i et Dalstrøg, Grønnedal, for oppe paa »Rokkestenen« at drikke det nye Aars Skaal. Rokkestenen var en vældig Klippeblok, der laa frit i Dalen, rimeligvis stammende fra et Fjeldskred, maaske Hundreder af Aar tilbage; der var god Plads til os alle oven paa den, men jeg skylder Sandheden at tilføje, at rokke kunde den ikke; formodentlig har den faaet sit Navn af, at en eller anden har syntes, at den mindede om de bornholmske Rokkesten. Om Aftenen var der musikalsk-dramatisk Underholdning. Gottlieb foredrog Digte af Holger Drachmann og Sophus Neumann (den i sin Tid berømte »En Skovtur tilvands«), hvorefter Tæppet gik op først for et lille Stykke, der handlede om en Sypige, der boede paa en Kvist. Sypigen spilledes udmærket af Anden Maskinmester *Jacobsen*, hvis spinkle Skikkelse passede godt til Rollen. Derefter kom et Stykke, der foregik i Nyboder og indeholdt patriotiske Sange om »Fjerde Christians raske Sønner«; det kunde for den Sags Skyld godt være skrevet af Overskou, hvad jeg dog ikke tror, det var. Slutningsnummeret var en Tivolipantomime, efter min Mening spillet lige saa godt som i Tivoli; det var Smeden, *Borum*, som var Mester herfor. Heldigvis var det et af de Teatre, hvor der serveres; i Mellemakten gik Bageren omkring med en Kurv fyldt med Boller, medens Kokken og hans Medhjælper viste sig med Kedler fulde af

Punch. Det var næppe noget uventet, thi jeg saa, at hver Mand straks var i Stand til at fremtrylle en Kop. En Mand faldt ned af Bænken, overvældet af Dagens Anstrengelser; han blev stille bragt hjem i Seng. Hele Forestillingen varede fire Timer og gjorde megen Lykke, hvilket gav sig Udslag i, at kort efter kom en Deputation af Arbejdere og anmodede, om der ikke maatte spilles Komedie en Gang til i Vinterens Løb, hvilket saa blev fastsat til Fastelavn.

Julen og Nytaaret var fejret, og jeg havde faaet nok af Selskabeligheden. Den anden Januar havde jeg bestemt, at jeg vilde tage en lang Tur ud alene. Med Skierne paa gik det ad en skraa Fjeldside ned i Grønnedal og derfra op paa det Højdedrag, som hæver sig op mod Indlandsisen. Paa Vejen havde jeg set til mine Rævefælder, som stod stillede nede i Dalen. Hele Kyststrækningen var afdelt, saa at enhver havde sit Terræn, hvor han maatte stille Fælder. De var af en meget primitiv, men virksom Art. Ræven, hvid eller blaa, var det Pattedyr, vi hyppigst saa paa Land, Harerne var omkring Ivigtut sparsomme, men nogle maatte dog lade Livet. — Jeg har fortalt, hvordan Solen i et Par Vintermaaneder ikke kunde naa at skinne ned i Dalen, hvor Ivigtut ligger, men heroppe paa Fjeldet havde man den Glæde at blive gennembagt af den, selv om det frøs 10 Grader. Synet gik over de snedækte Fjeldstrækninger ud i Davisstrædet, der laa med en mærkelig dybblaa Farve, spættet af de hvide Isfjelde; naar jeg saa denne blaa Farve, kom jeg altid til at tænke paa Homer, der taler om det »vinblaa« Hav; han har nok ikke ment det færdige Produkt, men tænkt paa Druernes blaa Farve. I Kikkerten saa jeg nede paa Fjorden, hvordan Fugleflokkene, Ederfugle, Lomvier og Maager, tumlede sig. Ravne fløj enkeltvis eller i Smaaflokke, og den majestætiske Havørn viste sig flere Gange. Det var dejligt at sidde heroppe paa Fjeldet og spise sin Frokost; Smørrebrødet var ganske vist stivfrosset, men det var man vant til paa Turene. Ryper var her ikke videre af den Dag — deres Forekomst var saa uhyre forskellig — men en god Motion fik man paa en saadan syv Timers Udflugt.

Endnu laa Fjorden isfri, og saalænge den ikke var tillagt, havde man for Øje det Liv, som det aabne Vand altid giver, selv om her ikke var Dampskibsrøg eller hvide Sejl. Maager var her altid,

og Flokke af Lomvier, Tejster og den mindste af alle de nordiske Svømmefugle, Søkongen, næppe saa stor som en Stær, oplivede Vandfladen, ofte liggende tæt inde ved Kysten. Ederfugle og de højnordiske Pragtederfugle laa længere ude, og midtfjords gik de store Hvaler ud og ind ad Fjorden, sprøjtende en Dampstraale i Vejret, naar de kom op til Overfladen, medens Flokke paa et halvhundrede Stykker af de store Sæler tumlede sig herude, alle paa én Gang stikkende Hovedet op af Vandet for saa hurtigt igen at forsvinde under Vandfladen, tilsyneladende med en Kolbøtte.

Dagene hen til Midten af Januar gled afsted med vekslende Vejr, snart klart med Nordenvind og Kulde, snart med den mildere Sydvestvind fulgt af Sne, som dækkede Fjældene i tykt Lag, saa alle Kløfter fyldtes og alle skarpe Kanter udjævnedes. Men saadan blev det ikke ved; der optræder i Ivigtut Aaret igennem, mest om Vinteren, de berygtede Sydoststorme, der indledes med en mærkelig Skyformation, som ligner Luftballoner i Form; ser man dem, saa ved man Besked, og er man ude paa Fjorden eller paa Fjeldene, er det bedst at søge hjemefter. Sneen begynder at ryge paa Fjeldtoppene, men i Dalen og paa Fjorden er der endnu stille, man mærker blot, at det bliver varmere, Temperaturen stiger let en halv Snes Grader og mere. Saa kommer det første Vindstød, og snart har man en hylende Storm, hvis Styrke, naar den er paa sit højeste, er saaledes, at man daarligt kan kæmpe sig frem imod den. En Nat var den voldsom udover alle Grænser. Kryolitstablerne laa dækkede med Tag af Brædder, og disse Flager fløj omkring i Luften som Papirark; store fireaarers Baade, som laa trukne op paa Land, kastedes tværs over Baadehavnen, en Snes Meter. Fra den 13. til og med den 15. Januar blæste der en saadan Sydoststorm med mildt Vejr og Regnskyl over alle Bredder; al Sneen paa Fjeldene smeltede og styrtede som rivende Elve ned ad Fjeldsiderne, førende store Sten med sig. Ovenpaa dette lagde Stormen sig, Temperaturen faldt, der kom Masser af Sne, og med al denne Sne og Mængden af Regnvand — der faldt i de tre Døgn halvt saa meget Regn som herhjemme paa et Aar — frøs Fjorden meget hurtigt til. Lomvierne og de smaa Søkonger fløj forvildede omkring, kunde ikke øjne aabent Vand og faldt i Massevis udmat-

tede ned paa Isen som Bytte for Ravne og Ræve; adskillige søgte til Land og blev fangede mellem Husene. Nu laa der Is, saalangt man kunde se, og den blev liggende udfor Ivigtut til hen i Maj.

Synet var nu ens, hvor man saa hen, hvid Sne dækkede Fjelde, Dale og Isen paa Fjorden. Det muntre Liv af Sæler, Hvaler og Søfugle var forbi, og paa Landjorden saas af Fugle kun Ryper, Ravne, af og til en Jagtfalk og en Havørn. En Fordel havde Islægget; man kunde nu med Lethed komme overalt langs Fjorden, over paa den modsatte Kyst og ind i alle Bugter, gaa i Land overalt. En af de sidste Dage i Januar havde Edwards, Gottlieb og jeg bestemt os til en længere Tur. Vejret var nu, som man venter det af grønlandsk Vintervejr, stille med en halv Snes Graders Kulde. Kl. 9 var vi klare til Afgang, Bøsser og Tasker paa Nakken, Ski paa Fødderne, Provianten blev læsset paa en Slæde og — en dristig Tanke — en Kaffekande med varm Kaffe pakket i en Kurv med Hø og ligeledes surret paa Slæden. Saa gled det let hen over Isen med Kysten en Milsvej borte som Maal, men Kaffen voldte os Besvær, den skvulpede lovlig stærkt og maatte anbringes paa et Næs, vi kom forbi; saa glædede vi os til den paa Hjemturen. Rask gik det nu over mod de lave Fjelde, hvor Ryperne skulde være, og her skiltes vi; dels var der saa Udsigt til mere Bytte, og dels var der mere at drøfte, naar vi atter traf sammen. Det gik, som det skulde, der var helt godt med Ryper i Flokke, og Skuddene lød rundtom. Da vi efter et Par Timers Forløb mødtes til Frokost, fik vi Gottlieb's rystende Beretning. Han havde faaet Øje paa en stor Flok Ryper og var gaaet efter den og var under denne Forfølgelse kommen ud paa en glat Sne- eller snarere Is-Skraaning, hvorfra han med det største Besvær og den øjensynligste Livsfare havde reddet sig over til mere passable Steder. Saa havde han endda haft den Ærgrelse, medens han sad paa det allerfarligste Sted at se, at Rypeflokken fløj ned til os, og at vi holdt Jagt paa den. Hen paa Eftermiddagen blev saa et Bytte paa 15 Ryper læsset paa Slæden, og Turen gik hjemad. Vi kom forbi Næsset, hvor Kaffen i Høkurven var anbragt, og drøftede, om den havde holdt sig varm. Den var ikke afkølet, den var bund-

frossen; naa, vi havde Spritapparat med, saa Kaffen blev baade smeltet og varmet.

At saadanne Ture virkede godt paa Humøret og hjalp til at faa Tiden til at glide, vil let forstaas. Sidst i Januar fejredes ved en Frokost hos Kontrolløren Soldagen, den første Gang, da Solen kom saa højt, at den skinnede paa Knappen af hans Flagstang; saa steg Solen for hver Dag højere og højere, Straahattene og Solbrillerne maatte frem, men Sneen laa dyb, og det frøs godt. I Slutningen af Marts viste Snespurven sig, det første Varsel om Foraarets Komme. En tidlig Morgen hørte vi i Luften en Larmen og Snakken. Det var den tretaaede Maage, der ogsaa fik Foraarsfornemmelser og i en vældig Flok trak ind til sin Yngleplads, Fuglefjeldet i Bunden af Fjorden, for at se, hvorledes der stod til. Det kunde ikke nægtes, nu efter et halvt Aars Isolation begyndte vi Mennesker ogsaa at længes efter Foraar og dermed Forbindelse med Civilisationen. De private Forraad af gode Sager var brugt op, Aviserne gennempløjede og Historierne bleven noget tyndslidte. Den 12. April saa jeg en Grønlænder komme løbende over Isen; hvad det betød, var jeg ikke i Tvivl om; han var den første, der vilde melde »Fox«'s Ankomst, hvilket altid blev honoreret. Snart efter var vi alle paa Vejen ud ad den isdækkede Fjord, hvor »Fox« havde lagt sig ved Iskanten 3—4 Kilometer ude. Min Afløser var med, og saa var der Breve, Pakker og Forsendelser af forskellig Slags, for ikke at tale om friske Efterretninger fra Danmark og Verden; kun den, der har prøvet noget lignende, vil forstaa ens Følelser herved. Min Efterfølger overtog straks Lægehvervet, jeg flyttede ned i en anden Bolig og tilbragte endnu halvanden vidunderlig Maaned i Grønland, inden jeg 1. Juni begyndte paa Hjemrejsen over et spejlblankt Atlanterhav, og 24. Juni var vi hjemme.

KANDIDATLIV OG UNDERLÆGETID.

KANDIDATLIV.

Saa sejlede jeg St. Hansdag ned ad Sundet og kom om Eftermiddagen ind i Nordre Havn, fik fat paa en Droske og fik en lille 10 Aars Pige anbragt i den; hun var Datter af en Funktionær i Grønland, og jeg havde fundet, at hun led af en Hoftebetændelse, for hvilken Behandlingen altid den Gang var Operation; hun skulde afleveres hos sin Bedstemoder paa Vesterbrogade. Derfra kørte jeg hjem til min Moders Villa paa Alhambravej. Om det var dejligt at komme hjem igen? Nej, ikke det mindste! Fra det Øjeblik, jeg kom tilbage, længtes jeg efter at komme til Grønland igen og spekulerede paa, hvordan det kunde lade sig gøre. Ja, det er det sædvanlige, vil nogen sige, det er jo saadan, at Folk, der har været i Grønland, altid længes derop igen. Saaledes hørtes det nok ofte herhjemme, men *noget* anderledes lød det oppe i Grønland: »Blot man snart var færdig med at være i dette nederdrægtige Land og kunde gaa hjem med Pension.« At adskillige herhjemme kunde længes efter Grønland, kom nu ogsaa af, at det for ikke alt for arbejdsivrige var en rolig Tilværelse at være ved Kolonierne. Der var vist ingen, der blev overanstrengt, og hertil kom jo, at en Dansk den Gang i Grønland, selv om han herhjemme indtog en beskeden Stilling, dog altid som Dansker var en Mand, der stod højere end Grønlænderne, og det var maaske for nogle en behagelig Følelse; men det er nu et halvt Hundrede Aar siden, at Forholdene var saadan, nu er det sikkert meget anderledes.

Dagen efter min Hjemkomst gik jeg ud paa Frederiks Hospital for at faa den lille Pige, jeg havde medbragt, indlagt der. De Kandidater, jeg traf ved Frokostbordet, var alle mine gamle Bekendte. Indlæggelsen af Barnet var hurtigt ordnet, og saa var jeg fanget med det samme; der var en Vikarplads ledig paa et Par Maaneder, idet en Kandidat netop havde brækket Benet, og der spurgtes om jeg ikke vilde have den Plads, og naar Vikarpladsen var forbi, blev der nok en anden Plads bagefter. Saadan blev jeg Kandidat paa Det kongelige Frederiks Hospital, med den før nævnte Gage og den gratis Middag paa Vagtdagene. Men naturligvis var det ikke saa slemt for mig, der lige havde været oppe paa Kryolitselskabets Kontor og faaet min Afregning; jeg har hverken før eller siden følt mig saa velhavende, og lidt skulde jeg have ud af de mange, rare Penge.

Nu var i Løbet af det sidste Par Aar de lave Cycler kommet frem — de høje med et mægtigt Forhjul og et lille Baghjul havde nu alligevel deres Mangler. Til at begynde med var Cyclerne med faste Ringe, en tynd Gummiring om Hjulene; der var den Fordel, at der ingen Vrøvl var med Punktering, som med Luftringene, der snart begyndte at komme frem, men rigtignok i den første Tid voldte adskilligt Besvær. Som Forløber for dem var kommet de saakaldte Cushionringe af tykt Gummi med et Hulrum i Midten. En saadan Cycle fik jeg købt og fik umaadelig Glæde af. Her paa Villavejen, hvor jeg nu bor, ser jeg, at alle Børn fra fireaars Alderen kører med Løbehjul, Cycler, smaa Biler eller lignende, saa for dem er Cyclen om ikke medfødt saa dog kendt, saa langt de i et senere Liv kan huske tilbage. Men det var anderledes den Gang, og et Par Hundrede Kroner for en god Cycle var en stor Kapital. Det var en underlig Fornemmelse første Gang at sidde paa Dyret, styret af en hjælpsom Haand, endnu mærkeligere, da Haanden slap Cyclen, og man selv rullede hen ad Vejen, og allermærkeligst, da jeg efter tre Lektioner paa en Villavej begav mig paa en Tur lige til Frederiksværk, undervejs øvende mig i de forskellige Drejninger til højre og venstre. Cyclerne var ikke ganske som senere, Styret havde en mægtig, ganske unødvendig Bredde, og Olie drev af Kæden og Lejerne, men skinnende blank var den,

forniklet paa Styr, Eger og Pedaler. Cyclen var kun et Køretø for yngre, for Damer utænkelig. Jeg husker den første Damecycle der kom her til Landet, specielt indforskrevet fra England; der vakte ikke ringe Opsigt.

I den sidste Del af September vikarierede jeg i Nærum hos nu afdøde Dr. *Mathiesen;* Nærum var da en lille, fjern Landsby uden nogen Forbindelse med mere civiliserede Egne, og hvordan man kom dertil, naar man ikke havde Cycle eller Hest og Vogn ved jeg ikke. Familien *Adler* ejede da Nærumgaard, og den kendte Skibsreder og Kulimportør *Alfred Christensen,* hos hvem jeg kom meget, boede paa Ny-Nærumgaard. Saa havde Nærum jo en Berømthed i Komponisten, gamle Professor *I. P. E. Hartmann,* der boede i en gammel Gaard ved Gadekæret, som vistnok findes endnu og er fredet. Jeg var en Dag til Middag hos ham, han var en venlig og elskværdig Mand, som det dog er ganske morsomt at have været paa nært Hold. Hans Ophold i Nærum vil ogsaa kendes fra, at han altid ved Studentersangforeningens aarlige Tur til Skodsborg vandrede derover og hyldedes som Sangforeningens tidligere mangeaarige Dirigent.

Den 30. September cyclede jeg i øsende Regn fra Nærum til København, og 1. Oktober stillede jeg igen paa Frederiks Hospital paa *Withs* Afdeling sammen med Dr. *Ryder.*

Hospitalet og dets Historie har i Tidernes Løb inspireret forskellige til at beskrive det, men unægtelig falder disse Beskrivelser forskellige ud. Professor *A. G. Drachmann,* Holger Drachmanns Fader, gav i sin høje Alderdom en Beskrivelse af, hvordan Hospitalet var omkring 1820, og man maatte unægtelig forfærdes derover; Grønnegaardens frygtelige Morads, Sygesengene med Omhæng for, Fugtigheden i Sygestuerne, der gjorde enkelte af dem til et yndet Opholdssted for nøgne Snegle, Kulesystemet i Renovationsvæsenet, der forpestede Luften til Stadighed, værst og i flere Dage efter, naar Kulerne blev tømte, Vandforsyningen, der tit leverede smaa Aal og Frøer m. m. Omkring Midten af Aarhundredet, da den bekendte Professor *Oluf (Ole) Bang* beskrev Hospitalet, var øjensynligt disse Mangler afhjulpne.

Fra den Tid, jeg var der, hen i Firserne og i Begyndelsen af

Halvfemserne, findes som før omtalt en Beskrivelse af Prof. *Oscar Bloch* med en Mængde Billeder i »Gads danske Magasin«. Man mærker gennem hele denne — noget brede, men meget oplysende — Skildring Blochs Kærlighed til og Pietet overfor det Hospital, hvor al hans kirurgiske Virken var faldet, men unægtelig var Forskellen stadig stor fra Nutidens Hospitaler. I Natrenovationen var der sket Fremskridt, men dog ikke større, end at Klosetterne havde umiddelbar Indgang fra Tekøkkenerne. I disse var en Vask uden varmt Vand, og her vaskedes i broderlig Forening Tallerkener, Kopper, Uringlas og Spyttekrus. Ret pudsigt virker det, naar Bloch med synlig Stolthed fremhæver, at han paa Operationsstuen havde faaet anbragt et sindrigt Apparat med en Kobberspiral, der opvarmedes ved en Gasflamme, saa at der kunde skaffes — meget sparsomt — varmt Vand. Hvad der ellers skulde bruges af dette, blev kogt uden for Operationsstuen og bragt ind i Kedler. Operationsstuen hed Kirken, fordi den blev brugt til Kirke om Søndagene. Det var et smukt, amfiteatralsk Rum, udmærket egnet til Kirke, vel godt til Forelæsninger for Studenterne, daarligst til Operation. Pladsen hertil, fælles for begge kirurgiske Afdelinger, var yderst beskeden, opfyldtes af en Række Lænestole til de ældre Læger, der overværede den kliniske Forelæsning, Plads til Operationsbord, ikke om de moderne, der ved et Tryk med Foden kan indstilles i alle tænkelige Stillinger, Plads til Operatøren og Assistenter, Forbindager og Instrumenter; Operationsstuen paa det mindste Provinsygehus er ganske anderledes udstyret nu, om de større vil jeg slet ikke tale. Man kan roligt sige, at Hospitalet i Modsætning til, hvad der nu til Dags averteres om Lejligheder, manglede »alle moderne Bekvemmeligheder«. I den østlige Baggaard laa Badeanstalen (forholdsvis moderne, thi den var bygget i 1840), Obduktionsstue, Lighus, Værksteder og Hestestalde med tilhørende Møddinger.

Naar jeg tænker tilbage, staar det alligevel for mig, som om der var en vis Hygge over Hospitalet; man glemmer aldrig Grønnegaarden med dens Lindetræer, i hvis Top Droslen fløjtede om Foraaret og Grøniriskerne senere byggede og lod deres metalklingende Toner høre, medens Patienterne laa herude og nød dens friske Luft; rent og ordentlig var der paa Sygestuerne, men et moderne Hospital var

det ikke, og det er let forstaaeligt, at ved den store Lægekongres 1884 blev dets Tilværelse holdt skjult for de fremmede Læger; de var heller ikke med nogen Begejstring, en tysk Læge blev modtaget der dukkede op og gerne ønskede at bese Hospitalets »Operations sal«.

Naar man tænker paa, hvilken Rolle Telefonen spiller nu ti Dags paa et Hospital, er det næsten utroligt, hvordan den har kun net undværes. Meldtes der en Tilskadekommen, en nyindlagt Patient eller var der Besked fra en af Stuerne, maatte en Elev bringe Bud skabet op paa Kandidatgangen. Kandidaterne og en af de medicinsk Reservelæger boede paa første Sal over det tidligere Apotek, son senere blev lavet om til en hyggelig Restaurant, der dog ikke gik Skulde man til Kandidatgangen, maatte man først ned ad en Sten trappe til Apotekets Kælder og derpaa op ad Apotekets Bagtrappe det var den officielle Adgang til Lægerne, og jeg tror, man pietets fuldt har opbevaret det gamle Skilt »Opgang til Kandidaterne« I den anden Ende af Bygningen var Hovedtrappen til Apotekeren Lejlighed, og den førte videre til Kandidatgangen, men Apotekere var misfornøjet med, at Kandidaterne vilde benytte den.

De Kandidater, jeg var sammen med, kendte jeg alle godt, sel om det ikke var mit eget Kandidathold. Der var *Ryder* og de senere Kirurg *Pers*, *Ove Hamburger* og *Krak*, der forlod Læge virksomheden for at blive Udgiver af Københavns Vejviser, e munter og fornøjelig Kammerat, *Eschen*, senere Overlæge i Aal borg, og *Qvortrup*, i mange Aar praktiserende Læge i Rønde Jylland.

Jeg fik mit Værelse ud til Gaarden, hvor nogle mægtige Ka stanjetræer (som vist senere Professor *Faber* fik fældede) tog Ly og Luft fra de overfor liggende Sygestuer; de stod lige udenfo mit Vindue, og jeg anbragte Stærekasser i dem. Paa Kontoret hilst jeg ved min Ankomst paa Inspektør *Lautrup*, der besynderligt nok foruden at være Hospitalets Inspektør var Direktør for et Sporvogns selskab. Af ham blev jeg forestillet for Hospitalets Direktør, Obers *Schøller;* da Audiensen hos denne var forbi, rakte han mig t Fingre, højst imponerende. Hans Ansættelse som Direktør, hvor om der gik mange Historier, var vist noget af en Misforstaaels

og hans Bane blev ikke hæderkronet; i den allerede omtalte Sag om *Rovsings* Ansættelse som Reservelæge, hvori ogsaa Inspektør Lautrup spillede en Rolle, kom der noget op om, at Direktør Schøller mentes at have skaaret sig en lovlig tyk Rundtenom paa Hospitalets Bekostning; hvormeget det egentlig drejede sig om, tør jeg ikke sige, men blandt andet stod der tydeligt i Bladene, at Direktøren, som havde gratis Medicin, herunder ogsaa havde regnet Parfume og lignende. I Blæksprutten gav det Anledning til et af de velkendte Visitkort med hans Navn og Vedføjelsen:

Ske hvad der vil og ske hvad der kan,
jeg vasker mine Hænder i lugtende Vand.

Withs Afdeling var ikke ny for mig, jeg havde været der paa Kliniker og som »Gris«, en frivillig, ulønnet Kandidattjeneste, man gjorde som Student, velset af Kandidaterne, som derved slap for at skrive nogle Journaler, iøvrigt ikke højt vurderet, hvorpaa alene Navnet tyder, hvis Oprindelse jeg ikke kender. Withs Stuer laa for en stor Del ud imod Baggaarden; nu var Stuekonerne væsentlig forsvundne og Sygeplejersker indførte, nogle af dem var uddannede, for andres Vedkommende var man sluppet let ved at udnævne nogle af de »Jomfruer«, der tidligere fandtes, til »Frøkener« og ophøje dem til Sygeplejersker.

With var en ejendommelig Skikkelse, kraftig bygget med et smukt Hoved og ofte et venligt Smil. Han var øjensynlig en hjertensgod Mand, der undte alle det godt, naar de ikke overtraadte Hospitalets Bestemmelser og hans strenge Diætforskrifter. Han lod alle de gamle Koner beholde deres Voltakors om Halsen, som enhver kronisk Syg den Gang gik med, og deres Krampeknuder om Benet, et Baand, der var bundet paa en særlig Maade og skulde virke mod de meget ubehagelige Læggekramper. With var den Gang 65 Aar, men virkede noget ældre. Jeg har nu det Indtryk, som om Folk den Gang hurtigere blev ældre end nu. Han fulgte i sine senere Aar næppe synderligt med i det nye, som han vist modtog med Skepsis. Jeg glemmer aldrig, da en energisk Kandidat havde stillet Diagnosen »*Salpingitis*« (Æggelederbetændelse), nu en meget

almindelig Sygdom. Den var ikke før optraadt paa Withs Afdeling, han rystede paa Hovedet, da Sygeplejersken forebragte ham Kandidatens Diagnose, og bemærkede: »En meget fantasifuld Kandidat«, en Udtalelse, som vi rare Kammerater ikke undlod at bringe til den paagældendes Kundskab.

Paa en Maade var det vanskeligere at være intern Mediciner den Gang end nu, hvor Røntgen- og Laboratoriearbejde i saa høj Grad gør det lettere at finde ud af, hvad den Syge fejler; den Gang vilde en Patient ikke kunne komme med det Udbrud, som jeg har hørt om nu til Dags: »Ja, de var meget flinke paa Hospitalet, men de havde saa travlt med at undersøge mig, at de helt glemte at kurere paa mig.« Jeg mindes aldrig paa Withs Afdeling, at nogen saa i et Mikroskop, og det staar for mig, som man paa visse Maader ikke var meget videre fremme, end man ser paa Billederne af *Jan Steen* og andre hollandske Malere for snart 300 Aar siden: Lægen føler Pulsen og holder et lille Glas med Urin op mod Lyset. En medicinsk Afdeling saa unægtelig paa mange Maader anderledes ud end nu til Dags, hvor Specialiseringen er drevet saa vidt; hos With var der ingen smaalige Betænkeligheder med, hvilke Patienter der optoges; der var selvfølgelig de almindelige medicinske Sygdomme, og herunder hørte ogsaa allehaande Nerve- og Hjernesygdomme samt gynækologiske Lidelser. Af Patienter med Lungetuberkulose var der mange, en sørgelig Belægning, da Friskluft-Kuren endnu ikke var opfundet, i hvert Tilfælde ikke blev praktiseret her paa Hospitalet.

Der var to Sygdomme, som havde Withs særlige Interesse, og om hvilke han havde skrevet, det var Blindtarmsbetændelse og Mavesaar. Det glæder mig at se i et lige udkommet Nummer af »Ugeskrift for Læger«, at Withs Behandling af den sidste Sygdom endnu omtales af moderne Klinikere. With kurerede Mavesaar med Mælkediæt, hvortil senere meget forsigtigt kom Franskbrød og derefter andre Ting. Behandlingen var sikkert rigtig nok, men Ulykken var blot, at With vilde lave alt om til Mavesaar; saa snart en Patient, særlig en kvindelig, havde Smerter i Mellemgulvet eller var saa letsindig at svare ja til noget af de Symptomer, som With spurgte om i en frygtelig Fart (vi kunde alle Remsen): »Trykken,

Sugen, Svien, Brænden, Opstød, Ræben,« eller ømme sig det mindste, hvis hun blev trykket paa Maven, saa var hun afleveret og sat paa Mælkediæt i tre Uger. Hvadenten det nu var Mavesaar eller en anden Lidelse, kom hun sig jo gerne ved denne skrappe Diæt og Withs berømte »Vismut med Hyoscyamus«.

Withs energiske og konsekvente Behandling af Blindtarmsbetændelse har reddet mange Menneskeliv. Diæten, en halv Liter Mælk og en halv Liter Havresuppe om Dagen, var jo ikke morsom, og dertil saa megen Opium og Morfin, at Smerterne standsedes. Der var ikke noget med 10 Opiumsdraaber 3 Gange daglig, hvori nogle troede, at Withs Behandling bestod; nej, 20 Draaber 3—4 Gange om Dagen og flere Gange Morfinindsprøjtninger 6—8 Streger; saa laa Patienten i en Døs uden Smerter og kom sig næsten altid. Nu er Sygdommen jo tilfaldet Kirurgerne, og nævner man With og hans Behandling, betragter Nutidens Læger ens Terapi som hjemmehørende i den mørkeste Middelalder, men de har jo heller aldrig prøvet den.

With var ingen ringe Mand, og havde han levet i et større Land, vilde han have opnaaet Verdenberømmelse. Han lod engang en Afhandling om Blindtarmsbetændelse offentliggøre paa Fransk; han havde skrevet om Blindtarmsvedhænget, der laa som en Midgaardsorm nede i Bækkenhulen; men Oversætteren, den senere Professor *Sylvester Saxtorph,* erklærede, at det var ham umuligt at finde et fransk Udtryk for dette frygtelige Dyr. With foreslog »un ver préhistorique, un ver mythologique«; hvad det blev til, ved jeg ikke. Jeg fungerede en Maaned som Reservelæge hos With og lærte ham ret godt at kende. Naar han virkede ældre, end han var, skyldtes det maaske ogsaa hans Distraktion og hans lidt pudsige Udtryksform, hvor Ordet »muligvis« kom ind paa alle tænkelige Steder. Der gik mange Historier om ham, de fleste rimeligvis Vandreanekdoter af den Slags, der er knyttede til Stillingen mere end til den bestemte Person. Men nogle har jeg selv oplevet. Jeg fortalte før om, hvilken broget Blanding af Sygdomme der fandtes paa Afdelingen, hvor der uden Betænkelighed ogsaa optoges Patienter med Tyfus og Skarlagensfeber; en Student, der skulde have en Patient med sidstnævnte Sygdom til Undersøgelse, frabad sig dette,

da han var gift og havde et Barn, som han var bange for at bringe Smitten hjem til. Herover blev With vred og udtalte: »Har muligvis ogsaa selv Børn, muligvis fire, muligvis fem, muligvis seks.« Vi andre saa, hvorledes den Børneflok, som vi jævnlig saa tumle sig paa Hospitalet, en for en gik op for With, uden at han var ganske paa det rene med Tallet. I sin Terapi var han energisk og konsekvent; jeg har endnu en lille Bog med Opskrifter af, hvad jeg lærte paa hans Klinikker for noget over et halvt Hundrede Aar siden. Som Motto har jeg foran skrevet en Sætning, som With tit brugte, naar en Patient bad om Afveksling i den evige Franskbrøddiæt: »Franskbrød bedre end Sigtebrød.« Patienterne fik altid rigelig med Medicin, men With glemte ofte at slette i Journalen, hvad han tidligere havde ordineret. Min Hustru, som var Sygeplejerske paa Withs Afdeling, havde saaledes engang en Patient, der i længere Tid fik Medicin 24 Gange i Dagens Løb. With var en Mand, til hvem man saa op, og Humaniteten lyste ud af ham; man morede sig nok lidt over hans Snurrigheder, men man satte ham højt, og han var en Mand, der staar præget i deres Erindring, som har haft med ham at gøre.

Hos *Plum*, under hvem jeg havde været Volontør, kom jeg ikke til at virke som Kandidat, men traf ham med Glæde senere i Tilværelsen. Derimod var jeg i lang Tid hos *Oscar Bloch*, Læreren i kirurgisk Klinik, som i 1886 afløste *Mathias Saxtorph* som Overlæge.

Saxtorph tog sin Afsked, fordi der var kommet en Bestemmelse om, at Kvinder ogsaa kunde blive Kandidater paa Hospitalet, hvad Saxtorph dog ikke skulde have noget af. Hans Indlæg i Forhandlingerne herom lod intet tilbage at ønske i Tydelighed og Frimodighed; hvorledes han var bag sit mutte og stejle Væsen, tør jeg ikke sige, han var for sin Tid en dygtig Kirurg, og hans kliniske Forelæsninger mønsterværdige; de handlede om de udvendige Deles Kirurgi, til de indvendige Organer havde han vist aldrig dristet sig. At han stod nogen nær paa Hospitalet eller indlod sig nærmere med Kandidaterne, hvem han vist ofte behandlede paa en lidet passende Maade (de indgav Klage over ham til Hospitalets Direktion), har jeg aldrig hørt; men som sagt jeg kendte ham ikke.

Hans Tyskerhad var almindeligt bekendt, og der fortaltes adskillige Historier om hans Optræden overfor tyske Læger, der intetanende havde besøgt hans Afdeling, og hans Raseri, naar der ved en Fejltagelse var indlagt en Tysker. I de fem Bind kliniske Forelæsninger han udgav, findes ikke Navnet paa nogen tysk Kirurg. Om Grunden til hans Tyskerhad fortaltes, at det ikke blot skyldtes det ulykkelige Udfald af Krigen 1864, men at der ogsaa fandtes en personlig Aarsag, idet den berømte tyske Kirurg *Esmarch* skulde have udtalt sig med stærk Kritik om den kirurgiske Behandling af tyske Soldater, som Saxtorph havde foretaget under Krigen.

Hans Efterfølger var altsaa *Oscar Bloch*, ogsaa en ejendommelig Skikkelse. Da han i 1886 overtog Pladsen efter Konkurrence med *Tscherning* og *Wanscher*, var der nogen Tvivl om hans Kapacitet som Kirurg, idet hele hans tidligere Virken som saadan syntes at være 2½ Aars Reservelægetjeneste ti Aar tidligere paa Plums lille Afdeling. Om hans teoretiske Kundskaber og hans uhyre Belæsthed var der ingen Tvivl. En af Prøverne ved Konkurrencen var sælsom nok; hver af de konkurrerende skulde skrive en Afhandling, vistnok efter frit Valg, og foruden at Dommerne skulde bedømme den, skulde de to andre Deltagere ved en offentlig Handling kritisere den. Det var jo en ikke helt tiltalende Fremgangsmaade, og selvfølgelig var disse Forestillinger, der jo mindede noget om Boksekampe, stærkt besøgte, da enhver kunde gaa ind fra Gaden og nyde Skuespillet. Jeg var der ogsaa, men forstod næppe meget af det hele. Den ene Dag kritiserede Tscherning Blochs Afhandling og overrakte ham til Slutning en Liste over Litteratur, som Bloch ikke havde faaet med i sin Bog. Da Bloch næste Dag var færdig med at kritisere Tscherning, takkede han ham for at have gjort ham opmærksom paa Litteratur, som ikke var kommet med, og han vilde nu gerne gøre Gengæld, hvorpaa han oprullede et mægtigt Ark, som sikkert indeholdt Titlen paa ti Gange saa mange Arbejder som Tscherning havde overgivet ham. Bloch blev saa Overkirurg og pristes i Begyndelsen for sin Elskværdighed paa Afdelingen. Med sine gode Egenskaber manglede han den Haardhudethed, der skal til for at tage de Stød, som Overlægestillingen paa en stor

Afdeling nødvendigt giver. Bloch var vel nok, hvad man kalder for en Aandsaristokrat, og Nutidens demokratiske Indstilling laa ham vist fjernt. Det var et ejendommeligt Brødrekuld, de fire Bloch'er, foruden Overlægen Maleren *Carl*, Direktøren for Kunstsamlingen *Emil* og den mangeaarige Sceneinstruktør *William*, der iøvrigt ogsaa selv var Skuespilforfatter.

Sin Afdeling passede Oscar Bloch mønsterværdigt, begyndte Stuegangen Kl. 7½ og var færdig med alt Kl. 11. Grunden til, at det skulde gaa i saadan en Fart, som det unægtelig gjorde, forklarede han med, at det var af Hensyn til Volontørerne, som skulde til Forelæsning. Nogen egentlig blændende Operatør blev han næppe nogensinde, selv om hans mangeaarige Øvelse erstattede det medfødte Talent; men han skelnede ogsaa skarpt mellem Operatør og Kirurg; hvem han mente med det første af danske Overlæger, kunde vi omtrent slutte os til; at han regnede sig selv som en af den sidste Kategori, derom var ingen Tvivl. Det gjaldt for Bloch, før han foretog sig noget med en Patient, gennem nøje Undersøgelse og Overvejelse at naa til Diagnosen. Hans kliniske Forelæsninger var ypperlige, omhyggeligt gennemarbejdede, og af sit store Bibliotek lod han blandt Tilhørerne cirkulere Bøger om det paagældende Emne; han havde ogsaa en smuk Samling Knoglepræparater og Fotografier. Jeg kan huske, at Dr. *Hamburger* gav mig det Raad, da jeg kom paa Afdelingen: »Gør Dem Umage med Deres Journaler, saa har man Fornøjelse af, at Bloch læser dem op, hvis der holdes Forelæsning over den paagældende Patient.«

Under Forelæsningen førte Bloch Skridt for Skridt Tilhørerne hen mod Diagnosen, der saa blev konstateret ved den umiddelbart efterfølgende Operation. Naar Bloch med sin tørre Stemme sagde: »D'Herrer maa ikke tro, at alt, hvad der duer i Kirurgien, stammer fra de sidste ti Aar,« saa mente vi Unge, at det var det sædvanlige Skrabud for de Ældre; ti Aar tilbage, da Antiseptiken og Bakteriologien var i deres første Barndom, var der vist ikke meget ved det hele. Jeg husker en Forelæsning, som Bloch holdt over en Mand, der havde stærke Smerter i det ene Ben. Han overvejede de forskellige Muligheder, og kom til Slutning til det Resultat, at der i Laarbenet paa et bestemt Sted maatte være en lille Betæn-

delse, som man burde gaa ind og fjerne. Jeg hørte opmærksomt efter, men tænkte hele Tiden: »Nej, nu bliver han for kunstig, den gaar vi alligevel ikke paa.« Til min Forbavselse viste Operationen, at Bloch havde set fuldkommen rigtigt. Jeg fortalte ham mange Aar efter, hvorledes jeg den Gang i mit stille Sind havde tænkt: »Den megen Lærdom gør dig rasende.«

Der var Orden paa Blochs Afdeling og Respekt for den myndige Chef, der let blev gnaven, naar noget gik ham imod. Jeg husker, at han i en Uge havde set sig gal paa tre Sygeplejeelever og forlangt dem afskedigede. Jeg kunde ikke lade være med at udtale — dog ikke til Bloch selv — at det mindede mig om »Mikadoen«, der den Gang gik paa Nørrebros Teater, og hvor Hovedpersonen hvert Øjeblik sagde: »Hug mig det Hoved af.« Blochs Bedømmelse af andre var vist meget afhængig af et Skøn, han straks dannede sig og siden vanskelig forandrede. Da jeg skulde være Kandidat paa hans Afdeling, hørte jeg gennem de andre Kandidater meget om, hvor ubehagelig han var; jeg maa sige, at i de fem Maaneder, jeg var hos ham, faldt der aldrig et ondt Ord eller en ubehagelig Udtalelse fra ham, hverken til mig eller til Ryder og Pers, der var sammen med mig. Jeg havde altid Fornemmelsen af, at han godt kunde lide mig, og jeg stod i min senere Virken af og til i Forbindelse med ham. Ofte var det maaske Smaating, som paavirkede Blochs Bedømmelse. Vi havde faaet en Patient ind paa Afdelingen, der havde forsøgt Selvmord ved at skære Haandens Pulsaare over, men havde naaet det, som man vilde finde utænkeligt, at skære Haanden af. Hun fik et Udbrud af Sindssygdommen Mani og laa paa Enestue. Næste Morgen berettede jeg Bloch, hvordan det var gaaet om Natten, og han svarede: »Ja, jeg var nede i Aftes at se til hende Kl. 11, da jeg kom hjem,« hvortil jeg bemærkede, at da var jeg lige gaaet fra hende. Bloch spurgte, om jeg, naar jeg havde Vagt, gik ned og saa til de opererede, hvad jeg trygt kunde besvare med ja; jeg glemte at tilføje, at naar man saa til de daarlige Patienter umiddelbart før man gik i Seng, var Chancerne mindre for at blive kaldt op om Natten. Efter at jeg var kommet bort fra Afdelingen, gik jeg ofte derind og saa da en Morgen Ryder lægge Forbinding paa en Patient, paa hvem der

var gjort et Luftrørssnit. Jeg foreslog en anden Maade at lægge Forbindingen paa, som Ryder bifaldt, og jeg var jo ikke lidet stolt af at høre, at Bloch havde samstemmet og spurgt, hvem der havde fundet paa det. Et Par Dage efter, da jeg kom ind paa Afdelingen, kom Bloch mig i Møde med Hovedet fremad mod mig og en paataget Ondskab lysende ud af Ansigtet og hilste mig med de Ord: »Vi har desværre maattet renoncere paa Deres smukke Opfindelse, thi vi fandt Patienten liggende kvalt af den i Morges.« Naa, helt kvalt var hun nu ikke; og hvor ofte hænder det ikke, at en Opfindelse, der i Mesterens Hænder er glimrende, ødelægges naar den skal ud i Verden og bruges af andre? Det sagde jeg nu imidlertid ikke, men der gik lang Tid, før jeg igen optraadte som Opfinder: i de sidste Aar har jeg atter taget Modet til mig paa dette Felt; min sidste Opfindelse, en Røntgenkikkert, har jeg haft anderledes Glæde af.

Bloch var jo en særpræget Skikkelse, med et Ansigt, som man maatte lægge Mærke til; hans Smil kunde være indtagende eller virke diabolsk. Jeg kunde ikke lade være at tænke paa, at han ofte agerede, en Del af hans Tale og Optræden var næppe naturlig; jeg har tit tænkt paa, at hans noget underlige Væsen dækkede — ikke over Mindreværdskomplekser, bortset fra at Ordet ikke var opfundet — men over en vis Generthed; det er maaske galt set.

Efter alt, hvad jeg har kunnet forstaa, voksede Blochs Anseelse stærkt i de senere Aar. Han var en meget flittig Mand, udgav bindstærke Bøger om Kirurgi, som jeg ikke tror vandt større Bifald, og et Værk om Slangen, Æskulaps Symbol; jeg tror ikke, at hans uhyre historiske Kundskaber gjorde det lettere læseligt. Den Bog, som har bragt hans Navn ud i videre Kredse, er den halvpopulært skrevne »Om Døden«, hvis makabre Titel egentlig er misvisende. Han gaar ud paa at paavise, at det — selv om det ikke er nogen Behagelighed at dø — saa dog sjældent er smertefuldt, og at Begrebet Dødsangst er stærkt overdrevet.

Jeg ved ikke, om »Aladdin« gik paa Teatret i København den Gang, men jeg kunde i hvert Tilfælde ogsaa spare mig at gaa hen og se det, thi det opførtes dagligt for mine Øjne med Bloch som Nureddin og hans Reservelæge, *Thorkild Rovsing,* som Aladdin,

Naturens muntre Søn, i hvis Turban Æblerne falder, smuk, lys, vittig og slagfærdig, veltalende og velskrivende, en Personlighed af dem, det sjældent falder i éns Lod at træffe mange af. Naa, vil nogen mumle, var han nu saa storartet? Ikke alt, hvad han fandt paa, var dog lige glimrende; hans Selvsikkerhed var ikke altid lige begrundet! Altsammen indrømmet, hans Fejl var lette nok at se, men han var af de Mennesker, der gjorde Tilværelsen noget fornøjeligere. Han var vel ikke lige venlig indstillet overfor alle; for mit Vedkommende kan jeg kun sige, at fra den første Gang, jeg traf ham, da jeg var ung Kandidat, og derefter saa længe han levede, viste han over for mig uforandret den samme Venlighed og Imødekommenhed. Hans Liv og Virken ligger saa nær vor egen Tid, at jeg ikke behøver at fortælle nærmere udover, hvad lejlighedsvis senere kommer ind. Han og Bloch var to polære Modsætninger, og nogen Sympati mellem dem var der ikke, men Rovsing optraadte altid loyalt overfor Bloch; i de senere Aar blev vist deres Forhold bedre.

Medens jeg var paa Afdelingen, tog Bloch Ferie, og som ældste Kandidat blev jeg Reservelæge under Rovsing, en uforglemmelig Tid. Den strenge Disciplin var ikke Rovsings Sag, lige præcis halvotte kom han ikke, og Volontørerne benyttede sig af hans Godmodighed og sløjede ogsaa af med at komme rettidigt. Som Reservelæge skulde jeg jo sørge for Orden og tage mig af Volontørerne, og jeg lod dem i usminkede Udtryk vide, at den gik ikke, de havde at møde til rette Tid. Rovsing udtalte: »Det er udmærket, Helms, at De sørger for, her er Orden.« Men av! Volontørerne klagede til ham over min Brutalitet, fik et Klap paa Skulderen og et venligt Ord: »Helms mener det ikke saa slemt« o. s. v. Jo, vel mente jeg det slemt, men det var jo ingen god Støtte, jeg fik fra Rovsing!

Saa faldt Meyer baglæns ned af Vognen og slog sit Hoved! Meyer var en ældre Forretningsmand, der en Søndag skulde i Skoven; han faldt af Vognen, var lidt uklar, hvilket efterhaanden tiltog, saa han endte med at være ganske bevidstløs og blev indlagt paa Hospitalet. Af Sygehistorien stillede Rovsing Diagnosen, at der var Brud paa Kraniet, at en Aare derinde var bristet, og

at det udtømte Blod laa og trykkede paa Hjernen; det maatte fjernes og Aaren underbindes. Det var vist en dristig Diagnose og en dristig Operation! Fem runde Benskiver savedes ud af Hjerneskallen. Rigtigt! Der laa en Masse størknet Blod, som blev fjernet. Meyer blev svagere og svagere, der foretoges en Saltvandsindsprøjtning, men Meyer var væsentlig død, og Rovsing var ved at opgive det hele; Saltvandet hjalp dog, og jeg saa til min Forbavselse, at Aarerne, som havde ophørt at flyde, sprøjtede igen. Meyer trak Vejret, Pulsen blev kraftigere, Operationen fuldendtes. Meyer saa jeg om Efteraaret fremstillet af Rovsing i »Medicinsk Selskab« munter og veltilfreds med en Sølvplade i Stedet for den fjernede Del af Hjerneskallen.

Og hvordan var saa det daglige Liv paa Afdelingen? Ganske tiltalende, og man kunde lære ikke saa lidt, hvis man brød sig om det. Belægningen var for en stor Del Patienter med Knogle- og Ledtuberkulose, som den Gang altid blev opererede; nu kommer de sig ved Sol og Lys. Det maa jo have gjort en mægtig Forskel, at der den Gang ikke var alle de Nutidens Færdselsulykker, som sikkert fylder godt op paa Afdelingerne. Selvfølgelig brækkede Folk ogsaa den Gang Arme og Ben, men fik dem i Stand med en Bandage paa, der laa sin reglementerede Tid.

Af mere kendte Personer laa i min Tid Tivolis mangeaarige Pjerrot, *Volkersen,* og den kendte Musikdirektør *Kragelund,* hvis Navn er gaaet over i Litteraturen i den i sin Tid meget kendte Vise: »Jomfru, vil De med i Skoven«, hvor det om en Dansemelodi hedder: »Den er af Kragelund.« Da den — ikke spøgefulde — Sygeplejerske spurgte om hans Navn, fik hun Svaret: »Jeg er jo Kragelund.« Paa hendes Bemærkning: »Jeg kender virkelig ikke Kragelund« replicerede denne slagfærdigt: »Herregud, Frøken, kender De ikke Kragelund, og De har endda Deres Udkomme.« Damen havde dog saa megen humoristisk Sans, at hun selv fortalte mig Historien.

Paa Modtagelsesdagene havde man tillige Skadevagt, som det hed, behandlede de Patienter, som henvendte sig som Tilskadekomne. Skadestuen laa ud mod Amaliegade, Kandidatgangen mod Bredgade; da der som omtalt ikke fandtes Telefoner, tog det under-

tiden nogen Tid, før Kandidaten indfandt sig. En Mand, der havde faaet sig en lille Hjertestyrkning — før eller efter han var kommet til Skade — udtrykte sin Misfornøjelse paa følgende kraftige Maade: »Jeg ved den Onde lyne mig nok, at naar man kommer ind paa Hospitalet og trykker paa en Knap, saa skal der staa en Doktor« — en ikke helt ualmindelig Opfattelse.

Større Ulykkestilfælde var ikke almindelige, men jeg havde paa en Vagtdag et, som selv i vore Dage vilde have vakt Opsigt. En Eftermiddag meldtes fire Tilskadekomne paa en Gang, og da jeg kom over, var det et uhyggeligt Syn. I Helsingørgades Sukkerraffinaderi var en Dampkedel sprængt og havde væltet en Mur ind til det tilstødende Lokale over fire Arbejdere, der blev forfærdelig skoldede af det udstrømmende, kogende Vand. Det var ingen let Opgave at staa overfor for en ung Kandidat, men jeg mindes endnu i Dag med Taknemlighed den Haandsrækning, jeg fik fra alle Sider. De af Kandidaterne, der var hjemme, kom til Hjælp, et Par tilfældigt besøgende Læger ligeledes. Sygeplejerskerne nede fra Afdelingen, forøvrigt ogsaa fra de andre Afdelinger, kom op og medbragte Forbindsager, af hvilke der behøvedes Masser, Tøjet blev klippet af de stakkels Mænd, der anbragtes paa Operationsborde og Lejer, de mægtige Brandsaar forbandtes, og andre Læsioner behandledes. At det blev Døden, var vi klare over, da vi havde lært, at en Forbrænding af anden Grad og med den Udstrækning, som her var Tale om, medførte Døden. I Løbet af en ikke urimelig lang Tid var de alle forbundne og bragte til Sengs, fik Morfin for Smerterne, som iøvrigt ikke var store, mærkeligt nok; de laa som i en Døs uden at klage sig synderligt; i Løbet af Natten døde de. Rygtet havde bredt sig i Byen, og da jeg efter endt Arbejde gik over til mig selv, stod en lille Skare af Journalister for at faa Besked. Jeg omtalte den Hjælpsomhed, der blev vist fra alle Sider, men én Mands Optræden forbavsede mig og har altid været mig en Gaade; det var Professor Blochs. Reservekirurgen Rovsing var ikke hjemme, Bloch kom med Overtøj paa op paa Operationsstuen, hvor vi stod med de Tilskadekomne, saa blot flygtigt paa dem og sagde et Par Ord til mig om at forbinde dem, og saa gik han igen. Det har altid været mig ubegribeligt,

at han ikke selv overtog Ledelsen, omend han naturligvis godt vidste, at de ikke var til at redde.

Der kom et lille Efterspil. Der skulde være legalt Ligsyn, og Politiassistenten fra den nærmeste Station, *Th. Smit,* kendt fra en munter Revyvise med Omkvædet »Stop nu lidt, Smit«, havde meldt sin Ankomst for at deltage i Ligsynet. En Volontør, den senere Overlæge *Axel Blad*, blev stillet paa Post ved Porten for at tage imod ham og meddele Stuegangen, naar han kom. Længe efter den fastsatte Tid kom Blad tilbage; der havde ingen Politiassistent været. Om Eftermiddagen forelaa en uhyre fornærmet Skrivelse fra Hr. Smit om, at ingen havde været at tage imod ham. Nyt Forhør over Blad, der bestemt hævdede sit Standpunkt. Nøjere udspurgt, om der da slet ikke var kommen nogen Mandsperson ind ad Porten ved den angivne Tid, indrømmede han, at han havde set en mærkelig Skikkelse paa Cycle med Knæbenklæder og Stanleyhat, men at det aldrig var faldet ham ind, at en Mand, der optraadte i en efter Datidens Anskuelser saa sælsom Mundering, kunde være en Øvrighedsperson, der ankom til en Embedsforretning; helt Uret havde han vel ikke heri.

At der er ret livligt, hvor en halv Snes unge Læger eller Mænd af hvilkensomhelst anden Stilling bor sammen, er givet; der var ogsaa meget rart og kammeratligt hos os, men vi faldt ikke helt sammen, havde meget forskellige Interesser. Nogle holdt af at gaa ud at more sig lidt om Aftenen med høje Hatte paa — vist utænkeligt for Kandidater nutildags — det vil sige Hattene. Andre var flittige og arbejdede, Kortspil tror jeg blev meget lidt drevet. Vi spiste sammen, men gik derefter hver til sit. Naar hver eller hveranden Maaned en af Kandidaterne rejste, holdt vi gerne Afskedsaften eller -middag for ham; men engang var vi i Forlegenhed; den afrejsende var absolut ikke faldet ind i Kredsen; holde Gilde for ham vilde vi ikke, men var ogsaa kede af at gaa Glip af den traditionelle Afskedsfest. Et lyst Hoved fandt paa, at Festen jo kunde fejres ikke Aftenen, før han rejste, men den følgende Aften, naar han var borte; det blev ikke den kedeligste Sammenkomst. Saa drev vi selvfølgelig forskellige Slags, ofte noget grovkornet, Spøg, En var ude om Aftenen, og da han kom hjem, havde de

andre bundet hans Sengeklæder sammen, hejst dem op i en Krog i Loftet (der var seks Alen derop) og naturligvis fjernet alle dertil anvendte Redskaber. En anden havde, hvad tydeligt fremgik af hans Indkøb, paatænkt et større Gilde, men man havde Fornemmelsen af, at de rare Sager var bestemt for Mennesker udefra. Da han kom hjem om Aftenen, fandt han et festligt dækket Bord i sit Værelse og samtlige Kandidater lejrede om det, medens de gæstfrit indbød ham til Deltagelse. Der skulde jo lidt Aandsnærværelse til at tage en saadan Spøg. Et opstillet Skelet spillede en større Rolle ved de forskellige Arrangementer. En Aften fandt jeg det staaende paa Gangen fuldt paaklædt med høj Hat, Ridestøvler og Ridepisk i Haanden. Det anfægtede næppe nogen, ej heller Gangpigen, der kom om Morgenen, og man tænkte jo ikke, der skulde komme andre, end hvem der hørte til Hospitalet. Jeg havde Vagt og blev vækket tidligt om Morgenen af en bedrøvet Kone, der omkring paa Hospitaler søgte Besked om sin Søn, der ikke var kommet hjem om Natten; hos os var han nu ikke indlagt, men det gjorde mig unægtelig ondt for den stakkels Kone, der havde maattet passere den uhyggelige Skildvagt, som stod ude paa Gangen.

Da jeg var færdig med Hospitalstjenesten i Juni 1892, var jeg en Maaned paa Fødselsstiftelsen til den lovbefalede Tjeneste. Professor *Stadfeldt* var Overlæge; hans hvide Haar og Skæg gav ham et ældre Udseende, end der stemte med de 61. En vis Langsomhed i Talen harmonerede hermed, men ellers var han alt andet end senil; jeg har aldrig hørt nogen sige et nedsættende Ord om ham. Fødselsstiftelsen laa i Amaliegade i det smukke Palæ, hvor nu Invalideforsikringen har til Huse. Det var en mærkelig Blanding af Bygninger, det pragtfulde Forhus, en gammel Patricierbolig med brede Trapper, og bag ved dette en Mængde underlige Bygninger og Krinkelkroge; der var endogsaa en lille Dam, hvor jeg har set en Mand løbe paa Skøjter. Bygningen, hvor vi Kandidater spiste, hed ikke med Urette »Sumpen«. Naar man ved, at selv de gehejmeste Steder i en Bygning i København nu skal have direkte Dagsbelysning, er det jo underligt at tænke paa, at vor Spisestue i Juli Maaned ved Frokosttid Kl. 12 blev oplyst med Gas.

Vi blev præsenterede for Stadfeldt, og da en Kandidat med

et »-sen«-Navn traadte frem, spurgte Stadfeldt: »Har De ikke et Navn til, jeg synes gerne, man nutildags føjer et andet Navn til?« Kandidaten stod lidt ubeslutsom, men af den Maade, hvorpaa det trak op i Kammeraternes Ansigter, blev Professoren klar over Sammenhængen: »Ja, jeg mener ikke, hvad Deres Kammerater kalder Dem.« Hr. »Sen« havde blandt sine samtidige altid »Napoleon« foran Efternavnet; hvorfor ved jeg ikke. Vi lærte godt hos Stadfeldt og var af og til ude i Byen til Fødselsforretninger. Har man været til en Del vanskelige Fødsler, ved man, at Barselkonen gerne tager Tingene med forholdsvis Ro, medens Manden er urolig og ængstelig. Men det er rart at se, at der dog er nogle, der kan bevare Fatningen. Saaledes var der engang større Udrykning til en Vinhandlerfamilie: Reservelægen, den faste Kandidat og to af Praktikanterne. Da Barnet var hjulpet til Verden, skulde Begivenheden fejres med et Glas fra Vinhandlerens Lager, og han benyttede den gunstige Lejlighed til at afsætte en Del af sine Varer til de flinke Læger. Det var en frygtelig, amerikansk Vin og en daarlig Tak.

Saa var der et lille Slip paa en fjorten Dages Tid, som jeg brugte til en Cycletur i Jylland, fra Aalborg over Frederikshavn til Skagen, siden til Lønstrup, Løkken, Hjørring, Løgstør, Viborg og Horsens. I Viborg boede jeg hos Arkitekt *Hagerup*, en ivrig Ornitholog, der ogsaa havde været i Grønland og skrevet om Fuglelivet dèr. Nu stiftede vi personligt Bekendtskab og stod i stadig Forbindelse til hans Død for en Snes Aar siden.

UNDERLÆGETIDEN.

Fra Jylland drog jeg til København for paa den fastsatte Tid midt i Juli at møde som Underlæge i Kastellet. Dette Underlægevæsen har jo alle Dage været en underlig Indretning. Vor Chef var Premierløjtnant *Holbøll*, der mentes bedst at forstaa sig paa Underlægerne, da han selv var Student. Vi blev anbragt i Kastellet, lærte i fjorten Dage at hilse paa Militærvis, staa og gaa, gøre højre

og venstre om. Vi gjorde ogsaa Gymnastik, og som der stod i Visen til vort Rekrutgilde:

Den dovne Sved den haglede
i fjorten Dage i Rad,
vi laa paa Lagner som Rivejern
og tærede »Tutten«s Mad.

Vi havde det meget fornøjeligt; jeg var blandt andre sammen med de to uadskillelige, *Monrad* og *Asmund*, *Hammer Thygesen* og *Ejnar Bjerre*, den senere Børnelæge; hans Morbroder var Kasernekommandant, en elskværdig, ældre Officer. I en Sang paa Melodien »Stakkels Hanne« hed det:

Ejnar Bjerre, Ejnar Bjerre, Kammerformand og Kammerherre,
han som Nevø af Hr. Kommandanten
har til Morbror selve Fanden.
Han forebringer vore Klager,
naar os noget ej behager;
en Ting er der kun, som os nager,
at man dem ej til Følge tager.

Vi havde som andre Soldater Nummer; selv var jeg Nr. 2, og Nr. 1 var Thygesen, men han forsvandt en skønne Dag paa en mystisk Maade. Han, der ligesom jeg var et Par Aars Kandidat, rejste en Tur til England for at forhandle om en ny Behandlingsmaade af Drikkesygen, den saakaldte Guldkur, som kort efter blev etableret i København og vakte en Del Opsigt. Jeg synes nu ikke, at Kuren trods det fine Navn var helt ren i Kanten, thi mange Aar efter fortalte Thygesen mig, at Guldet kun var i Navnet, medens der i Medicinen var et af Stofferne i Opium. Herligheden varede ikke længe, men Navnet blev i Københavnernes Sprog bevaret som Betegnelse for Hotel d'Angleterres den Gang nye, guldstraalende Kafé; jeg ved ikke, om det hænger ved den endnu.

Det var noget slemt Kluns, vi fik udleveret fra Hærens Magasiner; men jeg købte mig for 8 Kr. en flot Uniformsfrakke af den

senere Overlæge Muus. Den var rigtig syet efter Maal med Vat i Skuldrene og alt Tilbehør. Kammeraterne var helt stolte af mig og syntes, jeg var en Pryd for Korpset.

Det var der en, som ikke var, thi han var en Skikkelse ganske som Sven Due i Runebergs Digt:

> Han gjorde alt med ærligt Sind,
> men gjorde alt forkert.

Han stod op en Time før os andre, børstede Støvler og pudsede Knapper, men det saa altid ud, som om han havde anvendt de forskellige Pudsningsmidler paa de forkerte Steder. Vi andre skældte ham ud for hans utidige Morgenflid; vi laa rolige i Sengene, thi med Pudsning havde vi hurtigt faaet os ordnet med nogle af de paa Kastellet liggende Militære af lavere Grader. Saa kom vi ned til Øvelserne, og det var en Fest at se paa Kammeraten, som øjensynlig hørte til dem, der altid i Skolen havde været fritaget for Gymnastik. Naar vi var færdige med den, kom en Mælkevogn kørende, og vi købte hver en halv Liter Mælk, men det vakte jo uhyre Glæde engang, da den uheldige slog de første to Flasker i Stykker og først fik drukket af den tredje.

En Del af Uddannelsen i Rekruttiden bestod i Forelæsninger af Premierløjtnanten og selvstændige Studier i »Haandbog for Hærens Menige«, der altid gik under en blasfemisk Titel. Efter Rekruttiden skulde der holdes Eksamen, den sidste, jeg har været oppe til; den havde den kedelige Egenskab, at man ikke kunde falde igennem til den. Om man klarede sig aldrig saa slet, saa havde man bestaaet og skulde videre i Uddannelsen. Til Overværelse af vore Præstationer kom et Par høje Herrer, vist lige op til en Oberst, og da de havde beundret vor March, Løb og fortræffelige militære Holdning, skulde de ogsaa høre vore teoretiske Kundskaber, og om vi flittigt havde studeret den omtalte Haandbog. Nu var vor Skolechef lige saa klog som et Menneske og skulde ikke have noget af at risikere, at en kom op i et ham ukendt Kapitel. Nej, han havde søgt at lære nogle udvalgte hver sit Afsnit, og det var jo nemt for ham at kalde nogle — tilsyne-

ladende tilfældige — frem og høre dem i det, som han vidste, de kendte. I Timerne havde jeg mindst fire Gange været oppe i de militære Straffe, saa det var mig ikke nogen stor Overraskelse at blive hørt i dem, og Obersten maatte faa det bedste Indtryk af Troppens Kundskaber. Der var jo mange forskellige Grader af Fængselsstraffe, der kulminerede med mørkt Fængsel paa indskrænket Kost, det sidste bestaaende af en varm Ret om Dagen og ellers kold Mad, men det var nok ikke Nimbs kolde Bord med varm Ret. Saa sluttedes vor Rekruttid med en Marchtur til Fortunen og en fornøjelig Frokost.

Vi skulde nu begynde paa de egentlige Underlægestudier, Forelæsninger over Tjenstdygtighed m. m., Øvelser med Feltbaare, noget jeg fandt udmærket, og Stuegang paa det militære Sygehus i Rigensgade, der altid gik under Navnet »Grødslottet«. Vi blev her fordelt paa de forskellige Afdelinger og Stuer; jeg fik en Stue, som egentlig ikke skulde fremme mine krigskirurgiske Kundskaber, thi det var der, hvor Underofficerernes Hustruer og Børn blev indlagte. Jeg gjorde trolig Stuegang hver Morgen, men Overlægen naaede jeg i den Maaned aldrig at se; det var den senere Stabslæge *Sofus Meyer,* hvem jeg sidenhen i Livet stiftede nærmere Bekendtskab med; paa Hospitalet skete vore Forhandlinger altid med Stuekonen som Mellemled.

Jeg husker, som det var i Gaar, en sen Aftentime midt i August, da vi laa i Sengene, og en, som havde Nattegn, kom hjem og meddelte: »Der er udbrudt Kolera i Hamburg.« Det var jo ret nær op ad os og vakte en overordentlig Opsigt. Der døde i Hamburg over 8000 Mennesker, og Smittevejen var ikke saa svær at finde, thi Hamburgs Drikkevandforsyning bestod den Gang af Elbvandet, der jo let blev inficeret af de Tilløb, der var rundt om. Jeg havde den største Lyst til at tage derned, og havde jeg været lidt mere dreven, kunde det nok være gaaet; det forbavsede mig altid, at, saa vidt jeg ved, ikke en eneste dansk Læge benyttede Lejligheden til at se denne Sygdom den sidste Gang, den har været os saa nær. Til Danmark naaede Epidemien ikke, hvis man da ikke vil regne de Tilfælde med, som mentes opstaaede hos tre Kandidater paa Frederiks Hospital; men det blev nok aldrig helt opklaret, om det

var de rigtige Kolerabaciller, de havde faaet i sig. Epidemien havde iøvrigt til Følge, at der blev indrettet Karantænestation med en Militærafdeling i Kolding, og at Indkaldelsen af Mandskab til Efteraarsøvelser blev aflyst helt eller delvis.

Efter endt Uddannelse skulde vi fordeles omkring til de forskellige Militærafdelinger; der blev spurgt, hvem der kunde ride, og da jeg havde redet meget i mine yngre Dage og nu i Underlægetiden genopfrisket mine Kundskaber heri, kom jeg til en af Feltartilleriets Afdelinger og meldte mig ude paa Kasernen paa Amager i mit strammeste militære Antræk, med Dolken ved Siden og Tornystret paa Ryggen, med Kappen forskriftsmæssig rullet. Den Underofficer, der sad i fredelig Syslen paa Kontoret, blev meget betaget af at se denne for ham uventede, krigeriske Skikkelse, og da han hørte, jeg hed Helms, mente han det bedst at sende Bud efter Kaptajnen af samme Navn, som var Kontorets Chef. Han var heller ikke ganske klar over, hvad de skulde stille an med mig, men anbefalede mig at gaa op til Stabslægen, *Axel Poulsen,* paa Købmagergade. Tornystret paa Nakken igen og op til Stabslægen, som øjensynlig blev lige saa forbavset som de andre over min Opdukken. Sagen var vist den, at da der ikke var indkaldt Mandskab, havde heller ingen tænkt sig, at ene af hele Styrken mødte en Underlæge. Stabslægen var jo en praktisk Mand og fandt hurtigt ud af, at naar Kasernen havde en Korpslæge og mig, saa behøvede han ikke at møde derude i en tidlig Morgentime, men vi vilde være i Stand til at klare alt paa egen Haand, hvad vi visselig ogsaa kunde. Korpslægen var en god Bekendt af mig, den senere Overlæge *Lützhøft.*

Paa Kasernen havde de mærkeligt nok ikke Plads til at have mig boende og syntes at være meget lettede ved, at jeg kunde bo ude i Byen; man skulde synes, at naar den almindelige Styrke ikke var indkaldt, maatte der kunde skaffes Plads til en enkelt Underlæge; men maaske Brysselertæppet i min Stue ikke var blevet støvsuget og Ederdunsdynerne ikke dampet. Jeg mødte hver Morgen, og noget efter kom Lützhøft, hvem jeg saa fulgte ind i Baadsmandsstrædes Kaserne og hjalp ved Konsultationen dèr — et rent privat Arrangement. Til Gengæld fik jeg Lov til at bruge hans

Hest, som han aldrig selv benyttede, og førte i det hele en yderst fredelig Tilværelse, indtil jeg en af de sidste Dage i September rykkede ud med Afdelingen til Skydeøvelser paa Jægerspris. Stabslægen og Korpslægen havde anset det for tilstrækkeligt, at jeg var med, saa at de kunde blive hjemme, og jeg formoder, at jeg i den Anledning var fremstillet for Hærens øverste Myndigheder som et sjældent Eksemplar af den danske Lægestand.

Saa rykkede vi ud, jeg til Hest med en Mand til Raadighed som Sacocheförer. Sacochen var to Læderbeholdere, der hang tværs over Hesten, fyldte med Medikamenter, Forbindssager, Instrumenter o. s. v., som der kunde blive Brug for ved første Behandling af Syge og Tilskadekomne. Den indeholdt lige saa mange Sager som Troldmandens Hat, op af hvilken han trækker Kaniner, Flag, Kanariefugle i Bur o. s. v., men den havde ogsaa en tilsvarende Egenskab, at havde man først faaet nogle Sager ud af den, var det utænkeligt at faa dem anbragt i den igen. Jeg lukkede den kun op een Gang. Vi skulde til Frederikssund og gjorde undervejs Frokosthvil paa en Mark; jeg satte mig paa Grøftekanten sammen med Stabssergenten, Sadelmageren og Smeden og skulde lige have Frokostpakken frem; saa kom der Bud, om jeg vilde komme op og spise med Officererne, hvormed jeg var optaget i deres Kreds. Vi laa i Frederikssund om Natten og red næste Dag ud til en af Landsbyerne i Horns Herred, hvorfra vi hver Morgen tog ud til Skydeøvelser; det var meget fornøjeligt og lærerigt. Lægegerning var der intet af, thi denne Kantonnementstid fandt Soldaterne meget fornøjelig og skulde nok vogte sig for at komme til Læge og risikere at blive sendt tilbage til København. En af de mest syge var jeg selv. Jeg havde en Mavekatarrh (bildte jeg mig ind) og kunde ingen Mad taale. Det viste sig at være en glimrende Kur at begynde Dagen Kl. 6 med koldt Bord med Øl og Snaps, og naar jeg kom hjem om Eftermiddagen at gaa ud i Haven og ryste Blommer og Pærer ned; det var naturligvis en hysterisk Mavelidelse, jeg havde, noget, som vist er almindeligere, end man tror. Skydeøvelserne herude blev afsluttede med en Parade for Kronprinsen, den senere Frederik d. 8.; jeg var for lavt et Væsen til at blive fremstillet for hans Øjne og spise Frokost med ham. Dagen

efter red vi hjem fra Frederikssund med Frokosthvil i Farumkro. Saa var jeg færdig med det militære og har siden ingen Berøring haft med Hæren.

Hvordan jeg fik afleveret mine Militærattributer, husker jeg ikke, men det maatte i hvert Tilfælde gaa i en Fart, thi fra samme Dag, jeg kom hjem, havde jeg paataget mig en Plads paa Blegdamshospitalet, hvis Leder den Gang var Professor *Sørensen*, altid i Omtale kaldet »Søren«. Det var Reservelægen, *Clod-Hansen*, den ivrige Sportsmand, en Bekendt af mig, som paa en eller anden Maade havde faaet fat i mig; Hospitalet var overfyldt, og der maatte skaffes nogen Assistance. Et Billede fra den Tid viser, hvem jeg var sammen med; den senere Overlæge *Vogelius*, Kirurgen *Johan. Ulrich*, en Studenterkammerat af mig; *Hvilsom*, der blev praktiserende Læge i Langebæk, Digteren *Oscar Madsen*, der døde som ung, og min gode Kammerat C. *Starup*. Det var egentlig en rar og hyggelig Tid; herude havde vi fuld Forplejning, og det gjorde jo, at man var meget hjemme; de, der havde været ude i Byen om Eftermiddagen, kom gerne hjem med Brød til Kaffen til Afløsning af de mærkelige Lerskiver, Hospitalet bød paa, og som gik under Navnet »Sigtebrød«.

Serumbehandlingen af Difteritis var den Gang ikke opfundet, og Behandlingen i det hele ret negativ. Paa hver Stue blev der baaret en Bakke omkring, paa hvilken der foruden et Blækhus stod forskellige Kopper med Vædsker, hvormed Difteritispatienterne skulde pensles i Halsen: en Opløsning af Helvedessten, en Kreosotblanding og en tredje Vædske, hvis Navn jeg ikke husker. Paa Bakken laa Pensler til at dyppe i de forskellige Kopper og pensle med i Halsen efter Sygdommens Grad. Jeg havde bestemt Indtryk af, at det var ligegyldigt, hvilken af Vædskerne man dyppede i, og at det heller ikke vilde gøre synderlig Forskel, om man ved en Fejltagelse kom til at dyppe Penslen i Blækhuset. Saa var der Skarlagensfeber. Behandlingen bestod i, at Patienterne isoleredes i otte Uger, til de var helt færdige med at skalle; naar den Tid var gaaet, fik de et Bad, og ved Stuegangen blev de synede af Professoren for at se, om der var Skaller tilbage paa Huden; hvis ikke, blev de udskrevne og kunde gaa med den Behandling. Den

uhyggelige Strubehoste, der skyldtes Difteritis i Struben, var ikke sjælden, altid en yderst alvorlig Sygdom, for hvilken der blev foretaget Luftrørssnit. Reservelægen laa en Tid syg af Bronchitis, og jeg fungerede da som Reservelæge, en Stilling, hvor man naturligvis havde adskilligt mere Ansvar end ved blot at gaa som Kandidat.

Den sidste Del af December 1892 tilbragte jeg som Vikar i Varde for en af mine tidligere Hospitalskammerater. Det var en lidet begivenhedsrig Tid, hvis man da ikke vil regne Juleballer og Selskaber med, hvortil jeg elskværdigst blev indbudt. Jeg kom tilbage til København til Nytaar og havde ganske vist ikke nogen Stilling, men begyndte nu at realisere mine Planer om at komme tilbage til Grønland. Studiet af Fuglene var visselig ikke bleven forsømt i den Tid, jeg havde været hjemme mellem mine to Grønlandsophold. Den, som jeg før nærmest havde drevet det sammen med, *Krabbe,* var atter rejst til Grønland som Læge i Godthaab, men jeg traf en anden Ornitholog, *Knud Andersen,* en Mand, hvem jeg senere vil komme til at omtale. Han var Student og skulde have Magisterkonferens med Fugle som Speciale, underviste iøvrigt som Privatlærer i forskellige Skoler. Han var en kundskabsrig og interesseret Naturven, som jeg færdedes meget sammen med i den Tid, jeg var hjemme. Ogsaa forskellige andre fugleinteresserede traf jeg paa, bl. a. Trafikassistent *R. Jul Olsen,* Konservator *Scheel, Hofman-Bang,* Inspektør i Zoologisk Have, og *Henrik Grønvold,* der ligesom Andersen forlod sit Fædreland, drog til London og dèr blev en meget brugt og overordentlig anset Fuglemaler.

Engang blev der Tale om at stifte en ornithologisk Forening. En Vinterdag mødtes et lille Selskab hos Hofman-Bang; der var bl. a. *Jonas Collin,* der var Søn af *Edvard Collin,* H. C. Andersens samtidige. Jonas Collin havde Magisterkonferens i Zoologi, men ganske vist var hans Speciale de lavere Dyr, og han var bl. a. Statens Østerskonsulent. Han havde besørget den nye Udgave af Kjærbøllings Fugleværk, uden at han dog vist ellers selv havde givet sig synderligt af med Fugle. Enkelthederne i Forhandlingerne husker jeg ikke, men der var vist Enighed om, at Tanken ikke kunde realiseres: der var for faa interesserede, og et Tidsskrift vilde blive

for bekosteligt; det hele blev ikke til noget. Nogle af de tilstedeværende stiftede saa en lille, privat, ornithologisk Klub, hvor jeg en Aften var indbudt og foredrog mit første Arbejde om Grønlands Fugle, som blev trykt i »Videnskabelige Meddelelser fra Naturhistorisk Forening«. Mødet holdtes hos *Govertz Jensen*, den første Redaktør af »Dansk Jagttidende«, cand. jur. og vist tidligere Landmand. Han var en af dem, der begyndte paa at skrive de populære Jagtskildringer, af hvilke der senere er opblomstret en hel Litteratur. Med den overordentlig kundskabsrige Zoolog *Herluf Winge* var jeg ogsaa kommen i Forbindelse, en Forbindelse, som varede gennem Aarene. En ornithologisk Forening fik vi saa ikke stiftet den Gang, den kom først 14 Aar senere, og det var maaske meget godt.

ATTER I GRØNLAND.

Jeg længtes efter Grønland, og jeg tænkte stadig paa atter at komme derop. Da jeg hørte, at den Læge, der var fulgt efter Krabbe i Arsuk, var død deroppe, saa Pladsen var ledig, slog det ned i mig at søge den. Grunden til, at der saa nær ved hinanden, kun med godt to Mils Mellemrum, sad to Læger i det ellers med dette Folkefærd saa sparsomt forsynede Land, maa jeg forklare, da det skyldtes nogle ganske særlige Forhold. Kryolitbruddet laa som nævnt 2½ Mil inde i Arsukfjorden, og ved Mundingen af denne laa den lille Grønlænderboplads Arsuk. Grønlænderne herfra færdedes uanfægtet op til Ivigtut, og fire ugifte, grønlandske Kvinder boede her til Stadighed. Alting var gaaet godt, til der i 1872 konstateredes nogle Tilfælde af Syfilis hos et Par af Arbejderne og hos de grønlandske Kvinder i Ivigtut. Som sædvanlig beskyldte Parterne gensidig hinanden for at være Smittekilden. Hvorledes det hang sammen var vanskeligt at forklare; i Begyndelsen var det særlig Tilfældene blandt Arbejderne, man hæftede sig ved; i 1876 blev det paalagt de fire Grønlænderinder at forlade Ivigtut med deres Børn, men — gemytlige Tider — de sad dette Forbud ganske overhørig. Der dukkede stadig nogle Tilfælde op i Ivigtut, og man hørte om nogle i Arsuk. I 1882 blev der gennem en energisk Bestyrer og Lægen i Ivigtut truffet nogle virkelige Foranstaltninger: de grønlandske Kvinder blev sendt bort, der kom strengt Forbud mod Samkvem mellem Arsuks — særlig dets kvindelige — Beboere og Ivigtut, og der blev ansat en særlig Læge til Behandling af de angrebne Grønlændere, som tidligere havde været behandlede af Lægen i Ivigtut, paa hvilket Sted der ogsaa var

bygget et Sygehus til Behandling af dem. Mandskabet, der gik op til Kryolitbruddet, blev undersøgt før Oprejsen og efter Ankomsten til Grønland. Den første Læge til Behandling af Grønlænderne boede i Ivigtut, men fra 1886 var der Lægeplads i Arsuk til Behandling og særlig til Bekæmpelse af den indbragte, smitsomme Sygdom. Arsuk blev isoleret fra de øvrige Grønlænderpladser; ingen maatte rejse dertil og ingen derfra foretage Rejser andetsteds hen uden Øvrighedens Tilladelse. Den første Læge i Arsuk var den for nogle Aar siden afdøde Prof. *Carl Lorentzen.* Efter ham havde der været tre Læger, den sidste var som nævnt død deroppe for 1/2 Aar siden. Under mit Ophold i Ivigtut havde jeg faaet en Del Kendskab til Sagen, jeg havde faaet Fornemmelsen af, at det hele vist ikke havde været saa slemt, som det var gjort til, og faaet Lyst til at prøve at rede hele denne Sag ud.

Jeg vandrede saa op til Grønlands Styrelse, der da havde hjemme tæt ved Knippelsbro, og talte med Direktør *Stephensen* og Kontorchef *Ryberg* om Sagen. De modtog mig med største Velvilje og var selv interesserede i at faa gjort en virkelig Undersøgelse af hele Spørgsmaalet, hvad jeg altsaa var beredt til. Sagen skulde forelægges Ministeriet, men der mentes, at det nærmest var en Formsag, saa at det kunde betragtes som afgjort, at jeg rejste derop i Foraaret 93. Der var 2 1/2 Maaned til, og den Tid anvendte jeg paa Forberedelserne. Om selve Sygdommen havde jeg ikke lært saa meget mere end paa Kliniker i min Studentertid, men gik saa daglig paa Professor *Haslunds* Afdeling paa Kommunehospitalet, hvor der var rigt Materiale at studere paa. Jeg anskaffede mig efter hans Raad Bøger til nærmere Studium af Sygdommen, gik desuden paa andre Kliniker, blandt andre paa *Grut Hansens* Øjenklinik, og studerede de Indberetninger om Sygdommen, som Lægerne i Ivigtut og Arsuk havde hjemsendt henholdsvis til Kryolitselskabet og Grønlands Styrelse; saa satte jeg mig i Forbindelse med de Læger, der i sin Tid havde behandlet Sygdommen i Ivigtut og Arsuk, og fik forskellige Oplysninger om deres Syn paa Sagen, som ganske vist efter Indberetningerne lod til at være højst forskellige. Nogle af dem erklærede blandt andet, at de ikke vilde hævde med Sikkerhed, at alt, hvad de i sin Tid havde behandlet som Syfilis, ogsaa

i Virkeligheden havde været det. En Aften traf jeg i Medicinsk Selskab en Bekendt, der fortalte mig, at Dr. *Wilhelm Meyer*, Ørelægen, de adenoide Vegetationers Opdager, gerne vilde tale med mig, om jeg ikke kunde komme op til ham i hans Konsultation en Formiddag. Det gjorde jeg, og det, han vilde tale med mig om, var følgende: han var i Færd med at skrive en Afhandling om de adenoide Vegetationers Udbredelse omkring i Verden, og nu vilde han vide, om de ogsaa fandtes i Grønland, og om jeg ikke kunde gøre nogle Undersøgelser derover; fra de Aar, da jeg havde assisteret Ørelægen Prof. *Schmiegelow*, var jeg særdeles velkendt med denne Sygdom, saa det lovede jeg beredvilligt at undersøge, og jeg mødtes saa et Par Gange med Dr. Meyer og talte om Sagen.

Nu forberedte jeg mig til Afrejsen og var naturligvis adskillige Gange oppe i den grønlandske Handel for at tale med Direktør Stephensen; han var let at komme ud af det med; naar jeg spurgte om forskellige Forhold, hvorledes jeg skulde ordne dem, hvorlænge jeg skulde blive i Grønland, hvordan jeg skulde stille mig med Hensyn til en almindelig Undersøgelse af Befolkningen i Arsuk, maaske ogsaa de nærliggende Bopladser, fik jeg stadig det samme Svar: »Det vil jeg ganske overlade til Dem, kære Doktor.« Men Resultatet af vore Samtaler og Forhandlinger blev, at jeg skulde rejse til Arsuk med Grønlandsk Handels Skib »Hvidbjørnen«, som afgik omkring 1. April, at jeg skulde bo i Arsuk, men tilse Befolkningen paa de nærliggende Bopladser, og hvor jeg ellers kom hen, og se at skaffe en Afgørelse paa, hvorvidt der overhovedet fandtes noget af den indførte Kønssygdom tilbage i Arsuk, i givet Tilfælde behandle de angrebne og blive deroppe saa længe, jeg fandt Anledning til det, gaa hjem, naar jeg mente, Forholdene tillod det, selvfølgelig skulde jeg sende Direktoratet indgaaende Beretninger om Resultatet af mine Undersøgelser. Af de i de senere Aar ansatte Lægers Indberetninger havde man faaet det Indtryk, at der ikke var mere af Sygdommen tilbage, og selvfølgelig var man ikke begærlig efter at opretholde en Lægeplads og talrige Foranstaltninger, uden at der var Nødvendighed derfor.

Alt mit Gods var bragt ombord i Kryolitselskabets Skib »Thetis« for at gaa direkte til Arsuk, selv skulde jeg med Damperen »Hvid-

bjørnen« til Frederikshaab og derfra pr. Baad de 20 Mil ned til Arsuk. »Hvidbjørnen« skulde sejle tidlig om Morgenen den 2. April, og om Aftenen kom jeg ombord og stod op den næste Morgen i skønt Vejr. Vi var sejlet saa tidligt, at vi allerede ved 10-Tiden var ude i Kattegat. Et smukt Vejr til Promenade paa Dækket, og nu var der Lejlighed til at lære sine Medpassagerer at kende. Skibet førtes af Kommandør *Gustav Holm*, der den Gang havde foretaget sin berømte Konebaadsekspedition til Angmagsalik paa Grønlands Østkyst. Holm var da 43 Aar; han lever endnu som anset Grønlandsforsker; i Sommer var jeg ude hos ham og lykønskede ham til hans 90-aarige Fødselsdag. Med Skibet var *Johan Petersen*, den Gang ganske ung; han havde været med Holm paa Østkysten, overvintret med ham i Angmagsalik, nu paa Vej til en Boplads paa Østgrønland og senere i en Aarrække den nye grønlandske Koloni Angmagsaliks Bestyrer og Kolonisator, den Mand, der ogsaa traadte til, da Kolonien ved Scoresbysund skulde anlægges. Foruden hvad han ellers har udrettet, skylder vi ham Kendskabet til Fuglene ved Angmagsalik. Der er gaaet 47 Aar, siden vi sejlede til Grønland sammen; Forbindelsen mellem os har aldrig været brudt siden; alle, der har været i Angmagsalik i hans Tid, mindes »Ojuaht«, som han altid kaldtes af Grønlænderne.

Der var ikke 50—60 Passagerer, som der nu kan være med Skibene til og fra Grønland, saaledes at man daarlig faar lært dem alle at kende, nej, foruden to yngre Mænd, der skulde op til Kolonierne, var Resten af Passagererne Premierløjtnant *Garde* og Sekondløjtnant *Moltke*. Det lyder jo ikke videre imponerende, men Garde, der kun var 33 Aar, havde deltaget i Holms Ekspedition til Østkysten og skulde nu sammen med Moltke paa en Undersøgelses- og Opmaalings-Ekspedition; han døde som Kontreadmiral og var i Verdenskrigen Chef for Storebæltseskadren. Carl Moltke var en ung, munter Mand paa 24 Aar, havde endnu sin Løbebane for sig, og den blev smuk nok; som velkendt blev han Diplomat, Danmarks ansete Repræsentant i Washington og under Verdenskrigen i Berlin, en Overgang Udenrigsminister herhjemme.

»Hvidbjørnen« var noget mere komfortabel end gamle »Fox« og Selskabet det bedste, man kunde ønske sig; fornøjelige Timer

tilbragte vi ombord, og denne Gang plagede Søsygen mig ikke. Vejret var skønt, og paa 12 Dage var vi oppe ved Kap Farvel, kunde den næste Dag have været i Frederikshaab — ak, saa kom der en Storm, som tvang os til at sejle frem og tilbage paa samme Strækning, og Søndag den 23. April laa vi akkurat det samme Sted som Søndag den 16.; det var jo ikke opløftende. Men saa bedagedes Vejret, og den 24. var vi inde i Kolonien Frederikshaab.

Det var en grønlandsk Koloni, som de var den Gang — ja, de var vel nok indbyrdes forskellige, men dog med et Fællespræg. Grønlændernes Boliger laa sammen, var den Gang endnu Hytter, opførte af Græstørv og Sten med en lang Husgang, hvor man maatte bøje sig godt for at komme ind, og saa et enkelt Rum med Briksene, det Rum, hvor hele Familien boede, hvor alt Arbejde blev udført, hvor man tilberedte Maden, spiste og sov. Saa laa de forskellige større Bygninger spredt omkring, Kirken, Skolehuset, Kolonibestyrerens, Præstens og de øvrige Embedsmænds Boliger. Her i Frederikshaab var Rækkehussystemet indført, idet Kolonibestyrerens, hans Assistent og Præsten alle boede i et langt Træhus, stammende fra Hans Egedes Tid; det var ogsaa ham, som havde anlagt Kolonien her. Det var visselig ikke Foraar heroppe, Sneen laa overalt, dækkede Fjeldene lige ned til Foden med et dybt Lag, og i Havnen laa Vinterisen ubrudt.

Under mit Ophold i Frederikshaab havde jeg naturligvis tilset Befolkningen og ladet dem komme til mig, der fejlede noget. Her havde jeg i Johan Petersen en udmærket Hjælp og Tolk. Saa havde jeg vaccineret alle de mindre Børn, hvad der ikke var gjort i nogle Aar, undersøgt dem for adenoide Vegetationer efter mit Løfte til Wilh. Meyer og gennemgaaet Medicinbeholdningerne og suppleret dem fra, hvad jeg medførte. Det var, hvad man kunde udrette som Læge, og det var beskedent nok. I Frederikshaabs Arkiver havde jeg fundet alle de vidtløftige Forhandlinger frem, der var ført angaaende Sygdommen i Arsuk, og alle de Foranstaltninger, der var trufne, og taget Afskrift af alle de vigtigere Papirer. Selvfølgelig havde jeg ogsaa færdedes omkring i Egnen, der forøvrigt ikke besidder nogetsomhelst af den alpeagtige Karakter, som gør

Egnen længere sydpaa saa smuk; her var det flade Fjeldknolde og langstrakte Dale, og da de væsentlig var dækkede med halvsmeltet Sne, var det ikke videre muntert at færdes omkring.

»Hvidbjørnen« var sejlet; vi var blevet indkvarterede i Land, Johan Petersen og jeg i en lille Stue i Skolen, og vi var i Kost hos Garde, der medførte en større Proviantbeholdning. St. Bededagsaften havde vi nok Lyst til at fejre, men Visit hos de forskellige Beboere skaffede os ingen Indbydelse til Aften, saa vi maatte sørge for den med egen Proviant i den lille Skolestue, hvor jeg boede. Det gik meget godt, indtil vi kom til Snapsen, som Garde havde paa et Par smaa Ankre. Det var dog en mærkelig Aroma, og bedre blev det ikke ved videre Smagsforsøg. Saa gik det op for Garde, at det var Ankre, han havde laant hos Marineministeriet, og som havde været brugt paa en tidligere Ekspedition til Petroleum, hvis kraftige Smag havde holdt sig; heldigvis var der et andet Anker, der ikke havde indeholdt dette Stof.

Vi var her i Kolonien et Par Dage, og saa vilde Garde og Moltke nordpaa for at opmaale nogle Havne; jeg vilde med for at tilse de Grønlændere, her boede. Det hørte strengt taget ikke til mit Distrikt, men jeg havde lovet Dr. Krabbe, som selv sad i Godthaab, at tilse Grønlænderne hernede omkring; det vilde dog spare ham for en Rejse paa en Snes Mil i Baad. Det var jo saadan en egen Lægevirksomhed i Grønland dengang, Lægedistriktet var saa stort, at der ikke kunde være Tale om at berejse det mere end en Gang om Aaret. Men hvad gjorde man da udenfor den ene Gang, Lægen kom? Ja, saa maatte man hjælpe sig med den Lægekyndighed, de i Grønlandsk Handel ansatte Kolonibestyrere havde faaet, og haabe, at de rettelig vilde anvende de Medikamenter, der fandtes ved hver Koloni. En ideel Lægevirksomhed var dette ikke, særlig ikke i Sydgrønland, hvor man Vinteren igennem var afskaaret fra at komme nogetsteds; i Nordgrønland, hvor Isen ligger fast paa Havet om Vinteren og lader sig berejse med Hundeslæde, er Forholdet et andet. Frederikshaabs Distrikt har en naturlig Begrænsning mod Nord, idet Indlandsisen paa en Strækning nogle Mil Nord for Kolonien skyder ud i Havet og har afsat Ler og Dynd langt ud, saa her ikke er godt at passere. Kun to beboede

Pladser laa i denne Egn, Storøen og Avigejt. Alt blev nu pakket, og vi maatte gaa ud fra at bo i Telt og holde os selv med Proviant, saa det var en større Bagage, der skulde med. I to Baade roede af Grønlænderinder blev saa Bagagen stuvet, og det gik nordpaa Kl. 7. Det var stille, skønt Vejr, og Baadene gled jævnt af Sted mod vort Maal, den fjerneste Grønlænderboplads Avigejt. Garde som den ældste var Chef for Ekspeditionen, og han havde ment, at vi nok ved Totiden kunde naa vort Maal, saa vi skulde ikke gøre Frokosthvil undervejs. Ak nej, vi kom først Kl. 4 dertil, og saa havde Garde den fortvivlede Idé, at vi skulde koge Risengrød; det havde de altid gjort paa hans Rejse i Østgrønland. Det var forøvrigt en herlig Tur, snart mellem Isflager i det aabne Vand, snart ad smalle Sunde mellem Øerne. Paa Vandet var der livligt med Fugle, Maager af forskellig Art, Ederfugle, Havlitter, Tejster og Alkefugle.

Kl. 4 landede vi i Avigejt eller rettere paa den lille Ø Kvanek, hvor Bestyreren af dette grønlandske Udsted boede. Jeg havde hørt om ham før, men jeg skal indrømme, at han overgik mine Forventninger. I tidligere Tider fandtes der vist ikke helt sjældent i Grønland baade Læger og Handelsbestyrere, som var noget ejendommelige hjemmefra eller blev det under Opholdet i det fjerne Land. Der findes flere Skildringer af saadanne, og vor Vært her, som vi kan kalde *Hans Jensen,* hørte afgjort til de mærkelige Skikkelser. Vor Ankomst var ventet, og han havde iført sig et europæisk Kostume, som vist stammede fra for 30 Aar siden, da han forlod Danmark. Sneen laa dybt alle Vegne, saa der var ikke noget fristende for os i at slaa Telt op, men Hans Jensen tilbød os gæstfrit at bo i hans Stuer, det vil sige ligge paa Gulvet dèr i vore Soveposer. Saa skulde Risengrøden koges og vort Maaltid, som vel ellers bestod af Konserves, tilberedes. Det tog Tid, men endelig var det klart; Hans Jensen var vor Gæst, og han var nok værd at lægge nøjere Mærke til. I 30 Aar havde han siddet paa denne fjerne Plet, kun med Grønlændere til Omgang; han var gift for anden Gang med en Grønlænderinde paa 28 Aar, Karolina, hvem han omtalte som »Lina, mit Livs Sol«. Hun deltog ikke i Maaltidet, men passede i Stuen ved Siden af sit spæde Barn. Vi fik jo

en Snaps til Maden, og da den var drukket, udbad Hans Jensen sig en til, ikke til sig selv, men til Lina: »Jeg skal sige Deres Velbaarenhed« — som han med gammeldags Høflighed benævnede Garde — »det fremmer Diegivningen.« Han fik en Snaps at bringe ud til Lina, men vi havde jo en Mistanke om, at den aldrig naaede hende; derimod er jeg sikker paa, at Hans Jensens fysiologiske Kundskaber siden er gengivne i forskellige Kredse. Endnu samme Aften tog vi ud til en Havn, som han havde fundet og øjensynligt meget gerne vilde have opkaldt efter sig selv. Det var en blikstille Aften, men udefra Kysten hørtes Bruset af Dønningerne imod Skærene, hvilket efter Hans Jensens Udsagn altid hørtes, selv i ganske stille Vejr.

Den næste Dag drog Garde og Moltke ud paa en Havneopmaaling noget længere borte og ventedes først hjem henad Aften. Selv tog jeg Bøsse og Ski og gav mig paa Jagt omkring paa Øen i det skønneste Solskinsvejr og nedlagde fem Ryper. Da jeg hen paa Eftermiddagen kom hjem, var de andre ikke vendt tilbage, og jeg satte mig da ind og underholdt mig med Hans Jensen. Han var en Mand, der øjensynligt havde oplevet adskilligt. Om Maaden, hvorpaa han var kommet til Grønland, fortalte han meget frimodigt, at han var gaaet op til Biskop *Monrad,* der da var Kultusminister, og faaet 400 Daler, der skulde anvendes til en Rejse til Østgrønland med det Formaal at omvende Hedningerne der. Saa langt var han nu ikke naaet og indrømmede villigt, at Pengene var gaaet til mere verdsligt Brug. Men nu var han blevet et ganske andet Menneske; hver Søndag holdt han Andagt med hele sin Familie og nogle af Grønlænderne, og ofte sad han oppe om Natten og granskede i Biblen. Han var et af disse Mennesker, hvis Hukommelse synes at kunne fastholde alt, hvad den optager. Fra en af Embedsmændene i Grønlands Styrelse fik han hvert Aar sendt Aviser op, som han gennempløjede, og af hvis Indhold han huskede meget. Det virkede dog lidt forbavsende, da Garde forestillede Løjtnant Moltke for ham, at Hans Jensen bemærkede: »Der er to Løjtnanter Moltke i Marinen, maa jeg spørge, hvem af dem det er?« Han var musikalsk, fortalte, at han i sine unge Dage havde gaaet paa Konservatoriet, og hans Kendskab til vore danske Kompo-

nister var reelt nok. Medens vi sad der i Skumringen, satte han sig hen til sit lille Harmonium og sang den smukke Sang med Bødtchers Tekst »Nu sænker sig Vaarens svangrende Luft«. Ja, Stemmen var noget rusten, men Musik var der i den, og da han var færdig, udbrød han: »Ja, der sad den gamle Sværmer oppe paa Kvisten i Sværtegade og skrev disse dejlige Ord.« Det var en underlig Stemning at sidde her i den lave Bjælkestue i Grønlandsaftenens Halvmørke, kun med Sneen lysende ind, og høre paa den gamle Mand, som gennem et noget broget Liv dog havde beholdt sin Ungdoms Romantik. Nu hørtes der Stemmer udenfor, Baadholdet kom hjem, og snart sad vi bænkede om Aftensbordet, som denne Gang ikke bød paa Risengrød. Det var vel sjældent, at Hans Jensen havde Publikum at udfolde sig for, saa han benyttede Lejligheden; en lille latinsk Sentens kom ind imellem, en Anekdote begyndte han med: »Den engelske Digter Sheridan,« og da han hørte, jeg interesserede mig for Fugle, fortalte han om *Kjærbølling*, Forfatteren af det kendte Fugleværk og Grundlæggeren af Zoologisk Have, hvem han havde kendt godt i sine unge Dage. Den lille Graasisken, som byggede i Pilekrattet udenfor hans Hus, benævnede han som noget ganske selvfølgeligt med dens systematiske Navn, *Fringilla linaria.*

Næste Morgen skulde vi afsted sydpaa, men maatte først over paa Øen Avigejt, hvor jeg skulde tilse Befolkningen og vaccinere Børnene; Hans Jensen stod ved Stranden i Skødefrakke og svingede med sin rundpuldede, sorte Hat til Afsked. Det var kun en lille Tur, Vejret var straalende, og Petersen og jeg fik samlet Børnene om os til Vaccination. Til at begynde med var de ganske kry, men Modet sank, og en af dem raabte, da han saa Vaccinationsnaalen: »Nu skal jeg dø.« Et ejendommeligt Billede var det, som her frembød sig; oppe paa en snebar Plet paa Øen drev Johan Petersen og jeg Lægevirksomheden; som Bord og Stole tjente nogle af vore Kasser med Proviant og lignende; omkring os færdedes Børnene og en Del af den voksne Befolkning. Nede ved Kysten var Moltke og Garde i Færd med Opmaaling, og noget ude i det blanke Vand, hvor Masser af Fugle trak omkring, laa vor Baad, fra hvis Besætning stadig hørtes Skud. Ovre paa Øen, som vi havde

forladt, saa vi Hans Jensens Hus med Dannebrogsflaget, der hang slapt ned i det stille Vejr.

Kl. 2 var vi færdige, og nu gik det sydpaa, stadig i smukt Vejr og stadig med Jagt paa Søfuglene, saa Garde tilsidst maatte nedlægge Indsigelse, da det sinkede for meget at samle det skudte Vildt op. Af og til stak et Sælhundehoved op, og paa en Isflage laa en lille Sæl, som blev Genstand for ivrig Jagt fra de Grønlændere, som fulgte os i Kajak; to Kastespyd susede gennem Luften, og Vandet farvedes rødt af Sælens Blod. Vi naaede vort Maal Storøen, en meget almindelig Betegnelse for en grønlandsk Ø, men den siger ikke noget om dens absolute Størrelse. Her boede omtrent 100 Grønlændere, som jeg næste Dag skulde tilse og vaccinere, medens mine Ledsagere opmaalte Havnene, og derefter var Maalet Frederikshaab. Sne laa der overalt, saa det var umuligt at slaa Teltet op paa snefri Bund, vi maatte nøjes med at stampe den løse Sne sammen paa et lille Omraade og rejse Teltet her.

Dagen forløb planmæssigt, men Opholdet blev længere end beregnet; i fem Dage holdt Storm og Ishindringer os indespærrede paa den lille Ø. Temperaturen faldt efterhaanden til ÷ 10°, og tilmed blæste en kraftig Nordenvind. Varmt var det egentlig ikke i Teltet, og lave Maden udendørs, som Grønlænderinderne plejede, kunde ikke lade sig gøre paa Grund af Stormen, vi maatte møjsommeligt tilberede den paa et Spritapparat inde i Teltet. Min Lægevirksomhed blandt de 100 Grønlændere, som boede her paa Øen, kunde jo ikke være stor. Jeg mindes herfra et enkelt Træk; jeg skulde se til en ældre, øjensynlig meget fattig, næsten blind Mand, der boede alene i en lille Hytte, den sørgeligste Menneskebolig jeg har set. Gangen, der førte ind til Hytten, var saa lav, at jeg maatte krybe paa alle fire for at komme derind; jeg havde nok læst om, at dette kunde være Tilfældet, men jeg har ikke før eller siden oplevet det.

En Formiddag stod jeg udenfor Teltet; en midaldrende Grønlænder dukkede op, og med Ord og Tegn forklarede han mig, at oppe paa den flade Top af Øen var der Masser af Ryper, om jeg ikke vilde med op paa Jagt. Jeg havde et Par Dage i Forvejen søgt at komme derop, men en slem brat Opgang, der vendte lige

ud mod Havet, havde betaget mig Lysten. Grønlænderen gik i Forvejen, og jeg maatte jo vise, at jeg ikke stod tilbage, og det gik helt flot op paa den flade Højslette, som dannede Øens Top. Udsigten var vidunderlig heroppe fra, men Nordenvinden strøg hen over, og det var, som den havde blæst Ryperne bort; at Grønlænderen havde Ret i, at de havde været her, saas tydeligt nok af deres Spor i Sneen. Han førte mig ned ad en anden Vej, end hvor vi kom op; vi stod saa nede ved Stranden, og jeg tænkte, at vi kunde gaa langs denne tilbage til Teltet, men ak! Tre stejle Fjeldrygge strakte sig fra Øens Midtparti ud til Kysten, og dem maatte vi over. Glatte var de af Sne og Is, og Fodfæste maatte vi mange Steder hugge i den haardfrosne Sne, men Grønlænderen var vidunderlig hjælpsom overfor mig, stemmede paa de værste Steder sin Bøssekolbe ind mod Klippen, saa jeg kunde faa Fodfæste. Vi kom endelig over de tre Rygge og hen til vort Telt, men Ryper havde vi ikke faaet.

En Nat vaagnede jeg i Teltet ved noget usædvanligt, som jeg ikke straks kunde klare mig, men saa gik det op for mig, at det var den uvante Stilhed. Blæsten hylede og peb ikke, som vi var vant til, det var blevet stille. Om Morgenen var Vejret skønt, og vi kom hurtigt i Gang med Afrejsen. Da vi tog Teltet ned, viste der sig et mærkeligt Syn; det tykke Snelag, hvorpaa Teltet var slaaet op, var blevet til Is, og i denne saas tydeligt Aftrykket af de fire Beboere. Skønt vi mente, Teltbunden var godt isoleret, var Varmen fra vore Legemer dog trængt gennem Sovepose og Underlag og havde lavet en Form af os i Isen.

Turen tilbage til Frederikshaab var ikke lang; vi skulde blive her et Par Dage og saa drage sydpaa. Der var livligt i Kolonien, thi det var en af de store Sælfangstperioder. I Storisen, som laa heruden for, holdt sig den mærkelige Sæl Klapmydsen i Mængde, og Grønlændere fra de omliggende Bopladser var strømmede til for at deltage i Fangsten. Gik man nede ved Stranden, kunde man jævnlig se en Kajakmand komme ind bugserende en, to, endog tre Klapmydser. Paa Land laa de dræbte Dyr, blev flaaede og skaarne ud; der var et mægtigt Liv i de smukke Foraarsdage, som nu var komne. En Aften, jeg gik hernede, kom to Grønlændere fra Arsuk,

som jeg kendte godt fra mit tidligere Ophold i Grønland, roende i deres Kajakker. Jeg var klar over, at der maatte være noget paa Færde, siden der var sendt Postmænd de 20 Mil herop, og i det Brev, de havde med, var der da ogsaa en Henvendelse fra Lægen i Ivigtut, Dr. *Lasson,* om at komme ned saa hurtigt som muligt, idet en af Kryolitbruddets Funktionærer havde faaet et slemt Vaadeskud paa Jagten. Det var en alvorlig Underretning, og saa snart vi kunde faa alt ordnet med Baade, gik det sydefter, men med to Overnatninger. Den tredje Dags Aften kom vi til Arsuk, hvor Garde og Moltke blev, medens jeg holdt paa, at jeg vilde ind til Ivigtut samme Aften, trods det havde været en lang Tur om Dagen. En ekstra Snaps gav Grønlænderne mere Humør til Turen, og saa gled vi de sidste halvtredie Mil i en vidunderlig skøn Sommeraften ind ad Arsukfjorden, forbi de Landskaber, som jeg kendte saa godt, og som jeg forlod for knap to Aar siden. Ved Titiden var jeg i Ivigtut og lagde ind i Havnen. Det var Søndag, ingen saa os komme, og jeg vidste, at jeg kunde regne med, at Kryolitbruddets Funktionærer var samlede i Messen, hvorhen jeg saa gik. Et hjerteligt Gensyn, og derefter fulgtes jeg straks op med Lægen til den Tilskadekomne, som havde et hæsligt Skudsaar paa Halsen, som dog mærkeligt nok ikke havde ramt livsvigtige Organer, og som ret hurtigt helede.

Den Egn, jeg havde berejst fra Frederikshaab til Arsuk, er klassisk Grund i Grønland og maa interessere enhver, der kender lidt til Grønlands Historie. I Fjordene her var Udløbere af den sydlige Del af Nordboernes Kolonisation. Ruiner fra Nordbotiden findes flere Steder; kendeligst er de af Sten opførte Mure, som har trodset Aarhundreder, men det har været Stalde, medens de egentlige Boliger maa søges i de Jorddynger, som ligger i Nærheden, saaledes som *Daniel Bruun* har paavist. I disse spredte Bebyggelser gik vel ogsaa Nordboerne først til Grunde, maaske delvis i Kamp med de nordfra fremtrængende Eskimoer — det mærkeligste Afsnit i hele Grønlands Historie. Saa gik der nogle Hundrede Aar, Eskimoerne havde bredt sig over hele Vestkysten, og nu udgjorde de Landets Befolkning, der kun lejlighedsvis kom i Berøring med fremmede, mest hollandske Skibe, som af og til anløb Kysten. Da Hans Egede

i 1721 var kommet til Grønland, foretog han et Par Aar efter en Rejse sydpaa til de Egne, hvor jeg nu havde været, og udpegede her blandt andet Stedet, hvor Frederikshaab ligger, som egnet til en Koloni; efter de Meddelelser, han giver, maa der have været en ret tæt Bebyggelse i disse Egne. Siden berejste *Giesecke*, som jeg før har omtalt, denne Strækning og fortæller, hvad han saa her; han beretter blandt andet, at de Grønlændere, der boede nede omkring Arsuk, var nogle af de vildeste, han havde truffet. Den første Europæer, der berejste en større Strækning af Østgrønland, *V. A. Graah*, har ogsaa været paa disse Kanter og givet en Skildring af Egnen, og ved Kysten tre Mil Syd for Frederikshaab ligger det lille Udsted Illuilarsuk, hvor Grønlands navnkundige Naturforsker *Otto Fabricius* boede nogle Aar som Missionær, levede sit Liv blandt og med Grønlænderne og samlede Stoffet til sit berømte Værk »Fauna Groenlandica«, der danner Grundlaget for vort Kendskab til Grønlands Zoologi.

Efter et Par Dages Ophold i Ivigtut, hvortil mit Gods imidlertid var ankommet, drog jeg ned til det Sted, hvor min Virksomhed skulde falde, men nu var det rigtignok ogsaa seks Uger, siden jeg forlod København, og det var paa Tiden at tage fat paa mit Arbejde. Der var i Arsuk et Træhus, hvis ene Halvdel beboedes af den danske Bestyrer og hans Familie; den anden Halvdel var Lægebolig, der indeholdt to Værelser og et lille Apotek. Neden for Huset var der en Græsslette, gennem hvilken strømmede en Elv, og lige for mig havde jeg Udsigten i Davisstrædet til den store Ø »Storøen«; til højre for mig rejste det mægtige Fjeld Kunak sig, til venstre laa Grønlændernes Hytter. Arsuk, som hele Grønland, var ikke den Gang som nu; der var ikke noget, der hed det moderne Grønland, Grønland i Støbeskeen eller lignende. Grønlænderne levede i alt væsentligt, som da Hans Egede traf dem, d. v. s. neppe saa godt som den Gang, Civilisationen havde ikke gjort dem noget godt. De levede som et Jæger- og Fiskerfolk, Sælhundefangsten var det bærende Erhverv; var der Sælhunde, var der Føde, Klæder, Fodtøj, Baade og Redskaber, Tran til Lamper o. s. v. En Grønlænder, der ikke kunde fange Sæler, men maatte indskrænke sig til at fiske, var daarligt stillet. Kajaken var deres Fartøj, Kone-

baadene, de grønlandske Baade med et Stel af Træ overtrukket med Sælskind, deres Befordringsmiddel, naar de drog ud paa Sommertogter med hele Familien. Brændsel var mest Tran, om Sommeren hvad man kunde plukke af den saakaldte »Lyng«, Blaabær og Revlingbær og det Drivtømmer, som i sin Tid havde vokset i Sibirien og ved Isløsningen om Foraaret var drevet ud i Havet og med Strømmen og Isen ført ned langs Østgrønlands Kyst. Befolkningen ved Arsuk var ikke af de dygtigste, der var ret stærkt europæisk Blod i den, og de fleste af de unge syntes, det var nemmere at ro op til Ivigtut og afsætte deres Fisk og Fuglevildt end leve af den besværlige Sælfangst, men der fandtes dygtige Sælfangere ved Arsuk, som ikke stod tilbage for Folk paa de nærliggende Pladser. Kvinderne gik alle i den gammeldags, fastslaaede Kvindedragt, Ederdunsbluse med Bomulds-Overtræk, korte Benklæder og lange Støvler; hos Mændene var en Slags europæisk Paaklædning almindeligere. Kun én Grønlænder, som altid hjalp mig som Tolk og bar det meget danske Navn *Peter Hansen,* talte Dansk, enkelte andre talte lidt, Kvinderne var ikke at formaa dertil, ikke engang den unge Enke, *Stina,* som var Tjenerinde hos mig; der brugtes altid denne gammeldags Betegnelse for de Grønlænderinder, der var ansat i europæiske Huse. At man var dus med alle Grønlændere var en Selvfølge, kun ved højtidelige Lejligheder viste Peter Hansen sin Dannelse ved at titulere mig »De«.

Min Bolig var nu i Orden, min Proviant anbragt i den lille Kælder, som ogsaa fandtes, men før jeg kunde tage fat paa det egentlige Arbejde, maatte jeg gøre en Del Undersøgelser over Slægterne og Familieforholdene blandt Grønlænderne i Arsuk for at blive klar over, hvem det var, der tidligere var behandlede for Kønssygdomme, om der var medfødte Tilfælde o. s. v. Ved de Studier, jeg havde gjort i Forvejen, var jeg nogenlunde inde i Sagerne, og ved min Tolk Peter Hansens Hjælp fandt jeg ud af Resten, fik opført Slægtsregistrene og gjort Bemærkninger ved dem, hvor Sygdommen var erkendt og behandlet. Saa maatte jeg have gjort klart paa Sygehuset, thi et saadant fandtes, men rigtignok i en sørgelig Forfatning, thi det var brugt til Oplagssted for alt muligt Skrammel, som baade Lægen og Udstedsbestyreren havde anbragt. Ærlig

talt, det var slemt, men jeg fik ryddet ud og gjort i Stand, skuret og skrubbet. Kun var der én Ting, jeg ikke kunde begribe: hvorfor der var en saadan gennemtrængende Lugt overalt; endelig fandt jeg Grunden, der var et lille Rum, jeg ikke havde set; dèr stod en Balje med tørrede Angmagsæt, den lille Laksefisk, som udgjorde Befolkningens Nødhjælp i Vintertiden. Da jeg havde faaet den fjernet, havde jeg et, om ikke pragtfuldt, saa dog rent Sygehus.

Ja, saa kom det til Øjeblikket, da jeg skulde have Befolkningen undersøgt, og det gik uden særlig Vanskelighed; Mændene var noget generte ved at tage Tøjet af, Kvinderne gik det mere glat med. Selvfølgelig lagde jeg betydelig Vægt paa Undersøgelsen af dem, som før var behandlede, i alt ca. 50, hvoraf dog en Del var døde; men det blev mig nok efterhaanden klart, at mindst Halvdelen af dem aldrig havde været smittede. En Ting var sikker; friske eller smittende Tilfælde af Sygdommen fandtes ikke og havde efter de foregaaende Lægers Optegnelser heller ikke været til Stede i de sidste Aar. Det var jo i og for sig en glædelig Opdagelse, men den kom mig ikke uventet, og jeg bestemte mig til senere paa Aaret at foretage en fornyet Undersøgelse. Enkelte Patienter havde jeg paa Sygehuset.

En Opgave, som jeg havde haabet at kunne løse, viste det sig desværre umuligt at gøre noget ved. Fra mit Ophold i Ivigtut kendte jeg en Del af de yngre Grønlændere, og en af dem, der benævnedes »Blinde Christian«, havde jeg særlig fæstet Opmærksomheden ved. Han var fuldstændig blind, paa Land gik han og følte sig frem med en Stok, men til Søs kunde han klare sig i sin Kajak, sejlede alene den dog ikke helt lige Vej fra Arsuk til Ivigtut, fandt Fiskepladserne og kom godt ind i Havnen, noget for mig ganske ubegribeligt, da han intetsomhelst kunde se. Han forklarede selv, at han som Barn ved et Skud havde faaet noget Krudt ind i Øjet, og jeg mente det var Stær, den operable Øjensygdom, som bestaar i, at Linsen er uklar; kunde han opereres, vilde han faa Synet igen. Paa Professor Gruts Klinik, hvor jeg havde gaaet en Del, havde jeg set mange Stæroperationer, og de syntes ikke videre vanskelige. Mellem mine to Grønlandsophold forelagde jeg Sagen for Professoren og spurgte om hans Mening, om jeg skulde faa

Manden ned til København for at blive opereret. »Nej,« svarede Gut, »De skal selv operere ham, De har jo set det saa tit her, det er ingen Heksekunst.« Jeg forsynede mig saa med de nødvendige Redskaber, og da jeg kom til Arsuk, fik jeg Grønlænderne til at give mig Hovederne af nogle af de friskdræbte Sælhunde, at jeg kunde øve mig i Operation paa deres Øjne, noget, der vakte ikke ringe Opsigt. Jeg maatte give Grut Ret, Sagen syntes ikke saa vidtløftig, men efter gentagne Undersøgelser af Patienten kom jeg desværre til det Resultat, at det ikke var en operabel Stær, men en dybere Øjenlidelse, som en Operation ikke kunde hjælpe paa.

Ja, saa gik Tiden med alle disse Undersøgelser, Udskrift af Journaler, Affattelse af Familielister og Sygehistorier over de tidligere angrebne og deres Slægt; men der var egentlig livligt i Forsommertiden; jeg ser i min Dagbog og i Breve, jeg skrev i den Tid, og som er opbevarede, hvorledes der var Besøg af Kolonibestyrer, Præst, tilfældige Forbirejsende og af Funktionærer i Ivigtut. Men mange Dage sad jeg ogsaa væsentlig henvist til mit Arbejde og mit eget Selskab. Middagsmaden havde jeg faaet min danske Naboerske til at sørge for, d. v. s. jeg skaffede selv Raastofferne, Maager og andre Søfugle, som jeg skød, Fisk, som Grønlænderne kom med, og Sælhundekød. Det gik meget godt, maaske ikke saa afvekslende. Naar Maden var spist, arbejdede jeg videre til henad Kl. 4, og saa tog jeg en Udflugt i min lille Baad eller paa Undersøgelsesture tilfods omkring i Egnen. Det var mest Fuglene, jeg studerede, jeg begyndte ogsaa saa smaat paa Botaniken, men det blev desværre ikke til saa meget. Paa mange Maader var det skønne Dage, vel at mærke naar man kunde finde sig i Ensomheden og kunde fylde de ledige Timer med Strejfture omkring. Fra mine Ture kom jeg gerne hjem henad Kl. 9 om Aftenen, smurte mig noget Smørrebrød og satte mig paa Verandaen udenfor og nød den lyse Sommeraftens Stilhed. Med mit Arbejde, mine Undersøgelser som med al min Lægegerning var jeg ganske overladt til mig selv; selvfølgelig var jeg i administrativ Henseende underlagt Sydgrønlands Inspektør, men han sad i Godthaab et Par Hundrede km borte, og Direktoratet sad i København 5000 km borte. For en Sikkerheds Skyld foretog jeg endnu en Undersøgelse af Grønlænderne i Arsuk

og blev nu ganske klar over, at der ingen Grund var for mig til at blive længere end til Efteraaret; jeg udarbejdede en foreløbig Redegørelse til Direktoratet med Beretning om mit Syn paa Sagen og Meddelelse om, at jeg, hvis jeg intet særligt fandt, tog hjem til Efteraaret.

Jeg var nu kommet saa vidt, at jeg syntes, jeg med Sindsro kunde holde mig nogle Dages Ferie og begyndte at forberede den. Jeg havde aftalt med *Edwards*, som stadig var i Ivigtut, at vi skulde tage en Tur ud paa nogle Dage, ligge i Telt og se os lidt om i de Egne, hvor vi ellers ikke havde Lejlighed til at komme. En Aften i Juli kom han ud til mig, jeg havde Baaden klar, nogle Grønlændere til at ro, Bagagen blev bragt om Bord i Baaden, og saa stod vi i den stille Sommeraften nordpaa en Milsvej til en lille Ø, hvor vi havde tænkt os at overnatte. I disse Egne tilbragte vi nu nogle herlige Dage, undersøgte de Smaaøer, der laa her udfor, hvor Ederfugle havde deres Reder, og de sorte Tejster byggede i Klipperevnerne, afsøgte de smaa Maagefjelde, vi traf paa vor Vej og fandt de store Maagers Yngleplads paa Øerne. Vi kom en Tur ind i Bunden af den et Par Mil lange Arpagfikfjord. En Elv delt i mange Arme strømmede igennem det inderste af Fjorden og forvandlede den Strækning, den vandede, til en frodig Dal; her voksede Pil, Birk og El, ingen Lyd hørtes udover Millioner af Mygs Summen og Elvens Brusen. Saa man sig om i Dalen, hvor de klare Bække roligt flød over den grusdækkede Bund, med Bredderne kantede af det lave Krat, saftigt Græs og talrige Engblomster, medens de smaa Ørreder smuttede ind under Brinken, skræmte ved vore Fodtrin, da mindede dette Billede, hvorover den klare Julisol straalede, kun lidt om den Forestilling, man sædvanlig gør sig om det grønlandske Landskab. Men oppe fra et lavt Fjeld blev Udsigten anderledes. Ved en Elv havde nogle Grønlændere slaaet sig ned for at fange Laks; de var travlt beskæftiget med at samle Fiskene, og fra to Kogesteder steg Røgen til Vejrs, medens Duften af Kaffe naaede op til os; af Grønlænderne tiltuskede vi os Laks til Aftensmaden og lagde os saa i Teltet. Endnu sent paa Aftenen hørte vi Grønlændernes Latter og Snakken, men næste Morgen var de borte.

Det blev en Dag saa skøn som den foregaaende med Tur ud af

Fjorden og Strejftog i Land, med Besøg paa forskellige Øer, hvor Lommer, Maager, Præstekraver og Tejster ynglede, de sidstes Unger røbende sig ved deres Piben nede i Klipperevnerne. Da Aftensmaaltidet var endt, var det egentlig ikke for tidligt at gaa til Ro ovenpaa en velanvendt Dag, men Fjorden laa fristende blank, og nogle Skyer ved Fjeldtoppene varslede, at vi ikke maatte vente for godt Vejr den næste Dag. Vi tog derfor en Tur ud til nogle Smaaøer i Davisstrædet en halv Mils Vej borte; her var en Del Fugle og Rester af grønlandske Bopæle og gamle Grave; fra en af disse stak nogle underlige Ting frem, og det viste sig at være Redskaber, som var lagt i Graven med den afdøde: Pile, Kastetræer, Øjenskærme, Horn til Snus, Redskaber til Brug i Kajaken, Træstykker til at tænde Ild med ved at gnide dem mod hinanden, for en Del Ting, som nu var ganske ude af Brug eller havde en anden Form end den almindelige. En arkæologisk Iver kom op i os, og vi hjembragte adskilligt af det gravlagte Materiale efter at have spurgt Grønlænderne, om de havde noget imod det; det erklærede de ikke at have, men de plejer ellers ikke at kunne lide, at man rører ved Gravene. Da det blev Regn den næste Dag, var i hvert Tilfælde de Grønlænderkvinder, der var med, overbeviste om, at det var en Hævn fra de Grønlændere, hvis Grave vi havde plyndret.

Ja, ganske rigtigt, det blev Regn og Storm den næste Dag og vi fik kun Lejlighed til Strejftog omkring paa Øen, hvor vi laa; Isen pressede op omkring Øen og spærrede os inde, men næste Morgen var det stille, Teltet blev revet ned, Baaden lastet, og ud gik det i det tidlige Morgengry; det kneb lidt at bane os Vej gennem Isen, men det lykkedes; store Flokke af den tretaaede Maage sad herude paa Isstykkerne og havde tilbragt Natten her, nu fløj de ind til Fuglefjeldene inde i Fjorden, en Tur paa flere Mil; oppe i Luften skreg Lommerne og hist og her laa Smaaflokke af den vidunderlige Strømand, den mærkeligste af alle Nordens Ænder, fantastisk smykket med hvide, gule, røde og brune Striber og Pletter paa den staalblaa Grund. Isen var nu spredt, Vejret klart, i Løbet af nogle Timer kunde vi være hjemme, men vi vilde nyde denne sidste Dag. Hen paa Formiddagen lagde vi til Land, Telt og Proviant bragtes op paa en Skraaning 50 Meter til Vejrs. Heroppe blev saa det sid-

ste Maaltid nydt for den aabne Teltdør med en Udsigt, der ikke kunde være skønnere. I Forgrunden den lysegrønne Slette, nedenfor os det blaa Davisstræde, lidt ude afbrudt af det solbeskinnede Isbælte med de talrige Isfjelde, hvis Konturer længst ude smeltede sammen med Horizontens Taagestribe. Mod Nord havde vi Skuepladsen for de sidste Dages Glæde, lige ud for os en pragtfuld Ø, Omenak, med sine to spidse Toppe, og mod Syd de saa velkendte Øer og Fjelde ved Arsukfjorden, over hvilke det snedækte Kunak ragede op som en Kæmpe. Vandet var fristende at se paa, selv om det ikke var varmt, vi maatte ud at svømme; saa en lille Tur til Fjelds og om Bord i Baaden, Rejsen var endt. Jeg har beskrevet denne lidt vidtløftigt, thi endnu saa mange Aar efter staar det for mig, hvilket Velvære, hvilken vidunderlig Følelse af Frihed og Ubundethed jeg nød i disse Dage; det forekommer mig, som om jeg aldrig hverken før eller senere har kendt noget tilsvarende.

Saa gik Resten af Sommeren med Lægevirksomhed, Udarbejdelse af lægevidenskabelige og administrative Synspunkter paa Sygdommen, Ture op til Ivigtut og en Embedsrejse for at tilse det lille Distrikt, som sorterede under mig. Det var i den sidste halve Snes Dage af August, jeg foretog denne Tur, og jeg havde ikke Held med mig; medens det hele Sommeren havde været det skønneste klare Solskinsvejr, faldt det nu ind med en Regn- og Stormperiode, som tvang mig til at ligge fem Dage paa en lille Ø, hvor Regnen piskede ned, saa jeg maatte lave Ingeniørarbejder for at lede Bækkene udenom mit Telt. Naa, der var jo Opholdsvejr, saa jeg kunde strejfe nogle Ture omkring. Et af de Steder, jeg skulde besøge paa Hjemrejsen, da Stormen hørte op, laa inde i Bunden af en Bugt, nogle Mil fra al anden Beboelse. Kangarsuk, som det hed, var ingen større Hovedstad, der var to Huse i alt, rummende en Snes Mennesker. Det var dygtige Sælhundefangere, de to Husherrer, og de vilde ikke forlade deres Boplads, der laa tæt ved et udmærket Fangstdistrikt. Der var gjort Forsøg paa at faa dem til at flytte andetsteds hen, ogsaa af Hensyn til Børnenes Undervisning, men de afslog det, de skulde nok selv undervise Børnene. Den tredie voksne Mand var afskaaret fra at gaa i Kajak, thi han led af den hos Grønlænderne ikke sjældne Kajaksvimmelhed. Det blev sagt

mig, at han gik langs Stranden og fangede Sælhunde derfra, og der var ogsaa langs hele Kysten en smal Sti traadt af hans utallige Fjed. Det var et ejendommeligt Sted at være, det ensomste jeg har besøgt; Beboerne er dog senere flyttede bort.

Omkring 1. September kom jeg tilbage til Arsuk. En Dag var jeg gaaet ud paa den lange Halvø Pamiagdluk, der strækker sig fra Arsuk ud i Davisstrædet. Paa Hjemvejen saa jeg en Grønlænder komme løbende ud imod mig, et Tegn paa, at der var noget galt. Det var der ogsaa; min Kollega i Ivigtut havde faaet en uudholdelig Tandpine og bad mig om at komme derop. En lille Damper, ført af Maskinmesteren og navigeret af tre Kaptajner paa Skibene, var sejlet op for at hente mig. Det blæste og regnede noget, men de fortalte mig, at de havde prøvet at sejle til mig om Formiddagen, men da var Blæsten saa stærk og Søen saa høj, at de maatte vende om; hos os havde det været helt godt Vejr, men jeg oplevede ofte i Grønland, at det ikke blot kunde være godt Vejr inde i en Fjord og daarligt i en anden, men at der kunde staa en Storm i en Arm af en Fjord, medens der var næsten stille i en anden Arm. Vi naaede til Ivigtut, jeg fik Tandkødet bedøvet med Chloræthyl — et for mig nyt Stof — og Tanden halet ud.

Der havde været et Par af Funktionærerne fra Ivigtut paa Besøg hos mig, de skulde nu tilbage med den lille Dampbaad, der laa i Havnen. Alt var fredeligt, Vejret smukt, nede i Havnen laa en Grønlænderdreng og roede i Kajak. Jeg gik lidt foran, bag mig de to Gæster og Udstedsbestyreren og hans Kone; paa en Gang hørte jeg hende udstøde et gennemtrængende Skrig, jeg vender mig om, men ser blot alle staa som forstenede og stirre ud mod Havnen; da jeg saa derud, blev jeg klar over Grunden; Grønlænderdrengen var væltet med sin Kajak, den laa med Bunden i Vejret og han under den i Vandet, siddende fast i Kajakhullet; jeg løb som en besat ned til Stranden, hvor min lille Robaad laa, kom ud i den og roede ud. Fyrbøderen paa Dampbaaden havde imidlertid med en Baadshage faaet Tag i Kajaken og faaet den vendt saa meget, at Drengens Hoved lige stak op over Vandskorpen; hans Raab til mig om at skynde mig var visselig overflødige, en halv Snes Aaretag, saa havde jeg Drengen i Nakken og Kajaken helt vendt.

Saa gled det hen i Oktober, det blev køligere og Aftnerne blev mørkere. »Fox II«, et nyt Skib, skulde gaa midt i Maaneden, jeg skulde hjem med, men jeg vilde gerne være i god Tid oppe i Ivigtut. Det var den sidste Dag i Arsuk, en Søndag; Vejret var straalende klart, let Frost, Søen laa spejlblank; jeg gik en god Tur op paa Kunakfjeldet; her var en lille Højslette bestrøet med Sten, bag hvilke de hvide Harer sad. Jeg skød en af dem og fire Ryper, jeg vidste, at jeg fik Gæster den næste Dag. Byttet kastede jeg ud over en Brink, hvor det fik en lille Luftfart paa 300 Meter; jeg beregnede, at det vilde ramme omtrent paa den Sti, jeg skulde henad, naar jeg vel var kommen ned igen; det passede godt nok. Om Eftermiddagen lagde jeg sidste Haand paa Indpakningen, alt blev ryddet ud af min Stue, thi jeg skulde have Bal om Aftenen, hvortil alle voksne Grønlændere var indbudte. Jeg stod udenfor Huset og ventede paa Gæsterne; der var Røre nede blandt Hytterne, hvor Grønlænderne stod i smaa Klynger, og op til mig lød en vemodig Sang, hvoraf jeg forstod saa meget, at det var en Afskedssang til mig; saa vandrede hele Skaren op til mig, Spillemanden med sin Violin sad i Apoteket, der havde Dør ind til min Stue, og nu gik det løs med Dansen. Grønlænderne elsker Dans, men om de har nogen oprindelig Nationaldans, ved jeg ikke; hvad de dansede nu, var danske Danse, Seksture o. l. indførte af de danske Skibsmandskaber. Hen paa Aftenen lavede jeg en Bolle Punch, og om den lejrede alle sig paa Gulvet — Stole fandtes ikke — og Kopper kom frem fra skjulte Steder. Næste Dag kom Dampbaaden fra Ivigtut for at hente mit Gods. Vi spiste en sidste Middag, og saa forlod jeg Arsuk, medens Grønlænderne stod ved Stranden, sagde Farvel og afskød den brugelige Afskedssalut.

I de sidste Dage i Ivigtut var der Travlhed, ikke mindst fordi Edwards skulde rejse hjem paa Permission, men den 17. var alt færdigt, og vi gik om Bord i »Fox II«, som unægtelig var komfortablere end dens gamle hæderkronede Søster, der var bleven solgt til Grønlands Styrelse til Brug oppe i Landet. Hjemrejsen gik glat paa 13 Dage, vi havde Storm ustandseligt, men Vinden med os. En Aften var det stille Vejr og Maaneskin, og jeg spadserede paa Dækket, men det var den eneste Gang, Dækket ikke var over-

skyllet paa hele Turen. En Dag, netop under den værste Rullen, banker det paa Døren til mit Lukaf, og ind træder en af Arbejderne, som var med hjem fra Ivigtut, og forklarer, at han er Flyttemand; jeg tillod mig at bemærke, at jeg i Øjeblikket ingen Trang havde til at faa noget flyttet, jeg vilde hellere, hvis han kunde hjælpe mig at holde fast paa de Sager, der stadig viste Tilbøjelighed til at flytte rundt i min Kahyt. Men da han fik Lov til at forklare sig nærmere, indsaa jeg nok, at hans Idé ikke var daarlig. Naar vi kom til København, stod der 70 Mand, hver med sin Kiste og Pakkenelliker, som de var i nogen Forlegenhed med. Men han havde en Trækvogn, og den vilde han faa fat paa og køre Sagerne til deres Bestemmelsessted; det var jo meget snildt, og jeg engagerede straks Flyttemanden til at køre mit Gods af Sted, naar vi kom ind.

Saa kom vi en smuk Morgen ind i Havnen efter en ikke morsom Rejse, hvor Edwards og jeg var eneste Kahytspassagerer. Flyttemanden tog sig af mine Sager, Mandskabet drog af med et Hurra for Kaptajn *Olsen*, og jeg fandt mig en paalidelig Mand til at besørge et Brev for mig. Jeg var forlovet med en Sygeplejerske paa Frederiks Hospital, Frøken *Marianne Meyer*, og hun skulde gerne underrettes om min Hjemkomst. En af Arbejderne — vi kaldte ham »Den brune Hjort«, fordi han i Ivigtut Sangforening med stor Følelse foredrog en kendt Sang »Du brune Hjort ved Træets Fod« — fik et Brev med Paalæg om at gaa ind paa Hospitalet og kun aflevere det til Frøken Meyer personlig, og faa Svar med tilbage. Jeg sad imens og drak min Morgenkaffe paa Esplanadepavillonen, hvorhen han bragte mig Svaret og Beretning om de Genvordigheden, han havde haft, idet alle fra Portneren og til hvem han ellers traf paa sin Vej, vilde have Brevet og aflevere.

Derefter kørte jeg op til Grønlands Styrelse, hvor min Tilsynekomst vakte Overraskelse, da Skibet ikke var rapporteret noget Steds fra. Det var jo blot en Høflighedsvisit, de forskellige Forretninger ventede vi med til siden, men Direktøren spurgte mig straks, efter at have ønsket mig velkommen hjem, om jeg ikke vilde derop igen; der var en Plads, som skulde besættes til Foraaret. Ja, intet hellere, men nu havde jeg tænkt paa at gifte mig og ned-

sætte mig; og egentlig var det en Aftale med Dr. *Mathiesen* i Nærum, at jeg skulde overtage hans Praksis, hvorfor jeg den næste Dag cyclede ud til ham for at faa alt ordnet; han havde imidlertid betænkt sig. Det var ikke saaledes den Gang som nu, at der i hvert Nummer af »Ugeskrift for Læger« stod Masser af ledige Pladser for Kandidater og Reservelæger, og en Mængde Tilbud om at overtage en god Praksis med 20.000 Kr. Indtægt; nej, hele det Efteraar stod der en eneste Praksis til Salg, og den tog jeg ned og saa paa. En Regnvejrsdag i November 93 stod jeg ud af Toget i Haslev; den gruslagte Plads foran Stationen begrænsedes paa den ene Side af den ikke muntre Stationsbygning omtrent som nu, paa den anden laa det Agent *Ulrich* tilhørende Kompleks med Købmandshandel, Mejeri, Hotel og Rejsestald. Saa gik jeg op ad den noget triste Jernbanegade, hvor jeg paa samme Sted, hvor Lægeboligen stadig ligger, kom ind til min gamle Studiekammerat *Jens Jensen*, som i Løbet af fire Aar havde samlet sig en pæn lille Praksis sammen. Vi saa paa Sagerne, og Enden paa det blev, at jeg købte Hus og Praksis til Overtagelse 1. Februar 1894. Saa var det i Orden, jeg vendte tilbage til København og blev atter anmodet om at træde i Virksomhed paa Blegdamshospitalet, hvor man i høj Grad trængte til Mandskab. Der var paa den Tid en stor Epidemi af Skarlagensfeber i København, og Blegdamshospitalet var hurtigt belagt, ja overbelagt. Der blev rejst den ene Barak efter den anden, og da Børnesengene slap op, lagde man to Børn i en voksen Seng med Fødderne mod hinanden; de havde det nok morsomt, men i Borgerrepræsentationen blev der klaget over de skandaløse Forhold paa Blegdamshospitalet, hvor de lagde to Mennesker i én Seng; det var aldrig faldet nogen af os ind, at der var noget i det.

Saa fik jeg udarbejdet mine Indberetninger til Grønlands Styrelse og til Sundhedskollegiet og blev opfordret til at holde et Foredrag om, hvad jeg havde fundet, i Københavns medicinske Selskab, hvad jeg ogsaa gjorde. Mine Konklusioner, at der ikke var nogen Smittefare mere, og at Grønlænderne syntes at være lidet modtagelige for Sygdommen, blev stærkt angrebne efter Foredraget og senere, da de offentliggjordes i »Ugeskrift for Læger«. En Del af Angrebene begrundedes med, at efter mine Indberetninger vilde

Grønlands Styrelse sikkert nedlægge Lægepladsen i Arsuk, og det var forkert af en Læge at bidrage dertil, ikke mindst i Tider som disse, hvor det var saa svært for Lægerne at finde Pladser at virke paa. Ja, det er jo ikke ukendte Toner, og Formanden for Den almindelige danske Lægeforening skrev i et af disse Aar i Aarsoversigten i »Ugeskrift for Læger«, at Bestyrelsen ikke i det forløbne Aar havde kunnet anvise et eneste Sted i Landet, hvor en Læge med Udsigt til at eksistere kunde nedsætte sig. Det var vel rigtigt nok — siden er vist Lægeantallet tredoblet, og det gaar endda — men jeg kunde dog ikke ret vel tage Hensyn dertil. Det var forbi med Sygdommen i Arsuk, og jeg havde den Tilfredsstillelse, at de Læger, som lejlighedsvis virkede dèr fra Ivigtut og Julianehaab, hjemsendte Beretninger, som fuldstændig bekræftede mit Syn. Det Forslag, jeg havde gjort, at man et Par Aar senere skulde sende en Specialist derop paa en Sommerrejse og lade ham undersøge Befolkningen og træffe den endelige Afgørelse, udførtes ikke; man mente at kunne klare sig med Tilsynet fra Distriktslægen i Julianehaab.

Opholdet i Arsuk var paa mange Maader en interessant Episode i mit Liv, men det medførte, at jeg i mange Aar længtes efter Grønland og efter at komme derop igen. Det blev aldrig til noget, men Grønland, alt, hvad der knytter sig dertil, og ikke mindst Grønlands Fugleverden har stadig haft min Interesse; men Landet har jeg aldrig set siden.

FRA MIN PRAKSIS I HASLEV.

Det var en mørk og regnfuld Novemberdag 1893, da min Hustru første Gang var med mig nede i Haslev for at se paa Bolig og Omgivelser; det undrer mig, at hun ikke tabte Modet til at bo her, thi det var unægtelig ikke noget opmuntrende Skue, der udbredte sig for os. Landet har sine Fordele, Byen sine, men den Mellemting, der hedder Stationsby, og paa hvilken Haslev den Gang var et typisk Eksempel, er ikke opmuntrende; nu er Byen jo en Storstad. Hovedgaden, den Gang som nu Jernbanegade, var en bebygget Landevej med Popler paa begge Sider og Grøft paa den Side, hvor jeg boede. Bebyggelsen var, som det bedst kunde falde, større og mindre Huse, delvis med Haver imellem, uregelmæssigt liggende og for en Del af et Udseende, man maatte forfærdes over; der fandtes, da jeg kom, kun eet toetages Hus. Hvor Jernbanegade endte, og Vejen ud forbi Bregentved — den kaldtes da Haslev Snage — førte ud til København—Vordingborg Landevejen, laa den gamle Bondeby med sine straatækte Gaarde i Nærheden af Gadekæret, som den Gang var et almindeligt Landsbyvandhul og ikke som nu med fine Spadsereveje omkring. Mit Hus — aa ja, det trængte vel til nogen Forbedring, som det ogsaa fik i flere Overgange. Der var en Have til Huset, og af Blomster fandtes en hvid Kirkegaardsrose og en Strandasters; de blev staaende i min Tid, men unægtelig kom der andre til, og ved Køb af et Stykke Jord fik jeg en god Blomster- og Køkkenhave, som i Løbet af nogle Aar voksede saaledes til, at man følte sig helt som paa Landet, naar man sad ude i Haven.

Jeg havde aldrig været paa den Del af Sjælland før, og jeg

havde aldrig boet paa Landet. Hvordan Egnen, Befolkningen og Forholdene i det hele var, havde jeg ingen Mistanke om, men lærte det nok efterhaanden at kende. Man siger, at Danmark nu er et Lighedens Land, hvor de forskellige Dele af Befolkningen ikke skiller sig saa overmaade fra hinanden, men hernede var det alligevel anderledes for det halvthundrede Aar siden, der nu er gaaet, og helt let var det ikke for en ung Læge at klare sig, ukendt som han var med Forholdene.

I en Halvkreds Syd og Øst for Haslev laa Grevskabet Bregentved og Gisselfeld Kloster med Jordtilliggender af mægtigt Omfang. Bregentveds Besiddelser strakte sig langt ned i Sydsjælland og naaede Øst paa til et andet stort Gods, Vallø Klosters Besiddelser. Bregentved var et af vore største Godser med sine tolv Forpagtergaarde. Det er vist egentlig herfra, at Tolvmandsforeningerne har deres Oprindelse; jeg husker i hvert Tilfælde, da en af Forpagterne hos min Nabo Sadelmageren bestilte en Hjørnesofa, der kunde rumme alle tolv Mand; der var nu ogsaa god Plads i Forpagtergaardenes Stuer. Foruden Forpagterne var der Godsforvalter, Forstinspektør, Overgartner, Overjæger og talrige lavere Funktionærer. Men mange andre følte sig afhængige af Lensgreven, der altid betegnedes »Herskabet«. Ja, jeg ved ikke, om det passer helt, men jeg har ofte tænkt, at Forholdene vel i nogen Grad var som i et mindre tysk Fyrstendømme; Grev *Frederik Moltke* var sikkert en nobel og rettænkende Mand, men mon nogen har godt af stadig at føle sig som den øverste, som den, til hvis Gunst der bejles? Nu maa det heller ikke glemmes, at Halvfemserne var de politiske Kampaar, og at hele Landbefolkningen, der omgav Grevskaberne, var af en anden politisk Overbevisning end de, der hørte hjemme paa Godserne.

Nord for Haslevegnen laa en Strækning med den mest udprægede sjællandske Bondebefolkning, Ringstedegnen, *P. Chr. Zahles*, *J. K. Lauridsens* og senere gennem lange Aarrækker *C. Th. Zahles* Valgkreds. Og mellem denne Egn og de store Godser laa den lille, opvoksende Stationsby Haslev med en Befolkning, der hovedsagelig bestod af yngre Mennesker tilflyttede alle Vegne fra, for en Del fra den nærmeste Omegn, Haandværkere og Handlende, næppe

altid stærkt faguddannede. Jeg husker, da Boghandleren og Glarmesteren kom op at skændes om deres Kvalifikationer til at indramme Billeder, og Glarmesteren til Modparten bemærkede: »Du er jo ikke Fagmand, du er kun en falleret Købmand,« hvortil Boghandlerens Svar lød: »Og din Faguddannelse bestaar i, at du har passet Sognefogedens Køer.« Som andre Smaabyer havde Haslev en Matador, Agent *Ulrich,* »Agenten«, som han altid kaldtes, en af de sidste, der bar denne tidligere for større Købmænd saa almindelige Titel — se Wisbechs Almanak — en energisk, foretagsom Mand i Besiddelse af alt, hvad der hører til en Købmandsforretning i smaat og stort: Butikshandel, Kulhandel, Tømmerlager, Mejerier, Hotel og Bank, en Mand, der efter Stilling og Oprindelse hørte til Grevskabets Folk, men ikke var bange for at have en egen Mening; i Haslev vilde han saa til Gengæld være den første. Saa var der en Magt til i Haslev og ikke den ringeste, Indremission med sin Højskole, Missionshus, senere Landbrugsskole, Seminarium, Gymnasium og meget andet. Nogen gennemgaaende Velstand var der ikke blandt Byens Befolkning, allermindst blandt Arbejderne, som for en stor Del levede i saa smaa Forhold, som man nu daarligt kan tænke sig. De faste Arbejdere var endda ret godt stillede, men for de løse Arbejdere var der ofte lange Perioder af Arbejdsløshed, hvor de næppe blev mætte. Socialdemokratiet havde begyndt at røre paa sig; en Del Arbejdere paa Bregentved, som ikke vilde udmelde sig af Fagforeningen, var blevet afskediget og havde slaaet sig ned Nord for Byen i det saakaldte Nordskov, hvor de levede et meget beskedent Liv, men havde den Tilfredsstillelse at holde fast ved deres Anskuelser. Socialistrækken kaldtes denne Bydel af de mere velsindede.

Haslev havde, da jeg kom dertil, omkring 2000 Indbyggere, nu er der omkring 6000. Fra Bagsiden af mit Hus kunde jeg se helt ud over Markerne, og foruden Hovedgaden var der kun nogle faa, langt fra helt bebyggede, Sidegader. Hovedgaden, der var en Amtsvej, var makadamiseret, Sidegaderne om Vinteren slemt plørede, om Sommeren støvede. Belysningen var 16 Petroleumslygter, der slukkedes paa et ret tidligt Tidspunkt om Aftenen, og saa var der bælgmørkt. Haslev var ingen gammel By; den opstod som

Handelsby i 1870, da den sydsjællandske Jernbane aabnedes og fik Station her. Da der i Aaret efter, at jeg var kommet dertil, var forløbet 25 Aar siden denne Begivenhed, skulde den naturligvis fejres med en Festlighed paa Hotellet. En poetisk Mand blandt Deltagerne — han havde en saa fin Titel som Kancelliraad — havde forfattet en Sang paa Melodien »Der er et Land«; jeg husker et Vers, der lød:

Som sagt, det femogtyve Aar er siden,
at Jernbanen lagdes her forbi,
Stationen kom og Liv og Færdsel siden,
det hele gik som ved et Trylleri.
Grev Moltke Bregentved tog Initiativet,
fik straks en Handelsplads ved Byen lagt,
og Manden fandt, hvem Snille, Kløgt var givet,
som Byen har til dette Standpunkt bragt.

Da saa Agenten første Gang drejede op for Lyset fra det lille Elektricitetsværk, han ogsaa havde faaet bragt i Stand, vil man forstaa, at Haslev følte sig paa Højde med Tiden.

Det var nu denne paa mange Maader saa højst uensartede Befolkning, jeg skulde virke iblandt, og det var ikke altid lige let. Der er et gammelt Ord, som siger, at man skal stikke Fingeren i Jorden og lugte, hvor man er, og det kunde man godt have Behov et saadant Sted. En Del af Befolkningen var det let nok at klare sig med, det var omtrent saadan, som man var vant til andet Steds fra. Med Indremission stod jeg mig trods vore unægtelig forskellige Anskuelser ogsaa godt, men i Omgangen med dem var der en vis Udtryksmaade, som man maatte lære at kende. For en ung Læge virkede det jo noget overraskende, da jeg kom for at se til en meget daarlig Patient, at høre som Svar paa mit Spørgsmaal om, hvordan han havde det, »at han var gaaet hjem«; jeg vidste, at hans Hjem laa en Mil borte. Der mentes ikke hans jordiske Hjem, saa lidt som det var taget i almindelig Betydning, naar jeg til Svar paa min Forespørgsel om en anden meget daarlig Patient fik at vide: »Jo, hun har det godt,« med andre Ord, hun var død; men den Slags Ting lærte man jo efterhaanden.

Bondebefolkningen kendte jeg ikke noget til, og jeg har mange Gange tænkt paa, hvad Hørup skrev i en af sine Artikler, omtrent saaledes, at naar vore Historikere var færdige med at berette om Erik Emun, og der heller ikke var mere at presse ud af Harald Blaatand, saa skulde de give sig til den egentlig nærmere liggende Opgave at se lidt paa den danske Bondestand og undersøge, hvorledes denne store Del af Befolkningen tænkte og følte, dengang Friheden kom til den ved Grundloven. Ja, det er saa sandt som noget, og en ung Bymand som jeg forstod jo først efterhaanden Bondesamfundet med dets talrige særegne Anskuelser, Skikke og Vedtægter, som man ikke kunde undgaa at støde imod, naar man ikke var kendt med dem; det lærte jeg først i Aarenes Løb, og først da kom jeg til at staa Bondebefolkningen lidt nærmere. Der var jo mange mærkelige Skikke. Hvad mener man om, at i et Sogn, hvor jeg kom meget, fejredes Fastelavn med Gilder hele Ugen igennem fra Mandag til Lørdag, og det var ikke med Fest om Aftenen, nej, den begyndte midt om Dagen; den første Dag var Gaardmændenes, saa kom Husmændenes, den tredje Dag betalte man Tiende til Præsten og fik en Hjertestyrkning ovenpaa, den fjerde og femte Dag var det de unge, der holdt Gilde.

I Almindelighed var der jo ingen, der direkte sagde noget til den nye Læge om, hvordan man saa paa ham, men jeg fik dog at høre, at jeg ikke var »indladelig« nok. Jeg har Fornemmelsen af, at et Par i og for sig smaa Begivenheder befæstede min Stilling i det omtalte Sogn. En ung Gaardmandsdatter laa syg et Par Maaneder med Feber uden andre egentlige Symptomer; jeg behandlede hende med de Midler, der stod til min Raadighed, og hun kom sig, men jeg tør nok sige, at det vilde hun have gjort alligevel; jeg havde Fornemmelsen af, at det ansaas som en heldig Kur, jeg havde foretaget. En Gaardmandskone laa syg med en uhelbredelig Sygdom; en ung Datter plejede hende saa godt eller daarligt, hun nu forstod — Sygeplejerske fandtes ikke. En Dag, jeg syntes, hun laa daarligt i Sengen, fik jeg redt en anden Seng op til hende og hjalp Datteren med at ordne hende og gøre hende i Stand. Det var en ringe Ting, men saadan gaar det jo ofte, at hvad man selv regner for en Ubetydelighed gør Indtryk paa andre. Jeg har altid sagt,

at for det første skal Lægen ikke vente Tak for, hvad han gør, han gør jo kun sin Pligt; men iøvrigt faar han oftest Tak nok, men blot ikke ved den Lejlighed, hvor han selv mener at have fortjent den. At jeg ikke var glemt af denne Befolkning, saa jeg, da Skæbnen førte mig ned til samme Egn 43 Aar efter, at jeg kom derned første Gang; de, som den Gang var jævnaldrende med mig, var nu Bedstefædre, medens en Del af den yngre Slægt huskede mig som den, der havde behandlet dem, da de var Børn.

46 Aar er gaaet, siden jeg nedsatte mig i Haslev; det er selvfølgelig et godt Spand af Aar, men det forekommer mig, at Lægekunsten og navnlig de praktiserende Lægers Arbejde er forandret saa kolossalt, at det paa mange Maader synes noget helt forskelligt fra den Gang. I de ydre Forhold er der den enorme Forskel, at Biler den Gang ikke kendtes. Befordringen paa Landet var Hest og Vogn, og havde man et Par Ture paa en Mils Vej paa to forskellige Kanter og paa hver Tur skulde se ind 2—3 Steder, saa kunde det meste af Dagen gaa, naar man ogsaa skulde passe sin Konsultation og sin Praksis i selve Byen. Dette uhyre Tidsspilde med Hestekøretøj medførte ogsaa ganske naturligt de »faste Ture«, som den Gang var saa almindelige og bestod i, at man paa en eller to bestemte Dage i Ugen kørte ud til en Landsby, holdt Konsultation i et lejet Lokale og lod sig hente ud derfra. Cycle brugte jeg en Del i Praksis, men det var ikke saa velset af de ældre Læger, og det kneb ogsaa med at faa sin Cyclekørsel betalt. En ældre Mand sagde til mig en modbydelig Snevejrsdag, da jeg cyclede ud til ham: »Det ser dog saa snildt ud, naar Doktoren kommer cyclende.« Jeg kunde forsikre ham, at det var behageligere for den, der sad ved Vinduet i den lune Stue, end for den, der trampede Cyclen frem. Der var ingen Asfalt paa Vejene den Gang, ved Vintertid ofte et godt Lag Mudder, naar man kom uden for Hovedvejene. Man blev hentet med Køretøj, og man saa helst, at det var almindelig Fjedervogn, bag i hvilken Lægens »Doktorstol« anbragtes, en læderbetrukken Lænestol uden Ben, paa Udsiden ofte forsynet med Lommer til at have forskellige Sager i. Den hang i Remme paa Vognfaddingen og var i ældre Tider forsynet med en høj Ryg med Ørelæn; det havde jeg nu ikke. Man sad godt,

naar man først var kommet til Sæde dèr, om Vinteren i Pels og Fodpose, hvad der ogsaa kunde behøves. Mange Hundrede lange Mil har jeg kørt i en saadan Befordring, siddende i Doktorstolen. Da jeg for nogle Aar siden havde skrevet en Artikel om dette Redskab, saa jeg til min Tilfredsstillelse, at Museet i Randers i »Ugeskrift for Læger« averterede, at det ønskede at købe en saadan; ja, nu til Dags er den jo ogsaa kun en Museumsgenstand. Den besværlige og langvarige Kørsel medførte ogsaa, at de fleste Læger havde deres vel afgrænsede Distrikter, hvor de andre Læger ikke kom ret meget. Nu kan man jo let med en Bil pløje hele Egnen igennem paa den Tid, som en enkelt Tur tog den Gang.

Det var nu lidt om de rent ydre Forhold. En fast Konsultationstid fandtes ikke, før jeg indførte det; men naturligvis, for Mennesker ude fra Landet var den vanskelig at overholde; det, man nu næsten alle Vegne har faaet indført med Helligdagsvagt paa Skift mellem Lægerne, var utænkeligt. Naar Befordringen var et af de store Punkter, der dannede Skellet mellem da og nu, var et andet Sygehusene og deres Brug. Der var intet Sygehus i Haslev, de nærmeste var Ringsteds, Fakses og Næstveds; kun det sidste kunde naas med Toget paa en rimelig Tid. Den Brug af Sygehusene, som nu gøres, var den Gang utænkelig. En Kollega fortalte mig for nogle Aar siden, at han i Øjeblikket havde 24 Patienter liggende paa det Sygehus, hvor han plejede at indlægge. Hertil svarede jeg, at saa mange havde jeg næppe haft indlagt paa Sygehus i alle mine 14 Praksisaar, naar vi da regnede de smitsomme Sygdomme fra. Befolkningen vilde ikke gerne paa Sygehuse, og Sygekasserne var heller ikke ivrige efter at betale Sygehusindlæggelser. Brud af Arme og Ben, Ledskridning i de samme Lemmer, større Snitsaar, Forbrændinger, vanskelige Fødsler og Aborter, alt behandlede Lægerne selv i Hjemmet, medens det nu til Dags behandles paa Sygehus. Det kan ikke nægtes, at der krævedes betydeligt mere af Lægerne den Gang end nu; men det medførte paa den anden Side, at de fik mere Tilfredsstillelse af deres Virken. Det var nu iøvrigt forkert ikke at lægge nogle af de vanskelige Fødsler paa Sygehus, men en Læges Dygtighed bedømtes for en stor Del efter, hvad han kunde præstere som Fødselshjælper, og

en Anvendelse af Sygehusene ved Fødsler udover ganske desperate Tilfælde vilde i en altfor høj Grad svække hans Anseelse. Nutildags lægges jo alt paa Sygehusene, og der opstaar herved et skarpt Skel mellem de stærkt virkende Sygehuslæger og de recept- og attestskrivende, praktiserende Læger.

Det at komme til Klarhed over, hvad en Patient fejlede, var anderledes vanskeligt den Gang end nu. Man maa tænke tilbage til en Tid, hvor der ikke fandtes bakteriologisk Bestemmelse af Difteritis, Tyfus, Paratyfus o. s. v., ingen Røntgen, Blodsænkningsbestemmelse, Blodsukkerprøve, Diagnosestationer for Tuberkelbaciller o. s. v. Gaar vi saa over til at se paa Helbredelsesmidlerne, saa var der ingen Radium, Insulin, Salvarsan, Sulfanilamid og dets Slægtninge, Pituitrin, 693, Difteriserum og Lungebetændelsesserum. Af sociale Institutioner fandtes Sygekasser og Alderdomsunderstøttelse, men Arbejdsløshedskasser, Invaliderente og den vidtstrakte Socialhjælp, som findes nutildags, kendtes ikke, saa lidt som Sundheds- og Sygeplejersker; de sidste var i hvert Tilfælde ikke almindelige, men fandtes dog i en Del af det Distrikt, hvor jeg virkede, vistnok med stærk Støtte fra Grevskabet Bregentved. Det var ikke den Gang som nu, at alle var og skulde være i Sygekasse. Sygekasserne var for mindre bemidlede, der var en vis Indtægtsgrænse, og Lægerne saa med Uvilje paa, at Folk, som havde Raad, blev staaende i Sygekasserne. Honoraret i disse var, da jeg kom til Haslev, lige sat op til 2 Kr. for en enkelt Person, 6 Kr. for en Familie. Huslægeforhold var almindeligt, men for de flestes Vedkommende var Honoraret beskedent: 15—25 Kr. om Aaret. Saa var der en Del Mennesker, som betalte Lægen for hver Gang, de søgte ham; en Konsultation var 1½ Kr., et Sygebesøg i Byen 2 Kr. og en Tur paa Landet 5—6 Kr. Der skulde hænges i for at tjene noget sammen. I de første fire Aar, jeg praktiserede, havde jeg ialt omkring 4000 Kr. om Aaret. Det femte Aar sprang min Praksis, uden at jeg kan sige Grunden, op over 6000 Kr., og saa gik det ellers fremad.

Jeg har nævnt, at Sygehusbenyttelsen var saa langt ringere den Gang end nu, og at en Mængde Tilfælde, som nu kommer paa Sygehus, da behandledes hjemme; jeg kan blot nævne Blindtarms-

betændelse. Det, at Patienterne behandledes i Hjemmet, gav selvfølgelig Lægerne meget mere Arbejde, men Lægerne brugtes den Gang saa langt mindre end i vore Dage. Selv havde jeg som nævnt en meget pæn Praksis, men en halv Snes Konsultationer om Dagen blev i Almindelighed ikke overskredet; nu har jeg set Lægernes Venteværelser fyldte og ofte undret mig over Forskellen. I min Tid kom Folk ikke som nutildags til Læge for Bagateller, og denne stadige Skriven Recept paa Hovedpinepulver og lignende eller Søgen Læge for at faa en Recept fornyet kendtes ikke. Havde man den Gang Hovedpine, saa havde Erfaringen lært, at den gik vel over igen, og saaledes var det med saa mange Ting. Den ustandselige Temperaturmaaling af Voksne og Børn, som nu finder Sted, kendtes heller ikke i den Udstrækning. Termometret var et Lægeinstrument, som i Almindelighed ikke fandtes i Hjemmet. Medicinforbruget, som nu er i Færd med at ruinere Sygekasserne, var ogsaa i Datiden meget beskedent. Paa et Rekonvalescenthjem, hvor jeg for faa Aar siden havde Tilsyn, var en Del af Patienterne, baade yngre og ældre, indlagte for »Nervesammenbrud« og andre fra min Praksis ukendte Lidelser; naar jeg spurgte, hvordan de sov om Natten, var Svaret gerne, at det kneb, men saa tog de en Tablet; de halede Glasset med Sovemidler op af Tasken og foreviste mig; det var unægtelig heller ikke Brug i min Tid. Den utrolige Brug af Speciallæger, som nu findes, kendtes heller ikke den Gang. Jeg har hørt en Sygekasselæge med stor Praksis fortælle, at naar han kom i den fyldte Konsultationsstue, spurgte han først, hvor mange Øjenpatienter og Ørepatienter der var, saa fik de hver en Seddel til Specialisten. Saadan gik det ikke i min Tid, bl. a. af den Grund, at der ingen Specialister fandtes i rimelig Nærhed — i Køge var der dog en Øjenspecialist — nej, Lægen behandlede selv baade Øjne, Ører og de øvrige Organer, trak Tænder ud — jeg drev det endog til at plombere dem. Saaledes gik det den Gang; jeg haaber, at der bliver flere raske nu, hvor hver Legemsdel har sin Læge.

En Ting var vi fri for den Gang, som jeg ser Læger beklage sig over med stor Bitterhed nutildags, saa de hævder, at det udgør næsten det meste af deres Virksomhed — det er det overvældende Skriveri, ikke blot med Udstedelse af Attester til Sygekasser, Syge-

og Ulykkesforsikringer, men ogsaa til Kontorer og Institutioner om, at den paagældende ikke kan arbejde, til Socialkontoret om, at et Menneske paa Grund af sin Svagelighed trænger til en Sofa at hvile sig paa eller en Paraply til at beskytte sig mod Regnen. Nej, den Slags kendtes ikke — en Sygeseddel til Sygekassen nu og da, en Ulykkesforsikringsattest, men det var ikke noget, der optog Tiden. En Mængde af mine Sygekassepatienter saa jeg ikke i Aarets Løb og en Del Huslægepatienter kun, naar de kom og betalte deres aarlige Honorar. Jeg var egentlig glad ved den faste Indtægt, det har altid været mig ubehageligt at skulle vurdere min Kunst og Viden i Penge eller efter en Konsultation eller Undersøgelse se Patienten hale Portemonnæen eller Tegnebogen op. Men jeg er ogsaa fra en Tid, da Lægens Gerning ikke som nu vurderes i saa høj Grad i Penge.

Var saaledes Lægegerningen noget forskellig den Gang og nu, kunde man jo spørge, om Sygdommene for et halvt Hundrede Aar siden var de samme som i vore Dage eller i hvert Tilfælde optraadte paa samme Maade. Nej, der var alligevel en kendelig Forskel. De store Farsoters Tid var forbi, Kopper kendtes kun af Beretninger; fra min Barndom i Horsens mindes jeg derimod, at et Menneske med Ansigtet fuldt af Koppear ikke var nogen hel Sjældenhed. Kolera var, skønt den sidste store Epidemi i Danmark kun laa lidt over 40 Aar tilbage, gaaet over i Historien; men den havde heller ikke berørt Egnen tidligere. Derimod mindedes overalt hos den ældre Befolkning »Feberen«, Koldfeberen, Malariaen, som 60 Aar tidligere rasede saaledes paa Sjælland, at man et Aar ikke kunde faa Høsten bjærget, da alle laa af Feberen; det var dog kun den ældre Generation, der havde nogen personlig Erindring om den, men den havde øjensynlig gjort et stærkt Indtryk, og sagde man, at Patienten havde Feber, opfattedes det som den gamle Sygdom, saa man lærte hurtigt, at saaledes skulde man ikke udtrykke sig. Men der var jo kommen andre Sygdomme i Stedet; Influenzaen var efter lange Tiders Fravær fra Landet optraadt første Gang igen i Efteraaret 1889, altsaa kun fem Aar før min Nedsættelse i Haslev. Den kom igen i de første Aar af min Praksis med meget tydelige Epidemier, der angreb næsten alle, men oftest med lettere

Former, som man næppe søgte Lægehjælp for. Nutildags er Epidemierne langt mindre skarpt afgrænsede, men hertil kommer, at Befolkningen saa vel som Læger kalder al Slags Forkølelse Influenza, hvad der selvfølgelig er ganske forkert. De almindelige smitsomme Børnesygdomme, Mæslinger, Skarlagensfeber, Skaalkopper o. s. v. optraadte, som de altid har gjort; Difteritis, mod hvilken Serumbehandlingen ikke var opfundet, i hvert Tilfælde først hen i Halvfemserne bragt til Anvendelse, var ret hyppig og alvorlig, men mere som spredte Tilfælde end som egentlige Epidemier. En Sygdom, som var velkendt og frygtet, var Lungebetændelsen, som bortrev mange, for en stor Del unge, kraftige Mennesker. Dens Hyppighed var den Gang fire Gange saa stor som nu, og man havde ikke da de to næsten sikre Midler mod den, Serumbehandlingen og det nye Præparat M&B 693; havde man blot den Gang haft det ene af dem!

Der var nogle Sygdomme, der optraadte paa en væsentlig anden Maade end nu, bl. a. den rigtige Tyfus, den tyfoide Feber. Vi kendte den fra Forelæsningerne med det udprægede Billede, Sløvheden, den høje Feber, den tørre Tunge, Delirierne og Tarmsymptomerne, men de Tilfælde, vi saa paa Hospitalerne, var i Almindelighed ganske lette. Her saa jeg — heldigvis ikke mange Gange — Tyfus i de Former, der havde gjort den saa frygtet. Lungetuberkulosen var almindelig, nogen egentlig rationel Behandling fandtes ikke, og de Syge færdedes sammen med andre Mennesker uden nogensomhelst Forholdsregler med Hensyn til Smitte. Kirtelsyge, som man efterhaanden træffer saa sjældent, var almindelig; de tuberkuløst angrebne Kirtler gik undertiden over i Betændelse og Saardannelse. Søbade var fra gammel Tid anset som en god Behandling mod disse. En Nabolæge havde forordnet Badning i Søvand til en lille Dreng; Drengens Fader tog da hver Dag til Køge med en Mælkejunge, som han fyldte med Havvand (saa godt som det fandtes i Køge Havn) og fik det transporteret hjem og badet Drengen i; han kom sig. Mange Minder dukker op, naar jeg tænker paa denne fjerne Tid. En Gaardmand hentede mig ud til sin Søn, som havde faaet Foden af Led; det ser mærkeligt ud, men er nemt nok at faa bragt i Orden, og da jeg havde gjort det, ud-

brød Gaardmanden: »Ja, jeg havde saadan Lyst til selv at prøve, og havde jeg vidst, det var saa let, kunde jeg jo ogsaa have gjort det.« »Ja, det er netop den Smule Kundskab, der gør Forskel paa os,« svarede jeg. En Mil ud i Landet var min længste Tur; hvad der var der udover, tog saa lang Tid, at jeg regnede det som Tilsætning. En Mand med en Blærelidelse laa 1½ Mil borte; jeg maatte ud til ham hver Dag, skønt jeg ofte forklarede ham, at det var meget billigere (og bedre) for ham at lægge sig ind paa Sygehuset; nej, det vilde han ikke, blot jeg vilde se til ham, var det lige meget med Udgifterne. Det var heller ikke rart, da jeg i et Foraar i en Periode, hvor jeg havde allermest at gøre, hver Nat blev hentet ud til en Patient en lille Mil borte; det var i Maj Maaned, og det værste var, at jeg naturligvis var bleven lysvaagen og ikke kunde bekvemme mig til straks at gaa i Seng; dertil sang Solsorten altfor henrivende i den stille Morgenstund ude fra Skoven.

Hygiejne, Hormoner, Vitaminer og saa mange andre af Nutidens Mærkeligheder var ikke opfundne den Gang, men der var en Sygdom, som var meget almindelig, og som nu næsten ikke kendes mere, det var Blegsoten, en stor Plage for mange yngre Kvinder, særlig i Foraarstiden. Den var nem nok at opdage, Træthed og Søvnighed og en ligbleg Hudfarve, Farvestoffet i Blodet ned til 50 % af det normale, undertiden mindre, og Midlet saa sikkert som noget: Jern. Der fandtes utallige Jernpræparater, i uorganiske og organiske Forbindelser, bl. a. inddampet Okseblod (jeg fortalte Patienterne, at det var Løveblod). Hvorfor er denne Sygdom, som i saa høj Grad beskæftigede Lægerne, forsvunden? Man vil mene, at den svandt med Korsettets Afskaffelse; ja, men den var meget almindelig hos de unge Piger paa Landet, som dog vist ikke var saa slemme til at snøre sig. Det er lige saa mærkeligt, som at man senere (rigtignok først, da Sygdommen var forsvundet) opdagede, at det ikke var Jernet, men den ringe Mængde Kobber, som altid ledsager Jernet, der virkede helbredende. Mavens Slimhinde og Tænderne blev nu slemt angrebne af de ofte stærkt sure Jernpræparater, men saa fandt man paa organiske Præparater;

siden har jeg læst, at de slet ikke duede. En ung Kone blandt mine Patienter havde af og til Anfald af Blegsot; hun fortalte mig, at hun som ung Pige havde lidt saa meget deraf, og der var intet, som hjalp, uden naar hun gik over til Smeden, der boede lige overfor, og ved Ambolten samlede Filspaaner og spiste dem; naa ja, der var maaske noget Kobber, Mangan og andre Stoffer blandet i.

Det er jo noget underligt Kludder med Menneskenes Børn, at de tager saa lang Tid om at udvikle sig og i over et Aar skal have den omhyggeligste Pleje og Behandling, særlig tilberedt Føde o. s. v. Det er nemmere med Koen, der slikker Kalven ren, saa er det Badevæsen godt. Men saadan som Smaabørn skal passes og plejes nu, det blev de ikke den Gang; Mødrene havde sikkert ligesaa god Vilje som i Nutiden, men de forstod det ikke, og kun faa havde lært noget herom. Børneflokkene var større end nutildags; saa vidt jeg ved, havde et Barn, som fødtes den Gang, Udsigt til at blive 45 Aar, nu 63, en uhyre Forskel. Jeg syntes, det gennemgaaende saa bedrøveligt ud med Børneplejen. En velmenende Dame vilde have mig til at holde nogle hygiejniske Foredrag for Barnepiger! Ja, de kunde vist trænge til det, men om det var det rette Sted at anbringe Kundskaben, var jeg i Tvivl om. Jeg gjorde en anden Ting: i Fællesskab med min Kone, som havde været Sygeplejerske paa Dronning Louises Børnehospital, udarbejdede jeg og lod trykke et lille Hefte, der mærkeligt nok hed akkurat det samme som det, Sundhedsstyrelsen mange Aar senere udgav, nemlig »Kort Vejledning i det spæde Barns Ernæring og Pleje«. Og dette lille Skrift uddeltes til alle Mødre i mit Klientel. Jeg tror virkelig, det formindskede Børnedødeligheden, selv om jeg ikke tør tiltage mig Æren for alle de 18 Aar, som det nyfødte Barn har Udsigt til at leve længere nu end den Gang. Ja, det er noget andet nutildags, naar der vandrer Sundhedsplejersker rundt til de unge Mødre og instruerer dem om at pleje Barnet paa bedste Maade; det var noget simplere i min Tid, thi alt dette med Æbler, Gulerødder, Grønkaal og Bananer som Smaabørnskost var ikke opfundet; de sidste hører jo nu uundgaaelig med til det spæde Barns Ernæring; jeg synes blot, det er noget upraktisk af Moder Natur, at den lader Børnene

fødes i een Verdensdel og et af deres vigtigste Næringsmidler gro i en anden. Naa, der er kommen saa mange mærkelige Ting frem, siden Hippokrates og jeg praktiserede.

En sen Majdag var Praksis besørget Lørdag Eftermiddag; om Aftenen vilde der komme en Gæst, og vi skulde ud at se paa Fugle om Søndagen. Saa fik jeg meddelt, at der brændte en Gaard i Levtofte, en halv Mil borte, og min Kone og jeg cyclede ud at se paa det. Gæsten kom, og Aftenen forløb paa bedste Maade. Ved 11-Tiden gik vi i Seng, og Aftalen var, at vi skulde staa op næste Morgen Kl. 6 og gaa ud at se paa Fuglene. Da jeg havde sovet en Times Tid, rullede en Vogn ind i Gaarden; det var ude fra den brændte Gaard, en Husmandskone, som hørte til der, havde faaet et Nerveanfald af Branden — om jeg vilde køre med ud at se til hende; da det var overstaaet, kom jeg i Seng igen, saa Bud fra Jordemoderen, om jeg vilde komme op i den anden Ende af Byen til en Fødsel; det fik jeg ogsaa ordnet, hjem og en Times Søvn, saa drog vi i Skoven at høre paa Fuglesangen. Netop som vi naaede derud, kom en Vogn rullende imod os; mine bange Anelser bekræftedes: om jeg vilde komme med ud at se til en Mand, som var død; da jeg havde faaet Forsikring om, at han var rigtig død, bad jeg dem vende om og lovede at komme derud paa Cycle om Middagen. Ved Nitiden kom vi hjem, da laa der Besked, om jeg straks vilde komme op ved Gadekæret; en ung Pige havde druknet sig. Saa af Sted igen, helt druknet var hun nu ikke, og hun havde været saa forsynlig at tage sin fine Kjole og det nye Korset af, før hun vadede ud i det mudrede Gadekær; det hele var en Film, som vi nu vilde kalde det, beregnet paa at jage en Skræk i en troløs Kæreste. Derefter cyclede vi ud at se paa den døde Mand, og saa var der væsentlig Fred Resten af Søndagen. Saaledes gik det nu heldigvis ikke hver Dag.

Det er jo ikke i en praktiserende Landlæges Liv, at de store Begivenheder sker i Almindelighed, og om saadanne kan jeg heller ikke berette; jeg har mere lagt Vægt paa at fortælle lidt om, hvordan en Landlæges Liv den Gang formede sig. Man var i en ganske anden Grad end nu henvist til de Glæder og Adspredelser, man kunde skaffe sig indendørs og i sit Hjem. Nu er der syv Læger i

Haslev, den Gang var der to. Den ene var *Boserup*, Faderen til de to nulevende Læger af dette Navn, en Læge af den gamle Type, ivrig Landmand, først flyttet herned et halvt Aar, før jeg kom til Haslev, efter tidligere at have boet en halv Mils Vej udenfor Byen. Det store Hjem — der var et Dusin Børn — var livligt, gæstfrit, præget ikke mindst af Fru Boserups Energi, Iver, Lune og musikalske Sans. Selv havde hun en herlig Sangstemme med den reneste, bløde Klang, som jeg ofte endnu hører for mig; hun var Moder til Kammersangerinde *Emilie Ulrich*. Men ellers var der jo et Stykke til andre Læger, og de, jeg satte mest Pris paa, boede ret langt borte. Jeg naaede adskillige Gange at besøge *Arctander* i Storehedinge, Forfatteren *Hans Kaarsberg* i Glumsø og *Dreyer* i Ringsted, der ogsaa var Forfatter, ivrig Medarbejder ved det af *Julius Schiøtt* udgivne og redigerede »Frem«, af hvilket forskellige Dele som det om dansk Natur næsten er klassiske. Egentlig var det vor Oldtid, Dreyer særlig interesserede sig for, men han veg ikke tilbage for at skrive den etnografiske Del af »Frem«, »Naturfolkenes Liv«, og sammen med *Bøving-Petersen*, hvad der laa ham endnu fjernere, »Vor Klodes Dyr«, et mægtigt Værk. Da jeg en Dag traf ham, fortalte han mig, at han havde været tre Uger i København og siddet paa Bibliotekerne fra Morgen til Aften og gjort Forstudier til dette Værk; ja, det var vel ikke for meget; havde han fortalt mig, at han havde rejst omkring i Verden i tre Aar og studeret Dyrene, vilde jeg have fundet det ligesaa rimeligt. Han endte som bekendt som Direktør for Zoologisk Have, efterfulgt her af sin Ven Julius Schiøtt, hvis Magisterkonferens i Fransk egentlig heller ikke kunde siges at kvalificere stærkt til Pladsen.

Hans Kaarsberg var en afgjort digterisk Natur, men jo ogsaa etno- og geografisk Forfatter. Man kedede sig ikke i hans Selskab, og var han »oppe«, behøvede man ikke at bekymre sig om Underholdningen, den besørgede han selv. Jeg har aldrig truffet Holger Drachmann, men efter hvad jeg har læst om ham, maa han og Kaarsberg have været af samme Støbning, bl. a. ogsaa paa den Maade, at de til Tider beherskede hele Samtalen i et Selskab, var fulde af ejendommelige Tanker, der skulde udtrykkes i Ord.

Arctander i Storehedinge var en noget lignende Natur, fuld af

sprudlende Liv, gammel Studentersanger, interesseret for Naturen og Fuglene, et Felt, hvor vi mødtes, og da vi tillige begge havde siddet paa det samme Sted i Grønland, kedede vi os ikke i hinandens Selskab, og vor Forbindelse holdt ud til hans Død. Men der var 4¾ Mil til Storehedinge, saa det blev jo ikke til Hverdagsbrug, vi kunde ses. Foruden ved Lægemøderne mødtes vi nogle Gange hos Lægen i Karise, *Thestrup*, der hver Sommer en Gang samlede en Del af Egnens Læger til et højst fornøjeligt Samvær.

Naar man ikke saa meget til Kolleger til daglig Brug, spillede naturligvis de to aarlige Møder i Lægekredsen en betydelig Rolle, ikke blot ved de Forhandlinger, der førtes, og de Foredrag, der holdtes, men ogsaa ved det Samvær, der var blandt Kollegerne. De holdtes afvekslende i Næstved og Køge, og det var ikke den Gang som senere, at Møderne optoges af de talrige økonomiske Spørgsmaal, Sygekassetakster, Befordringsgodtgørelse og -beregning, dette spillede en underordnet Rolle og varede kun lidt af Tiden, som iøvrigt udfyldtes af Foredrag, en sjælden Gang af Læger andet Steds fra — jeg mindes, *Bie* fortalte om og demonstrerede Finsens Lysbehandling — men ellers besørgede de stedlige Læger det fornødne. *Hertel* i Fakse og *Maag* i Næstved, Cheferne for de to store Sygehuse, kunde jo nok meddele os andre noget, men ellers var der adskillige af de andre Læger, der lejlighedsvis holdt Foredrag. Arctander berettede om sin Deltagelse i en Lægekongres i Moskva, *Wille* holdt øjenspecialistiske Foredrag, selv fortalte jeg om et Besøg i den berømte Lungekurby Davos i Schweiz og kom lejlighedsvis med mindre Meddelelser fra Praksis, saaledes om den nylig beskrevne Nedsynken af Mavesækken (Gastroptose). Det var den Gang en lille Kredsforening paa henved 40 Medlemmer, nu er der dobbelt saa mange. Var vi 20 til et Møde, var det Højdepunktet, men Samværet var fornøjeligt. Den urokkelige Formand, for hvem der aldrig foretoges eller foresloges Afløsning, var Fysikus *Knudsen* i Næstved, en velbegavet Mand, en kundskabsrig og ejendommelig Lægeskikkelse. Glæden ved Samværet formørkedes ikke engang ved Foredrag om, hvad man skulde gøre mod den Mængde Læger, der nu udklækkedes og som Græshoppesværme væltede ind over de i Forvejen magre Marker, eller et Foredrag, der hed: »Er Lægestanden

i Forfald?« Trods de onde Varsler er det jo gaaet hidtil, men nu spaas der atter ilde, saa vi skal maaske til at være glade over, at Attesterne vel ikke alle skrives gratis.

Man var den Gang ikke bange af sig for en Smule Afstand. Kl. 6 Morgen startede Lægerne fra Storehedinge, tog undervejs Lægen i Karise og paa Vemmetofte med og kom til mig i Haslev ved 11-Tiden, hvor min Kone havde Frokost til dem, tog med Toget til Næstved, havde Møde og spiste til Middag (jeg saa, at Alm. dansk Lægeforenings Middag ved sidste Møde kostede 16 Kr., vor Middag i Næstved var vist ikke ringere, den kostede med Vin 3 Kr., men Formanden gav flot Madeiraen). Saa med Toget igen, kom til Haslev ved 9-Tiden, hvor et Par Timer tilbragtes i Boserups fornøjelige Hjem, for derefter at køre med Vognen til Storehedinge. Det var raske, uforknytte Folk, de gamle Læger.

Det lød jo meget fornøjeligt, men nu til Dagligbrug, hvad gik Aftnerne med? Der var ingen Biler til at køre ud i, ingen Radio, ingen Grammofoner; naa ja, saa maatte man se at klare sig paa anden Vis. Det var en ret selskabelig Egn, saa naar man vilde, var der Omgang nok, og Kortspil blev drevet en Del, ogsaa af Damerne; selv havde jeg sat mig for ikke at ville spille Kort, hvad der for Resten kom noget paa tværs i det selskabelige Liv. Men til daglig Brug maatte man se at underholde sig selv, og Hjemmelivet blev det væsentlige, thi offentlige Forlystelser fandtes saa at sige ikke: ingen Teater, ingen Koncerter, i hvert Tilfælde yderst sjældent; jeg har hørt om mindre Byer, hvor Lægerne den Gang mødtes paa Hotellet en bestemt Tid paa Dagen; i Haslev var sligt utænkeligt. Da jeg i Fjor var dernede, saa jeg nok, at Hotel »Akselhus« var moderniseret og bød paa Palmehave, »Dansant« og Skønhedskonkurrence. Sligt fandtes ikke i min Tid; jeg husker dog en Gang, jeg gik derop en Søndag Eftermiddag, da der var averteret Oplæsning af en Skuespiller. Han læste blandt andet Drachmanns kendte »Landsknægtvise« med Omkvædet »Gaa paa Landevejen ud, slaa ihjel«, og efter hvert Vers stemmede en Del af Publikum taktfast i »slaa ihjel«! Som sagt, Adspredelserne var ikke mange, Aften efter Aften kunde min Kone og jeg sidde alene sammen, hun med et Haandarbejde, jeg læsende medicinsk eller ornithologisk

Litteratur eller læsende højt for hende af Skønlitteratur, som der den Gang heller ingen Mangel var paa, selv om der ikke fandtes den altoversvømmende Syndflod af Originaler og Oversættelser, som vi nu velsignes med.

De kommunale Forhold i Haslev var noget vanskelige; her som overalt, hvor der er lignende Forhold, kom den opvoksende Stationsbys Krav i Strid med Interesserne i den Del af Sognet, som laa uden for selve Byen. Der var, da jeg kom, en Forening i Haslev til at varetage Byens Krav, men kun Handlende og Haandværkere var stemmeberettigede Medlemmer, hvad selvfølgelig vi andre var misfornøjede med. Der stod nogle Kampe, og det endte med, at der blev oprettet en Borgerforening, hvor alle kunde være Medlemmer. Som en af dem, der havde været ivrigst for den nye Forening, blev jeg Formand for den, og sammen med en Bestyrelse af Byens Borgere drøftede jeg paa ganske fornøjelige Bestyrelsesmøder, hvad der kunde være til Gavn for Byen: Oprettelse af et Gasværk, bedre Togforbindelse, en ugentlig Torvedag, Forbedring af Hotelforholdene og meget andet, ligesom vi begyndte at holde festlige Sammenkomster. Jeg husker, at vi engang fandt paa, at vi skulde slaa Katten af Tønden en Fastelavnsmandag. Festsalen — det var et noget voldsomt Udtryk — var den Gang Loftet over Agent Ulrichs Mejeri; her blev Tønden hængt op, og vi Borgere slog til den. Naar de Nødder, Appelsiner og lignende, som den var fyldt med, faldt ud for et velrettet Slag, styrtede man over dem og laa hen ad Gulvet for at faa fat i nogle af Herlighederne, som man ellers næppe vilde gøre sig Anstrengelser for. Borgerforeningen eksisterer endnu; jeg havde i Fjor den Fornøjelse at deltage i dens Generalforsamling.

Jeg har altid været meget ivrig for Foredrag, d. v. s. væsentlig for, at andre skulde høre dem. Den kendte Skolemand *Oluf Lange* havde oprettet en Realskole i Haslev og var begyndt at lade nogle Foredrag afholde, hvor enhver kunde komme uden Betaling. Jeg var klar over, at han næppe vilde kunne magte det i Længden, og fik nogle af Byens og Egnens Mænd til at træde til for at støtte Foretagendet, og saa gik det en Tid. Borgerforeningen lod ogsaa af og til holde Foredrag, og senere blev der stiftet en Foredrags-

forening, for hvilken jeg i nogle Aar var Formand. Det var jo ganske fornøjeligt at se nogle fremmede Mennesker, der kunde fortælle os et eller andet. Vi havde den en halv Mils Vej fra Haslev boende Folketingsmand *Ole Olsen*, Forfatteren *Karl Larsen*, *Julius Schiøtt*, Professor *Edvard Lehmann*, nuværende Udenrigsminister *Munch* og adskillige andre. Foredragsholderne var ofte Gæster i vort Hjem, og Sammenkomsterne bagefter, hvortil nogle af Tilhørerne blev indbudt, var overmaade fornøjelige. *Herman Bang*, der den Gang havde sin Glansperiode som Oplæser, optraadte ogsaa et Par mindeværdige Aftener; de, som har hørt ham den Gang, vil mindes hans ejendommelige Oplæsninger, som næsten var hele Skuespil, hvortil han da ogsaa forlangte Scenen paa Teatret og ikke kunde nøjes med en almindelig Talerstol. For at nævne noget i en anden Genre havde vi ogsaa den fortræffelige Troldmand *Georg Kjeldsen*, hvis Tryllekunster for en Del laa i hans fænomenale Fingerfærdighed.

Men det var nu ikke altsammen Foredrag og Katten af Tønden, jeg spekulerede paa. Som praktiserende Læge følte vel ingen mere end jeg Savnet af et Sygehus i den stadig voksende By, og jeg begyndte i Stilhed at arbejde for at faa bygget et saadant. En Dag i 1899 laa der paa Sogneraadets Bord et Forslag fra mig om et Sygehus i Haslev, drevet som Amtssygehus for Sorø Amt, i hvis yderste Udkant Haslev laa, fjernt fra Amtets øvrige Sygehuse. Der blev mange Forhandlinger ud af det, Arkitekt *Hansen* fra Sorø og jeg var til Møde med Sogneraadet et Par Gange, og der blev givet Tegning og Overslag. Sammen med Sogneraadets Formand, Grev *Moltke Bregentved*, og Dr. Boserup var jeg i Sorø for at tale med Amtmand *Vedel* om Sagen. Alle de forskellige Forhandlinger husker jeg ikke saa nøje, men Amtsraadet vilde ikke straks gaa ind paa, hvad vi mente, Amtmanden havde lovet. Grev Moltke blev fornærmet herover og vilde ikke forhandle mere om Sagen; selv syntes jeg, at vi først var ved Forhandlingernes Begyndelse, men Greven var urokkelig, og Planen maatte til min Skuffelse opgives. Jeg tænkte saa smaat paa at faa en Privatklinik og tog mig en Tur omkring i Landet for at se paa nogle saadanne, og bagefter en Udflugt til Tyskland. Da jeg kom tilbage herfra, skete

der noget, som drejede min Virksomhed ind paa en anden Bane; Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse var blevet stiftet, og med den kom jeg nu i Forbindelse.

DELTAGELSE I KAMPEN MOD TUBERKULOSEN.

Det var Kampen mod Lungetuberkulosen og Behandlingen af den, jeg nu kom ind paa, maaske mest ved et Tilfælde, men saadan gaar det med saa meget. Nogen egentlig Behandling af Tuberkulosen kendtes ikke i min Studentertid. Den ansaas praktisk talt for en haabløs Sygdom, som et Menneske vel kunde leve med nogle Aar, men før eller senere maatte bukke under for, og saaledes var Opfattelsen baade hos Læger og Lægfolk. Da Sygdommen i Almindelighed ikke var forbundet med Smerter, og da de syge gerne selv havde det bedste Haab, tog de Paarørende oftest Tilskikkelsen med en vis Ro. Der var noget om, at Spiritus skulde være godt for Sygdommen, hvorfor Patienterne tit fik noget rigeligt af denne Medicin, ikke altid med det bedste Resultat. At en tuberkuløs skulde have godt med Kakkelovnsvarme og ikke maatte gaa ud i den skadelige Aftenluft, var en kendt Sag; skulde de færdes ude om Dagen, havde de en saakaldt Respirator for Munden, en lille Ramme med et Stykke sort Shirting i, for at den kolde Luft ikke skulde komme direkte ind i Munden. Opfindelsen var jo ikke saa fysiologisk velbegrundet, da vi væsentligst aander gennem Næsen, som netop tjener til Opvarmning af Luften.

Et Haab om at kunne naa til Bekæmpelse af Sygdommen havde man faaet ved *Koch*'s Opdagelse af Tuberkelbacillen i 1882, men Resultaterne af at kende Sygdommens Aarsag blev foreløbig ikke store. Fra Tyskland kom der Meddelelser om den da opdukkede Sanatoriebehandling, der paabegyndtes af *Hermann Brehmer*; andre Sanatorier blev oprettet af hans Elever, men først i Halvfemserne

kom de store Folkesanatorier, der skulde faa en saa stor Betydning. Her hjemme var i Slutningen af Halvfemserne gennem *Saugmans* ivrige Bestræbelser opført Vejlefjord Sanatorium, som blev færdigt i 1900; paa nogle af de københavnske Hospitaler var man begyndt at behandle Tuberkulosepatienterne efter de nye Principper, og nuværende Professor *Sophus Bang* havde allerede i 1898 faaet oprettet et lille Privatsanatorium. Københavns Kommune var begyndt at bygge paa Boserup Sanatorium, til Regering og Rigsdag indsendtes Adresser med Hundredetusinder af Underskrifter om at foretage Skridt til Tuberkulosens Bekæmpelse, noget som man, efter Datidens Opfattelse, hovedsagelig mente skulde ske ved Oprettelse af Sanatorier.

I Januar 1901 fik jeg Indbydelse til at deltage i et Møde i København sammen med en snævrere Kreds for at drøfte, hvad der kunde foretages til en virksom Bekæmpelse af Tuberkulosen her i Landet. Min Adkomst til Deltagelse i dette Møde var nærmest, at jeg et Par Aar i Forvejen havde besøgt Kurstedet Davos i Schweiz og skrevet en Artikel herom i »Ugeskrift for Læger«. De to Indbydere, *Carl Lorentzen* og *Holger Rørdam,* var begge Bekendte af mig; jeg var noget i Uvished, om jeg vilde tage ind, men en ubestemt Følelse sagde mig, at jeg burde gøre det. Hovedet paa Sømmet slog det, at jeg gerne samtidig vilde se til en god Bekendt, der var indlagt paa Frederiks Hospital.

Jeg besøgte ham og gik saa om Aftenen hen til Mødet, der holdtes i Hotel »Phønix«. Da jeg kom derind, saa jeg nok, at det just ikke var nogen ganske snæver Kreds, der var samlet; der var vel ialt et Par Hundrede Mennesker, deriblandt talrige Læger og Politikere af de forskellige Partier. Alt, hvad der blev sagt, erindrer jeg naturligvis ikke mere, men selvfølgelig blev der talt mange varme Ord om Bekæmpelse af Tuberkulosen. Om Opførelsen af Sanatorier og Drift af disse drejede sig for en stor Del Aftenens Forhandlinger. Enkelte Træk prægede sig i min Hukommelse; det blev saaledes af en Taler hævdet, at Tuberkulosen lige saa lidt kunde udryddes som Fattigdommen, hvortil Professor *Faber* bemærkede, at han egentlig ikke kunde se nogen Grund til, at Fattigdommen ikke skulde kunne udryddes; maaske har man dog hidtil haft bedst Held med

Tuberkulosen. Noget pudsigt fandt jeg det den Gang, at Kammerherre *Meldahl*, den kendte Arkitekt, Direktør for Kunstakademiet, som et af Midlerne til Tuberkulosens Bekæmpelse anbefalede, at der ikke indrettedes saa usle Pigekamre i Københavns Lejligheder, som dem der da fandtes de fleste Steder. Jeg har senere erkendt, at det ikke var saa helt dumt, hvad Meldahl sagde, og mange Gange i mit stille Sind gjort ham min Undskyldning; ham selv har jeg aldrig truffet. En af Talerne klagede over, at de praktiserende Læger stillede sig forbeholdent overfor Kampen mod Tuberkulosen, og *G. A. Hagemann*, den senere Direktør for Polyteknisk Læreanstalt, talte nærmest imod Bekæmpelse af Tuberkulosen ved Folkesanatorier ud fra den Betragtning, at det vilde blive altfor dyrt at drive dem. Hagemann var den Gang Formand for det Aktieselskab, der lige havde aabnet Vejlefjord Sanatorium. Han fremhævede, hvor dyr Sanatoriets Drift var, bl. a. fordi der skulde saa stor Betjening til, da Patienterne ikke maatte røre sig til noget, ikke engang rede deres egne Senge. Nogle af de faldne Udtalelser bragte mig til at bede om Ordet, og jeg udtalte da, at efter hvad jeg havde set paa nogle Sanatorier i Davos, behøvede Udgifterne til Driften af Folkesanatorier ikke at være saa afskrækkende; jeg tilføjede, at de praktiserende Læger sikkert i høj Grad vilde være interesserede i et Arbejde mod Tuberkulosen som det, der her var paatænkt.

Efter nogle Forhandlinger vedtoges det at stifte »Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse« som en Privatforening, under nogen Modstand fra Socialdemokraterne, der mente, at Tuberkulosebekæmpelsen burde være en Statssag. Men Staten havde den Gang — som det senere saa ofte er hændet — ingen Penge tilovers og var glad ved at slippe for selv at tage fat; men selvfølgelig tilsagdes der Statsstøtte til den ny Forening. Tydeligt staar for mig det Øjeblik, da daværende Overpræsident *Oldenburg*, enstemmigt valgt som Formand for den ny Forening, rejste sig og synligt bevæget takkede for det ærefulde Hverv. Saa var Mødet forbi, og Nationalforeningen stiftet. I Salen talte jeg med enkelte Bekendte, og nogle, som jeg ikke kendte, kom hen og hilste paa mig, deriblandt afdøde *Emil Vett*, en af Indehaverne af »Magasin du

Nord«, den Mand, som senere tog saa overordentlig ivrig Del i hele Foreningens Arbejde, hvor hans praktiske Sans og Forretningsdygtighed kom til megen Nytte. Jeg vekslede nogle Ord med Sophus Bang, som den Gang var i Virksomhed paa Finsens Lysinstitut, fulgtes med ham fra Mødet, og vi gik ind og spiste til Aften sammen. Bang var vel indbudt til Mødet som en af dem, der havde givet sig mest af med Tuberkulosen herhjemme; han var der iøvrigt ogsaa som lægekyndig Medarbejder ved et af Hovedstadsbladene. Jeg tror, at hverken han eller jeg tænkte, at vi skulde have synderligt med den nystiftede Forening at gøre, allermindst at vi skulde være Læger ved dens første Sanatorier.

Egentlig skænkede jeg ikke i den første Tid derefter Nationalforeningen mange Tanker udover, hvad man blev nødt til, naar man i Bladene læste om det vældige Organisations- og Oplysningsarbejde, der blev sat i Gang hele Landet over. Der blev Underafdelinger i hvert Amt med Bestyrelse og Kredsformand og en Sogneformand i hvert Sogn, hvilket Hverv blev overdraget mig for Haslev Sogns Vedkommende. Sogneformændenes Opgave var at skaffe Medlemmer til Nationalforeningen med mindst 2 Kr.'s aarligt Kontingent, og ved selv at gaa Sognet rundt fik jeg tegnet en Masse Medlemmer — ak, hvor er de blevet af?

Der var af og til Bud efter mig for at tale ved et af de mange Møder, der blev holdt rundtom i Landet, mest naar en af de faste Agitatorer havde Forfald. En Gang blev der telefoneret til mig, om jeg vilde tale i Ballerup næste Aften Kl. 7. Jeg mødte til den fastsatte Tid, drak en Bajer med den lokale Kredsbestyrelse og fik den Besked, at Ballerup'erne havde den Nationalejendommelighed først at komme en Time efter den averterede Tid. Ganske rigtigt, Kl. 8 mødte en Del op, som jeg paa den bedste Maade søgte at oplyse om Tuberkulosens Farer samtidig med at jeg opfordrede til Indmeldelse i Nationalforeningen. En anden Gang skulde jeg tale i Præstø; jeg kørte dertil i Vogn og vilde hen paa Hotellet for at faa Køretøjet ind der, da Kredsformanden, Købmand *Anton Petersen*, fik mig standset med Besked om, at han nok havde Plads til Hestene. Ja visselig, thi da vi senere gik rundt i Ejendommen, viste han mig Staldene med Plads til 200 Heste; saa var endda

Halvdelen af Staldbygningerne solgt fra — sælsomme Minder om en svunden Tid, da Storkøbmanden, Agent *Grønvold*, residerede i den lille By.

Ogsaa Haslev skulde have sit Tuberkulosemøde med Professor Faber som Foredragsholder. Lidt hen paa Formiddagen blev der ringet til mig, om jeg ikke vilde spise til Middag sammen med ham og Kredsforeningens Bestyrelse hos Kredsformanden, Grev Moltke-Bregentved. Af Bestyrelsen husker jeg bl. a. Borgmester *Nancke* fra Korsør, Fabrikant *Philipsen*, Slagelse, og Dr. *Hans Kaarsberg*, Sorø. Hvor Kaarsberg var til Stede, var der altid Liv. Han og Grev Moltke var Kammerater fra Herlufsholm, og under Middagen holdt Kaarsberg en Tale for Greven og mindede om gamle Dage paa Herlufsholm; at han sagde du til Greven var selvfølgeligt, skønt de næppe havde mødtes efter deres Skoletid. Alt gik paa det bedste, og da vi tog ned til Mødet, spurgte Kaarsberg Faber, om han ønskede Diskussion efter Foredraget, thi i saa Fald skulde Kaarsberg nok sætte den i Gang. Det fandt Faber udmærket, det vilde give noget mere Liv. Faber holdt sin Tale med Omkvædet, at Tuberkulosen kunde helbredes, og bagefter blev der spurgt, om nogen ønskede Ordet. Tavshed! Jeg saa mig om efter Kaarsberg, men Dampen var gaaet af ham, han var falden i blid Slummer uden engang at vækkes ved Talens Ophør. Naa, det er ikke sidste Gang, jeg har set en Mand falde i Søvn under et Foredrag; naar man blot ikke falder paa Gulvet — hvad jeg ogsaa har oplevet — sker der jo heller ikke noget derved.

I Løbet af Sommeren var jeg engang paa Bregentved sammen med en Del af de andre Sogneformænd til Drøftelse af det Arbejde, som skulde udføres for at skaffe Foreningen Tilgang af nye Medlemmer. Som man ser, var der den Gang en virkelig Organisation af Nationalforeningens Underafdelinger ude omkring i Landet, og den hellige Ild flammede højt. Nutildags fører Kredsbestyrelserne de fleste Steder en meget tilbagetrukken Tilværelse, og Begrebet Sogneformænd er ganske forsvundet.

Nationalforeningens Planer havde nu begyndt at antage fastere Former, og der var kommet saa mange Penge ind, at man kunde tænke paa Sanatoriebygning. Selv tænkte jeg mindst af alt paa at

blive Sanatorielæge, som omtalt havde jeg i de sidste Aar arbejdet ivrigt for at faa bygget et Sygehus i Haslev. Saa strandede det hele, netop som jeg syntes, det var i bedste Gænge, og det var mig unægtelig en Skuffelse.

Efter en lille Tur til Udlandet kom jeg om Efteraaret ind til København for at deltage i et Kursus for praktiserende Læger, populært kaldet »Bondefangerkursus«. En af de første Dage kom Holger Rørdam, den ene af Nationalforeningens Stiftere, en god Bekendt af mig, og vilde gerne tale med mig. Til min Overraskelse var hans Ærinde til mig følgende: Nationalforeningen tænkte paa at bygge et Sanatorium ved Haslev og vilde have mig til Læge dèr; om jeg vilde tænke over Sagen. Meget begejstret var jeg egentlig ikke; jeg udbad mig lidt Betænkningstid, men bestemte mig saa til at sige ja. Før jeg rejste tilbage til Haslev, var jeg hos Professor Faber, der fra Begyndelsen var med i Nationalforeningens Arbejde, for at tale med ham om Sagen, og det blev da til, at jeg hos Grev Moltke-Bregentved skulde søge at udvirke, at Nationalforeningen maatte faa en halv Snes Tønder Land af hans Skovareal til et Sanatorium — uden Vederlag — og helst saaledes, at Greven ogsaa paa anden Maade stillede sig velvilligt overfor et eventuelt Sanatorium. Hvis jeg kunde bringe dette i Orden, skulde jeg se efter en passende Plads i Grevskabets Skove, og naar jeg havde fundet den, skulde Nationalforeningens Bestyrelse komme ned og tage den i Øjesyn. Fabers sidste Ord, da jeg gik fra ham, var: »Vær nu diplomatisk.« Ja, den Opfordring var maaske ikke overflødig, thi sandt at sige havde jeg Fornemmelsen af, at Grev Moltke ikke saa med overdreven Sympati paa mig, selv om vi i de senere Aar havde haft adskillige Forhandlinger. Grunden til nogen Misstemning fra Greven og hans Kreds var, at vi ikke altid var enige om, hvem der skulde stemmes paa ved de forskellige kommunale og politiske Valg.

Imidlertid maatte jeg løs paa Sagen. Jeg glemmer aldrig den Formiddag, den 1. November 1901, da jeg gik op til Bregentved og foretog det Skridt, der afgjorde min fremtidige Bane. Det var smukt, klart Solskin med let Frost, den første i Efteraaret, og Løvet paa Træerne i Bregentvedskovene lyste gult. Jeg kom ind til Greven

og fremførte mit Andragende, som han maaske ikke straks var særlig begejstret for; jeg forklarede og udviklede imidlertid paa det bedste, og efterhaanden som Tiden gik — den hele Forhandling tog vist et Par Timer — lyttede Greven venligt og interesseret til, og da jeg gik, havde jeg hans Løfte: jeg maatte søge rundt i Grevskabets Skove efter en passende Plads til et Sanatorium, og havde jeg fundet en saadan, som Nationalforeningens Bestyrelse ogsaa syntes om, kunde den henvende sig til ham til nærmere Forhandling. Han bad blot om én Ting, at vi ikke vilde udsøge et Stykke lige opad Bregentved Slot, og man behøver vel ikke at tvivle om, at jeg var villig til at opfylde dette Ønske. Saa var der kun en Ting tilbage, som maatte være paa det rene, før jeg kunde gaa videre. Jeg fortalte Grev Moltke, hvad han vel nok havde faaet en Fornemmelse af, at jeg var udset til Læge paa det paatænkte Sanatorium, og da han erklærede, at det ikke skulde være nogen Hindring for hans Stilling til Sagen, tog jeg Afsked. Bagefter blev der sagt, at jeg havde overrumplet Greven, eller som en digterisk anlagt Mand udtrykte det: »De arbejder i det skjulte, og man mærker ikke noget til, at De graver Deres Løbegange, før paa én Gang Minen eksploderer, og naar Røgen er trukket væk, staar De midt i den fjendtlige Skanse og svinger med Fanen.« Naa, jeg tror, at denne Udtalelse mere belyser den paagældendes lyriske Sind end den just karakteriserer mig. Grev Moltke holdt sit Løfte paa smukkeste Maade, ydede fuldt ud, hvad han havde lovet og mere til.

Under min Fraværelse havde jeg en Vikar, den senere Professor *Lindhard*, som skulde være rejst, da jeg kom hjem; men jeg bad ham blive et Par Dage endnu, og saa tilbragte jeg to Dage med at færdes i Skovene om Haslev, som jeg var godt kendt med, for at finde en passende Plads til Sanatoriet. Den Gang var det endnu en Trossætning, at et Sanatorium skulde ligge i Naaleskov, og Nationalforeningens to første store Sanatorier, ved Silkeborg og Skørping, blev jo ogsaa lagt i Granskov ligesom Sanatoriet ved Ry. Den Plads, som jeg havde udset som Nr. 1 af de syv Pladser, jeg mente der kunde være Tale om, laa da ogsaa i Granskoven i Haslev Orned. Som Nr. 2 havde jeg udset den Plads, hvor Sanatoriet kom til at ligge. Jeg sendte Beskrivelser og Kort ind til Pro-

fessor Faber; saa var mit Hverv foreløbig endt, og jeg afventede spændt, hvad der nærmere vilde ske; endnu var intet afgjort for mig, som nu var blevet ivrig for Sagen, og det hele var ret spændende. I November kom en Dag Faber og Vett ned og saa paa de Pladser, jeg havde udpeget, senere hele Nationalforeningens Bestyrelse; jeg husker foruden de to nævnte *Borch*, som da var Formand for »Den almindelige danske Lægeforening«, Rørdam og *Neergaard*, den senere Statsminister, der straks fra Begyndelsen var meget interesseret i Nationalforeningens Arbejde og i mange Aar var dens Formand. Vi gik saa Pladserne igennem, og det Sted, hvor Sanatoriet nu ligger, blev valgt.

Meningen var, at der straks skulde tages fat og bygges et Sanatorium ved Haslev, men vi kom ind i 1902, uden at der skete noget. Nu havde Nationalforeningen faaet Vind i Sejlene, og i Stedet for at begynde med at bygge et lille Sanatorium ved Haslev, blev det Planen først at bygge et stort Sanatorium for Mænd ved Silkeborg og et mindre for Kvinder ved Ry. Om Haslev hørte jeg intet og tog saa en Dag hen paa Sommeren ind og talte med nogle af de ledende Mænd. Det var for Resten underligt nok, naar man den Gang skulde drøfte Nationalforeningens ret alvorlige Anliggender, saa foregik det oppe i det da eksisterende Vittighedsblad »Klods-Hans«'s Kontor, hvor Væggene var dækkede af grinagtige Originaltegninger; det kom af, at Foreningens daværende Sekretær *Hansen-Ott* var Medredaktør af »Klods-Hans«, og derfor brugtes Bladets Lokaler ofte til Nationalforeningens Forhandlinger; jeg har for Resten truffet nogle, der følte sig lidt stødt over denne Sammenblanding. Jeg fik nu det bestemte Løfte, at der snarest skulde tages fat paa Sanatoriet i Haslev, og der blev saa begyndt i Efteraaret 1902 og fortsat med lidt mere Kraft i Foraaret 1903.

Det var nu paa mange Maader en anden og mere interessant Tilværelse, der begyndte for mig; jeg kom i Forbindelse med Nationalforeningens Mænd, med Arkitekter og Ingeniører, med de andre Læger, der var udsete til at forestaa Sanatorierne, alt ialt en livlig og fornøjelig, men ogsaa anstrengende Tid. Meningen var, at Haslev Sanatorium skulde have været færdigt i September 1903 og indvies og tages i Brug samtidig med de to andre Sanatorier,

der var under Opførelse ved Silkeborg og Ry. I Slutningen af August indviedes disse to, først det ved Ry, og derfra gik det med Dampbaad til Silkeborg. Det var en kold og blæsende Dag, og jeg mindes, hvordan Blæsten, medens Indvielsen foregik med al Højtidelighed, førte et fint, sort Sandlag ind paa alle Stuer. Der var blevet hævdet, at der intet kunde vokse paa Sletten omkring Sanatoriet, noget der dog viste sig ikke at passe. Naturligvis var jeg, da de to Sanatorier kom i Gang, ovre at se dem og tale med Kollegerne om Driften af dem, saa der var nok for mig at gøre, medens Arbejdet paa Haslev Sanatorium skred fremad.

Efter Nationalforeningens store Anstrengelse med Fuldendelsen af de to første Sanatorier var det, som om der fulgte nogen Afspænding. Grosserer Vett, som havde udfoldet en mægtig Energi under Bygningsarbejderne, var rejst paa Rekreation til Ægypten, og paa Haslev Sanatorium skred Arbejdet kun langsomt frem. Der var nu ogsaa andre Grunde hertil. Arbejdet var ikke udbudt i samlet Entreprise, men hver Del for sig, og det virkede jo ikke fremmende, at en Maler i Nørre Nebel i Vestjylland havde alle Varmeovnene at male, medens en Glarmester i Ringe paa Fyn havde Glarmesterarbejdet. En sen Oktoberaften kom jeg forbi Sanatoriet og saa, at der i en af Stuerne var et mystisk Lysskær. Jeg lukkede mig ind og gik ovenpaa i den Stue, hvorfra Skæret kom. Der opdagede jeg et tændt Lys og ved Siden af det en lille Mand. Det var ikke en Nisse, der allerede havde taget Bygningen i Besiddelse, det var Maleren fra Nørre Nebel, der udnyttede Aftentimerne. Glarmesterarbejdet sinkede hele Bygningens Fuldførelse, thi Glarmesteren i Ringe havde overdraget det til en Glarmester i Haslev, og Fortjenesten blev paa den Maade noget udvandet, saa Haslevmanden ikke var altfor ivrig til at tage fat. Tilsidst tabte jeg Taalmodigheden og gik over til ham, men da han ikke var hjemme, skrev jeg en — forholdsvis — venskabelig Henstilling om nu at lade det blive til noget. En Time efter stod Glarmesteren ovre i mit Hus og beklagede sig til min Kone — jeg var selv gaaet ud — over at: »Doktoren havde skældt ham saa rædsomt ud.« Da min Kone indvendte, at han jo lige havde sagt, at han ikke var hjemme under mit Besøg, svarede han: »Jo, Doktoren forlangte uden videre Papir og

Pen, og saa skrev han de forfærdeligste Ting til mig.« Jeg mødte mange Aar efter Glarmesteren inde i København; han saa vist paa mig, der var øjensynlig noget, der sagde ham, at vi havde mødtes før, og jeg var lige ved at sige til ham: »Jo, det er rigtigt nok, det var mig, der skældte Dem saa rædsomt ud.«

Nu begyndte ogsaa Monteringen af Sanatoriet, Senge, Sengetøj, Køkkeninventar og alt andet blev købt ind og sendt til Haslev. Varmeapparaterne var forlængst traadt i Virksomhed, og det hele begyndte at antage Præg af, hvad det skulde blive til. Der var meget at tage Vare med alle Enkeltheder, og de Uger, der gik forud for Sanatoriets Aabning, var de travleste, jeg nogensinde har haft. Det maa ikke glemmes, at hele Nationalforeningens senere saa udmærkede Administration slet ikke var bragt i System den Gang.

Indvielsen blev fastsat til den 5. December 1903. Færdigt var der hverken ude eller inde, men jeg maatte jo sørge for, at alt tog sig ordentligt ud. Murerne fik Besked om at køre deres Stiger, Kalkballer og alt andet, der flød alle Vegne, hen i Skoven og gemme det der, saa kunde de køre det tilbage næste Dag; men Terrainet saa nu ikke kønt ud. Hvilket Held! Om Natten faldt et godt Lag Sne og dækkede Jorden, saa alle Omgivelser tog sig helt festlige ud. Aftenen før havde jeg samlet nogle hjælpsomme Mennesker derude, og sammen med Sanatoriets Plejemoder fik vi alt stillet paa Plads. Ingeniør *Jess Jensen* var med derude; da vi kørte hjem, havde han givet Besked om at tænde alle Gasblussene paa Sanatoriet, saa det straalede for første Gang festligt oplyst.

Næste Dag kom en Del af Nationalforeningens ledende Mænd med Overpræsident Oldenburg i Spidsen ned til Indvielsen og foretrak i det smukke Vejr at gaa ud til Sanatoriet i Stedet for at benytte de Slæder, der holdt parat. Da vi var paa Vejen derud, mødte vi en Skare Rengøringskoner, jeg havde faaet samlet, og som nu lige var blevet færdige med deres Arbejde; men saa var Sanatoriet ogsaa fint. Indvielsen med Taler og Spisning bagefter kan jeg roligt springe over, den adskilte sig næppe væsentlig fra, hvad der er sædvanligt ved den Slags Lejligheder. Ved Indvielserne paa Ry og Silkeborg Sanatorier havde Nationalforeningens Formand, Over-

præsident Oldenburg, som Slutning paa Højtideligheden overrakt de paagældende Overlæger Sanatoriets Nøgle, men det stødte mig lidt, at det var en ganske almindelig Dørnøgle. Jeg vilde gerne gøre det lidt finere; jeg havde faaet en Kunstner til paa Kunstindustrimuseet at aftegne en stor, pragtfuld Nøgle, og efter denne Tegning var Nøglen bleven lavet af Sanatoriets Opsynsmand, som var Smed. Den laa paa et Bord med Fløjlsklæde oppe paa Hovedtrappen, hvor Overpræsidenten talte, han overrakte mig saa Nøglen (som naturligvis ikke passede i nogen Dør), og ved Middagen bagefter leverede jeg ham den tilbage og bad ham gemme den til Minde om Dagen, hvad han trofast gjorde; efter hans Død er den skænket til Sanatoriet, hvor den nu findes. Dagen sluttedes med en hyggelig Sammenkomst i vort Hjem.

Jeg husker en lille pudsig Oplevelse. Da Herrerne kom med Toget, var jeg paa Stationen for at tage imod dem. I en Kupé sad foruden Overpræsidenten bl. a. den bekendte Grosserer *Holger Petersen*, en af de fremtrædende Mænd indenfor Københavns Købmandsstand. I Kupéen laa en vældig Pakke i graat Papir med et forsvarligt Reb snøret om. Jeg vilde tage mig af den og spurgte Overpræsidenten, om det var hans; nej, det var Holger Petersens, men denne forbød mig bestemt at tage den, han vilde selv bære den over til Hotellet. Jeg fik da den Tanke, at denne vældige Pakke indesluttede en smuk Gave til Sanatoriet; men da han til min Skuffelse om Aftenen atter drog af med Pakken, kunde jeg ikke styre min Nysgerrighed, men spurgte hvad den indeholdt. Ja, det var hans Pels, som han havde bedt dem om i Forretningen at pakke ind for det Tilfælde, at vi skulde køre ud til Sanatoriet. Der blev ingen Gave af den Gang, men for Indpakningen i hans Forretning kunde jeg trygt garantere.

Saa blev Indvielsen vel overstaaet, Sanatoriet gjort færdigt og de første Patienter optagne i Slutningen af December. Professor Faber havde ofte spurgt mig, om jeg nu troede, at jeg kunde faa Sanatoriet belagt, og dristigt svarede jeg altid, at for de første 10 Aar kunde jeg nok indestaa; unægtelig havde jeg ikke tænkt mig, at jeg mere end 30 Aar efter igen skulde døje med at skaffe Plads paa dette Sanatorium efter indtrængende Anmodninger fra Patien-

ter og deres Læger. Det var nu ikke saa helt let for mig at have et Sanatorium, der laa en Fjerdingvej fra min Bopæl, og faa det til at passe rigtigt sammen med min øvrige Virksomhed. Jeg var derude hver Morgen fra 7—9, og jævnligt senere paa Dagen. Jeg cyclede altid de to Kilometer derud, Biler fandtes jo ikke den Gang, i hvert Tilfælde ikke til almindeligt Brug, Motorcycler var opfundne, men var ikke gode; Lægebefordringen var ellers stadig Hest og Vogn med Doktorstolen paaspændt. Den første Læge i Sydsjælland, som havde Bil, var den senere Professor Lindhard, som i nogle Aar praktiserede i Karise. Hans Køretøj var nu ikke altid helt villigt til at løbe; jeg husker en Dag, han kørte helt ned til os i Haslev (ca. 14 km); men det var nu ogsaa noget af et Vovestykke, som hævnede sig, thi paa Hjemvejen vilde Bilen ikke mere og maatte slæbes hjem ved Hestekraft, noget ikke ualmindeligt.

Jeg havde tænkt mig, at naar jeg fik Sanatoriet, vilde min øvrige Praksis blive mindre; men det gik til den modsatte Side, og det blev i Virkeligheden en ret brydsom Tilværelse for mig, tilmed da jeg nu ogsaa fik en Del Specialpraksis, og der ofte kom Bud til mig temmelig langt borte fra. Blot et enkelt Eksempel paa, hvorledes en saadan Tur gik for sig: Jeg var anmodet om at se til en Patient i Sorø, og den mest tidsbesparende Maade var at cycle de 2½ Mil til Ringsted, saa tage med Toget til Sorø, med samme Befordring tilbage til Ringsted, og saa cycle igen fra Ringsted til Haslev; paa Halvvejen hertil punkterede Cyclen, og jeg maatte telefonere til Haslev efter et Køretøj til at hente mig. Allerede de første Maaneder, jeg havde Sanatoriet, blev det mig vanskeligt at overkomme det hele, og jeg fik i Foraarsmaanederne en Amanuensis, hvad der unægtelig lettede Arbejdet meget. Jeg havde i flere Aar den samme, Dr. *Carl Bretton-Meyer*, som den Gang endnu ikke havde truffet et afgørende Valg mellem Violoncellen og Lægevirksomheden. Vi havde det fortræffeligt sammen og mindedes mange Gange senere denne Tid. Vor Inddeling af Dagen var saaledes, at vi var nær Idealet med Lægedøgnvagt. Jeg stod op lidt over 6 og gik i Seng før 11, Amanuensis stod op mellem 9 og 10 og gik i Seng Kl. 2; saa var der kun et Par Timer, hvor ikke en af Lægerne var parat. Bretton-Meyer øvede sig flittigt paa Violoncel-

len, undertiden langt ud paa Natten. Jeg vaagnede en Nat ved To-tiden, det var bælgmørkt, men der lød de skønneste Toner. Jeg troede først, at jeg var død, men vaagnet op paa et godt Sted, siden der hørtes saa smuk Musik; saa gik det op for mig, at jeg laa fredeligt i min Seng, medens Medhjælperen i den stille Nat trakterede Violoncellen.

Patienter til Sanatoriet var der nok af, altfor mange, og de 24 Pladser strakte i Virkeligheden kun til for den nærmeste Egn, men absolut ikke for det øvrige Sjælland, Fyn og Lolland-Falster. Det blev en helt ny Virksomhed for mig med Sanatoriebehandling af Patienter og Administration af Sanatoriet, men jeg syntes alt ialt, at det gik godt. Jeg fik anlagt Spadsereveje i Parken, som blev indhegnet, fik en Blomster- og Køkkenhave, indrettet Solbad m. m. Behandlingen den Gang var den oprindelige Sanatoriebehandling, hvor Vægten blev lagt paa den gennemførte Friskluftkur, rigelig Ernæring samt en nøje Overvaagen af Patientens hele Tilværelse med passende Forhold mellem Hvile og Spadseren, i det hele taget det, som man kaldte den hygiejnisk-diætetiske Behandling — et temmelig skrækkeligt Ord. Den Behandling, som senere har faaet en saa overvejende Betydning, Pneumothorax-Behandlingen med alt, hvad der slutter sig dertil, var endnu ikke kommet frem.

Foruden den egentlige Sanatoriebehandling begyndte jeg snart i stor Udstrækning at anvende Koch's Tuberkulin, som var kommet op faa Aar i Forvejen under en Begejstring, som man aldrig havde set Mage til, for saa, da det skuffede Forventningerne, hurtigt at synke ned i Ubemærkethed som Helbredelsesmiddel. Herfra var det nu atter begyndt at rejse sig, men blev anvendt paa en langt forsigtigere Maade i mindre Mængder end oprindeligt. Paa Sanatoriet paa Nakkebøllefjord fortsatte jeg senere med Behandlingen og er vistnok den Læge i Skandinavien, som har behandlet flest Patienter med Tuberkulin; for hele den yngre Slægt af Tuberkuloselæger kendes Behandlingen vel kun af Navn.

Jeg har altid fundet, at Haslev Sanatorium var udmærket indrettet, og godt kunde tjene til Mønster for smaa Sanatorier, hvis man vilde bygge flere, hvad der af praktiske Grunde ikke skete. Det ligger tiltalende og godt i Skoven, den Gang i en passende Af-

stand fra Byen, men senere er Bebyggelsen nok rykket det noget nær paa Livet. Jeg var ogsaa glad for Arbejdet der, men jeg blev snart klar over, at jeg ikke i Længden vilde kunne passe baade Praksis og Sanatorium tilfredsstillende, dertil var der for meget at gøre. Paa Sanatoriet sagde de, at jeg jo altid var ude i Praksis, og mine Patienter rundtom, at jeg forsømte dem, fordi jeg altid var paa Sanatoriet. Saa forsøgte jeg at forhandle med Nationalforeningen om at faa Sanatoriet udvidet, men det kunde af flere Grunde ikke lade sig gøre. Der skulde nemlig bygges et stort Sanatorium paa Fyn, hvortil Fyns Stifts Sparekasse havde stillet 50.000 Kr. til Raadighed. Der blev spurgt, om jeg vilde derover, og i god Tid fik jeg min Ansættelse ved dette Sanatorium og opgav saa Praksis uden større Sorg. Jeg havde egentlig aldrig holdt meget af at praktisere, selv om jeg paa ingen Maade fortryder de 14 Aar, jeg virkede ude i den praktiske Gerning. Det var et ansvarsfuldt og ofte besværligt Liv, men jeg vilde nødigt have undværet den Kundskab, jeg derigennem fik om Sygdomme og deres Behandling, om Mennesker og deres Tilværelse. Egentlig synes jeg, at en Læge aldrig burde blive Overlæge paa et Sygehus eller et Hospital uden først at have været ude i Praksis og blandt andet lært, at det ikke blot er Sygdomme, men i første Række Mennesker, han er sat til at behandle. Paa et enkelt Punkt var der for mig en meget stor og gennemgribende Forskel ved at gaa over fra praktiserende Læge til Overlægevirksomheden paa et stort Sanatorium. Naar jeg kom ud i Egnen omkring Nakkebølle Sanatorium, vidste jeg kun lidt om, hvem der boede i de forskellige Huse og Gaarde, anderledes da jeg praktiserede; jeg kendte den langt overvejende Del af Befolkningen i Egnen, vidste hvem der boede de forskellige Steder, og havde ogsaa Lejlighed til at se, hvorledes der levedes indenfor Murene.

ORNITHOLOGISK VIRKSOMHED.

MEN hvordan gik det med Fuglene, blev der nogen Tid til overs til dem? Naturligvis, naar man som praktiserende Læge færdes ude en stor Del af Dagen, og ovenikøbet faar et Sanatorium, der ligger i Skoven, saa kan man jo ikke undgaa at se Fugle. Hvis nogen spurgte, om det var en Egn, der var gunstig for Iagttagelse af Fugle, saa kunde jeg svare baade Ja og Nej. Et mangler selvfølgelig, naar man bor midt inde i Landet, det er hele det Liv, som Strandfuglene giver, og det er et stort Minus. Min meste Praksis laa i Egnen Nord og Vest for Haslev, et udpræget Agerdyrkningsland med Korn og Roemarker, men uden Skov og Søer, altid et forholdsvis fuglefattigt Omraade. Mod Syd og Øst laa Bregentved og Gisselfeld med de store Skove og Søer, og i disse sidste et interessant Fugleliv. Paa Cycle naaedes de let fra min Bolig, og Masser af Gange har jeg paa alle Aarstider besøgt dem og set paa Fuglelivet dèr. Vilde jeg ud til Stranden, var Køge og Fakse Ladeplads de nærmeste Steder, og mange Fugleture gjorde jeg rundtom i det danske Land i de Aar, jeg sad i Haslev. En Fordel var der ved at bo forholdsvis nær ved Hovedstaden, idet jeg jævnligt kunde faa Besøg af andre fugleinteresserede, og en meget stor Del af dem, som den Gang gav sig af med Fugle-Iagttagelser, gæstede mig hernede. Hyppigt kom daværende Trafikassistent *R. Jul. Olsen,* men den, som frem for nogen besøgte mig, var *Knud Andersen,* en dansk Ornitholog, der har haft en ejendommelig Skæbne. Han naaede aldrig at tage sin Magisterkonferens, men afbrød Studierne herhjemme for at drage til Bulgarien, hvortil han vistnok kom under for-

kerte Forudsætninger; men siden blev han ansat ved Zar *Ferdinands* store Fuglemuseum og optaget i Hofstaben. Fra Bulgarien drog han uden at besøge Danmark til England og fik der en Ansættelse ved British Museum, hvor hans Speciale mærkeligt nok blev Flagermus; umiddelbart efter Krigsaarene forsvandt han, og et efterladt Brev lader næppe nogen Tvivl om, at han paa Grund af ulykkelige Familieforhold gjorde Ende paa sit Liv. Han var en af dem, der her i Danmark har haft mest Kendskab til Ornithologi; mangfoldige Lørdagaftener kom han ned til Haslev, og mangen Gang sad vi til langt ud paa Natten fordybet i Samtaler om Fuglene, medens Søndagene gik med Udflugter rundtom i Egnen for at iagttage dem. En anden Fuglestuderende, som jeg ogsaa jævnligt saa, var *Edvard Bay*, der som Andersen aldrig naaede at faa Eksamen. Hans Lyst var at iagttage Fuglene paa Polarrejser, og denne Tilbøjelighed fik han ogsaa styret ved først at deltage i Ryders Ekspedition paa Grønlands Østkyst, og senere i Sverdrups tre Aars Ophold i det arktiske Nord-Amerika. Efter Hjemkomsten til Danmark blev han, da han indsaa, at det var umuligt at faa en Stilling indenfor det zoologiske Omraade, Vinhandler og kom siden til Siam som Bestyrer af en Tinmine; han naaede vist herhjem før sin Død. Fra Grønlandsturen skrev han en lille Afhandling om de Fugle og Pattedyr, han dèr havde set, derudover har han kun skrevet nogle Jagtskildringer i »Dansk Jagttidende«. Knud Andersen havde Forbindelser paa Færøerne; paa Grundlag af de derfra modtagne Fugle og Meddelelser om dem skrev han adskillige Artikler, som væsentlig har bidraget til vor Kundskab om Færøernes Fuglefauna.

I den første Udgave af Salmonsens — meget langsomt fremadskridende — Leksikon begyndte Andersen at skrive om Fuglene, men ophørte dermed et Aarstid før sin Bortrejse, og Bay afløste ham. En Aprilsøndag havde de begge meldt deres Besøg hos mig, altid noget jeg var glad over; selvfølgelig var vi ude at se paa Fuglene, og paa denne Tur fortalte de, hvad Grunden var til, at de kom ned den Dag; de vilde søge at overtale mig til at tage Arbejdet med Fuglene i Leksikonet, da Bay nu ogsaa rejste. Efter nogen Tøven og Forhandling gik jeg ind herpaa; hvad Leksikonets Læsere har lært af mig, ved jeg ikke, men selv blev jeg nødt til

et ret indgaaende Studium af Fuglene, da det var hele Fugleklassen, inden- og udenlandske, nulevende og uddøde, der kom til at høre under mit Felt. Leksikonet var da ikke naaet Halvvejen, og da det omsider sluttedes og i 1913 en ny Udgave skulde udkomme, bad Redaktøren, Kaptajn *Blangstrup*, mig om lige fra Begyndelsen at overtage Arbejdet med Fuglene, og i denne Udgaves 26 Bind har jeg skrevet alt om Fugle, paa en enkelt Artikel nær. Jeg blev ikke rig heraf, men der findes jo ogsaa andre Skatte end Guldet.

Fra *Johan Petersen*, som jeg havde rejst sammen med i Grønland, og som var blevet Kolonibestyrer i den nyoprettede grønlandske Koloni Angmagsalik, fik jeg stadig sendt Uddrag af hans Dagbøger omhandlende Fugle, og desuden præparerede Fugleskind, hvad der var af saa megen større Interesse, som man ellers kendte grumme lidt til Fuglelivet paa Grønlands Østkyst. Jeg skrev paa Grundlag af, hvad Petersen sendte mig, nogle mindre og en større Artikel, den sidste i 1904, og tænkte egentlig derefter at maatte holde op med Arbejdet med Fugle, da der var saa mange andre Ting, der beslaglagde min Arbejdskraft, særlig efter at jeg var blevet Læge ved Sanatoriet.

Jeg havde tænkt, at denne Artikel om Østgrønlands Fugle skulde være min Svanesang paa Ornithologiens Omraade, men det blev anderledes. En Dag i Marts i 1906 kom R. Jul. Olsen, som jeg før nævnede, ned til mig en Eftermiddag, ikke noget uvant. Men det var rigtignok ikke noget almindeligt Besøg, thi hans Ærinde var at anmode mig om at blive Redaktør af et ornithologisk Tidsskrift. Den senere saa kendte *E. Lehn Schiøler*, som allerede da havde en ret stor Fuglesamling og havde skrevet om Fugle, havde faaet nogle Mennesker interesserede for Planen om at stifte en ornithologisk Forening, der blandt andet skulde udgive et Tidsskrift, og Olsen vilde nu bede mig om at komme ind til et Møde i København for at drøfte Sagen. En Aften mødtes saa hos Schiøler en 8—9 Mand, hvoriblandt Foreningens senere mangeaarige Kasserer, *Aksel Kofoed*, Kontorchef *Weibüll*, Maleren *Gerhard Heilmann* og Ingeniør *A. Christiani*, der senere drog til Norge. Jeg foreslog, at vi skulde danne Foreningen først og vente med Tidsskriftet, men Schiøler holdt fast paa Tidsskriftet som det væsentligste, hvad

vist ogsaa var rigtigst. Saa var Foreningen dannet, og det gik ikke som en interesseret, men skeptisk Zoolog mente, at vi kun vilde have Stof til Tidsskriftet i fire Aar; det har nu holdt i 33 Aar, og i de første 14 var jeg dets Redaktør. Efter Foreningens Stiftelse fulgte et fornøjeligt Samarbejde med at organisere den; vi vilde begynde, hvis vi fik 100 Medlemmer, men satte vort Haab til, at der muligt kom 200; der kom imidlertid hurtigt henimod 400, og saa skulde der være Møder med Foredrag, desuden Ekskursioner, og Tidsskriftet skulde udgives, altsammen for 4 Kr. aarligt pr. Medlem. Jeg syntes egentlig, jeg havde nok i Forvejen, men mere blev det nu, og det var ikke saa underligt, at min Genbo Sagføreren en Dag sagde: »Det er lige meget, naar jeg kommer hjem om Aftenen, der er altid Lys i Deres Kontor.«

Paa mange Maader havde jeg det godt i Haslev, Praksis voksede, Sanatoriegerningen interesserede mig, og forskellige Interesser optog mig. Selvfølgelig blev min Kone og jeg knyttede til adskillige Mennesker dernede; min Praksis interesserede hende, og hun hjalp mig ofte i den. Børnene voksede op og gik i Skole. Forbindelsen med København var let, saa man hurtigt kunde komme derind og andre komme ned at besøge os. Selv om jeg ikke følte mig saa stærkt knyttet til Byen, var jeg vel nok blevet der, men jeg syntes, det blev meget besværligt med Praksis, og Bilernes Udvikling kunde jeg ikke forudse, saa jeg benyttede Lejligheden til at komme bort.

TUBERKULOSE OG OPLYSNING.

Vi er nutildags bedre rustede til at behandle Lungetuberkulose, end man var for 40 Aar siden, da Kampen mod Sygdommen begyndte herhjemme. Naar jeg mindes det sørgelige Syn af de talrige Tuberkulosepatienter, som i min Studentertid laa paa Frederiks Hospital, maa man indrømme, at der er sket store Fremskridt i Behandlingen, ikke mindst ved den gennemførte Friskluftkur. Stadig kommer nye Behandlingsmaader frem, og med Begejstring læser vi de statistiske Beretninger om, at nu er Dødeligheden af Lungetuberkulose i Danmark gaaet ned til omkring 4, det vil sige, at der hvert Aar nu kun dør 4 af 10.000 Mennesker af denne Sygdom, medens Tallet, da Kampen rigtig begyndte, var over 20. Det er jo godt nok, men de, der arbejder mod Tuberkulosen, ved, hvor sørgelig en Sygdom det er at faa, og at det stadig er det bedste ikke at faa Lungetuberkulose; det næstbedste er, hvis man har faaet den, da at komme under kyndig Behandling paa et dertil egnet Sted, men der er unægtelig et langt Spring mellem det bedste og det næstbedste. Endnu bringer Tuberkulosen Sorg og Ulykke ind over Masser af Familier, og selv om vi er komne et godt Stykke frem ad Vejen til dens Bekæmpelse, skal vi derfor ikke lægge Hænderne i Skødet og glæde os over, hvad der er naaet, men prøve, om vi ikke kan komme det sidste Stykke med.

Blandt Midlerne til Bekæmpelse af Tuberkulosen har Oplysning altid været anset for et meget væsentligt, i nogle Lande for det allervigtigste. Oplysning om hvad? Om Sygdommens Natur, om Smitstoffet, om almindelig Hygiejne, om Bolig, Føde, Klædedragt

o. s. v. og om, hvad der kan gøres ved Sygdommen, hvis man har faaet den. Vi ved jo alle, hvor umaadelig oplyste vi er her til Lands, men det var dog tænkeligt, at lidt nærmere Kendskab til Tuberkulosen stadig kunde gavne.

For 14 Aar siden holdt Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse sit 25 Aars Jubilæum. Ved et Festmaaltid bagefter blev der holdt ikke saa faa Taler, saa man kan tænke sig, der faldt mange gode og vægtige Ord. Imellem Talerne kunde man have Glæde af at betragte den Samling af Mænd og Kvinder, hvor iblandt nogle af Landets første, der sad ved Bordene. Til Højbords sad bl. a. *Klaus Berntsen,* i mange Aar Foreningens Næstformand. At han var gammel af Aar, vidste alle, at han var ældet, havde man hørt om. Han sad ret tavs, og naar jeg saa paa hans ejendommelige Ansigt, hvor i Øjeblikket Minespillet manglede, og kun Øjnene forraadte det indre Liv, tænkte jeg: »Kan han ogsaa holde denne lange Fest ud, mon han følger med, er han ikke træt?« Jeg kunde have sparet mig mine Bekymringer; hen paa Aftenen forlangte han Ordet, og der var ingen Træthed, ingen Famlen efter Ordene, det var den kendte Klang. Han holdt ingen Festtale, han udbragte ingen Skaaler for nogen, han talte — selvfølgelig, kan man sige — om Oplysning, dens Betydning ogsaa for Tuberkulosens Bekæmpelse og om, at man ikke maatte forsømme den. Jeg fik bagefter Lejlighed til at takke ham for hans Ord, og det blev mit sidste Minde om ham.

Da det store Fremstød mod Tuberkulosen herhjemme skete i Begyndelsen af dette Aarhundrede, indledet med Opførelsen af Vejlefjord og Boserup Sanatorium, med Stiftelse af Nationalforeningen og Nedsættelse af Tuberkulosekommissionen, var Oplysningen et Punkt, der var stærkt fremme; af Nationalforeningen blev der holdt Møder hele Landet over for at vække Folket til Kamp mod Tuberkulosen og for at faa det til at samle sig i Foreningen; mange ældre vil endnu huske den Bevægelse, der herved blev skabt. Nogle syntes ikke rigtig om Maaden og skrev, at disse amerikanske Metoder med stor Reklame og Musikkorps (jeg har dog aldrig selv hørt Musikken) ikke passede for vort Land, men de viste sig jo at være virkningsfulde nok.

Med det første Fremstød var Oplysningsarbejdet ikke forbi. Paa de aarlige Finanslove bevilgedes en Sum til Afholdelse af oplysende Tuberkuloseforedrag rundtom i Landet, og af disse Foredrag, der ordnedes af Nationalforeningen, har jeg selv holdt 60 paa mange forskellige Steder i Jylland, paa Fyn og Sjælland. Foredragene var mest beregnede paa at høres af Børnene i de ældste Skoleklasser i By og paa Land, men ind imellem taltes ogsaa for Voksne i Foredragsforeninger og andet Steds. Jeg husker endnu den Novemberdag, da jeg med Foredraget i Lommen og en temmelig stor Bagage af Billeder og Tavler drog til Randers for at udbrede Oplysningen i Amtet. Direktør i Nationalforeningen *Chr. Jensen* var med, og hans Opgave var dels at se, hvorledes det stod med Nationalforeningens Organisationer herovre, dels at hverve nogle nye Medlemmer til Foreningen. Jeg var egentlig meget spændt paa, hvordan det hele skulde gaa, men jeg syntes, det gik godt, og den lille Tvivl, hvormed jeg var rejst ud, om Nytten af disse Foredrag forsvandt efterhaanden. De talrige Lærere, som vi gæstede under Rejserne, hævdede ogsaa bestemt Foredragenes Betydning.

Møderne begyndte og sluttede med en Sang, og havde jeg ikke i Forvejen kunnet »I alle de Riger og Lande« og »Altid frejdig«, vilde jeg have haft den bedste Lejlighed til at lære dem. Efter Sangen holdt jeg Foredraget, der varede en Time, og foreviste Billedmaterialet. Mest imponeret var jeg af den tilsyneladende Opmærksomhed, hvormed Børnene fulgte det dog ikke særlig tiltrækkende Emne. Billederne var dels en af de bekendte Tavler med en menneskelig Figur indrettet til at lukkes op, dels Lunger i sund og syg Tilstand og endelig et Par, malede af en Kunstner; det ene forestillede en gammel, syg Kone i sin lille Stue, hostende og med Spyttebakken paa Gulvet, det andet en rask Dreng, gørende Gymnastik for aabne Vinduer og med et Styrtebad i Baggrunden. Efter mit Foredrag holdt Direktør Jensen en lille Tale med kraftig Opfordring til Indmeldelse i Nationalforeningen, og som Følge heraf saas en større eller — Sandheden tro — oftest mindre Skare begive sig op for at indmeldes i Foreningen. Sluttelig uddeltes til hvert af Børnene en lille Plakat af Karton med en Øsken i, bestemt til at hænges over deres Seng; den indeholdt nogle gode, hygiejniske

Forskrifter og desuden Forholdsregler til at undgaa Tuberkulosen. Forbud om Spytning spillede selvfølgelig baade i Foredraget og paa Plakaten en væsentlig Rolle. Jeg husker en Dag, da vi kørte fra Mødet, at vi kom forbi en Flok Drenge, som havde deltaget, og som for at vise, hvor betagne de var af de indhøstede Lærdomme, sendte nogle kraftige Spytklatter ud i Luften, da vi kørte forbi. Naa, det var jo Drenge, og de har næppe med Ærefrygt hængt Plakaten op over Sengen! Der var nu ogsaa paa den noget om den skadelige Virkning af Spiritus, og hvad mon Børnenes Fædre, der vel plejede at faa deres Snaps til Maden, mente herom? Plakaten var velment, om den egentlig var vellykket kan betvivles.

Tilhørernes Antal var, da det for det meste var Børn fra flere Skoler, der kom sammen i Dagens Anledning, ofte stort. Værre var det, naar Foredragene blev holdt for Voksne, og der maatte dog helst være en nogenlunde ordentlig Tilhørerkreds, for hvilken man skulde gøre Regnskab, naar Mødeberetningen indsendtes til Nationalforeningen. Der var et Møde, der blev holdt i en Krosal, hvor det kneb med at komme op mod en Snes Tilhørere, skønt vi regnede alle de Tilstedeværende, Kromanden, Pigerne i Kroen og vor egen Kusk med; men alt i alt kunde der ikke klages paa Tilhørerskarens Størrelse. Jævnligt blev det fortalt, at Tiden var uheldig, det var midt i Roehøsten, ellers vilde mange Voksne ogsaa have givet Møde i Skolen. Jeg har imidlertid ingensinde holdt et Foredrag af nogen Art, hvor der paa det paagældende Sted ikke har været et eller andet, der har forhindret en væsentlig Del af den Tilhørermængde, der naturligt burde have været til Stede og selvfølgelig vilde have været der, hvis ikke o. s. v.

Det var en helt ejendommelig Fornemmelse, da vi første Gang kørte ud paa dette Oplysningsfelttog, og det varmede om Hjertet at se Flaget hejst i den første Skole, vi besøgte; da vi straks blev indbudte paa Chokolade i Anledning af Datterens Fødselsdag, dukkede der nok en Anelse op om, at det dog maaske ikke var for os, der blev flaget. Det saa iøvrigt meget krigerisk ud til en Begyndelse, idet den første Lærer, vi gæstede, hed Klinge, den anden Vaaben, men bortset fra Navnene forløb alt i største Fred, og det

var med de bedste Forhaabninger om et godt Resultat af den kommende Kampagne, at vi om Aftenen vendte tilbage til Randers. Dagen staar iøvrigt ogsaa af en anden Grund som en Mindedag i mit Liv, thi mellem en tidlig Morgenkaffe og en sen Middag var jeg tre Gange blevet trakteret med Chokolade og Kager, men havde ikke faaet anden Føde. Paa 11 Dage holdt jeg 19 Foredrag, lærte en Del forskellige Mennesker at kende og saa mange interessante Steder. Bedst mindes jeg en smuk, solklar Novemberformiddag ved Grenaa skønne Havn og det mærkelige, gamle Overfartssted over Randers Fjord ved Mellerup med en vanrøgtet Kro paa den ene Side af Fjorden, mægtige og smukke, men tomme og forfaldne Pakhuse paa den anden Side, Minder om fordums Herlighed.

Det var min første Foredragsudflugt, den efterfulgtes af mange andre rundt om i Landet, snart i Byer, hvor jeg talte til over 500 Tilhørere paa en Gang, snart i Landsbyskoler. Jeg drev det til at holde mit Foredrag tre Gange paa en Dag, var dog ikke fortvivlet, da det sidste nærmede sig sin Afslutning. Det var mest Lærere, der havde arrangeret Møderne, og mit Kendskab til den danske Lærerstand blev betydelig udvidet. Læger traf jeg selvfølgelig ogsaa en Del af; en Eftermiddag kom jeg til en større Stationsby, hvor en omtrent med mig samtidig Kollega var meget virksom ved Mødets Arrangement. Tiden var knap, hvad han meget beklagede, da der ikke kunde blive noget selskabeligt Samvær bagefter; men da han efter Mødet stod op og sagde et Par Ord til Afslutning og overfor Tilhørerne udtalte sin Beklagelse af, at jeg skulde saa hurtigt afsted, da han ellers vilde have fortalt dem om mit Ungdomsliv, som han havde haft Lejlighed til at følge, vil jeg tilstaa, at jeg var temmelig tilfreds med, at Toget lige skulde gaa.

Der blev nu gennem en halv Snes Aar holdt en Mængde Foredrag rundt om i Landet, og Kendskabet til Tuberkulosen blev udbredt blandt Befolkningen som aldrig før. Saa kom imidlertid en af de Perioder, hvor Landet var i Vaade, og der skulde spares paa alle Kanter — som alle ældre vil vide, er det ikke et for den nuværende Tid ejendommeligt Fænomen, det er periodisk ligesom Solpletterne — og den lille Bevilling til Oplysning om Tuberku-

losen blev strøget og er aldrig kommen igen. Hermed vil jeg ikke sige, at der ikke baade direkte og indirekte er udrettet noget for Oplysning om Tuberkulosen, men jeg finder, der kunde gøres mere.

Der var i sin Tid i Nationalforeningen drøftet Oprettelsen af et Tuberkulosemuseum, hvor Sygdommen skulde fremstilles i Billeder, Tavler og Præparater, og Meningen var, at dette Museum skulde flyttes omkring i Landet; det blev nu aldrig til noget. I de tyske Tuberkulosetidsskrifter læste jeg, at Planen var udført i Tyskland, og da jeg engang var i Berlin, gik jeg en Aftenstund hen og saa det. Det var et Led af en større Udstilling for »Arbeiterwohlfahrt«, men det var til stor Forbavselse, at der kom to Mennesker og vilde se Tuberkuloseafdelingen; der var ikke lukket op og ikke tændt, hvad der blev, og det vakte tydelig Glæde hos Opsynsmændene, at nogen vilde besøge denne Afdeling. Det er jo saadan sin Sag med et Tuberkulosemuseum; det er let at fremstille temmelig afskrækkende Præparater af Tuberkulosens forskellige Angreb paa Mennesker, men her som ved al anden Oplysning om Tuberkulose gælder det om at holde en passende Middelvej, navnlig naar det er Patienter, man taler for og viser Billeder, saa at de ikke forfærdes alt for meget.

Naar almindelige Mennesker kan gøres interesserede i at høre noget om Tuberkulose, er det vel rimeligt, at de Mennesker, der selv har haft Sygdommen, ønsker at høre noget om den. Saa længe jeg har haft Sanatorium, har jeg ogsaa søgt at belære mine Patienter herom og bibringe dem nogen Forstaaelse af Sygdommen. Jeg havde udarbejdet en Række Foredrag, som jeg holdt for Patienterne, oplyst med anatomiske Tavler, Lysbilleder dels af andre Tuberkuloseinstitutioner, dels af Tuberkulosens forskellige Former og Lysbilleder efter Røntgenfotografier, som viste Sygdommens Udbredelse i Lungerne, dens Behandling med Pneumothorax, dens Helbredelse o. s. v. Jeg havde altid Indtryk af, at det interesserede Patienterne stærkt. Foredragsrækken sluttede jeg med en Spørgetime, hvortil Spørgsmaalene i Forvejen var nedlagte i en Kasse af Patienterne. Man fik herved et godt Begreb om, hvad de ønskede at vide, og ud af disse Spørgsmaal, som jeg havde samlet gennem flere Aar, skrev jeg en lille Artikel i et tysk Tuberkulosetidsskrift

om, hvad Tuberkulosepatienter ønskede at vide om Sygdommen. Hele Foredragsrækken er senere udkommet i Bogform.

Naar nu Dødeligheden af Tuberkulose her i Landet er gaaet saa langt ned, saa kommer vel Resten ogsaa, og kan man saa ikke være tilfreds med, hvad der hidtil er gjort? Men netop det, at Kampen har haft saa godt et Resultat, er jo den stærkeste Spore til at gaa videre og anvende alle Midler til at føre den til Ende. Hvad der er udrettet er godt, men vi er langt fra færdige, og det er for tidligt at hvile paa de vundne Laurbær. Der tales og skrives meget om Tuberkulose, men hvor meget ved egentlig den store Del af Befolkningen herom? Jeg saa det for nogle Aar siden, da en ung Kollega, der var ansat paa Tuberkulosehospitalet i Svendborg, efter Overlægens Opfordring og efter tysk Mønster fik trykt Spørgeskemaer, der uddeltes til Patienterne, deres Paarørende, Besøgende paa Hospitalet, og hvem han ellers kom i Berøring med. Han viste mig Resultatet; ærlig talt, det var forbløffende, saa lidt de fleste vidste. De, af hvem man fik bedst Besked, var de Patienter, der laa paa Tuberkulosehospitalet og tidligere havde været behandlet paa Nakkebølle Sanatorium. I den Rubrik, hvor Spørgsmaalet lød: »Hvorfra har De Deres Kendskab til Tuberkulose?« læste jeg ogsaa Svaret: »Fra de Foredrag, Overlæge Helms holdt paa Nakkebølle Sanatorium«; det var jo tilfredsstillende for mig.

Vil man fortsætte med Oplysningsarbejdet, mener jeg, at der i saa Henseende ikke er saa lidt at gøre, men Formen maa vel nu være noget anderledes, end da jeg drog rundt paa Oplysningstourné for 30 Aar siden. Jeg tror dog, Skoleoplysningsarbejdet var udmærket, og det kunde der godt tages fat paa igen, endda meget lettere og bedre end før. Selvfølgelig maatte Nutidens Hjælpemidler tages i Brug; Tavler og Billeder behøves ikke mere, Lysbilleder, der belærer om alt ønskeligt, kan skaffes i saa stort Tal, man bare vil, og Afblænding af Vinduerne er ikke mere nødvendig, da man har Skærme, hvorpaa Billederne kan vises i fuldt Dagslys. Levende Billeder, visende forskellige Forhold ved Tuberkulosen, findes jo ogsaa. Der blev for nogle Aar siden her i Landet optaget en saadan Film, hvor Professor *Faber* staar og taler, medens der oprulles Billeder fra forskellige Sanatorier. En meget længere Film fra Sana-

torieliv har Overlæge *Rahbek* paa Faksinge Sanatorium ladet fremstille. I et Automobil kunde man besøge mange Skoler paa en Dag, og vilde man udruste en særlig Kampbil, ført af et Par raske Læger, der selv kunde køre Bilen, holde Foredrag og betjene Billedapparaterne, vilde der med Lethed kunne holdes 5—6 Foredrag om Dagen uden alt for store Udgifter. De smaa hygiejniske Plakater tror jeg derimod ikke, man skal genoptrykke. Det ligger jo saa nær at faa skrevet en lille, kortfattet Oversigt over Tuberkulosen og dens Bekæmpelse ud fra Nutidens Synspunkter, men jeg har Fornemmelsen af, at disse Skrifter, hvoraf der er udkommet flere, ikke vækker saa megen Interesse. Der kunde gøres mere endnu; alle Sygeplejersker bør have et Kursus i Tuberkulosepleje; de har nu 6 Maaneders Uddannelse paa Sindssygehospital, og jeg synes, man rolig kunde tage noget af den Tid og anvende den til at skaffe dem Kendskab til Tuberkulosen paa et Sanatorium eller et større Tuberkulosehospital. En Sygeplejerske faar dog ude i Livet flere Tuberkulosepatienter end Sindssyge at tilse. I Norge har der været Bestræbelser oppe for, at hver medicinsk Student skulde tilbringe en Maaned paa et Sanatorium; det vilde være ønskeligt, om noget tilsvarende kunde finde Sted hos os. Jeg ved meget vel, at i de senere Aaringer vises der ved Undervisningen i klinisk Medicin Tuberkulosen adskillig Interesse; men tidligere er det hændet, at jeg har truffet medicinske Kandidater, som erklærede, at de aldrig i deres Studietid havde haft Lejlighed til at undersøge en Tuberkulosepatient.

Jeg har peget paa nogle af de Opgaver, som jeg synes ligger lige for, og som kan løses uden uoverkommelige Vanskeligheder, og jeg tror, at et saadant Oplysningsarbejde vilde bære gode Frugter.

SANATORIET VED NAKKEBØLLE FJORD OG SANATORIEBEHANDLINGEN GENNEM AARENE.

SANATORIET VED NAKKEBØLLE FJORD.

Jeg har altid syntes, at det var et meget besværligt Navn, dette Sanatorium officielt havde faaet at slæbe omkring med, men jeg kender jo nok Aarsagen; til daglig Brug faldt det aldrig noget Menneske ind at kalde det andet end Nakkebølle Sanatorium. Nationalforeningen havde i de første fem Aar af sin Levetid foruden Sanatorierne ved Silkeborg, Ry og Haslev faaet bygget et stort Kvindesanatorium ved Skørping. Den Forestilling, man fra Begyndelsen havde haft, at der ikke behøvedes saa mange Sanatoriepladser til Kvinder som til Mænd, ud fra den Anskuelse, at det vilde være vanskeligere at faa Kvinderne til at tage paa Sanatorium end Mændene, havde vist sig ikke at passe. Der var stadig en mægtig Venteliste for Kvinder, og Nationalforeningen bestemte sig derfor til at bygge endnu et stort Kvindesanatorium, der saa kom til at ligge paa Sydfyn ved Nakkebølle Fjord. Der er ofte spurgt mig, om jeg havde været med til at udvælge Pladsen her ligesom ved Haslev; nej, det var nogle af de ledende Mænd i Nationalforeningen, der under Forhandlinger med Baron *Berner-Schilden-Holsten,* Ejeren af Holstenshus og Nakkebøllegaard, havde faaet Øje paa Pladsen. Sagen gik snart i Orden; der købtes i 1906 15 Tønder Land Skov liggende ved Stranden paa Sydfyn. Det var det første danske Folkesanatorium, som kom til at ligge ved Vandet. Fra andre Lande var der ofte ytret nogen Forbavselse over, at man i et Land med saa mægtig en Kyststrækning som Danmark lagde Sanatorierne inde i Landet, og der skete nu en Ændring. 5 Tønder Land Agerjord, der grænsede op til Skoven, købtes med til Køkkenhave, og Meningen var, at der skulde tages fat hurtigst

muligt, efter at de forberedende Undersøgelser om Vandforsyning og Afledning var færdige.

Pladsen som Overlæge var opslaaet allerede i 1907, og jeg fik telefonisk Meddelelse om min Udnævnelse, medens jeg var ude paa Tuberkulose-Foredragsrejse paa Fyn, men med den Besked, at Sagen foreløbig ikke maatte omtales, idet Nationalforeningen helst paa een Gang vilde meddele om Besættelse af denne Plads og Overlægepladsen paa Faksinge Sanatorium, som da var under Opførelse. I April 1907 tog jeg over til Stedet og traf her Bygningens Arkitekt, *Ingemann*, og den ledende Ingeniør, *Jess Jensen*, som jeg begge kendte saa godt fra Bygningen af Haslev Sanatorium. De skulde just den Dag afsætte Pladsen for Hovedbygningen og blev ret forbavsede over min Ankomst, thi de havde netop drøftet det ønskelige i, at jeg var til Stede. Vi gik saa hen paa Pladsen, hvor Bygningen skulde ligge, og i en ung Bøgeopvækst blev nedrammet fire Landmaalerstokke, der angav Bygningens Hjørner, og nu kunde der tages fat. I Løbet af Aaret var jeg flere Gange derovre og saa, hvordan Murene begyndte at rejse sig; iøvrigt var jeg jo meget optaget af at faa afviklet mine egne Sager, sælge Hus og Praksis og tænke paa Indrettelsen af den nye Bolig.

Nytaarsaften 1907 var jeg sidste Gang paa Sanatoriet i Haslev til Afskedsfest med Fyrværkeri o. s. v. Patienterne havde digtet en Afskedssang til mig, men min Beskedenhed forbyder mig at citere større Stykker af den; blot de to første Linier vil give en Forestilling om dens Indhold:

Det er med Sorg vi tænke paa,
vor Doktor os forlader.

Da jeg gik sammen med min Kone og de to største af Børnene, fulgte alle Patienterne mig ud, og da jeg kom ned til Indgangslaagen, anbragte jeg paa den et Stykke Pap, hvori med store Bogstaver var udskaaret »Farvel«, hvilket kom til at lyse ved en kraftig, bengalsk Fakkel, som jeg anbragte bag Transparenten. Det var Afskeden, og lidet anede jeg en Genkomst 30 Aar efter.

Meningen var, at jeg skulde tiltræde paa Nakkebølle Sanatorium 1. April 1908, og jeg tog i den sidste Maaned forinden en Italiens-

rejse sammen med min Kone; men da vi kom hjem til 1. April, var Sanatoriet rigtignok langtfra færdigt; midt i Maaneden tog jeg over til Faaborg, installerede mig dèr og cyclede daglig ud til Sanatoriet, hvor jeg naturligvis søgte at gøre min Indflydelse gældende paa saadanne Punkter, hvor jeg mente, det var gavnligt. Jeg husker, at den administrerende Direktør i Nationalforeningen en Dag sagde til mig: »At De har boet herovre under Opførelsen af Sanatoriet har gjort det 10.000 Kr. dyrere,« hvortil jeg i al Beskedenhed svarede: »Det er nok muligt, men saa er det ogsaa bleven for 20.000 Kr. bedre.« Tiden gik ellers med Forhandlinger med Nationalforeningen, skriftlige og mundtlige, Licitation over Husholdningsvarer til Sanatoriet og Undersøgelse af Prøver af disse. De forskellige Funktionærer blev tilsagt til at møde efterhaanden, som de tiltrængtes, Lys, Varme og Vand var installeret, og Køkkenvirksomheden begyndte.

Den 1. Juli 1908 blev ansat til Sanatoriets Aabning og Modtagelsen af de første Patienter; en Del var færdigt, men der manglede meget. Tidspunktet for Aabningen af Sanatoriet, der var udskudt fra den ene Termin til den anden, blev fastlagt ud fra det Synspunkt, at før man fik Patienterne ind, fik man ikke Haandværkerne ud. Den 1. Juli oprandt under mærkelige Tegn i Sol og Maane i bogstavelig Forstand, noget, som jeg først fik Opklaring paa 31 Aar efter. Om Aftenen den 30. Juni var jeg ude en Tur i en lille Baad, og da jeg ved 11-Tiden kom hjem og vilde gaa i Seng, slog det mig, at det var fuldstændig lyst og vedblev med at være saaledes hele Natten. Fænomenet viste sig over hele Landet og stod næste Dag omtalt i alle Blade med mange forskellige, ret usandsynlige Forklaringsforsøg. I Juliheftet 1939 af »Naturens Verden« findes Forklaringen, der overgaar alle Fantasier. I en øde Egn af Sibirien var der faldet et kæmpestort Meteor ned, der ved Sammenstød med Jorden fremkaldte Varme og Lys, der oplyste hele Nordeuropa, medens selve Braget af Sammenstødet kunde høres i det nordlige Norge, 5000 km borte. Skovene i mange Kilometers Afstand var væltede ved den Storm, der opstod ved Sammenstødet, og de faa Mennesker, Nomader, der fandtes i Egnen, var dræbte paa en enkelt nær. Den 1. Juli, da de første Patienter og min

Familie kom, var for Resten ikke mindre mærkelig i meteorologisk Henseende. Da Vognen med dem kørte ind i Gaarden, lød et mægtigt Tordenskrald, og Lynet slog ned og afbrændte en Gaard paa den anden Side af Fjorden.

Den 16. September, da Indvielsen foretoges ved en smuk Højtidelighed, var Sanatoriet væsentlig fuldt belagt. Jeg havde nok at gøre med at være Chef paa en Institution med henved 170 Mennesker, og jeg satte mig for, at jeg nu vilde anvende Tiden indtil Nytaar med at faa hele Sanatoriet og alt, hvad dertil hørte, i en god Gænge og lade alt privat Arbejde hvile saa længe.

SANATORIEBEHANDLINGEN GENNEM AARENE.

Den Gang Tuberkulosekampen begyndte herhjemme, var der nogle, deriblandt meget indsigtsfulde Mænd, der hævdede, at man begyndte paa et forkert Grundlag. Arbejdet indstilledes i høj Grad paa at helbrede de tuberkuløse, men da det ansaas for at være en temmelig haabløs Opgave, vilde de have Kampen rettet mod Tuberkulosens videre Udbredelse og hævdede, at det gjaldt mere om at isolere de smittefarlige end om at forsøge paa at helbrede de angrebne. Noget var der i denne Betragtning, men Arbejdet mod Tuberkulosen havde aldrig faaet saadan Vind i Sejlene, som det gjorde, hvis man ikke var begyndt med Foranstaltninger til Helbredelse; man maatte ikke glemme, at der herhjemme fandtes Tusinder, der led af Tuberkulose, og som kunde kræve — med Rette — at der blev gjort noget for dem og deres Sygdom. Ligger Folk ude i Havet og er ved at drukne, tiltaler det mere den almindelige Bevidsthed, at der gøres noget for at redde dem, og Redningsmændene bliver mere populære end de kølige Hoveder, der siger: »Ja, jer kan vi ikke gøre noget for, men vi skal sørge for, at her bliver bygget et Fyr, saa at slige Søulykker afværges i Fremtiden.«

Efter tidligere Tiders pessimistiske Syn paa Lungetuberkulosen var der begyndt at arbejde sig en anden Anskuelse frem, at Tuberkulosen dog i mange Tilfælde var tilgængelig for Helbredelse. Man mente den Gang, at den oftest begyndte oppe i Lungespid-

serne og derfra i de fleste Tilfælde bredte sig langsomt nedefter i Lungerne. Derfor var det saa betydningsfuldt at faa de friske, begyndende Tilfælde hurtigst under Behandling, saa kunde man helbrede dem i kort Tid; tre Maaneder blev ofte anset for passende; vi ved nu bedre Besked.

Saa skulde jeg for anden Gang sætte et Sanatorium i Gang, og det er jeg nok omtrent den eneste her i Landet, der har gjort. Til at begynde med var det stadig Friluftskuren, den rigelige Forplejning og den nøje Overvejelse af den enkeltes Sygdomstilfælde — hvor meget Patienten maatte gaa, hvor meget de skulde ligge i Liggehal, som var Hovedsagen, og saa fortsatte jeg iøvrigt med Tuberkulinbehandlingen, som jeg var begyndt paa i Haslev, og skrev ogsaa derom. Nutildags er Tuberkulinet væsentlig et Middel til at afgøre, om et Menneske eller et Dyr er smittet med Tuberkulose, og Fremgangsmaaden herved er simpel nok; man bruger gerne en bestemt Slags Tuberkulin og behøver ikke andre; men mange af dem, som anvender dette, aner vist næppe, at der tidligere fandtes et halvt Hundrede forskellige Slags Tuberkulin, alle hidrørende fra dræbte Tuberkelbaciller, behandlede paa forskellig Maade. Hvert af disse Præparater skulde jo have et særligt Navn, der undertiden faldt lidt besynderligt ud; hvad mener man f. Eks. om Tubertoxylknaldkapsler? Jeg kom nu ikke saa vidt, at jeg brugte dette Middel saa lidt som Partialantigener o. m. a. Men jeg holdt alligevel ikke med Forfatteren af en i sin Tid kendt Vise med Titlen »Antituberkulosa«, hvori det hedder:

De ved, Tuberkulin,
som nu kun er til Grin.

Selvfølgelig brugte jeg de almindelige Hostemidler og som Styrkningsmidler Jern, Kreosot og Arsenik.

Saa længe der har eksisteret kroniske Sygdomme som Tuberkulose, saa længe har Menneskers Bestræbelser gaaet ud paa at finde Lægemidlet imod dem, ganske den samme Tanke, som bragte de gamle Alkymister til at søge efter »De Vises Sten«. Ingen Sygdom har vel som Tuberkulosen været Genstand for Helbredelsesforsøg fra Lægers og Forretningsmænds Side, og naar man giver sig af

med denne Sygdom, har man i høj Grad Lejlighed til at lære den menneskelige Lettroenhed at kende. Da jeg praktiserede, hændte det mig ofte, naar jeg kom til en Patient, der laa med Lungetuberkulose, at jeg blev præsenteret for Skrivelser fra Udlandet til den paagældende med Løfte om Helbredelse for hendes Sygdom. Først og fremmest var Patienten og hendes Paarørende stærkt betagne af, at disse Mennesker i fjerne Lande kunde vide, at lille Sine Petersen i Hesselbjerg laa syg af Tuberkulose, og at de gerne vilde hjælpe hende. Det var jo øjensynlig Velgørere, thi det kostede intet; man skulde blot skrive til den opgivne Adresse, saa fik man sendt en Bog, der vilde fortælle om, hvordan man skulde blive rask. Det var jo ikke saa vidtløftigt, man skrev efter Bogen, og nu kom der Gang i Sagerne. I Bogen berettedes om et storartet Middel, man skulde forskrive, men det kostede jo noget; hjalp det ikke i Løbet af tre Uger, maatte man skrive efter et andet, kraftigere Middel — men det kostede naturligvis noget mere. Det var ganske det samme som med det hjemlige Vidundermiddel, Voltakorset, som en Overgang enhver Patient gik med; det kostede 1 Kr., men hjalp det ikke, maatte man have det store Voltakors med Stjerne til den dobbelte Pris.

Saa længe jeg har givet mig af med Tuberkulose og læst Tuberkulosetidsskrifter, har der i disse staaet om nye og fortræffelige Midler mod Sygdommen, og paa Hefternes Omslag har der været reklameret for dem. Beretningerne ser altid saa straalende ud, at man indlader sig paa at prøve nogle af Midlerne. En ædel Fabrikant sendte mig til Anvendelse paa mine Patienter en større Forsyning af et Stof, hvoraf hver lille Flaske ellers kostede 8 Kr., senere dog nedsat til 6. Da Beholdningen var sluppet op, talte jeg med den farmaceutiske Kandidat, som den Gang assisterede mig, om han ikke var i Stand til at fremstille dette Præparat. Det vilde han gerne forsøge og viste mig en Flaske Medicin, hvis Ydre, Lugt og Smag var ganske som det originale Præparats, men havde den Fordel frem for dette ikke at koste 6 Kr. pr. Flaske, men stod os i 18 Øre. De Patienter, paa hvem det blev anvendt, mærkede ikke, at der var nogen Forskel, og jeg tør indestaa for, at de heller ikke mærkede det i Virkningen. Men stadig ser jeg Reklamer for Origi-

nalpræparatet; naar jeg ordinerede dette til en Patient, betroede jeg dem altid, at dets Navn kom af det latinske Ord for »lykkelig«. De Kolleger, som læser dette, og som kan Latin, vil nok gætte, hvilket Middel jeg sigter til.

Den Skepsis, hvormed jeg, skønt Apotekersøn, altid har set paa Lægemidler, blev ikke mindre i de første Aar, jeg gav mig af med Tuberkulose, og for Resten, hvordan kan man blive andet end skeptisk overfor Lægemidler? Man ved, at Patienter har slugt mange Tusind Tons Kamfer til at stimulere de sjunkne Livsaander, og saa læser man en Dag, at Kamfer ikke hjælper det allermindste hertil. Hvor mange Mennesker er der mon holdt i Live med Moskus, som man tidligere gav de dødssyge? Om Jern har jeg foran fortalt, og nu læste jeg forleden, at heller ikke Arsenik i den Mængde, hvori man sædvanlig bruger det, har nogensomhelst Virkning.

Den Maskine, som i sin Tid blev tilbudt mig til at helbrede Tuberkulose med, reflekterede jeg ikke paa, men der kom nu adskillige Ting op, baade i Retning af at erkende Sygdommen og at helbrede den, saa der blev nok at gøre, og Ledelsen af et Sanatorium med mange Patienter optog fuldt ud Overlægens Tid og Arbejdskraft. Da Sanatorierne i sin Tid kom op her i Landet, saa de mere kirurgisk indstillede Læger i nogen Grad ned paa denne Behandling og fattede ikke, at man vilde give sig af hermed. En udmærket Kirurg sagde engang til mig: »Ja, Sanatorievirksomheden bestaar jo egentlig i kun at lukke Vinduerne op, saa der kommer frisk Luft ind til Patienterne.« Og en anden ikke mindre fortræffelig Kirurg fortalte mig, at en Overlæge egentlig var overflødig paa et Sanatorium; der skulde jo blot sørges for, at Patienterne passede deres Kur, spadserede og laa i Liggehallen, og dertil kunde en Sergent være tilstrækkelig. Naa, stetoskopere kunde Militærpersonen da i hvert Tilfælde ikke!

Til Erkendelse af, hvor stærkt Patienten var angrebet, benyttedes i sin Tid en Undersøgelse af Blodet, opkaldt efter sin Ophavsmand *Arneth*. Efter Mængden af de hvide Blodlegemer af forskellige Typer skulde man kunne se, om Sygdommen gik frem eller tilbage, om denne eller hin Behandling virkede gunstigt. Metoden optog mig i sin Tid stærkt, og en af mine Medhjælpere talte mange

Tusinde hvide Blodlegemer og begyndte paa et større Arbejde herom. Hos nogle stemte det fuldstændigt, hos andre var det rent forkert, saa vi opgav det. I nogle Aar hørte man intet derom, siden er det kommet op igen.

Det, som har gjort den store Omvæltning i Erkendelsen af Lungetuberkulosen, er Røntgenfotograferingen af Lungerne, ikke saaledes at forstaa, at vi ikke kunde erkende en Tuberkulose ved Hjælp af Stetoskopien, men denne Undersøgelsesmetode gav alligevel en Del Skuffelser og navnlig ved de lettere Tilfælde. Hele den »fine« Stetoskopi, som kun faa beherskede, og som blev drevet ud i Detailler og med Benævnelser, som man nutildags aldrig hører, og som de yngre næppe kender, viste sig sandt at sige ikke at have den Betydning, som da tillagdes den. Derfor synes jeg alligevel, det er forkert, at Stetoskopien er helt skudt til Side, og at man kan tilbringe en Aften i Tuberkuloselægeselskabet og se Snese af Røntgenbilleder uden nogensinde at høre om Stetoskopien. Da vi fik Røntgenapparat paa Sanatoriet i 1913, overlod jeg mine Medhjælpere at arbejde med det, men jeg syntes nu ikke, det gik saa godt. Jeg anvendte derefter megen Tid paa selv at sætte mig ind i Tekniken og havde Glæde deraf. Det var ikke den Gang som nu, at man blot stillede ind og sluttede Strømmen. Rørene skulde behandles for hvert Billede, have Luft, være haarde eller bløde. Det krævede Tid og Omhu, men det lønnede sig, og jeg saa intet Steds bedre Billeder end dem, der blev tagne hos os. Jeg var heller ikke bange for at demonstrere dem for mine Kolleger ved Møder i Fyns medicinske Selskab, Tuberkuloselægeselskabet og Røntgenologisk Selskab.

Senere hen kom, indført fra Sverige, den Metode til Erkendelse af Tuberkulosen, som almindeligt kaldes Blodsænkningen; den er grundet paa den gamle Kendsgerning, at Blodlegemerne i udtømt Blod sænker sig hurtigere, naar Mennesket har en Betændelsessygdom, end naar det er rask. Jeg havde set den brugt i Sverige, og Dr. *Viggo Holm,* som da var Reservelæge hos mig, begyndte at arbejde med den og var vel den første herhjemme, som bragte Sagen frem. Det var i et Møde i Fyns medicinske Selskab, og jeg husker det tydeligt. Der havde været andet paa Dagsordenen, og

saa kom Holms Foredrag. De fleste af Tilhørerne tænkte vel som saa: »Det er nok en af de sædvanlige Finesser, som en af de unge Læger paa Sanatoriet bringer frem; man kan vist godt sætte sig lidt mageligt til Rette og kun høre med det ene Øre.« Det morede mig at se, hvordan, efterhaanden som Dr. Holm paa sin rolige Maade fremlagde Sagen, Opmærksomheden blev større, og han fik Tilhørerne med. Nu bruges Metoden paa alle Sanatorier og Sygehuse. Jeg husker for Resten, hvordan vi straks fik en praktisk Anvendelse af den. En Patient, hos hvem der ikke var synderligt at finde, havde faaet høj Temperatur, tydende paa, at Sygdommen i Lungen ikke var i Ro. Hun blev lagt i Seng og laa en Uges Tid, og hendes Blodsænkning blev taget et Par Gange, men viste sig stadig normal. Vi kontrollerede saa Temperaturen, og det viste sig, at hun snød med den, havde skrevet den for højt for at kunne faa Lov til at ligge i Sengen, en mærkelig, men ikke helt sjælden forekommende Hændelse, i hvert Tilfælde paa et Kvindesanatorium.

I Begyndelsen af det tyvende Aarhundrede var der kommet en ny og mærkelig Maade frem til Behandling af Tuberkulosen, den, som kaldes Pneumothoraxbehandlingen, paa Dansk gerne benævnet »Pustning«; den bestaar i at fylde Luft ind i Lungesækken omkring den syge Lunge og derved trykke denne sammen, saa den ikke tager Del i Aandedrættet og sættes under de bedste Betingelser for Helbredelse. Metoden stammer fra Italieneren *Forlanini* og blev indført her i Landet af *Saugman,* som med stor Begejstring og Energi gennemførte den paa Vejlefjord Sanatorium og gennem Foredrag og Artikler virkede for at faa den indført overalt i de skandinaviske Lande. Det var jo højst interessant og Virkningen i mange Tilfælde slaaende. Selv behandlede jeg henimod 1000 Patienter dermed i den Tid, jeg var paa Nakkebølle Sanatorium. Det er en Behandling, som baade hos Patienterne og deres Paarørende vækker megen Interesse. I de Romaner, der handler om Sanatorier, og hvoraf ikke saa faa ser Dagens Lys, spiller Pneumothoraxbehandlingen altid en Rolle. Men naar der i en af disse — skrevet af en Læge — berettes om, hvorledes Lægen havde været det meste af Dagen om at udføre Behandlingen og først kom ud fra Operationsstuen henad Aften, bleg og tørrende Sveden af Panden, saa

har han haft det noget besværligere, end jeg plejede; hos os tog Behandlingen, naar der ingen særlige Vanskeligheder var, sjældent mere end et Kvarter; men den maatte gentages, ofte aarevis. Senere er Behandlingen bleven kompletteret paa forskellig Maade, bl. a. ved Overbrænding af Sammenvoksninger, en Metode, som skyldes den afdøde Overlæge *Jacobæus* i Sverige. I en Del Tilfælde kunde Operationen overhovedet ikke lykkes, og der blev saa foretaget en mere indgribende kirurgisk Behandling, som bestod i at fjerne Dele af Ribbenene paa den angrebne Side, saaledes at Lungen her kunde falde sammen og derved helbredes. Overlæge *Christensen* i Faaborg, som interesserede sig meget herfor, og med hvem jeg havde et udmærket Samarbejde, udførte Operationerne, og Resultatet hos de første 60 opererede Patienter fremlagde vi for vore Kolleger i Foraaret 1936. Nu var Lungetuberkulosen for en Del kommet under kirurgisk Behandling, hvad der faldt noget underligt for hele den ældre Lægegeneration.

Naturligvis, de Patienter, som kom paa Sanatoriet, havde ikke blot Tuberkulose i Lungerne, men tillige forskellige andre Steder: i Huden, i Leddene, i Knoglerne, i Struben og i Lungesækken, og al denne Tuberkulose, som man før kaldte den kirurgiske, viste sig nu tilgængelig for Sol- og Lysbehandling efter *Finsens* Principer. Jeg husker saa tydeligt det første Tilfælde af Ledtuberkulose, jeg behandlede paa denne Maade. Det var en Tuberkulose i Fodleddet hos en ung Pige. Sygdommen viste sig tydeligt ved Røntgen; i Maaneder havde den været behandlet paa den gamle Metode med Stivelsesbandage og Sengeleje, men stadig vedblev det at være galt. Saa tog jeg Bandagen af og rullede Patienten i Sengen hen til Vinduet, hvor hun laa timevis om Dagen og fik Solbad. Besynderligt, den første Dag svandt Smerterne, og i Løbet af forholdsvis kort Tid helbredtes Betændelsen. Strubetuberkulosen, som i tidligere Tider ansaas for en ret uhelbredelig Lidelse, kommer sig fortræffeligt ved Lys- og Solbehandling.

I Begyndelsen havde jeg til Solbehandling en Sejldugsindhegning i Køkkenhaven, hvor Patienterne laa paa et Tæppe og lod Solen bage sig. Efter hvert Solbad tog de en Douche, som var installeret i Solbadet, eller gik ned til Badehuset ved Stranden og tog et Søbad.

Solbadet hernede var godt nok for dem, som kunde gaa, men det kunde ikke alle. Jeg hjalp mig da ved at sætte Ruller under Sengene og rulle Patienterne hen ved Vinduet, hvor Sydsolen skinnede ind, og her laa de om Dagen, mange Gange ogsaa om Natten, og lod sig kun rulle ind i Stuen, naar det var Regnvejr. Senere fik jeg selve Badehuset udvidet med et Solbad og desuden et udmærket saadant ovenpaa den ene Liggehal, hvor Patienterne kunde gaa direkte ud fra Etagerne eller rulles ud i Sengene; her var et muntert Liv Sommerdagen igennem. Maaske vil nogen bemærke, at vort Klima ikke er allerbedst egnet til Solbad; det er sandt nok, men det er uhyre forskelligt. Et Aar havde jeg Sommeren igennem kun Solbad i 13 Dage, et andet, gunstigere, Aar i 113. Skinnede Solen ikke, eller var det Vinter, maatte vi lade Patienterne ligge i Lysbad (Kulbuelys), som vi havde faaet installeret i Kælderetagen; i mine Øjne har Solens Virkning altid forefaldet som den bedste, men det kunstige Lys har jo sin Fordel i, at Lyskilden altid er til Stede. Jeg fandt, at vi havde udmærket Resultat deraf.

Med disse forskellige Undersøgelses- og Behandlingsmaader blev der naturligvis mere Liv paa Sanatoriet og mere Arbejde. Der var nok at tage sig af, men stadig spejdede man efter, om det ikke skulde være tænkeligt at finde et Middel, der paa en forholdsvis kort Tid uden altfor stærk Indgriben kunde helbrede Patienterne. I de udenlandske Tidsskrifter kom der gerne forskellige Ting frem, og gode Mennesker kom med andre. En Mand vilde have mig til at prøve Helbredelse gennem Indaanding af forskellige Vædsker. Jeg forsøgte det først hos mig selv, det havde nær taget Livet af mig, men det var nu min egen Skyld; jeg satte for stærkt Tryk paa Iltbeholderen, der skulde drive Vædsken ned i mine Lunger. Paa en Del Patienter forsøgte jeg det uden Virkning, og da Iltbeholderen var tom, følte jeg ikke Trang til at faa den fornyet. I tyske Tidsskrifter læste jeg omkring 1920 om en Behandling med Indsprøjtning af en Guldforbindelse, Chrysolgan, der skulde give gode Resultater. Jeg vilde gerne have fat i det, men de danske Lagre var snart tomme, og Guld maatte ikke udføres fra Tyskland. Gennem min Broder, der var Apoteker, fik jeg det imidlertid med meget Besvær og ledsaget af adskillige højtidsfulde tyske, uden-

rigsministerielle Dokumenter. Det blev mig noget for besværligt, og da Prisen paa en Gang blev sat op til det tidobbelte, syntes jeg, det blev lidt for galt, og holdt op at bruge det. Metalforbindelser var iøvrigt ikke noget nyt, en Tid var Zink foretrukket, senere var en lang Tid Kobber fremme.

Afdelingsleder paa Statens Seruminstitut, Dr. phil *Walbum* havde i lang Tid eksperimenteret med Behandling af tuberkuløse Mus med forskellige Metalforbindelser, og der syntes at være gode Resultater heraf. Han vilde nu gerne have det prøvet paa Mennesker, og gennem en af Sanatoriets yngre Læger, Dr. *E. Boas,* kom jeg i Forbindelse med ham og forsøgte Behandlingen hos en Del Patienter. Det var særlig Forbindelser med Grundstoffet Mangan, vi behandlede med, idet der ogsaa forsøgtes andre. Behandlingen, Indsprøjtning i Aarerne, voldte ikke videre Gener, og jeg syntes, at der hos nogle viste sig ret gode Resultater, som jeg holdt Foredrag om og offentliggjorde. Det blev brugt en Del af andre Læger og bruges endnu. Det var for Resten ganske mærkeligt, at en af de Virkninger, man saa hos en Del Patienter, var en stærkt øget Appetit.

Henimod Sommeren 1924 begyndte der at dukke Rygter op om et nyt Middel mod Tuberkulose, et Middel, der skulde opfylde den saa eftertragtede »*Therapia sterilisans magna*«, »Den store, bakteriedræbende Helbredelsesmaade«. Professor *Fibiger,* med hvem jeg tidligere havde drøftet Muligheden heraf, havde altid stillet sig afvisende heroverfor og sagt, at det var umuligt ifølge hele Tuberkulosens Natur. Han syntes nu omstemt og omtalte i forblommede Udtryk, at jeg til Efteraaret var nødt til at komme til København, thi der vilde ske noget paa Tuberkulosens Omraade. Professor *Møllgaard* paa Landbohøjskolen havde gennem Eksperimenter fundet et Guldpræparat, der kunde indbringes i saa store Mængder i Mennesket, at Bacillerne dræbtes, medens Mennesket blev i Live og blev rask, befriet for sine Baciller. Det prøvedes paa forskellige Steder, og jeg saa Røntgenbilleder og Stetoskopi før og efter Behandlingen, hvad jeg nu ikke blev meget klogere af. Saa kom i Oktober Maaned Meddelelser om, at der skulde være Møde i »Københavns medicinske Selskab« to Aftener i Træk med Fremlæggelse af de

opnaaede eksperimentelle og kliniske Resultater. Jeg tog ind til Møderne, der holdtes i et af Auditorierne paa Rigshospitalet. Det var uforglemmelige Aftener.

Nu skal jeg vel vogte mig for at komme ind paa hele Sanocrysinsagen. Dens Historie skrives nok engang, men det er for tidligt endnu, og den kunde godt kræve en hel Bog for sig, men naar jeg fortæller lidt om disse to Aftener, er det ogsaa for at benytte Lejligheden til at forklare lidt om min egen Optræden, som af forskellige blev udlagt, som om jeg paa Forhaand var en Modstander af Sanocrysinbehandlingen; nej, ingenlunde, jeg kom som en højst interesseret Tilhører for at belæres om det mærkelige Middel.

Den første Aften holdt Professor Møllgaard sit Foredrag, fremlagde sine Forsøg paa Dyr med Beretning om Metoden og dens Resultater, ledsaget af Billedmateriale. Auditoriet var stopfuldt af Læger og Indbudte; Møllgaard fremstillede Sagen i et klart, roligt, overbevisende Foredrag, ikke særlig langt, og da det var forbi, rejste alle sig og klappede; jeg har ingensinde hørt et Menneske blive saadan hyldet; jeg tror ikke, der var nogen, der tvivlede om, at nu var vi ved Enden af Kampen mod Tuberkulosen.

Den næste Aften blev de kliniske Resultater paa Menneske-tuberkulose fremlagt af adskillige Overlæger med Overlæge *Secher* i Spidsen. Jeg ved ikke, hvor det kunde være, men jeg havde en Fornemmelse af, at det var, som sneg der sig en Tvivl ind den Aften, en Overvejelse, om det nu ogsaa var helt sikkert, at Midlet var godt. Hvoraf jeg fik denne Fornemmelse, skal jeg ikke kunne sige; i en af Alexander Kiellands Bøger omtales en Bankdirektør, hvis Næse altid kunde vejre den rigtige fine Guldlugt, naar der var Tale om et eller andet Foretagende; det forekom mig den Aften, som der ikke var den helt ægte Lugt af Guld; men ellers var der Begejstring nok. Professor *Carl Lorentzen,* som var Formand for Nationalforeningens Forretningsudvalg, spurgte mig, hvor mange Patienter jeg udskrev om Aaret; det var 200, »og hvor længe har De dem i Gennemsnit?« hvortil jeg oplyste, at det var 6 Maaneder. »Nu kan Tuberkulosen helbredes paa 2 Maaneder, saa kan De altsaa udskrive 600 om Aaret, og om to Aar er Tuberkulosen udryddet.« Den første Sætning kunde jeg gaa med til, den sidste

syntes jeg ikke var saa umiddelbart indlysende, men maaske ikke urimelig, efter hvad vi havde hørt.

I Slutningen af sit Foredrag udtalte Overlæge Secher, at Sanocrysinet maatte forbeholdes Hospitalerne, og det kunde ikke anvendes paa Sanatorierne, en Udtalelse, som vakte megen Opsigt og vakte megen Ubehag hos Sanatorielægerne. Der sad en Kreds af indbudte Professorer og prominente Mænd, Bladenes Referenter og en Mængde Studenter og hørte paa, at et Middel, som skulde udrydde Tuberkulosen, ikke maatte bruges paa de Institutioner, der var oprettede til Tuberkulosens Behandling og lededes af Mænd, der havde gjort det til deres Livsopgave. De fleste danske Sanatorielæger var til Stede og adskillige af de mest fremragende svenske, som ogsaa var meget ilde berørte ved Udtalelsen. Professor *Lorentzen* og Overlæge *Begtrup-Hansen* mente, der absolut maatte protesteres, hvad der ogsaa var min Mening. Jeg udtalte, da jeg fik Ordet, at jeg selvfølgelig med største Interesse havde hørt paa Meddelelserne, men at jeg paa Sanatorielægernes Vegne maatte protestere bestemt mod Udtalelsen om, at Midlet ikke kunde bruges paa Sanatorierne, hvis Læger mente sig fuldt kapable til at bruge dette saavel som andre Midler. Jeg syntes, Overlæge Sechers Udtalelse herom mindede lovlig meget om det Mundheld, Haarlemgartnerne havde, at de rigtig ægte Hyacintløg kun kunde trives saa langt, man kunde se fra Haarlems Kirketaarne, en Udtalelse, som blev hilst med stærkt Bifald, men vakte nogen Vrede, ikke saa meget for selve Ordene, men mere — tror jeg — fordi den brød den overordentlig højtidsfulde Stemning, der havde været over de to Møder.

Men egentlig troede jeg ogsaa paa det rigtige i Behandlingen og paabegyndte den et Par Maaneder efter, først med den angivne Mængde Sanocrysin i store Doser. Det gik mildest talt ikke godt, hvorfor jeg prøvede med de senere angivne, mindre Mængder. At jeg ikke paa Forhaand var Modstander af Behandlingen vil ses af, at jeg behandlede ialt 170 Patienter; men jeg holdt op, da jeg ikke fandt Resultatet godt og ikke svarende til de Ulemper og Farer, der var forbundne med det.

Det var jo et saakaldt Folkesanatorium, jeg virkede paa, men

da vi alle hører til Folket, gik mine Bestræbelser ud paa at faa Sanatoriet indrettet og drevet saaledes, at enhver kunde være tjent med at være der, og det syntes jeg gik meget godt. Naar der undertiden blev anket over de Anskaffelser, jeg forlangte til Sanatoriet, saa var det rigtigt nok, at der var adskilligt, jeg var ivrig for at faa. Jeg ønskede ikke Sanatoriet drevet flot; de moderne, pragtfuldt udstyrede Hospitaler og Sygehuse har jeg i Virkeligheden ikke meget tilovers for. Jeg læste engang om en Kaptajn, der mentes at have skaffet sit Kompagni under Krigen i 1864 nogle uberettigede Fordele. En anden Officer forsvarede ham og hævdede, at enhver Officer ser at »stjæle« til sit Mandskab; Kaptajnen maa aldrig glemme, naar han rider i Spidsen for Kompagniet, at han har 100 Par Øjne i Nakken paa sig og 100 Mand, der stadig tænker: »Er han nu den rette til at sørge for os?« Jeg tænkte ofte herpaa i min Sanatorietid. Selv holdt jeg Foredrag for Patienterne, gerne to Gange om Aaret en Række om Tuberkulosen og dens Behandling; vi havde faaet et udmærket Lysbilledapparat til at vise Billeder. Jeg havde en ret stor Lysbilledsamling af Natur- og Fugleliv, som jeg lejlighedsvis foreviste; Underholdning af forskellig Art, Koncert, Oplæsning og Foredrag var der jævnligt, særlig i Vintermaanederne, medens Udflugter om Sommeren med Damper til Dyreborg, Svendborg eller andetstedshen traadte istedet og var meget paaskønnede. Ogsaa for Patienternes aandelige Fornødenheder blev der sørget. Sognets Præst holdt Gudstjeneste hveranden Søndag; Biblioteket, hvis Ledelse jeg selv tog mig af, var bragt op til at tælle 2500 Bind, saa der var i Sandhed noget for enhver Smag. Undertiden holdt jeg Foredrag om forskellige af vore nordiske Forfattere og læste højt af deres Arbejder, hvoraf Følgen altid var, at de paagældende Forfatteres Værker blev stærkt efterspurgte for en Tid. Men det var umuligt for Biblioteket at konkurrere med de Masser af Ugeblade, Patienterne fik tilsendt og ivrigt studerede. Sanatorielivet fremmede nu ikke Lysten til aandelige Anstrengelser; ofte har jeg hørt Patienter tale om alt, hvad de skulde læse, hvorledes de vilde studere Sprog, der maatte jo være god Tid, naar de laa i Liggehallen; yderst sjældent blev noget af dette gennemført.

I Dagligstuen var der ret smukt med Billeder, for en Del Malerier, paa Væggene, og gerne vilde jeg have skaffet nogle flere fra den Beholdning, Kunstmuseet har til saadanne Formaal; det vandt ikke Bifald hos Nationalforeningens Ledelse, saa lidt som der var Begejstring for et Forslag, jeg gjorde, om at søge Spisestuen dekoreret med Freskobilleder af *Johannes Larsen.* Endelig fik jeg Samtykke til at gribe Sagen an, men den gode Tid var desværre forpasset. Ny Carlsbergfondet havde netop brugt sine Penge op; jeg skulde blot bruge 16.000 Kr., og netop som jeg troede, det hele skulde gaa i Orden, bristede det til min store Skuffelse. Johannes Larsen og jeg var godt nok enige om Sagen, og paa min Væg hænger en henrivende Akvarel, et Udkast, han gjorde til Billedet paa den ene Endevæg: to store Strandbilleder med Fugle, forenede i Midten med et lille Skovbillede med Raadyr. Det vilde have været pragtfuldt. Hører det nu ogsaa med til Behandlingen, at Patienterne skal have smukke Billeder at se paa? Absolut, alt, hvad der kan bringe et behageligt Sanseindtryk, virker med til Helbredelsen, og jeg holder ikke med den Mand, der erklærede, at han aldrig havde set nogen Patient komme sig af den smukke Udsigt; saa har han ikke brugt sine Øjne rigtigt; jeg har set en Mængde komme sig heraf, men ikke af Udsigten alene; jeg har faaet Hundreder af Breve, hvori Patienter omtaler den skønne Beliggenhed og de smukke Omgivelser ved Sanatoriet, det har dog øjensynligt bidraget til deres Velbefindende og dermed deres Helbredelse.

Nu er der fortalt om Behandlingen, men kom nu virkelig nogle Patienter sig? Man har jo tidligere hørt Udtalelser som: »De Patienter, der kommer sig paa Sanatorierne, har i Virkeligheden aldrig fejlet noget, og de, der fejlede noget, faldt altid tilbage.« Nej, saa galt var det ikke, selv om man kunde ønske, at der var flere, der kom sig; og man vidste god Besked hermed, thi hvert Aar fik de udskrevne Patienter et Skema med Forespørgsel om, hvordan de nu havde det, og andre Spørgsmaal om deres Helbred. Det kneb lidt at faa Svarene ind, men det hjalp, da jeg fandt paa det lille Trick at skrive nederst paa Skemaet »Med venlig Hilsen« og mit Navn; det gav jo Indtryk af en mere personlig

Interesse, og at det ikke blot var en Kontorsag. En Rubrik med Spørgsmaal, »Om Patienten ellers havde noget at meddele«, gav mange gode Oplysninger og benyttedes til Tilføjelser af mere — oftest — eller mindre elskværdig Karakter. Det var jo ret rørende, da en ung Pige, der havde et Barn i Forvejen, skrev: »Overlægen maa undskylde, vi har faaet et Barn til, men vi har ingen Lejlighed kunnet faa.« Ja, alt forladt; naar man selv sætter de manglende Mellemled ind, forstaas nok Meningen. Mindre venligt lød det, da en udfyldte Rubriken saaledes: »Jeg har endnu alle de Sygdomme, jeg paadrog mig paa Sanatoriet.« Shakespeares Navn er stavet paa 22 Maader, men det overgaas i Antal af Stavemaader af den Form, Ordet »ærbødigst« fik i Underskrifterne: »erbodix« og »erbydes« kunde endda gaa an, men jeg maatte have kyndig Hjælp til at tyde Ordet »R Bodist«. Naa, alle havde vel ikke lært lige godt i Skolen; paa den anden Side havde jeg tit Lejlighed til at glæde mig over den Maade, hvorpaa adskillige selv med beskedne Skolekundskaber forstod at udtrykke sig.

Et Sanatorium er naturligvis paa saa mange Maader som et andet Sygehus eller Hospital, men der er den Forskel, at Patienterne for en meget stor Del gaar oppe og færdes omkring, og at intet eller meget lidt i deres Ydre tyder paa Sygdom. Paa Nakkebølle Sanatorium var der udelukkende kvindelige Patienter, og ofte er der spurgt mig om, hvorledes Patienterne egentlig var, om deres psykiske Tilstand, hvor stærkt de var paavirkede af deres Sygdom, i det hele taget, om de var anderledes end andre. Det er Spørgsmaal, der altid har interesseret stærkt, og hvorom der er skrevet Afhandlinger og Bøger i stort Tal. Den unge Pige, der tæres hen — ofte paa Grund af Kærlighedssorg — og hvis skære Ansigtsfarve og stærkt røde Kinder tydeligt viser Sygdommen, er jo et yndet Romanemne, hvadenten hun nu er en »Kameliadame« eller lever i et skærmende Hjem. Livet paa Sanatorier, hvor Mænd og Kvinder færdes sammen, er jo i de senere Aaringer behandlet digterisk i talrige Værker, hvor de erotiske Tilbøjeligheder, som tillægges de tuberkuløse, er draget stærkt i Forgrunden — ellers blev der jo heller ingen Roman ud af det. Der er skrevet Bøger nok om dette Emne, en af de første, den smukke, lille, engelske Roman:

»Ships that pass in the Night« og et Mesterværk som *Thomas Mann*'s »Der Zauberberg« og senere en Række andre paa forskellige Sprog, en af de mest omtalte vel den svenske Forfatter *Sven Stolpe*'s »I Dødens Venteværelse«, som den hedder paa Dansk. Danmark har ogsaa ydet adskillige Bidrag, og fornylig er Sanatorielivet endda bleven dramatiseret og opført paa et københavnsk Teater.

Selvfølgelig er Livet paa Sanatorier, hvor Mænd og Kvinder, oftest yngre, færdes sammen i Maaneder og Aar, et taknemligt Stof at øse af. Udover det erotiske tillægges der ogsaa de tuberkuløse forskellige andre Egenskaber, en udpræget Egoisme, en stærkt svingende Sindsstemning, saa at de snart er højt oppe, snart langt nede, og endelig hævdes der — jeg beklager, at det kun drejer sig om Mændene — at de tuberkuløse ofte viser fremragende Evner paa Aandens Felter, nærmest paa det litterære Omraade. Herom er det vanskeligt at dømme, Eksempler er der nok af, baade fra Udlandet og herhjemmefra, for blot at nævne enkelte: *Schiller* og *I. P. Jacobsen;* da det som nævnt ikke gælder Kvinder, skal jeg maaske ikke være bedrøvet over, at der blandt alle mine Patienter kun fandtes en Forfatterinde, ganske vist en af Landets mest læste.

Der er et Træk i de tuberkuløses Sindsstemning, som er velkendt, det er deres optimistiske Syn overfor Sygdommen, som saa ofte følger paa den første Periode af Nedtrykthed, naar Tuberkulosen er erkendt. Jeg har ofte nok haft Lejlighed til at undre mig herover, men jeg tror, at Forklaringen egentlig er ganske naturlig: Sygdommen er langvarig, gode Perioder, hvor Patienten fatter nyt Mod, veksler med mindre gode, og i Almindelighed er der ingen Smerter forbundet med Sygdommen; dette tilsammen gør, at Haabet stadig holdes oppe; kommer der Smerter, saaledes som det er almindeligt, naar der tilstøder en Lungehindebetændelse, synker Humøret straks.

Et Forhold, som særligt gælder Kvinder — hos Mænd er det langt mindre udpræget — er, at Tuberkulosen i saa langt overvejende Antal Tilfælde optræder i Alderen fra det 15. til det 29. Aar. Ofte har Fremmede, der har besøgt Sanatoriet, undret sig

over, at Belægningen i saa langt overvejende Grad var ganske unge, noget som jeg selv mangfoldige Gange har grundet over. Der er noget meget trist heri; at ældre rammes af en kronisk, ofte dødelig, Sygdom, forsoner man sig lettere med, end naar saadant rammer unge i deres bedste Alder. Jeg gjorde engang op for 1000 af mine Patienter, i hvilken Alder deres Sygdom var opstaaet; det viste sig, at hos meget faa var det før det 15. Aar; herfra steg Kurven stærkt til det 21. Aar for saa at begynde at dale, med særlig Fart fra det 24. Aar. Det er dog underligt, at netop i den Alder, hvor Kvinden har naaet sin fulde Udvikling, paa et Tidspunkt, da man skulde tro, at hendes Kræfter og Modstandsevne var stærkest, dèr viser hun mindst Modstandskraft for Tuberkulosen. Forklaringen er ikke let; man har ment, at det skyldtes Pubertetsalderen, men saa at sige alle Kvinder er jo fuldt udviklede, naar de har naaet 16 Aars Alderen. Det er muligt, at Grunden ligger i, at i den unge Alder kommer Kvinderne bort fra Hjemmet til Arbejde og Arbejdstid, der maaske ofte er lidet afpasset efter deres Kræfter, og at de maaske ikke faar tilstrækkelig Ernæring, hvorpaa mange unge Piger ikke lægger særlig Vægt. Ofte har jeg set, at unge Kvinder mærkelig lidt paavirkes af en begyndende Tuberkulose, nogle maaske, fordi de ikke vil »give sig«, men andre, fordi de virkelig ikke mærker synderligt.

Mit Syn paa de Patienter, jeg har haft paa Sanatorium, er, at de i alle Henseender er et tro Udsnit af de Lag af Befolkningen, hvorfra de kommer, og at de ikke paa Grund af deres Sygdom viser nogle særlige Karaktertræk. De var altid meget nemme at omgaas, taknemlige for en Haandsrækning og for, at man viste dem nogen Interesse, ogsaa sørgede for nogen Adspredelse og Underholdning for dem. En god Egenskab viste sig ogsaa hos de kvindelige Patienter i, at de gennemgaaende var nøjsomme. Jeg har hørt, at paa Mandssanatorierne er Patienterne meget ivrige for at skrabe til sig al den Hjælp, de kan faa; noget tilsvarende træffes langt sjældnere hos Kvinderne. Et lille Eksempel herpaa: En ung Pige, der havde gennemgaaet meget som Følge af sin Tuberkulose — hun var bleven pustet og ribbensopereret —, havde i nogle Aar været rask og havde en god Stilling. Hun kom til

mig engang og spurgte, om det ikke var rimeligt, at hun frasagde sig sin Invaliderente, hvad jeg ogsaa fandt naturligt. Da hun forelagde Sagen for Invalideretten, erklæredes der, at et saadant Tilfælde aldrig var indtruffet før; først efter Undersøgelse hos forskellige Læger lykkedes det hende at slippe af med Renten.

Det var altid behageligst at være Patient paa Sanatoriet i Sommertiden, om Vinteren kunde det knibe mere; men heldigvis havde der blandt Patienterne rodfæstet sig den Overbevisning, at Vinterkuren virkede bedre end Sommerkuren. For mange var det naturligvis svært at tænke sig at tilbringe Julen paa Sanatoriet, borte fra Hjemmet, og vi søgte da altid at gøre det saa festligt og hyggeligt for dem som muligt. Juleaften spiste alle Funktionærerne, min Familie og jeg sammen med Patienterne og tilbragte det meste af Aftenen i Selskab med dem. Der var mange bedrøvede Ansigter, naar de kom ind til Julemiddagen, men det gik hurtigt over, naar de saa de festligt pyntede Borde, naar de fik Brevene og Pakkerne hjemmefra, og naar Juletræet tændtes i Dagligstuen, der var pyntet med Granguirlander. Var Lysene brændt ned og Træet flyttet til Side, samledes man ved smaa Borde til Kaffen, og Stemningen blev efterhaanden meget livlig.

Talrige Patienter kom jeg til at lære nærmere at kende, og med mange af dem stod jeg i Forbindelse gennem Aaringer; naar jeg gaar en Tur, træffer jeg ofte en og anden tidligere Patient, og vi faar os en Passiar. Manges Skæbne fulgte jeg gennem Aarene, eller den dukkede uventet op for mig. Det saa jo ganske ejendommeligt ud i Bladene at læse om en pragtfuld Vielse i Domkirken med Løbere ud paa Gaden og alt Tilbehør, naar jeg havde kendt Bruden som en ganske jævn, ung Pige, da hun blev behandlet paa Sanatoriet. En ung Pige laa i lange Tider paa Sanatoriet, uden at hverken hun selv eller jeg havde meget Haab om Helbredelse. Et Par Aar efter tog hun i den mest straalende Tilstand imod mit Tøj i Garderoben paa en større Restaurant. En anden, som jeg havde haft paa Sanatoriet i lang Tid og fulgt i den første Tid efter, men saa tabt af Syne, dukkede op en Dag, da jeg gik i Bregentved Have, gift og lykkelig med en lille Søn ved Haanden. En Patient sagde flere Gange til mig: »Jeg forstaar ikke, at Overlægen vil gøre sig

saa megen Ulejlighed med mig, jeg skal jo dø.« Hun har i mange Aar været et rask og fuldstændig arbejdsdygtigt Menneske, og ofte har jeg haft Fornøjelsen at minde hende om hendes tidligere Udtalelse.

Huske Navnene er umuligt, men Ansigterne kender jeg. En Dame kom imod mig paa Raadhuspladsen og spurgte, om jeg kendte hende; ja, svarede jeg, »det var jo Dem, der for ti Aar siden rejste til Ægypten«; det passede godt nok.

FERIEKOLONI OG PLEJEHJEM.

I Tuberkuloselovene var der straks fra Begyndelsen foruden Sanatorier og Tuberkulosehospitaler omtalt Rekreationshjem og Plejehjem. Rekreationshjemmenes Brug ligger i Navnet, men de er aldrig kommet til nogen videre Anvendelse. Plejehjemmene skulde være Hjem for stærkere angrebne Patienter, hvis Sygdom var kommet i et kronisk Stadium, saaledes at den var i Ro, men at de alligevel ikke var arbejdsdygtige.

Paa de 5 Tønder Land, som Sanatoriet købte til de oprindelige 15 Tdr., laa et lille Hus, hvor den tidligere Ejer af Grunden havde boet. Det kaldtes »Det gamle Hus«, men da under Sanatoriets Opførelse baade Murermester og Tømrermester havde boet i det, havde de repareret temmelig godt paa det, saa af det gamle var der foruden Loft og Gulv kun en gammel Bjælke tilbage og et Skillerum af ubrændte Sten, saaledes som det ofte brugtes i tidligere Tid. Husets Navn blandt Egnens Beboere var ellers »Bittehuset«, og det var opkaldt saaledes efter en gammel Mand, den sidste Beboer. Hans Forældre havde altid kaldt ham »den bitte«, og dette Navn hang ved ham senere og gik over til Huset. I de første Aar brugtes det mest til Oplagsrum af Havesager og Redskaber; men en Dag meddelte Nationalforeningens Direktion mig, at det havde været paa Tale at anvende det til Rekreationshjem for Børn, som havde haft Tuberkulose og trængte til at faa en Ferie, men vanskeligt kunde komme paa Landet paa anden Maade. Det var Overlæge *Permin* paa Frederiksberg Hospital, der oprindelig havde haft Ideen, og man bad nu mig, om jeg vilde tænke lidt

nærmere over Sagen og over, hvorledes den praktisk kunde sættes i Værk og ordnes i Overensstemmelse med Sanatoriets øvrige Virksomhed. Det var hurtigt gennemtænkt, og jeg sendte en Plan ind til Nationalforeningen, som blev approberet, lod saa Stuerne gøre i Stand og købte det nødvendige Inventar. En tidligere Patient blev ansat som Bestyrerinde, og saa har der nu i 25 Aar været et Rekreationshjem for 28 Pigebørn, delt i to Hold, i Tiden fra lidt hen i Maj til først i September. Huset ligger tæt ved Stranden og Badehuset med en smuk Udsigt ud over Vandet; forskellige Besøgende har udtalt til mig, at det maatte være dejligt for Børnene med den smukke Udsigt; Glæden herved kommer dog vist først i en senere Alder. For Børnene er Hovedfornøjelsen ved Vandet, at de kan bade og soppe langs Stranden.

Her har saa i de mange Somre siden 1914 Rosa og Viola, Edith og Selma o. s. v. tumlet sig. Nogle vendte tilbage Aar efter Aar, bedrøvede, naar de naaede op til Aldersgrænsen, der var sat til 14 Aar; tit fortalte de mig, at nu var de 13 Aar, og det var sidste Gang, de maatte komme. Nationalforeningen skaffede Børnene gennem de forskellige Tuberkulosestationer. Da den lægekyndige Direktør, Dr. *Ostenfeld*, engang var herovre, mente han, at et af Børnene saa lovlig gammelt ud, hvortil jeg svarede, at jeg havde faaet hende sendt herover med Nationalforeningens Aldersangivelse, 11 Aar, men det viste sig rigtignok, at hun var 15. Da det første Hold kom over, havde Nationalforeningen tildelt Forældrene en mindre Sum til at udstyre Børnene paa bedste Maade til Sommeropholdet. Der blev sikkert holdt en glad Aften i mange smaa Hjem, men Beklædning blev der ikke købt for Pengene, og Mødrene sendte trygt Børnene over i den Forvisning, at et saadant Sted blev der nok sørget for, at Børnene fik det Tøj, de skulde have, selv om de kun medbragte, hvad de gik og stod i. Det passede ogsaa godt nok, blandt Patienterne var der flere, der havde noget tilovers, som de fik syet om til Børnene; men senere blev det mere praktisk ordnet, idet Tøjet uddeltes in natura. Hjemmene kneb undertiden paa det gode Tøj og sendte Børnene af Sted med det gamle slidte, men vi vidste jo Besked med, hvad de havde faaet, og skrev efter det. Hvor meget dette Sommerophold virkede paa

den Tuberkulose, Børnene engang havde haft, ved jeg ikke, men sikkert er det, at de havde en dejlig Sommerferie, som de nok ofte senere vil mindes. De færdedes selvfølgelig ude hele Dagen, naar Vejret var nogenlunde, kom i Vandet til bestemt Tid, gjorde Udflugter og Sejlture. De voksne Patienter var meget venlige imod dem, og selv syntes jeg altid, det var noget trist den Dag i September, da det sidste Hold drog af Sted; det forekom mig som en Afslutning paa den egentlige Sommer. Paa Julemærkesanatoriet ved Kolding blev der senere efter Mønstret herfra indrettet et Feriehjem for Drenge med Tuberkulose, men det var i en nyopført Bygning.

Saa længe jeg havde haft med Tuberkulose at gøre, var der nogle Patienter, hvis Skæbne altid havde ligget mig særligt paa Sinde, og det var de kronisk syge, som man ikke kunde faa helbredet, hos hvem Sygdommen nok var faldet til Ro, men uden at de var i Stand til at arbejde. Naar disse Patienter ikke havde et Hjem, hvor de kunde holde til, var de i Virkeligheden daarligt stillede; ingen vilde have dem, og undertiden blev de anbragt paa Fattiggaarde og lignende Steder; man maa huske, at Invaliderenten først kom 1921. I Tuberkuloselovene var der taget Hensyn til disse Patienter, idet der i Lovene var indsat Bestemmelser om Plejehjem netop beregnede paa saadanne. Nationalforeningen var ogsaa villig til at tage Sagen op, men paa den Maade, at den nok vilde bygge og montere Hjemmene, men den forlangte, at de Kommuner, i hvis Nærhed Hjemmene laa, selv skulde drive dem. Paa den Maade var der bygget et Plejehjem i Ry, oprettet ved Dr. *Isagers* Initiativ.

Selv vilde jeg gerne have et saadant Hjem bygget, men det var jo ikke saa let at faa fat i Sogneraadene i de omliggende Kommuner. Da jeg i 1913 var blevet Sogneraadsformand i Aastrup Kommune, gik det nemt nok. Professor Carl Lorentzen, der var Formand i Nationalforeningens Forretningsudvalg, og med hvem jeg talte om Sagen, udtalte, at Nationalforeningen stadig stod ved sit Ord, hvis jeg kunde faa Kommunerne til at drive Hjemmet og garantere for et eventuelt Underskud. Jeg fik saa ordnet en Sammenkomst i Faaborg med Repræsentanter fra Faaborg Byraad

og fem Sogneraad fra de omliggende Kommuner. Direktør *Jensen* fra Nationalforeningen, der var med, udtalte, at han var nysgerrig efter, hvordan jeg egentlig vilde faa Kommunerne til at gaa med til det, da de jo ikke direkte havde nogen Interesse i det. Jeg forklarede ham, at Sogneraadene altid havde Ret til at anvende et vist Beløb til gode Formaal, og at det gjaldt et saadant, vilde jeg fortælle dem. Forhandlingerne gik overmaade let, Kommunerne gik ind paa Sagen, og nu skulde man se at finde en passende Plads at bygge paa. Et Forslag om at lægge Hjemmet i Nærheden af Sanatoriet syntes jeg ikke om; jeg mente, at et saadant lille Hjem skulde ligge ikke for afsides, men i Nærheden af en By.

For anden Gang i min Tilværelse drog jeg ud for at finde en Plads til en Bygning, der skulde huse tuberkuløse. Det var en smuk Solskinseftermiddag i Februar, da jeg tog af Sted paa min Cycle og saa paa forskellige Steder i Nærheden af Faaborg By, indtil jeg henad Eftermiddagen standsede ved det Sted, hvor Plejehjemmet nu ligger; det syntes mig ved første Øjekast at være det rigtige; det var paa en Mark lige ved Vejen, paa den anden Side begrænset af en Skovstrækning, den lille Lystskov, som med en Forvanskning kaldes »Prices Have«; med Familien Price har den intet at skaffe, men Navnet stammer fra, at det var Priorens Have, Forstanderen for det i den katolske Tid i Faaborg liggende Kloster. Her var Læ og Sol, Fald af Terrainet, saa der kunde skaffes Afløb, og Vejen førte lige forbi med elektriske Ledninger og Vandledning; det synes jeg maatte være Stedet. Forskellige andre Steder blev nu foreslaaede, og jeg troede, at min Plan var forkastet, men fik saa Meddelelse om, at Nationalforeningen var gaaet ind paa Tanken om denne Plads, som den iøvrigt helst vilde have gratis eller med betydeligt Afslag i Prisen. Jeg maatte bedrøve med, at Sælgeren vel var en udmærket Mand, men her ikke optraadte som Velgører og kun var gaaet ind paa at sælge efter min indtrængende Anmodning.

Nationalforeningen overlod Monteringen til mig, og i Maj 1916 indviede vi Bygningen og modtog de første af Hjemmets Beboere. Nu har det virket i 24 Aar og stedse været belagt, men de ti Pladser, det indeholder, er jo heller ikke ret meget. Det var et

ikke ringe Arbejde at faa alt i Stand, men jeg synes selv, det har været en god Sag; Læge ved Hjemmet var jeg ikke, men i de 20 Aar, jeg var derovre efter Hjemmets Oprettelse, var jeg Formand i Bestyrelsen og kom jævnligt derud.

Nu var det naturligvis ikke Meningen, at der kun skulde være et Plejehjem i Ry og et i Faaborg — var der ikke Brug for flere, kunde disse vel ogsaa undværes — men Tanken var, at disse skulde være Mønstre, hvorefter der kunde bygges andet Steds i Landet. Imidlertid er der ikke andre end Københavns Kommune, der har følt Trang til at oprette saadanne Hjem. Sagen er, at Kommunerne har saa meget at tage Vare paa, og hvis der ikke er en enkelt interesseret, der vil tage sig af Sagen, sker der intet. Tillige er der jo kommet det, at efter at Invaliderenten er indført, vil mange hellere beholde de Mennesker, for hvem Plejehjemmene er bestemt, hjemme. Det er godt muligt, at der nu ikke er saa stor Trang til disse Hjem, men derfor er Tanken lige god, og jeg har aldrig haft Grund til at fortryde, at jeg fik Hjemmet i Faaborg sat i Gang.

NATUREN OMKRING SANATORIET.

Det er interessant at have set et Sted, som senere blev bebygget, og hvor der anlagdes Have og Park, ligge i hele sin Uberørthed; og det gjorde det Skovstykke, hvorpaa Sanatoriet blev bygget, da jeg saa det første Gang. Af Vej og Sti fandtes der ikke meget andet end en Skovvej, bestaaende af et opkørt Hjulspor; jeg fredede i adskillige Aar dette Fortidsminde, men nu er det borte. Unægtelig, der blev vendt op og ned paa det hele i en Grad, som maatte forbavse. Opfyldninger blev foretaget de fleste Steder, hvor Bygningerne skulde ligge, og i en Del af de lave Partier i Skovstykket. En Brink ud imod Stranden blev gennemskaaret og en Bro spændt herover; det medførte, at der oppe fra Sanatoriet blev Udsigt ned over Stranden. Dæmninger blev lagt ud imod Fjorden for at beskytte imod Oversvømmelse, noget, der var absolut nødvendigt; jeg husker en Efteraarsmorgen med Paalandsvind, da jeg gik en Tur langs Stranden og saa, at Søen havde udhulet Brinken, saa at tre store Træer i Nattens Løb havde skiftet Plads og nu stod nede paa Strandbredden. I den østlige Del af Skovstykket gik jeg engang sammen med Konduktøren ved Anlægget; her var et dybt Mosedrag, og vi gik ned til Bunden af det ad en stejl Skraaning bevokset med Pil, Brombær, Bregner og anden tæt Plantevækst; i Bunden var der sumpet og vaadt, og opad den modsatte Side, hvor vi arbejdede os frem, var Bevoksningen ogsaa tæt. Hele dette Hul blev fyldt, planeret og drænet; det er nu den Plads Syd for østre Liggehal, som vel maa tage sig godt ud, siden den bærer Navnet »Paradiset«, et Navn, som opstod snart efter, at Sanatoriet

var taget i Brug, uden at jeg ved, hvem det skyldtes. Selvfølgelig gjorde vi os Umage for, at det skulde svare til sit Navn; som det nu ser ud, kunde det ligne en Plads i en flere Hundrede Aar gammel Herregaardspark.

Naar Kuren kræver, at Patienterne skal spadsere meget, maatte der selvfølgelig anlægges Spadsereveje, og efter et raat Udkast, jeg udarbejdede, tegnede Arkitekt *Ingemann* det Vejanlæg, som nu findes, ind i hvilket hørte de to store Plæner foran Hovedbygningen. Saa fik jeg overdraget det hele med Gaarden, med Kørevej og Fortove, Veje og Plæner anlagte i Parken; hvad der ellers kunde være, kunde jeg selv sørge for, det var der ingen, der blandede sig i. Jeg var selv baade Skovrider og Gartner, saalangt mine Evner strakte, og da det egentlig ikke var de to Fag, hvori jeg havde Embedseksamen, var jeg glad ved af og til at faa Raad af kyndige Mennesker. Selv viste jeg Træerne ud, og selv lod jeg plante, hvad jeg syntes, der skulde til; Skammen eller Æren for, at der kom til at se ud ved Sanatoriet som der gjorde, er min. Undertiden er der blevet sagt af Besøgende: »De har vel en dygtig Gartner her paa Sanatoriet?« Med Undseelsens Rødme paa Kinderne har jeg maattet svare, at det var Forvalteren og mig selv, der efter Evne bestred Gartneriet. Jeg besøgte engang et udenlandsk Sanatorium, hvor Lyst- og Køkkenhave i Udstrækning svarede nogenlunde til Forholdene hos os. Jeg forhørte mig om, hvad de havde af gartnerisk Medhjælp, og Svaret lød: »En Overgartner, en Undergartner og to Gartnermedhjælpere.« Saa var de unægtelig godt hjulpne, og jeg udtalte, at jeg skulde vogte mig for at fortælle herom, naar jeg kom tilbage. Der kunde vel ogsaa siges, at selve Arbejdet med Patienterne paa Sanatoriet var saa vidtspændende, at Overlægen maaske ikke burde foretage sig andet end tage sig af Patienterne og læse Tuberkuloselitteratur. Men selv synes jeg unægtelig, at mit Liv er blevet rigere ved min Syslen med alt ude omkring. Da jeg skulde bort fra Sanatoriet, vendte Tankerne sig uvilkaarligt imod alt, hvad der var vokset op i den Tid, jeg havde været der; det er jo saaledes, at hver Busk og hvert Træ bærer Minder.

Pladsen mellem Bygningerne, Gaden, som vi kalder den, saa

noget øde ud, og jeg bestemte mig da til at beplante den med enkeltstaaende, stedsegrønne Træer. En Dag kørte Forvalter *Brønniche*, min daværende Laboratoriemedhjælper, nuværende Apoteker *Knud Jørgensen* og jeg op til Korinth Planteskole og købte af deres rige Udvalg en Del stedsegrønne Træer, for en Del noget ud over det almindelige; de pryder nu Gaden og en Del af Haven, men nogle af dem naaede hurtigt en saadan Størrelse, at de vakte Indsigelse ved den Skygge, de bragte med sig. Blandt disse Træer var nogle af de i saa stor Mængde i de senere Aar plantede Laurbærkirsebærtræer; de fryser jo gerne ned i strenge Vintre, men et, der stod foran Dagligstuen, voksede op til en mægtig Størrelse, og jeg plejede at prale med, at det var det største af sin Art her i Landet. Da jeg engang havde Besøg af en Gartnerforening, fortalte jeg, hvad jeg plejede at berette om Træet; jeg blev baade stolt og skamfuld, da de erklærede, at jeg vistnok havde Ret. Træet frøs ned i den strenge Vinter 28—29, men er nu godt paa Vej op imod Himlen igen, hvortil dog efter en klog Mands Udsagn Træerne aldrig skal naa. Engang i Fortiden, da jeg praktiserede, kom jeg ud til en Gaard, ned til hvilken førte en Allé af Røn, der stod fulde af Bær. Jeg glædede mig over at se, hvor smukt det saa ud, og jeg lovede mig selv, at hvis jeg nogensinde fik en Bolig, hvortil der gik en Vej, skulde den beplantes med Rønnebærtræer, noget jeg ogsaa gennemførte her og havde umaadelig Glæde af, ikke mindst ved den Tiltrækning, Bærrene øvede paa mange forskellige Fugle.

I Enkeltheder skal jeg ikke gaa ind paa alt, hvad der er plantet i Parken; jeg har sørget for hvert Aar at faa en lille, ny Idé gennemført, anlagt Stenhøje, Staudebede, Bregnestykker og beplantet forskellige Arealer med sjældnere Træer og Buske, i det hele gjort alt, hvad jeg evnede, for at faa Omgivelserne saa smukke som muligt. Det er nu heller ikke saa svært, naar man har lidt Interesse herfor og Kendskab til Træer og Planter for ikke at tale om Hjælp til Arbejdet; der hører saa kun til, at man skal kunne se for sig, hvorledes et Sted vil tage sig ud, naar man fjerner det, der staar, og sætter noget andet i Stedet.

Jeg har i de senere Aar syntes, at Vinteren var en trist Tid,

det herligste Snelag med Solen skinnende paa øver nu ingen Tiltrækning paa mig. Men hver Dag, naar der er kommet Blomster frem i det tidlige Foraar, naar Løvet er paa Træerne, og lige til Stormen tager de sidste gule Blade, er det en Glæde for mig at se paa alle de rige Farver og mærke Træernes og Blomsternes Duft, se deres Form og Vækst, deres indbyrdes Kampe. Maaden, hvorpaa hvert enkelt Træ, hver enkelt Plante klarer sig i de Forhold, hvorunder de anbringes, giver Anledning til, at man stadig faar noget at tænke over. En og anden bemærkede undertiden, at de ikke syntes, at denne Busk eller Plante voksede saa godt, som den skulde; dertil kunde jeg jo kun svare, at alt, hvad der var samlet her i Parken, var Planter, der havde hjemme i de forskelligste Egne af Jorden, paa Lavland, paa Bjerge, i Stepper og Sumpe, under Fastlands- og Øklima; man maatte vel ikke tage dem det fortrydeligt op, om de ikke alle klarede sig lige godt paa det ofte for dem fremmede Sted, hvor de blev anbragt. Fra Norge og andet Steds havde jeg taget adskillige Planter med og sat i Parken; hvor blev jeg stolt en Dag, da en Botaniker beundrede min Dværgbirk fra det norske Højfjeld og fortalte, at den var saa vanskelig at faa til at gro hernede, at ikke engang Botanisk Have havde den.

Naar jeg gik langs Stranden, undrede jeg mig tit over, hvor Rørvæksten havde bredt sig; da jeg kom hertil, var der paa et enkelt Sted en lille, rørbevokset Plet; nu er der brede Bræmmer af Rør overalt ved Sanatoriets Strand, hvor der er Lejlighed dertil; Grunden kender jeg ikke.

Hver Gang en Fremmed kom ind i vort Hus og gik igennem min Stue, faldt hans Blik straks ud ad Vinduet, og han udbrød: »Hvor bor De dog dejligt her.« Der er nok noget om det; man ser ned over Haven og Engen, ud over Fjorden, der kun ligger et halvt Hundrede Meter fra Huset, og paa den anden Side af Fjorden det bebyggede Landskab; i Lægeboligens Have begrænser de høje Bøge Synsfeltet til Siderne, men lader nogle frie Udsigter aabne ud paa Farvandet og Øerne. For den, der havde Glæde ved Naturen og gav sig lidt af med at studere den, var her et herligt Sted at bo; for den, hvis Glæde er det pulserende Liv i Hovedstaden, som jævnlig vil til en Première, en Koncert eller

lignende, som har sin Interesse ved alt, hvad der møder Øjet, blot man gaar ned ad Gaden, som sætter Pris paa ofte at være sammen med Venner og Bekendte, vil det være et ret øde og forladt Sted, og man forstaar det Udbrud, den lille Hovedstadsdame kom med, da hun kørte ned til Sanatoriet, hvor hun skulde være Patient: »Naa, her kan man mærke, man rigtig er kommet ud paa Bølandet.«

Naar man som jeg var Naturven, var der som sagt altid noget at se paa og glædes over. Hver Morgen, naar jeg gik de 100 Meter ned til Sanatoriet, oplevede jeg noget. Bogfinken sang for første Gang det Aar, Gæssene trak over, Bøgen var sprunget ud, Svalen var kommet; blot man gjorde sig den Ulejlighed at kigge i Vejret eller ned paa Jorden, var der straks en hel Række Oplevelser at begynde Dagen med. Det passer ikke, hvad der er blevet fortalt om mig, at naar jeg gik Stuegang om Morgenen, styrtede jeg ofte ned i Parken og bad de andre vente, til jeg havde været nede og faa nærmere Rede paa, hvad det var for en Fugl, jeg havde set. Men en anden Sag er, at jeg mange Gange under Stuegangen er gaaet hen til Vinduet og har kigget ud efter den Fugl, der sang. Aldrig, om jeg saa var blevet 100 Aar, vilde jeg undlade at kaste et Blik ud ad Vinduerne, se paa alt, hvad der spirede om Foraaret, lytte til Sølvmaagens Skrig, den første Fuglestemme, der varslede aabent Vand efter en Isvinter, og glæde mig ved Droslens Sang. Det skønneste Musikstykke kan man ikke holde ud stadig at høre gentaget, den bedste Bog bliver man træt af at læse atter og atter, et Skuespil, en Film, en Malerisamling ser man dog et begrænset Antal Gange, men Naturen trættes man aldrig ved, og den falder aldrig ensformig. Ja, saadan gaar det i hvert Tilfælde mig, men andre har det maaske paa en anden Maade.

Det var et ualmindelig godt og frodigt Sted, hvor Sanatoriet var lagt, og man saa det bedst, naar man kom fra en anden Del af Landet, Midtsjælland, der dog ogsaa maa regnes til de af Naturen mere begunstigede i vort Land. Her paa Sydfyn begynder Foraaret tidligere, og Efteraaret kommer senere end de fleste andre Steder; ofte har jeg undret mig over Forskellen, naar jeg om Foraaret tog ind til København og saa, hvor alt var anderledes fremme ved

Sanatoriet. I Haslev var det almindeligt, at der var Nattefrost i Maj og i de sidste Dage af September, noget, der øvede en betydelig Indflydelse paa Plantevæksten, men paa Nakkebølle Sanatorium var det en sjælden Undtagelse. Paa Fuglelivet var Forskellen ikke mindre, Stæren kom i Februar, Viben med, og den blev i Flokke paa Tusinder til ind i November; hvad man plantede kom op med Fart, og forskellige af de mere kælne Træer trivedes godt her.

Færdes man stadig ude i Naturen paa det samme Sted, faar man ogsaa rigtig Øje for det Samspil eller den Kamp, der finder Sted mellem de forskellige Dele af Planteverdenen. Brombær og Nælder vilde gerne brede sig over store Dele af Skovbunden, hvis de ikke holdtes i Ave. Egens Kamp med Bøgen var man daglig Vidne til og saa, hvordan de unge Bøge skød op og kunde gøre det af med gamle og vældige Ege, der ingen Blade kunde skyde, hvor Bøgens skyggede. Saa har Bøgene til Gengæld deres Fjender, for Eksempel i Kaprifolierne, der snor sig om dem og laver deres Stammer i Proptrækkerform.

Den lille Skov, hvori Sanatoriet ligger, og som er henved 35 ha, er naturligvis kun en Rest af de mægtige Skovstrækninger, som engang har dækket hele Landsdelen, og i den Klat Skov skal vi ikke vente at finde altfor mange store, firføddede Dyr; men undertiden faar man Bud om, at disse Skabninger har eksisteret. Vor nærmeste Nabo bragte mig en Dag noget af Elsdyrets mægtige Gevir, som han havde pløjet op paa sin Mark. Paa Væggen i Lægeboligen hænger Geviret af en Kronhjort, som er skudt i Skoven, men den var ikke vildtlevende her, den var for henved 60 Aar svømmet fra Dyrehaven paa Taasinge over til Fyn, og saa løb den langs Stranden herud og fandt sin Bane. En Dag fandt jeg en Daadyrtak i Skoven tæt ved min Bolig; men hvad skulde denne sydeuropæiske Hjort her? Forklaringen er, at der engang har været Dyrehave i Skoven. Vor eneste fynske Hjort, Raadyret, saas jævnligt i Skoven og vakte undertiden Forundring; nogle Patienter beskrev mig to mærkelige Dyr, de havde mødt i Skoven, med lange Ben, opstaaende Øren, og graa af Farve; den mest kyndige af Selskabet bød meget rigtigt paa Raadyret. Ræve saas ikke sjældent,

og deres Grave i Skoven var velkendte. Grævlinger blev truffet af og til, og Maar saas ligeledes. Midt i Skoven laa et lille bitte Hus, hvor der boede en gammel Mand, hvis Navn jeg ikke mindes, men han kaldtes altid »Eneboeren«, og det var i Sandhed ikke ufortjent. Hans eneste Husfæller var en Maarfamilie, som holdt til paa Loftet. Skytten paa Holstenshus skød en af dem hvert Aar, og det gjorde det vistnok ud for Eneboerens Husleje. Men de fleste af de firføddede er jo Natdyr, som ikke viser sig ret meget før hen i Skumringen. I nogen Grad en Undtagelse er Hermelinen, Lækatten, som paa Fyn altid kaldes »den kønne«. Den var ikke sjælden, boede i Stengærderne og drog derfra ud paa sin Fangst, som vel oftest bestod af Mus. Den kunde ogsaa tage Bytte, vi nødigere vilde af med; man kunde saaledes se den løbe ud og ind af Digesvalernes Reder og hente Ungerne ud der. Om Sommeren er den brunlig og falder lettere sammen med Omgivelserne, om Vinteren bliver den hvid, paa nær den sorte Halespids; er det saa en Vinter, hvor der ingen Sne ligger, stikker den rigtignok slemt af mod den mørke Jord og kan ses i lang Afstand. Dens Slægtning, Bruden, vort mindste Rovdyr, var her ogsaa, men man saa ikke meget til den. Af Gnaverne var der selvfølgelig de forskellige Slags Mus, som undertiden formerede sig stærkt, saa man traf dem overalt, og saa var der Egernet, som færdedes aabenlyst Dagen igennem; som bekendt er det her paa Fyn sort af Farve. I Skovene ved Brahetrolleborg var det almindeligt, men først i de sidste Aar, jeg var paa Sanatoriet, blev det truffet hyppigt hernede omkring. Det var fornøjeligt at iagttage dets livlige og behændige Færd, men meget elsket var det ikke; det spiste vore Nødder, hvad vi tog med nogenlunde Sindsro, værre var det, at det var slemt efter Fuglenes Æg og Unger.

Fuglelivet heromkring Sanatoriet har jeg beskrevet ved forskellige andre Lejligheder, saa det vil jeg her gaa let hen over. At den Interesse, jeg selv har for Fugle, i nogen Grad paavirkede andre paa Sanatoriet, er sikkert nok. Men det er jo saaledes, at mange Mennesker først skal gøres opmærksom paa Fuglenes Ydre og Sang, og ikke af sig selv lægger Mærke dertil. Det maatte dog være et underligt forhærdet og upaavirkeligt Menne-

ske, der ikke standsede og lyttede, naar Solsorten sang første Gang om Foraaret i Egetræskronerne udenfor, eller som ikke stod stille og glædede sig, naar den brogede Flagspætte sad i Vindueskarmen og huggede i sig af den Føde, der var lagt ud til den. Hvor blev jeg glad, da den første Svale byggede paa Sanatoriet! Senere kom der maaske nok nogle flere, end vi egentlig ønskede; paa Patientværelserne og paa Gangene byggede de, ofte ganske lavt, klinede Reden op paa Væggen eller anbragte den paa et eller andet passende Fremspring; i Sommertiden strøg der stedse Svaler gennem de aabne Vinduer og Døre. I den Grusgrav, som ligger i Køkkenhaven, var der hvert Aar en større eller mindre Koloni af Digesvaler, altid yderst fornøjelige at iagttage. Til vore mest trofaste Gæster i Stuerne paa Sanatoriet hørte Musvitter og Bogfinker; sengeliggende Patienter fik dem ganske tamme, og en halvtam Musvit færdedes engang inde i min Bolig, hvor den anrettede forskellige Ulykker. Der var ogsaa engang en Gulspurv, der blev saa tam, at den fulgte mig som en lille Hund, naar jeg gik Tur omkring i Haven. Da jeg kom til Sanatoriet, var der en Nattergal, der byggede i et Pilekrat og hvert Foraar blev ventet med Længsel. Saa blev der flere, og i nogle Aar byggede der en halv Snes Par nogenlunde nær ved Sanatoriet. Selvfølgelig begyndte Patienterne at klage over, at deres Nattero blev forstyrret. Saa forsvandt de imidlertid fuldstændigt, var borte i nogle Aar, uden at jeg kender Grunden, og først i de sidste to Aar, jeg var paa Sanatoriet, begyndte de at vende tilbage. Det Uglepar, der i en lang Aarrække byggede i en ophængt Redekasse, hørte ogsaa til Sanatoriets gode Bekendte og faste Beboere. Bortset fra den lille Udflugt, de hvert Aar tog med de udfløjne Unger ud omkring i Skoven, var de her hele Aaret, kraftigst givende sig til Kende om Foraaret med deres vidunderlige Stemme, der for mange kun er det ækle, uhyggelige Ugleskrig. Selv har jeg glædet mig mangfoldige Gange over at lytte til dem, saa forskellige kan Opfattelserne være; det er omtrent den eneste Fugl, jeg kender, hvor Han og Hun virkelig synger Duet.

Kun et Par Hundrede Meter fra min Bolig laa Nakkebølle Inddæmning, en stor Mose, senere en Sø med et rigt Fugleliv. Tid-

ligt paa Foraaret kom Gæssene trækkende over, og naar jeg i Begyndelsen af Marts havde hørt deres Stemmer, naar de kom flyvende, vidste jeg, at jeg den næste Dag kunde træffe dem herude. Besøg fra dette rige Fuglested fik vi selvfølgelig ogsaa paa Sanatoriet; mange Gange hen paa Sommeren og hele Vinteren igennem hørte man Hejrene med deres hæse Skrig drage ud forbi om Aftenen, og ofte satte de sig nede ved Stranden, hvor de store Fugle undertiden forfærdede dem, der vandrede langs Fjordbredden. En mægtig Koloni af Hættemaager paa flere Tusinde havde i Aarenes Løb ruget ude i Inddæmningen og trak ved Aftentid ud paa Fjorden forbi mit Hus. I Yngletiden lød der fra de Tusinder af Fugle en ustandselig Larm Natten igennem; de tav kun fra Kl. 2—4 om Natten. I alle de Aar, jeg havde været paa Sanatoriet, havde jeg daglig haft dem for Øje, men ind paa Sanatoriets Grund kom de ikke, før i den varme og tørre Sommer 1934; da sad de paa Taget, fløj om Vinduerne og gik paa Plænerne ganske paa samme Maade, som man ser det i København om Vinteren. Grunden hertil var, at de maatte søge Føde, hvor de kunde finde den, thi det var i det Aar, da Bændeltangen begyndte at angribes af Sygdom og dø ud; i Tangskovene levede nemlig en Del af de Smaadyr, som udgjorde Hættemaagernes Føde.

Jeg gjorde, hvad jeg kunde, for at holde Fuglene til paa Sanatoriet, opsatte alle Vegne Redekasser til Smaafuglene og havde umaadelig Glæde deraf; Bade- og Drikkekar blev anbragte paa forskellige Steder, og om Vinteren fodrede vi selvfølgelig Fuglene, men om alt dette har jeg berettet saa ofte andet Steds, saa det skal jeg ikke komme nærmere ind paa, lige saa lidt som paa alt det Liv, der rørte sig af Fugle ude i Stranden. Ej heller skal jeg berette om Fiskene i Havet, blot nævne en enkelt, fordi den for Befolkningen her omkring øjensynlig spillede en stor Rolle. Hver stille Aften det meste af Aaret rundt kunde man se Aalestangerne ligge ude paa Fjorden, lydløst føre deres Pram frem og i Timevis ved den klare Lygtes Skær kigge efter Aalene paa Bunden og ramme dem med Aalejernet. Begyndte Fjorden at fryse til, var de første, som færdedes paa den tynde Is, dristige Aalestangere, der skulde ud paa de Steder, hvor Aalene plejede at holde

til; Dagen igennem stod de derude, ustandselig arbejdende med deres Aalejern for at faa fat i den velsmagende og dyre Fisk.

Naar man nu levede saa meget midt i en afvekslende Natur, optraadte der saa ikke undertiden Naturfænomener, kom der aldrig nogle sjældne Dyr eller nogle af de almindelige i usædvanlig Mængde? Jo, det er sikkert nok, det gjorde der. I August 1934 lød der fra hele Landet Beretninger om, at Mariehøns optraadte i Masser, og jeg blev ogsaa præsenteret for nogle af dem, fangede her omkring; men det var for intet at regne mod de Skarer, som en enkelt Dag i August 1918 mødte op her omkring Sanatoriet. Det var en varm og stille Søndag, da Mariehønsene viste sig i disse uhyre Mængder; hvor man gik og stod, var der Masser, min hvide Kittel var oversaaet med hundredevis af røde Pletter, og Dyrene sad paa hvert Græsstraa og Blad. Mine Ferskner var netop modne, og Gedehamsene faldt i Sværme over dem; hvor de havde begyndt, fortsatte Mariehønsene Angrebene.

I Inddæmningen og ellers rundtom var der altid en Del Frøer og Tudser, men i Almindelighed ikke i saa urimelig stor Mængde. Et Aar, 1912, traf jeg, naar jeg om Aftenen gik en Tur, Tusinder og atter Tusinder af smaa Tudser vandrende fra Inddæmningen i samme Retning mod Parken og Skoven. Da jeg saa nærmere til, viste det sig at være Unger af den lille Strandtudse, den morsomme Tudseart med den hvide Stribe ned af Ryggen, der løber som en Mus. Saa var de her Sommeren igennem, viste sig igen det næste Aar, nu var de voksede til, og det følgende Aar var de ret almindelige og helt udvoksede. Om Aftenen kom de ud omkring ved Sanatoriet, men det mærkelige er, at jeg aldrig har set dem der siden, i hvert Tilfælde kun ganske enkeltvis. Da jeg saa alle disse Mariehøns og Tudser, tænkte jeg unægtelig paa det gamle Vers om Ægyptens Plager:

Vand til Blod og Frøers Mængde,
Myg dernæst Ægypten trængte.

Myggene var blot her blevet erstattede af Mariehøns. En Frø, som tidligere har været anset som sjælden her i Landet, den smukke Springfrø, der kan tage de mægtige Hop, var ingen Sjældenhed

hos os; der var et bestemt Sted ved Inddæmningen, hvor den altid fandtes. Af Snoge var der mange; den første varme Solskinsdag i Foraaret kom de ud af deres Huller og laa og solede sig paa Skrænten, før de drog omkring og spredte sig i Skoven. Havet gav som rimeligt ogsaa sit Bidrag til Mærkværdighederne; den store Søslange eller en af dens Fætre blev set, dog ikke af mig. Derimod har jeg adskillige Gange herude i Farvandet set den lille Hval, Marsvinet, og i 1918 strandede i Nakkebøllefjord en i vore Farvande ualmindelig Hval, Vaaghvalen, ganske vist en af de mindre, men dog sine 8 Meter lang. Den vakte megen Opmærksomhed paa Egnen, og der var stor Tilstrømning af interesserede, der for 25 Øre fik Lov til at se det underlige Dyr.

Det var mig altid til stor Glæde at færdes i Parken, i Skoven og i Inddæmningen, at iagttage Fuglene, lytte til deres Stemmer, se deres Reder og Æg, lægge Mærke til, hvorledes en Art aftog, en anden blev talrigere, og mange Tusinde Optegnelser har jeg gjort herom i Aarenes Løb. Adskillige fugleinteresserede kom og besøgte mig, og jævnlig gjorde jeg Udflugter omkring i Egnen. En Majdag i 1910 havde jeg samlet nogle Medlemmer af Ornitologisk Forening til en Tur i Omegnen af Faaborg. Vi startede en smuk Morgenstund og gik ud over »Sundet« ved Faaborg, den store Mosestrækning, som ligger Øst for Byen, og over hvilken der nylig var anlagt en Spadserevej. Vi glædede os over det rige Fugleliv her, og nogle af os blev enige om, at vi vilde søge at erhverve Jagtretten her, ikke med det Formaal at drive Jagt, men at frede Fuglelivet; bl. a. havde Rørdrummen i en Aarrække ynglet her, og vi haabede, at den igen vilde indfinde sig. Der førtes derefter Forhandling med Faaborg Byraad, idet Sundet ejedes af Byen, og Resultatet blev, at der dannedes en lille »Forening til Sundets Fredning«, som fik Jagtretten paa Sundet med Forpligtelse til aldrig at løsne et Skud derude. Foreningen bestod af to Forstmænd, to Jurister, to Læger og to Teologer samt en Postmester. Naturligvis maatte Fuglelivet paa Sundet først og fremmest undersøges, og hertil samledes vi adskillige Gange i Aarenes Løb. »Sundet« er en ejendommelig Mosestrækning paa vel over et Par Hundrede Tdr. Land omgivet af Enge. Der er store, aabne Vandflader, en mægtig Rør-

bevoksning gennemskaaret af Kanaler; ude i Vandet ligger Smaaøer bevoksede med Græs og Buske, alt i alt et udmærket Tilholdssted for Fugle. I det aabne Vand med den mudrede Bund levede Masser af kæmpestore Gedder, desuden Brasen og Suder, og Plantelivet i og ved Sundet var ogsaa interessant.

Men den lille Forening nøjedes ikke med at studere Sundet, men foretog en Mængde Ture til nærmere og fjernere Egne. Af og til besøgtes Sanatoriets Park og nærmeste Omegn, og ellers gik Turene til Søerne ved Brahetrolleborg, til Skovene omkring paa Sydfyn, til Taasinge, Nyborg og Kerteminde med Fyns Hoved. Om Vinteren var vi ude i Farvandene Syd for Fyn for at se det rige Fugleliv der, og senere gik Turene videre omkring, vi besøgte Tipperne i Ringkøbing Fjord, Fanø og Vejlerne i Thy, altsammen interessante og uforglemmelige Ture. Selv da Fredningen af Sundet gik over paa andre Hænder, beholdt Foreningen sit Navn, og Sammenholdet har været uforandret i de 30 Aar, hvori den har bestaaet, selv om Medlemmerne i stedlig Henseende er blevet noget skilte, og Døden har berøvet os de to.

PATIENTARBEJDE PAA SANATORIET.

Ethvert Menneske, der har en større Virksomhed, vil vel gerne have, at der er et eller andet Punkt, hvori hans Virken skiller sig ud fra andre lignende, et Punkt, hvor han selv synes, at han har sat noget ind, som har baaret Frugt, noget hvormed han mener at have virket til Gavn for andre. Vilde nogen spørge, om jeg da mente at have et saadant Punkt i min Sanatorievirksomhed, kunne jeg svare: »Ja, det synes jeg; jeg har gjort det, jeg kunde for at helbrede Patienterne, og deri er intet særligt; men jeg har ogsaa prøvet at gøre noget for at lette dem Overgangen til Tilværelsen uden for Sanatoriet ved at sørge for, at de opøvedes i Arbejde allerede, medens de var paa Sanatoriet.« En af mine tidligere Patienter havde engang skrevet noget herom i et Blad og anført det til min Ros, at jeg lærte mine Patienter at arbejde; det blev læst paa et andet Sanatorium, hvor Forholdene er noget anderledes og havde der vakt stor Munterhed: »Det var jo dog ikke derfor, man var paa Sanatorium, og det var vel ikke Sanatorielægens Opgave at lære Patienterne at arbejde.« Det kan ogsaa være sandt, og jeg undte af Hjertet de paagældende deres Fornøjelse, men inderst inde fastholdt jeg naturligvis, at mit Syn var det rette.

Det, som det gælder om for en Læge, er jo i sidste Instans ikke at faa Mavekatarrhen kureret, ikke at faa det brækkede Ben til at gro sammen, ikke at faa Rallelydene til at svinde i Lungerne, men at gøre den Patient, han har under Behandling til et arbejdsdygtigt Medlem af Samfundet. Ved de fleste andre Sygdomme kom-

mer dette saa at sige af sig selv efter en kortere eller længere Tids Forløb. Ved den egenartede Sygdom, som Lungetuberkulosen er, først og fremmest karakteriseret ved dens Langvarighed, sætter vi jo netop ved vor Behandling Patienterne ud af deres Virksomhed i lang Tid, vænner deres Muskler, Hjerte og Lunger af med det vante Arbejde; det kunde vel ikke synes urimeligt, om vi som Slutning paa Behandlingen igen fik Musklerne øvede, Hjertet og Lungerne trænede, saa at de paagældende ikke stod afvante med alt Arbejde, naar de igen kom ud i Livet og mødte de Krav, som dette ubønhørligt stiller.

Nu ved jeg vel, at der siges om mig: »Han kan aldrig faa gjort Arbejde nok, han er 50 Aar efter sin Tid.« *Karl Larsen* lader sin herlige Figur, Kresjan Vesterbro sige: »Arbejdet ska' jo være en mejet stor Forbandelse, det lærte vi allerede i Skolen.« Ja, det er sandt nok, endda i de første Afsnit af Bibelhistorien, og i hvert Tilfælde den Børnelærdom synes at have hængt godt fast hos adskillige.

Det kunde være helt rart at se, hvorledes egentlig denne Tanke om Patientarbejde paa Sanatorierne er opstaaet, thi den var ikke tilstede fra Begyndelsen af Sanatorievirksomheden. De første Sanatorier var beregnede for velhavende Mennesker, der ogsaa efter Udskrivningen var i Stand til at skaane sig. Der blev den Gang i større Udstrækning end nu lagt Vægt paa udelukkende Ro og Hvile, selv de letteste Arbejder var forbudte. Legemet, der var stærkt overernæret, i langt højere Grad, end man anser det for rimeligt nu tildags, var ved Kurens Slutning kommen ud af Vane med enhversomhelst Virken, saaledes som det udtryktes i Ordet: »Ja, Lungerne har han faaet kureret paa Sanatoriet, men Resten af Mennesket er ødelagt.« Det var jo ingen større Fordel, og intet Under, at Spørgsmaalet om, hvorledes dette kunde undgaas kom frem, straks da Folkesanatorierne blev oprettede. Interessen for Patientarbejdet opstod da hos forskellige Sanatorielæger, uden at det egentlig er muligt at udpege en enkelt som Ophavsmand til Tanken. Arbejdet blev snart indført paa forskellige Sanatorier, der blev skrevet om det, og det blev drøftet ved en Kongres af tyske Sanatorielæger; alle var her enige i Princippet, alle syntes, at det

var godt med Arbejdet og var omtrent lige saa enige i, at det var vanskeligt at faa det gennemført.

Da jeg i 1903 begyndte min Sanatorievirksomhed, var Spørgsmaalet om Patientarbejde paa Sanatorier stærkt oppe, og jeg satte mig med Interesse ind i, hvad der var skrevet herom. Der fandtes nu i Litteraturen ikke meget, jeg kunde have Gavn af, thi alle de, der havde givet sig af med Spørgsmaalet, interesserede sig øjensynlig kun for Mændenes Arbejde, medens Kvinderne gerne affærdigedes med et Par Ord om, at de kunde pille Kartofler, skrabe Gulerødder og hjælpe med at hænge Vasketøjet op. Det kom vel dels af, at Spørgsmaalet om Arbejdsevnen efter Udskrivningen var vigtigst for Mændenes Vedkommende, naar de skulde indtræde i deres tidligere Stilling, men dels vel ogsaa af, at det var saa meget morsommere at faa Mændene til at arbejde paa Sanatorierne, at pege paa den Skov, de havde fældet, den Liggehal, de havde bygget, den Vej, de havde anlagt osv. En Del af det sædvanlige Kvindearbejde springer jo ikke saa stærkt i Øjnene: er der gjort rent den ene Dag, kan man begynde forfra den næste Morgen.

Her i Landet var der kun paa Ry Sanatorium begyndt med Kvindearbejde, saa jeg stod uden altfor mange Forbilleder, hvilket havde den Fordel, at jeg væsentlig kunde skabe mine Principer selv. Saaledes som jeg den Gang begyndte Arbejdet, har jeg fortsat i de forløbne Aar, udvidet og ændret det, hvor jeg fandt Anledning dertil. Visse Grundregler maa man have at gaa efter; skal man beskæftige et større Antal kvindelige Patienter, maa det være med Arbejde, der gaar ind i Sanatoriets daglige Drift, varer fra Uge til Uge, fra Maaned til Maaned, uden noget Ophold. Man maa se bort fra Tanken om at beskæftige Patienterne med det Arbejde, de er vante til; det vil i hvert Tilfælde kun undtagelsesvis kunne finde Sted. Saa maa det ogsaa være saaledes, at Arbejdet gaar ind som et Led i Kuren, saa at alle, for hvem Lægen ordinerer det, er pligtige til at tage Del heri; og endelig skal det være noget nyttigt Arbejde. Selvfølgelig maa man altid sætte Arbejdet i Gang ud fra den Forudsætning, at det først og fremmest skal være til Gavn for Patienterne.

Paa et Kvindesanatorium er det Arbejde, som ligger nærmest

for, det huslige: Dækning og Afdækning af Bordene, Opvartning ved disse, Opvask efter Maaltiderne samt Rengøring af Stuer og Gange. Hertil anvendte vi paa Sanatoriet normalt 16 Patienter, men vi havde ikke altid det fulde Tal. Et Arbejde, som har min særlige Interesse, er Havearbejdet, hvortil jeg de ni Maaneder af Aaret praktisk talt kunde anvende al den Arbejdskraft, der paa nogen Maade kunde blive. Naar der er 15 Tdr. Land med Park, Bygninger og Veje, naar Sanatoriets Blomsterhave skulde hævde sit Ry, og naar desuden 4 Tdr. Land skulde dyrkes med Frugt og Grøntsager, vil man let forstaa, at der altid var nok at tage Vare; Patienterne udførte den væsentlige Del af Arbejdet, medens Karlene kun gravede og udførte noget af det grovere Arbejde; Sanatoriets tre Karle havde vel gennemsnitlig deres halve Arbejdstid i Haven, men enhver der kender lidt til Sagerne ved, at hermed kommer man ikke langt paa 20 Tdr. Land Have.

Havearbejdet var noget af det Arbejde, som interesserede Patienterne mest, navnlig naar de fik overdraget noget Specialarbejde, hvoraf der gerne er rigeligt. Der var hugget ud i Skoven i en ung Birkebevoksning; jeg vilde gerne have en Vej herigennem, og to Patienter gav sig ufortrødent i Lag med det ikke helt lette Arbejde; som Minde om deres Daad har vi nu den Skovvej, som hedder Birkealléen. Opflammet af Eksemplet gav to andre sig i Færd med at lave en anden, ogsaa stadig meget benyttet Vej i Skoven. Naar jeg taler med tidligere Patienter, fremgaar det ogsaa tydeligt, hvor stærkt de har været optaget af Havearbejdet, og det er ogsaa hændet, at nogle har fortsat med dette Arbejde efter Udskrivningen.

Men naar saa Havearbejdet ophørte, hvad skete der saa med den Styrke, som var i Haven; der bliver jo altid tre Maaneder om Vintren, hvor der ikke er Arbejde ude? Ja, de fandt en udmærket Anvendelse paa Sanatoriets Systue, og at der her kunde være god Brug for dem behøver ingen nærmere Forklaring. To af Patienterne havde det ansvarsfulde Hverv at passe Hovedvejen ind gennem Sanatoriet og Gaardspladsen; de kaldtes officielt Vejassistenter, mere populært hedder det »at gaa i Rendestenen«. Det var iøvrigt eftertragtede Poster, da det ogsaa var et livligt Sted at

arbejde paa, der kunde jævnligt falde en Passiar af. En Besøgende spurgte engang om, hvad nu de to Patienter var i deres daglige Liv, som holdt Vejen ren her; jeg svarede, at det var et meget fint Sanatorium, jeg havde; den ene af de to var den tidligere Statsministers Broderdatter, saa kunde de jo omtrent tænke sig til Resten. Malerarbejde var der selvfølgelig altid nok af til at beskæftige nogle Patienter, det var ogsaa meget eftertragtet. Bibliotheket krævede heller ikke saa ringe Arbejde, der udelukkende udførtes af Patienter, sædvanligvis fire, der saa ogsaa sørgede for Bøgernes Vedligeholdelse og Indbinding. En hjalp i Laboratoriet og en hjalp mig med skriftligt Arbejde, Ordning af Journaler osv. Naar vi havde Sygeplejersker som Patienter, hvad der næsten altid var Tilfældet, var de mere end villige til at hjælpe Sanatoriets Sygeplejersker.

Hvad nu angaar Udmaalingen af Arbejdet, saa kunde man jo tænke sig denne ske dels efter den Kraft, der anvendes, og dels efter den Tid, hvori der arbejdes. Det kan jo lyde meget rationelt, naar man paa engelske Sanatorier lader Patienterne bære Kurve fyldte med Jord en vis Strækning og efterhaanden forøger Mængden, der bæres; paa den Maade kan man faa flyttet en Dynge Jord, og naar det er gjort, kan den flyttes tilbage igen; jeg tror, at det her til Lands vilde knibe med at faa Patienterne interesserede i dette Arbejde. Her lod jeg altid Patienterne begynde med det lettere Arbejde, Borddækning og Opvartning, der kun tog Tiden omkring Maaltiderne, og saa kom de efterhaanden til at arbejde i Hus eller Have tre Timer dagligt, undertiden betydeligt mere. Der var egentlig intet i Vejen for, at adskillige kunde arbejde langt mere, men man maatte lade de arbejdende følges nogenlunde ad, og lod man dem arbejde altfor meget, paatrængte sig uvilkaarligt hos de paagældende Tanken om Udskrivning. Men jeg var ikke saa bange for ved given Lejlighed at lade nogle tage mere fat. Jeg hævdede altid, at naar det skulde være mere end Mundsvejr, at Patienterne her paa Sanatoriet arbejdede, saa maatte vi ogsaa, selv om en Pige eller kvindelig Funktionær var syg, kunne klare os med Patienterne til Hjælp. Forholdene har undertiden tvunget os til at gaa ret langt i denne Henseende.

Umiddelbart efter den store Verdenskrig var det vanskeligt at skaffe kvindelig Arbejdskraft; jeg skal berette lidt om, hvorledes der da arbejdedes af Patienterne. Den 3. Marts 1920 var af Sanatoriets 131 Patienter de 48 sengeliggende. Af de seks Stuepiger, som er Normen, havde vi kun kunnet skaffe tre, og de var alle Pneumothoraxpatienter, endnu under Behandling. Vi ordnede det da saaledes, at seks Patienter erstattede de tre Piger og i Virkeligheden gjorde alt deres Arbejde, medens der ellers til Hjælp inde i Sanatoriet var ti andre Patienter; desuden assisterede to ved Sygeplejen, en erstattede Anretningsassistenten, der var syg, fire arbejdede paa Systuen, tre paa Bogbinderiet, tre malede og en hjalp med Kontorarbejde. For at tage et Eksempel fra en anden tilfældig Dag var den 17. Juni 1920 tolv Patienter beskæftigede med Arbejde inde i Sanatoriet, seks desuden med Opvartning ved Bordene, fjorten arbejdede i Haven, to i Bogbinderiet, to hjalp i Feriekolonien, en i Vaskeriet og en ved Kontorarbejde.

En Morgen erklærede omtrent Halvdelen af Sanatoriets Piger, at nu rejste de med det samme — jeg behøver næppe at antyde, at det var først paa Maaneden, saa de lige havde faaet deres Løn. Det var nu ikke Løn-, Kost- eller Arbejdsspørgsmaal, der var kommet os imellem, men derimod min noget gammeldags Indstilling til Anvendelse af Pigeværelserne til de saa moderne Kammeratægteskaber. Selvfølgelig fik jeg Patienterne til at erstatte Pigerne, til vi kunde faa nogle nye; en mægtig Spore hertil var det jo ogsaa, at ellers kunde vi ikke skaffe dem Mad i de nærmeste Dage.

Naturligvis sparer under mange Forhold Patienternes Arbejde Sanatoriet for direkte Udgifter, og det er et Punkt, man ikke helt skal undervurdere. For blot at nævne et enkelt Eksempel foruden de anførte kan jeg fortælle, at der et enkelt Aar paa Bogbinderiet blev indbundet 150 Bøger og repareret lige saa mange. Det skulde jo heller ikke gerne være saaledes, som jeg husker fra mange Aar tilbage, da der blev sat Landbrugsarbejde i Gang paa et stort Sindssygehospital her i Landet med Patienter som Arbejdskraft, og der ved Regnskabsaarets Afslutning med Stolthed blev anført, at Forsøget kun havde givet 17,000 Kroners Underskud.

Nu er det jo udmærket, at Sanatoriet havde Gavn af Patien-

ternes Arbejde, men det var jo dog Hensynet til dem selv, der gjorde, at man lod dem arbejde, og det blev et særdeles vigtigt Spørgsmaal, hvorledes Arbejdet virkede paa dem. At det ikke maa skade dem er en given Sag, og fandt jeg, at en Patient taalte Arbejdet mindre godt, lod jeg hende naturligvis straks holde op. For mig staar det saaledes, at Arbejdet gavner Patienterne ved atter at øve de Muskler og andre Organer, som altfor længe kun har gaaet med halv Kraft, at det lærer dem atter at faa nogen Tillid til deres Legeme og deres Kræfter, at det overbeviser dem om, at de dog nok engang igen kan komme til at udrette noget her i Verden. Det er fra forskellige Sider hævdet, at Arbejdet ogsaa kan virke *direkte* helbredende paa Lungetuberkulosen. Ja det var godt, hvis dette var Tilfældet, men de yderst velmente Forsøg, der er gjort paa at forklare denne Virkning af Arbejdet, har altid syntes mig noget haartrukne; ærlig talt, en ligefrem Helbredelse af Lungerne ved Arbejdet tvivler jeg paa, og jeg anvender heller ikke Udtrykket Arbejdsterapi, som ellers er gængs. En anden Sag er, som antydet, at Arbejdet foruden at opøve Patienterne kan paavirke dem gavnligt paa anden Maade, navnlig i psykisk Henseende. Som rimeligt er, kom mange Patienter til Sanatoriet stærkt paavirkede af Erkendelsen af deres Sygdom, deprimerede over at være komne ud af deres Virksomhed, bort fra deres Hjem. Under den tvungne Lediggang paa Sanatoriet hengav de sig selvfølgelig let til at spekulere over deres Sygdom og hvad dermed staar i Forbindelse; for saadanne Patienter virkede Arbejdet ofte i høj Grad som en Opmuntring og som en Afleder for deres triste Tanker. Herom har jeg hørt mange Udtalelser, og jeg undrede mig heller ikke over, at Patienter ofte kom og spurgte, om de ikke snart maatte begynde at bestille noget. Hvad Arbejdet angaar, finder jeg ogsaa, at det har sin Betydning, at paa et Sanatorium, hvor der arbejdes, kommer der et Samliv mellem Patienter og Personale, som ikke maa underkendes; Arbejdet giver paa mange Maader Læger og Sygeplejersker Lejlighed til at lære de enkelte Patienter at kende langt bedre end det ellers vilde være Tilfældet.

Et Spørgsmaal, som man meget ofte fik stillet fra Læger og andre, var, hvorledes Patienternes egen Stilling var over for Ar-

bejdet, om man havde Vanskelighed med at faa dem til at bestille noget, om man mødte Uvilje fra deres Side o. lign. Jeg har ogsaa læst adskilligt om de Vanskeligheder, der var ved at faa Patienterne til at arbejde, men jeg har aldrig selv mærket det. Hvad jeg har læst om Vanskelighederne drejede sig altid om det samme: naar de arbejder, tager de Brødet ud af Munden paa andre Arbejdere, andre Mennesker driller dem, naar de ser dem arbejde paa Sanatoriet; de er kommen paa Sanatoriet for at blive raske, ikke for at arbejde, saaledes som en af mine Patienter, en ældre Arbejderske, udtrykte det paa et meget ligefremt Sprog den første Morgen, hun var paa Sanatoriet og saa nogle af de andre Patienter i Færd med at vaske Gulvet: »Nej S.... skulde da gaa her og slæve.« Jeg kan tilføje, at da hun kom saa vidt, at hun skulde til at tage fat, var Indvendingerne forsvundne.

Der blev i sin Tid i Tuberkuloselovene indsat en Paragraf, der lød paa, at Patienterne paa et Sanatorium var pligtige til at deltage i det Arbejde, der forordnedes som et Led i Kuren. Jeg har aldrig haft Brug for at henpege paa denne Paragraf, man kom langt længere ved lejlighedsvis at forklare Patienterne lidt om Arbejdet og dets Betydning for dem selv, og saa ved at gøre som jeg altid har gjort, lade visse Friheder følge med, naar Patienten indtraadte i de arbejdendes Rækker.

Alle de udenlandske Læger, der har besøgt mig og set Arbejdet her, har været enige med mig i Teorien, men har ofte fortalt mig, hvor svært det var eller vilde være paa deres Sanatorium at faa noget lignende indført, og hvorfor de ikke var begyndt dermed; der er ogsaa dem, der har taget fat dermed, efter at have set det hernede. En Gang imellem dukker hele Spørgsmaalet op i andre Lande som noget ganske nyt, saaledes for en Snes Aar siden i England, og hver Gang er de paagældende begejstrede over den nye Opfindelse, de har gjort. Lige nu har »Arbejdsterapien« oplevet en ny Blomstring, idet den kendte Sanatorielæge *Alexander* i Agra har taget Sagen op, sikkert noget paavirket af de ikke just flatterende Skildringer af Sanatorielivet, som *Thomas Mann* har givet i »Troldfjeldet«, der handler om Livet i Davos. Hvis Alexander havde læst *Sven Stolpes* »I Dødens Venteværelse«, kunde

han faa ikke mindre livlige og kraftige Sanatorieskildringer fra et Sted, der ligger betydeligt nærmere.

Det hører maaske ikke i strengeste Forstand herhen, men en og anden kunde maaske falde paa at spørge: »Naar du nu er saa ivrig for at faa Patienterne arbejdsdygtige, gaar du saa ikke et Skridt videre og hjælper dem med at skaffe dem Arbejde paa Sanatoriet efter Udskrivningen?« Jeg kan hertil svare, at jeg i den Retning har ganske god Samvittighed; i saa stor Udstrækning jeg har kunnet, har jeg faaet ansat tidligere Patienter, og at Tallet slet ikke er saa ringe vil ses af følgende: i de først forløbne 25 Aar har der af tidligere Patienter været ansat som Sygeplejersker, Sygeplejeelever og Vikarer 38, Anretningsassistenter, Kontorassistenter og Laboratorieassistenter eller Vikarer for disse 13, Bestyrerinder af Feriekolonien 8 og Piger 57.

Nu hører og læser jeg om, at der er kommen en anden Behandlingsmaade op for Patienter med Lungetuberkulose. Den forkaster ikke blot at lade dem arbejde, men tillader dem heller ikke at spadsere, daarligt nok at være oppe; helst skal de ligge i Sengen et Aar eller længere. »Der sker immer noget nyt,« som en kendt Politiker sagde, og det er muligt, at den nye Behandling er bedre end den gamle, men jeg har ikke haft Lejlighed til at overbevise mig om Resultaterne.

UNDER VERDENSKRIGEN I 1914—18.

Aarsagerne til Krigen, alt hvad der gik forud og selve Udbruddet er skildret saa ofte, og derom kan jeg intet nyt meddele. Hvad jeg beskriver i det følgende, er det Indtryk, jeg selv havde af Forholdene den Gang, og de Tanker jeg gjorde mig, siddende langt borte fra Hovedstaden, men kun i kort Afstand fra det krigsførende Tyskland. Indholdet af dette Kapitel er ikke skrevet ud af Erindringen mange Aar efter, men er nedskrevet under selve Krigen, medens alle Indtryk endnu var friske.

Nogen Tanke om, at Verdenskrigen skulde bryde ud paa det Tidspunkt, det skete, havde jeg ikke saalidt som vel de fleste andre. I Foraaret 1913 var mange herhjemme meget opskræmte; der gik allehaande Rygter om, at Krigen stod for Døren, om tyske Troppesamlinger i Sønderjylland osv.; der var ingen Grænser for, hvad paalidelige Folk selv havde set. Der gik overhovedet saa mange Rygter, at jeg var stærkt mistroisk overfor dem, navnlig da de benyttedes til at sætte en ny frivillig Selvbeskatning til Forsvarets Fremme i Gang, væsentlig med det Formaal at stoppe det saa meget omtalte »Hul i Nordfronten«. Hen paa Sommeren faldt Sindene i Ro, og man hørte ikke mere Tale om Krig.

I Oktober 1913 var jeg i Berlin til Tuberkulosekonference, det Møde, som »Den internationale Forening til Tuberkulosens Bekæmpelse« lod afholde hvert Aar i en af Europas Hovedstæder, et Møde, som netop det Aar havde en særlig festlig Karakter, da det var Foreningens Tiaarsjubilæum. Mødet afholdtes i Berlin, hvor Foreningen var stiftet og som regnedes for dens Hovedsæde. Selv

om det tyske Element var det overvejende, havde Mødet en virkelig international Karakter og alt forløb paa det skønneste med Udflugter, Festforestillinger, Modtagelse paa Raadhuset med Middag og Taler. Alt var Fred, Hjertelighed og internationalt Broderskab til Bekæmpelse af den fælles Fjende, Tuberkulosen. Men borte fra Kongressen lød Tonerne noget anderledes. Naar det lod sig gøre, forsømte jeg Møder og Festligheder og søgte hen til min mangeaarige Ven, Berlineren *Oscar Haase*, Indehaveren af et Kunstforlag paa Unter den Linden. Under en af vore Samtaler spurgte jeg en Dag, hvorledes det gik med Forretningen, som han havde overtaget et Par Aar iforvejen. Han fortalte da, at det gik kun smaat, Folk købte ikke Luksus, og Grunden var den, at alle mente, at Krigen, nærmest med Rusland, stod for Døren; saaledes var den almindelige Opfattelse i Berlin, og det satte sit Præg paa alt Forretningsliv. Saa blev jeg unægtelig saa meget klogere.

I Foraaret og Sommeren 1914 var min Tid stærkt optaget; jeg var — meget mod mit Ønske — blevet Sogneraadsformand, og dette Hverv tog det meste af den sparsomme Fritid, Sanatorievirksomheden levnede mig. Foruden hvad jeg ellers havde for, forberedte jeg et Foredrag med Lysbilleder om Patientarbejde paa Sanatorier, som skulde frem paa den Tuberkulosekonference, der i September skulde holdes i Bern. Fotografierne havde jeg faaet taget og lavet Lysbilleder af, og Foredraget var jeg i Gang med.

Sidst i Juni kom Efterretningen om Mordet paa den østrigske Tronfølger og hans Gemalinde. I *Jacob Paludans* Bog »Torden i Syd« skildres, hvorledes denne Begivenhed ogsaa herhjemme slog ned som et Lyn, satte Sindene i Bevægelse og lod ane den kommende Krig. Nej, ingenlunde! Her i Danmark tænkte sikkert kun faa paa de yderst vidtrækkende Følger. Navnet Serajevo havde ikke for mig den ukendte Klang, som det vel havde det for de fleste Mennesker herhjemme; jeg havde nemlig bestemt at rejse dertil i 1915 som Deltager i den internationale ornithologiske Kongres, som var berammet til Afholdelse der. Ornithologiske Kongresser afholdtes hvert fjerde Aar; sidste Gang var det i Berlin i 1911, og der forelaa da Indbydelse fra Østrig om næste Gang at mødes i Serajevo, Bosniens Hovedstad. Hensigten hermed fra Østrigs Side var

et Led i Bestræbelserne for at gøre de i 1909 okkuperede Distrikter Bosnien og Herzegovina til Kultur- og Turistlande. Da Forslaget kom frem paa Kongressen i Berlin, var der sandt at sige hos de fleste Deltagere kun yderst svage Forestillinger om, hvad Serajevo var, men da det blev fastslaaet som det næste Kongressted, søgte man jo snart at skaffe sig Oplysninger om denne, halvvejs orientalske By. Sammen med andre Danske havde jeg bestemt at tage derned, og vi havde sat os ind i Rejseruter osv. Det stod mig straks klart, da jeg læste om Mordet, at der ikke blev nogen Kongres i Serajevo, men ellers skænkede man ikke dette Mord synderlig Tanke, da de første Dage var gaaet.

Saa kom den 23. Juli Efterretningen om Østrigs Krav til Serbien i Form af et Ultimatum med to Dages Frist. Enhver kunde nu se, at Situationen blev yderst alvorlig, da der blandt Østrigs Fordringer var nogle, som en selvstændig Stat ikke kunde gaa ind paa. Lysere saa det ikke ud efter Ruslands Erklæring om, at Serbien ikke skulde komme til at staa alene i en eventuel Krig. Forholdene blev uhyggelige og truende, men man haabede dog, at alt skulde ordnes. Det var midt i Ferietiden, to af mine Børn var i Besøg hos min Broder, Apotheker *Helms* i Horsens, selv havde vi Sommergæster, min Kones Søstre var sammen med andre paa Ferierejse i Tyrol, og Krigen kom bagpaa dem som paa saa mange andre. Jeg husker tydeligt en af de sidste Aftener i Juli, hvor vi med vore Gæster var roede over til den yderste Pynt af Nakkebøllefjord og havde Aftensmaden med. Det var en rar og hyggelig Aften, men Sindene var stærkt optagne af de Begivenheder, som man frygtede var i Vente.

Den 25. Juli kom Serbiens Svar, der ikke blev antaget af Østrig, og nu udviklede Begivenhederne sig med rivende Fart. Bladene var urolige, alle haabede, at det skulde lykkes at begrænse Krigen til Østrig og Serbien, men betænkeligt saa det ud. Rusland gav Mobiliseringsordre, og Tyskland truede.

Fredag den 31. Juli saa det meget mørkt ud; sent om Aftenen indkaldtes de første danske Soldater, ganske vist kun 1300 Mand, mest Fæstningsartillerister, men Uro var der selvfølgelig i Sindene, selv om mange endnu ikke var klare over Tidens Alvor.

Ruslands Mobiliseringsordre var kommet, og Krigen med Serbien begyndt. Her paa Sanatoriet som over det meste af Landet vidste man om Eftermiddagen endnu ikke, hvor overhængende det var, men Indkaldelsesordrerne om Aftenen borttog enhver Tvivl om Situationens Alvor.

Saa oprandt Lørdagen, den uhyggelige 1. August. Jeg gjorde Stuegang som sædvanligt og var maaske den eneste, som var rigtig opskræmt. Det var jo Ferietid, og min Reservelæge og Oversygeplejerske skulde begge rejse paa Ferie den Dag. Reservelægen rejste, han havde som saa mange andre endnu ikke faaet klar Forstaaelse af, hvor alvorlig Situationen var. Oversygeplejersken spurgte om min Mening, og jeg raadede hende bestemt til at blive hjemme. Nu maatte jeg til at overveje Situationen for Sanatoriets Vedkommende; her var ialt 170 Mennesker, som jeg havde Ansvaret for, det kunde nok give noget at tænke over paa al Vis. Mit Ræsonnement var følgende: »Kommer Krigen over os, vil det blive umuligt at forpleje alle disse Mennesker; det første, der vil ske under en eventuel Krigstilstand, vil være, at Fyen afspærres fra Forbindelsen med det øvrige Land; endnu har vi Forbindelsen, og rimeligt vil det være at søge straks at komme af med alle Patienter, der er hjemmehørende uden for Fyen, vel de to Tredjedele; Fynboerne kan man saa beholde foreløbig.« Det andet Punkt, jeg interesserede mig for, var at skaffe Sanatoriet Penge. Ved 10-Tiden telefonerede jeg om disse Spørgsmaal til Direktør *Jensen* i Nationalforeningen; han blev øjensynlig noget overrasket over mit Syn paa Stillingen, men vilde overveje Sagen og telefonere senere. En Time efter ringede han, at han efter at have talt med forskellige ikke mente, at Situationen var saa truende. Patienterne maatte vi beholde, og Penge var der ingen Anledning til at sende. En Mand, som var inde i Sagerne, havde sagt ham, at Situationen nok klaredes i Løbet af Dagen, og hvis dette skete, hvad han haabede, vilde han komme over om Eftermiddagen til Sanatoriet, hvad der havde været Tale om i nogen Tid. Det lød jo altsammen meget trøstende, men jeg kan ikke sige, at det beroligede mig helt.

Naa, Lørdag Formiddag gik; man forhørte paa Jernbanestationen, hvorledes Forbindelserne var; jo, der var intet i Vejen. Kø-

benhavnerposten kom om Eftermiddagen, og jeg mindes endnu »Politiken«s ledende Artikel, der sluttede omtrent saaledes: »Hvis Uvejret driver over denne Gang, vil man aldrig glemme de urolige og angstfyldte Dage sidst i Juli.« Hen paa Eftermiddagen saa det mørkere ud, Telegrammerne kom om Tysklands Ultimatum til Rusland, og nu ventede ingen mere nogen fredelig Løsning. Hen paa Aftenen kom Budskabet om Sikringsstyrkens Indkaldelse. Otte Aargange, 16,000 Mand, skulde møde straks; en af vore Fyrbødere var blandt de indkaldte; man talte om forestaaende Mobilisering; hvor nær det var herved, vidste selvfølgelig ingen herovre. Nu forstod imidlertid alle her, at det var Alvor, ogsaa Patienterne, der sent om Aftenen fik at vide om Indkaldelsen. Kl. 11 om Aftenen blev jeg ringet op i Telefonen. Nu var det ikke den Gang ude paa Landet noget almindeligt at blive ringet op sent om Aftenen, og jeg var straks klar over, at det var noget, der stod i Forbindelse med den truende Krig. Det var et Telegram fra min Broder i Horsens, hvor mine Børn var; det lød: »Børnene kommer imorgen tidlig.« Jeg forstod tydelig nok Meningen med, at han lod dem rejse over Hals og Hoved.

Ved 12-Tiden gik jeg i Seng, men havde en meget urolig Søvn; om Morgenen ved 6-Tiden laa jeg vaagen, og ind ad det aabne Vindue kom i den stille Søndagmorgen Lyden af en Dampers Bevægelse og Hornmusik »Vift stolt paa Codans Bølge«. Jeg kunde ikke lade være med at sætte dette i Forbindelse med Krigsbegivenhederne, men et Blik ud ad Vinduet viste mig, at det var den lille Damper »Skjoldnæs«, der gik ud fra Fjellebro Havn paa en Foreningsudflugt; der var altsaa nogle Mennesker, som endnu paa denne Dag tænkte paa Udflugter, ja Meningen var, at de skulde være sejlet op ad Lillebælt. Da de kom til Faaborg, var der nogle fornuftige Mennesker, der gav dem det Raad, at de skulde holde sig i de nærmeste Farvande; om Aftenen kom de tilbage igen med Musik, men hver Gang jeg hører »Vift stolt paa Codans Bølge«, staar hin Morgen den 2. August klart for mig.

Da jeg lidt før halvotte kom over til Sanatoriet, stod der to Patienter og ventede paa mig; det var to unge Koner, der bad, om de maatte rejse straks, de havde pakket deres Tøj i Løbet af

Natten. Grunden til, at de vilde afsted, var rimelig nok; de frygtede for, at deres Mænd, som begge havde Forretning, skulde blive indkaldt, og saa maatte de tage sig af Forretningen. De andre Patienter lod ret uberørte; selvfølgelig havde Indkaldelserne vakt Uro iblandt dem, og meget havde de ikke sovet om Natten, men ellers været meget »oppe«, sunget »Den Gang jeg drog afsted« o. s. v. Opad Formiddagen kom Meddelelsen om Tysklands Krigserklæring til Rusland, og ethvert Haab om Fredens Opretholdelse var ude. Ængsteligt forhørte man, hvorledes det var gaaet med Sikringsstyrkens Overførelse til Sjælland, men det forlød snart, at den var sket uden Hindringer. Overalt havde det været en urolig og bevæget Nat; paa de sydfynske Baner var Togene sendt afsted, efterhaanden som de indkaldte meldte sig, men alt var gaaet, som det skulde. Saa meget hørte jeg den Gang; hvad jeg først langt senere fik at vide, var, hvor nær Mobiliseringen havde været, at den ventedes fra Time til Time og først blev opgivet henad Morgenstunden. Børnene blev hentede ved Stationen, og Kl. 9 ringede Hustelefonen til mig; det var min Søn, som meldte sin Hjemkomst og fortalte de mange alarmerende Rygter, han havde hørt paa Hjemrejsen: Storebæltsfærgen var bleven standset og undersøgt af tyske Krigsskibe, store Troppemasser var samlede ved Grænsen, i København stod Folk i lange Rækker uden for Nationalbanken for at faa vekslet Sedler med Guld. Paa Rejsen om Natten havde Børnene truffet adskillige Bekendte, der som de selv var rejst hovedkulds fra et Ferieophold. I Horsens, hvor de selv kom fra, saa man mørkt paa Forholdene; min Broder ventede tysk Invasion i Løbet af et Par Dage, og som konstitueret Borgmester vilde et tungt Ansvar hvile paa ham.

Og over al denne Ængstelse og Uro skinnede den vidunderligste Augustsol; det var det skønneste Vejr, man vel kunde tænke sig, opimod en Snes Grader, næsten stille med klar, blaa Himmel. Min Have stod i sit herligste Flor; foran Huset stod nogle Hortensier tæt dækkede med Blomster, og opad Stakittet om Haven slyngede sig en Fylde af den vellugtende Ærteblomst; jeg ser ikke siden disse to Slags Blomster uden at tænke paa Krigens første Dage.

Jeg syntes ikke ret vel, jeg kunde undlade at sætte Patienterne ind i Forholdene, og samlede dem derfor om Aftenen i Sanatoriets Dagligstue og fortalte dem om, hvad der var sket, og hvad man kunde vente. Da jeg havde talt, kom nogle af Patienterne med en Artikel fra Dagbladet »København« om Danmarks Neutralitet og Farerne for at blive inddraget i Krigen og bad mig om at forklare dem Meningen med Artiklen, hvad jeg ogsaa gjorde.

Saa var den bevægede Søndag forbi. Næste Morgen fik jeg Telefonmeddelelse fra København, idet Direktør Jensen i Nationalforeningen den Dag ligesom de følgende ringede mig op for at holde mig underrettet om Begivenhederne. Jeg erfarede om Stemningen i København Natten mellem Lørdag og Søndag, da store Menneskemasser færdedes paa Raadhuspladsen, medens Overførelsen af Sikkerhedsstyrken stod paa, om Flaadens Udsejling Søndag Formiddag og Tyskernes Indmarch i Belgien. Efter Frokost lagde jeg mig paa Sofaen i mit Værelse for at hvile lidt; jeg mente da at høre fjerne Kanonskud og tænkte paa det besynderlige i, at jeg laa her og hørte Skuddene fra en virkelig Kamp; det viste sig imidlertid, at det var en fjern Torden, men senere hen paa Eftermiddagen hørtes virkelige Kanonskud fra de tyske Skibe; men det var maaske kun den Øvelsesskydning fra dem, som alle vi, der boede her paa Sydfyen, var saa vante til.

Det var nu paa høje Tid at tænke paa, hvorledes man skulde holde Sanatoriets Forsyninger vedlige. Kulhandlerne satte som bekendt straks Priserne op og annullerede indgaaede Kontrakter. Sanatoriet havde kun Kul til fjorten Dage, og en Dags Kulmangel vilde stoppe dets Drift. Et Parti laa vi i Forhandlinger om, men Resultatet var endnu uvist. Jeg gav saa Besked om at begynde at hugge i Sanatoriets Park alt det Brænde, som vi ellers skulde have skovet i Vinterens Løb, og forhandlede med Ejeren af den tilgrænsende Skov om at købe Brænde hos ham. Kloge Hoveder havde straks mange Bemærkninger at gøre om min Træhugst, men det dæmpede lidt paa dem, da noget af det første, den kort efter nedsatte »Overordentlige Kommission« gjorde, var at anbefale Befolkningen at benytte indenlandsk Brændsel i saa stor Maalestok som muligt. Nu var det heller ikke saa meget for straks at benytte

Brændet, at jeg lod Træerne fælde, men jeg vidste nok, at det snart vilde rygtes og maaske gøre vore Kulleverandører lidt bedre at komme til Rette med. Til at fremstille Gas paa eget Gasværk brugte Sanatoriet en særlig let Benzin; den var vi klare over vilde gaa ud af Handelen, og jeg telefonerede derfor til København efter en ekstra Forsyning, som vi mærkeligt nok ogsaa fik. Hvorledes vi siden hen klarede os, da den lette Benzin, som vort Gasværk ene var beregnet paa, slap op, hører andetsteds hen. Kul fik vi ogsaa købt og var nu foreløbig dækket med Brændsel i et Par Maaneder, og stort længere var det den almindelige Anskuelse, at Krigen ikke vilde vare.

Saa var der Sanatoriets Forsyning med Kød og Kolonialvarer, som jeg næste Dag cyclede til Faaborg for at forhandle om, men det gik ret glat, idet Leverandørerne mente at kunne holde deres Forpligtelser til de aftalte Priser. Paa Hjemvejen traf jeg et af Sogneraadets Medlemmer, med hvem jeg aftalte, at vi skulde undlade at tage fat paa Opførelsen af et Hus, som Sogneraadet skulde bygge; vi syntes ikke, Tiden var rigtig til Byggeforetagender. Lidt efter indhentede jeg Sanatoriets Vogn, der netop havde hentet en Patient ved Stationen; det var en ung Pige, der kom ovre fra Holbækegnen, og det virkede noget beroligende at se hende komme, som om alt var i bedste Orden, hvad hun ogsaa erklærede, det var, hvad Trafikforholdene angik.

Tirsdag den 4. August kom Englands Krigserklæring, og selvfølgelig var jeg paa det rene med, at Danmarks Stilling ikke herved blev forbedret; der gik ogsaa stadige Rygter om Mobilisering, og Uro var der paa alle Kanter. Selvfølgelig var alle stærkt spændte paa, hvilke Nyheder Posten daglig bragte. Onsdag den 5. fik jeg blandt andre Brevskaber et Sogneraadsbrev, som indeholdt en Meddelelse fra Svendborg Amt om en Udbetaling til Kommunen; medens der ellers ved saadanne Udbetalingsanvisninger plejede at staa, at Pengene kunde hæves inden for en vis Frist, stod her, at Beløbet skulde hæves *snarest*. Meningen var ikke til at misforstaa: Amtet vilde hurtigst muligt have Pengene ud omkring; kom der en fjendtlig Invasion, kunde man vel vente, at de offentlige Kasser blev beslaglagte. Selv var jeg ivrig for at faa fat i Pengene, Amtsstuen luk-

kede Kl. fire, og jeg kom først afsted lidt før tre. Det gik rask, men jeg naaede det akkurat. Jeg var cyclet, som jeg gik og stod, i Knæbenklæder og hvid Jakke, Dagen var varm. Intet Under, at Fuldmægtigen spurgte, om jeg havde Sogneraadsformandens Fuldmagt til at kvittere; jeg maatte jo forklare, at jeg selv var Formanden. Da jeg cyclede til Svendborg, holdt et Sted paa Vejen en Fragtmand uden for et Hus, og netop som jeg kom forbi, raabte han ind i Huset, at der var lagt Miner ud i Storebælt; at han var klar over, at det var en Efterretning af Betydning, forstod jeg nok, men hvor vigtig denne Begivenhed var, gik først bagefter op for mig. For Resten var der for mig noget beroligende i at se, hvorledes i Svendborg Livet gik sin rolige Gang, som om intet usædvanligt var paa Færde. Paa Hjemvejen var jeg inde hos Apoteker *Sibbernsen* i Vesterskerninge. Jeg blev noget underlig berørt, da han kom mig i Møde med det Udbrud: »Hvor er dog Aviserne interessante i disse Dage.« Selv fandt jeg unægtelig, at Begivenhederne hang os for nær over Hovedet til, at man just kunde se dem under Synsvinklen »interessant Avisstof«. Men jeg mærkede til min Forbavselse, at der var mange, som egentlig kun grumme lidt forstod, hvad Verdensbegivenhederne kunde komme til at betyde for vort Land.

Paa Sanatoriet faldt Patienterne mærkelig hurtigt til Ro efter de første Dages Opskræmthed og vænnede sig snart til at betragte det hele som noget dem ret uvedkommende, da de saa, at Sanatoriets Drift gik sin rolige Gang. Men jeg mærkede iøvrigt en noget tilsvarende Opfattelse, da vi ved Slutningen af den første Krigsuge havde Sogneraadsmøde; ogsaa Sogneraadets Medlemmer betragtede Krigen som en ret fjern Begivenhed, der kun i ringe Grad havde Interesse for os. Forbavsende virkede det ogsaa paa mig, da en tilrejsende fortalte mig, at Tivoli var stærkt besøgt hver Aften. Saa forstod jeg alligevel bedre den Sygeplejerske, der en af de første Krigsdage bekymret spurgte mig: »Overlæge, skal vi miste vort dejlige Land?«

Mit eget Sind var i høj Grad optaget af Tanken om Krigen, om Muligheden for Danmarks Inddragelse og Følgerne heraf for os alle. Jeg sov kun lidt om Natten og vaagnede ved Daggry med

bange Anelser for, hvad Dagen skulde bringe. En Nat fo'r jeg op ved et Lysskær ind i Værelset og ved Lyden af Stemmer, men blev hurtig beroliget, da jeg saa, at det kun var de unge, der sad ude i Haven med det elektriske Lys tændt. Et Par Gange mente jeg om Formiddagen at høre Kirkeklokkerne ringe — Tegnet til Mobilisering — men det var andre Lyde. En af de første Krigsdage gik jeg en Tur langs Stranden og hørte da i Retning af Als to mægtige, fjerne Drøn, der kunde lyde som Minesprængninger; hvad det var, fik jeg aldrig opklaret.

Tiden gik, og man vænnede sig efterhaanden til de ejendommelige Forhold gennem de fire lange Krigsaar. Nogen direkte Forbindelse med Krigen havde vi ikke, selv om vi laa ret nær ved et af de krigsførende Lande. En af de første Dage var en Zeppeliner herover, senere saa vi ingen. Den tyske Flaades Øvelsesskydninger var vi vante til, og selv om det var Mil borte, klirrede Ruderne. En Dag hørte jeg nogle Skrald, som var ganske anderledes end de sædvanlige; det maatte være nye Kanoner eller en ny Slags Ammunition, og jeg skrev til en Bekendt i København, at vi nok snart vilde høre Nyt fra den tyske Flaade; det passede ogsaa, den forsøgte at gaa ud, men blev drevet tilbage. I Østersøen laa Syd for Ærø en Eskadre; jeg ved ikke, om den var dansk eller tysk, dens mangfoldige mærkelige Lyssignaler saa jeg ofte om Natten, men vidste naturligvis ikke, hvad de betød.

Kom man til Odense og gik ind paa »Grand«, sad der nogle internerede tyske Officerer. Fra en Fangelejr i Nordslesvig forsøgte en Del Russere af og til at naa over til Danmark. *Peter Hansen* malede et Billede af Landingen af en saadan Flok, der var kommet ind paa det yderste af Horneland. Det var ikke et Motorfartøj udstyret med alle Nutidens Bekvemmeligheder, de havde anvendt, nej, det var Pilegrene bundne sammen til et Baadstel og overtrukne med Sejldug; at de var naaet over, maa betragtes som et Mirakel. Baaden staar nu paa Museet i Sønderborg, hvor den engang blev forevist mig som en af Museets største Seværdigheder. Jeg takkede for Oplysningen, men det var rigtignok mig selv, der havde foranlediget, at den kom dertil, da jeg traf den staaende paa et Loft i en Gaard.

For den, der boede ved Stranden og vilde bruge sine Øjne, var der nok at lægge Mærke til. En Gang om Ugen kom fem til seks mindre Sejlskibe i Rækkefølge med Kurs vestpaa, og nogle Dage efter kom de tilbage; det var vist ikke Lystsejlads, men det kan godt være, at det var en fuldstændig lovlig Fart. Det var derimod ikke alt, hvad man saa. En Aften i Skumringen kom en Damper og lagde sig for Anker midt ude i Farvandet. Flere Steder kom der inde fra Land nogle større Baade ud og lagde til ved Damperen. Om de bragte noget ombord eller fra Skibet i Land, kunde jeg ikke se. Om Morgenen var Damperen borte; at det var et regulært Smuglerforetagende, var der ingen Tvivl om, og af den Slags blev der drevet adskillige.

Det, som prægede de senere Krigsaar, var blandt andet Rationeringen, der ikke som ved den nuværende Krig begyndte straks ved Krigens Udbrud, men først halvtredie Aar efter. Men saa var det ogsaa Alvor med den; den nuværende Sukker- og Kafferationering er jo i Virkeligheden uden Ulemper. Den Gang var det anderledes; boede man paa et Hotel og fik sin Morgenkaffe, afleverede man Sukker- og Brødmærker, der lød paa smaa Portioner. Kom man i Selskab, lagde man sine Mærker i Entreen, naar ikke andet var udtrykkelig tilkendegivet. Kaffe og Te var ikke rationerede, men forsvandt simpelthen af Markedet, og Surrogater som Maltkaffe, Rugkaffe og forskellige af uvis Oprindelse var slemme saavelsom Lyngte og Lindeblomstte; jeg tror, Kamilleteen kom til Ære. Flæsk var ogsaa rationeret; en ung Dame af mit Bekendtskab fik af en Landmand en prosaisk, men uhyre velkommen Bryllupsgave, en slagtet Gris. Gæssene gik en Jul op til hundrede Kroner, men rigtignok kun i Spekulanternes Forhaabninger, de dalede betydeligt, men fyrre til halvtreds Kroner var jo ogsaa en pæn Pris. Smørret blandedes med et Stof, saavidt jeg husker Kartoffelmel, et Produkt, som i det hele kom til megen Anseelse, ogsaa til Bagning.

Som Sogneraadsformand havde jeg meget at gøre med Rationeringen, og den skaffede mig et ikke ringe Besvær. Det var jo ikke et lille Arbejde at faa uddelt Sukker- og Brødkort til alle Sognets Beboere, foruden at en stor Del skulde have Godtgørelse

for afleveret Rug. Jeg havde averteret, at det hele foregik i Forsamlingshuset en Dag fra Kl. 2 til 6. Min Nabosogneraadsformand spurgte, hvad jeg bildte mig ind, om jeg mente at kunne klare det paa fire Timer; i hans Sogn havde det varet fra 9 Morgen til 10 Aften. Det tog hos mig kun tre Timer, men jeg havde rigtignok ogsaa gjort alle Forarbejderne hjemme, endog holdt Generalprøve paa Udleveringen. Foder til Husdyr af al Slags blev rationeret, og Hestene løb ikke ret stærkt. Petroleum blev uddelt i yderst sparsom Mængde, og hvor der ikke var elektrisk Lys, var Belysningen kun bedrøvelig. Brændsel var det ikke godt med, Tørvene kom til Ære, og der produceredes Masser Landet over; en liflig Tørverøg vakte Barndomsminder. Til Sanatoriet fik jeg købt større Partier, men det var unægtelig ikke idealt Brændsel.

Beklædning var det ikke nemt at skaffe, og Priserne steg til uhyggelige Højder. Dyrkning og Tilberedning af Hør her i Landet var jo forlængst ophørt og Linnedvarer vanskelige at skaffe. Hvor langt man kom med Forsøget paa at fabrikere dem af Brændenælder, ved jeg ikke, men der blev reklameret stærkt herfor. Det var nu vist en Fabrikation, det ikke var saa lige at løbe til, og jeg husker ikke, om Sanatoriet nogensinde fik Afregning for det Læs Brændenælder, vi leverede til dette Brug.

En Del Lægemidler kneb det ogsaa med at skaffe; en af mine tidligere Medhjælpere, der nu var Apoteker, bad mig, om jeg ikke kunde dyrke nogle Lægeplanter til ham: Galnebær (Belladonna), Pigæble (Strammonium), Pebermynte og vistnok Digitalis. Dette var mig ikke noget ukendt; opvokset i et Apotekerhjem havde jeg set mange Lægeplanter dyrkede, noget der nu var gaaet ganske af Brug. Aftageren var særdeles tilfreds med min Levering.

Fødemidler steg stærkt i Pris, og det blev dyrt at leve. Jeg kan give et lille Eksempel, som ganske vist ikke drejer sig om noget, der gik ind i den daglige Kost. Der var Lægemøde i Odense, og vi sad nogle sammen før Mødet og skulde spise Frokost. Tjeneren foreslog lidt Hummer til at begynde med, hvad vi syntes lød meget godt, men en forsigtig Mand raadede til først at spørge om Prisen. Den var otte Kroner pr. Portion, saa vi spiste ingen Hummer den Gang.

Nydelsesmidler som Spiritus og Tobak steg mægtigt i Pris paa Grund af Beskatningen. Det fra tidligere Tiders politiske Kampe kendte Begreb »Den fattige Mands Snaps« (29 Øre Flasken) steg til det tyvedobbelte, og den fine Akvavit (48 Øre Flasken) fulgte med, ligesom alle andre Spirituosa, i noget ringere Grad Øl og Vin. Tobakken kom ogsaa godt i Vejret, den gik ikke længere med »tre til tyve«, som var et yderst almindeligt Indkøb, hvorved forstodes, at de tre Cigarer *tilsammen* kostede tyve Øre; den Tobak, som i ret stor Udstrækning dyrkedes paa Markerne, egnede sig vist bedst til at fyldes i de Karduser, jeg mindes fra Karlekamrene i min Barndom, prydede med Billedet af en Neger og med Mærket »Blaamand«.

Men for mange gjorde det ikke saa meget, at Priserne steg. Pengene strømmede ad mange Veje ind i Landet, og der var Overflod af dem, saa adskillige knap vidste, hvad de skulde gøre med de nyerhvervede Formuer. Det var jo alligevel begrænset, hvor meget der kunde bruges til Besøg paa Restauranter; saa blev det Villaer og Herregaarde, Pengene blev anbragt i. Begrebet »Gullasch« som Betegnelse for Krigsindtægterne kom op, stammende fra en Slags Konserves, som fremstilledes i større Mængde og eksporteredes til de krigsførende. En Krigsspekulant lod sig bygge en Villa, der skulde have Navnet »Guldaks«, hvad gode Venner dog fraraadede. Unge Piger fabrikerede i Hjemmene »Bouillonterninger« for driftige Eksportører; at det kunde være vanskeligt at faa huslig Hjælp vil let forstaas af, at en Dame fortalte mig, at hun førte Tilsyn med 300 af disse Bouillonterningarbejdersker. Hos en af mine Bekendte fandt jeg Flygelet dækket med Hundreder af Prospektkort af danske Herregaarde; han vilde købe sig en, men kunde dog nok lide at se, hvilken han syntes om. En anden havde faaet et Vink om, at det var godt at dyrke Gulerodsfrø, hvad han gjorde paa et mindre Areal. Det indbragte ham efter Sigende 20,000 Kroner; men næste Aar saas talrige Marker bugnende, ikke med Korn til Landets Behov, men med hvide Gulerodsskærme; der blev nok lovlig rigeligt af Frøet, og saa var den Herlighed forbi. Utallige Historier gik om Hesteopkøbere, der standsede Køretøjer paa

Vejen, betalte en svimlende Pris for Hesten, spændte den fra og lod Manden staa tilbage med Vognen.

Ind i disse mærkelige Forhold kastede i Krigens sidste Aar en ondartet Sygdom sin mørke Skygge. Man hørte om, at der rundtom i de krigsførende Lande rasede en Epidemi, som mentes at stamme fra Spanien og derfor gik under Navnet »Den spanske Syge«. Den kom ogsaa til Danmark og bredte sig overalt, optraadte i de svære Tilfælde som en ondartet Lungebetændelse, der særlig søgte sine Ofre blandt de unge. Var den opstaaet under rolige Forhold, vilde den have vakt en anderledes Opsigt end paa en Tid, hvor man var saa vant til at høre om Død og Ødelæggelser. Sundhedsmyndighederne betegnede Sygdommen som Influenza, hvad jeg syntes, den slet ikke lignede undtagen i dens Udbredelsesmaade, og Lægerne omkring i Landet benævnede den ogsaa haardnakket »Den spanske Syge«. Ogsaa paa Egnen omkring Sanatoriet hærgede den, men jeg undgik at faa den ind blandt Patienterne ved at forbyde alle Besøg hos disse, saalænge Epidemien stod paa.

Alt i alt var det en mærkelig Tid, man oplevede under Krigen og ikke mindre bagefter, da de dyrt indkøbte Aktier med rivende Fart gik ned og ruinerede mange, medens Landmændene efter en gylden Tid maatte gaa tilbage til Hverdagskosten. Ingen, som har levet med i de Aar, vil nogensinde glemme dem.

FAGMØDER OG KONGRESSER.

Det kan ikke nægtes, at Sanatoriet var lagt paa et noget ensomt og utilgængeligt Sted. Det laa ganske vist ikke saa fjernt som de første Sanatorier i Norge, hvor Lyster Sanatorium ligger i Bunden af Sognefjorden og Landeskogen Sanatorium højt Nord paa i Setesdalen; men langt nok var der fra alting, og den daglige Dampskibsforbindelse, som var stillet i Udsigt, blev ikke til noget. Man maa huske, at i 1908 var der ingen asfalterede Veje, ingen Bane mellem Faaborg og Svendborg, og det Antal Biler, der da fandtes i Danmark, var snart talte. Jeg ærgrede mig undertiden, naar Besøgende om Sommeren udtalte sig om, hvor yndigt her var, og hvor dejligt det maatte være at leve paa saadant et Sted; jeg svarede, at det var sandt nok om Sommeren, men de skulde prøve at besøge os om Vinteren, hvad aldrig nogen fandt paa. De eneste, der kom til os paa den Tid, var Skatteopkræveren og Stævningsmændene.

Med 6 km til den nærmeste Station og 10 km til nærmeste By var det heller ikke saa let at komme alt for meget omkring ved Vintertid. Men man trængte jo til at se nogle Kolleger, og da jeg havde været paa Sanatoriet i nogle Aar, samlede jeg et Par Gange Søndag Eftermiddag en Del af Egnens Læger til Møde, hvor jeg fortalte dem lidt om Sanatoriebehandlingen og Fremskridtene heri; bagefter spiste vi til Aften. Jeg havde tænkt mig, at nogle andre skulde tage dette op, men det skete først paa et adskilligt senere Tidspunkt, da Overlæge *Christensen* i Faaborg indførte Mødeaftener paa Sygehuset i Vintermaanederne med Gennemgang af

forskellige Emner fra Sygehusets Virken; en Gang i Vinterens Løb blev Møderne forlagt til Sanatoriet, hvor jeg holdt Foredrag og Demonstrationer. Disse Sammenkomster, som stadig bestaar, var meget fornøjelige og lærerige, og Deltagerne satte megen Pris paa dem.

Fra tidligere Tid havde der i Odense været nogle Møder af Byens Læger med Foredrag og Drøftelse af forskellige Spørgsmaal. Jeg fik Lov at være med og foreslog engang, at Møderne skulde aabnes for alle fynske Læger, hvad ogsaa skete. Der holdtes flere Møder i Vinterens Løb, det var i al Jævnhed, og Sammenslutningen havde ikke engang noget Navn. I 1918 var Professor *Schmiegelow* begyndt at virke for en Sammenslutning af de bestaaende medicinske Selskaber, det københavnske og det jyske, og Odense Selskabet blev saa udnævnt til »Fyns medicinske Selskab«. Jeg skal villigt indrømme, at jeg egentlig ikke var videre begejstret for hele Tanken, men den blev altsaa gennemført; samtidig fik det fynske medicinske Selskab et noget mere officielt Præg, og Formanden sad i Bestyrelsen af det danske medicinske Selskab, som dannedes af de tre Sammenslutninger. Professor *Møller* i Odense blev Formand og var det i et Par Aar, og derpaa var jeg det i 10 Aar; her var ikke noget, som hed, at man kun kunde være Formand i en vis begrænset Aarrække.

Det første, jeg gjorde under mit Formandsskab, var at henvende mig til alle de Læger paa Fyn og omliggende Øer, som ikke var Medlemmer, ud fra den Betragtning, at skulde der være nogen Mening i et fynsk medicinsk Selskab, maatte man have alle Lægerne med, og saa kunde det endda blive vanskeligt nok med en speciel fynsk Videnskab. Det lykkedes ogsaa at faa saa godt som alle med, saa at Medlemstallet steg fra noget over 60 til op imod det dobbelte. En undskyldte sig med sin høje Alder, en anden, der sad paa en Ø, forklarede, at det vilde tage ham et Par Døgn, hvis han skulde med til et Møde, og en tredje havde den Dristighed at svare, at da Møderne holdtes om Søndagen, og det var den eneste Dag, han kunde komme paa Jagt, vilde han ikke være med. Tænke sig, at gaa paa Jagt, naar man kan faa Lejlighed til at dyrke Videnskab!

Det blev en Række fornøjelige og interessante Møder, hvor den aandelige Føde gerne ydedes af Foreningens egne Medlemmer. Det var naturligvis mest kliniske Foredrag af den forskelligste Art, men saa blev det indført, at vi en Gang om Aaret havde en københavnsk Foredragsholder, helst en, hvis Speciale laa mere i en teoretisk Videnskab, hvad let vil ses af nogle af Navnene: *Fibiger, Thorvald Madsen, August Krogh, Møllgaard* og *C. O. Jensen.* Saa fandt vi paa at holde det første Møde i Efteraars-Sæsonen lidt hen i Oktober i en af de andre Byer omkring paa Fyn, ogsaa for at faa opflammet de endnu ikke indtraadte Læger til at komme ind i Foreningen. Der blev saa holdt Møder i alle de fynske Byer og i Rudkøbing; Bogense og Kerteminde naaede vi ikke i min Tid, men det er maaske indhentet siden. Jeg lærte ved disse Møder personligt den langt overvejende Del af Fyns Læger at kende, hvad der selvfølgelig var af stor Betydning for mig, da saa at sige alle indlagde Patienter paa Sanatoriet.

Selskabet stiftedes i en Tid, da Bilerne endnu ikke var rigtigt i Brug, og et Møde tog ofte temmelig lang Tid for mig. Jeg er flere Gange gaaet hjemmefra Kl. 9 om Morgenen til Pejrup Station og taget med Toget til Odense, hvor jeg kom Kl. 12. Saa spiste jeg undertiden Frokost hos en Kollega, og Mødet begyndte Kl. 2 og varede gerne til Kl. 6 eller længere. Det var noget andet, end naar jeg andet Steds i en Forening har hørt Medlemmerne klage over, at Møderne varede i 2 Timer. Henad Kl. 11 tog jeg med Toget til Pejrup og gik derfra de 6 km hjem; det blev lidt mere end en 8 Timers Dag. En Maaneskinsaften, da jeg var gaaet hjem fra Stationen over Marken og gennem Skoven, blev jeg helt forvirret, da jeg kom til Stranden i Nærheden af min Bolig; Landskabet var helt forandret, det var noget Kogleri af den Slags, som Hr. Oluf og andre er kommet ud for. Ellepiger var der ganske vist ikke, men Landet var svundet stærkt ind, og Vandet stod højt alle Vegne. Det var et af de pludselige Højvande, som undertiden kom i Fjorden, drev Vandet op over Markerne og forandrede hele Landets Udseende.

Møderne i Odense holdtes paa »Grand Hotel«, og en Aften havde vi Møde sammen med de fynske Kreaturhandlere, d. v. s.

ikke i de samme Lokaler. Vort Møde var trukket ud til Kl. 7½, medens de andre var tidligere færdige og hengav sig til Bordets Glæder i et tilstødende Lokale. Overlæge *Schroeder* var midt i et Foredrag, da vi i Salen ved Siden af hørte en munter Sang paa den kendte Melodi om Biskop Absalon, der boede i Lille Kongensgade. Bagefter skulde vi spise til Middag i en lille Sal; vi modstod altid Tjenernes Tilbud om at stille nogle Borde sammen i Restauranten; naar Læger er sammen til Fest, er Stemningen gerne munter, og vore Patienter, af hvilke sikkert adskillige sad i Restauranten, skulde helst have den Opfattelse, at Lægerne ogsaa ved Bordet dyrker alvorlige Problemer. Vi var vel 14 tilbage til Middagen, og Befrielsen ovenpaa 5½ Times Foredrag gav sig tydelige Udslag. Under Middagen fandt jeg paa at spørge Tjeneren, om der ikke skulde være nogle tilbage af de Sange, som Kreaturhandlerne havde sunget, og han bragte os da en halv Snes Eksemplarer, som vi afsang. Der var det mærkelige, at Sangen passede lige saa godt paa vor Forening som paa den, for hvem den var bestemt; det var en almindelig Foreningssang, hvor et Vers handlede om Formanden, et om den øvrige Bestyrelse, et om Damerne og et om Foreningen i sin Helhed. Da jeg kom hjem om Natten, sang jeg den for min Kone, der ikke opdagede, at den egentlig ikke var skrevet til vor Forenings Møde.

Bestyrelsesmøde holdt vi gerne engang midtsommers nede hos mig. Jeg skrev da til Sekretæren, at nu var det den Tid, da Kyllingerne var slagtefærdige og Hummerne røde, saa nu maatte han indvarsle til Bestyrelsesmøde hos mig. Medlemmerne kom om Eftermiddagen, vi skulde jo først bese Parken, saa Klokken blev gerne syv, før vi spiste, og bagefter sad vi nede ved Stranden og drak Kaffe. Det faldt meget besværligt at faa Gæsterne fra den herlige Sommeraftens-Luft og den muntre Samtale tvunget op i min Stue til de alvorlige Drøftelser. Det er vel ogsaa saaledes blandt andre Fag, men sikkert er det, at naar Læger, hvis Studietid ikke ligger paa alt for forskellige Tidspunkter, kommer sammen og Videnskaben har faaet sit, saa er det ikke Patienter, Sygdomme, Honorarer og lignende, der tales om, men Samtalen kommer altid til at dreje sig om Studietiden og vore Lærere fra den Gang.

Det var helt gode Sammenkomster i det fynske medicinske Selskab, og det var ikke helt forkert, da jeg gik af som Formand, og Overlæge Schroeder blev min Efterfølger, at han sagde til mig: »Det er de ti gyldne Aar, De har haft.« Som Formand i den fynske Forening deltog jeg i Hovedbestyrelsens Møder i København og var med ved de store, aarlige Møder, som holdtes afvekslende i København, Aarhus og Odense.

Ogsaa inden for mit specielle Fag, Tuberkulosen, havde vi en Sammenslutning af ældre Dato, thi i Aar er det 36 Aar siden, den stiftedes. Da de første fem Sanatorier her i Landet var byggede: Vejlefjord, Boserup, Silkeborg, Ry og Haslev, var det rimeligt, at vi fem Sanatorieledere sluttede os noget sammen for at drøfte fælles Interesser. Vi stiftede Foreningen af »Danske Sanatorieoverlæger« ved et to Dages Møde paa Vejlefjord Sanatorium i September 1904. Der var nok at drøfte, thi den Gang var hele Tuberkulosearbejdet jo fuldstændig nyt, og meget af det, som nu er saa gammelkendt og naturligt inden for Faget, blev da grundlagt, som f. Eks. en fornuftig Stadieinddeling og *Sophus Bangs* fortræffelige Stetoskopiskema. Der kom efterhaanden flere Sanatorielæger til, Foreningen blev større, og medens Møderne i den første halve Snes Aar holdtes omkring paa de forskellige Sanatorier, mødtes man senere i København; i 1921 omdannedes Foreningen til det nuværende »Tuberkuloselægeselskab«. Selv havde jeg fra Begyndelsen deltaget i saa at sige alle Møderne, og i en treaarig Periode blev jeg Selskabets Formand. Jeg syntes, at vi hidtil havde været altfor beskedne og tilbageholdende, skjult vor Tilværelse alt for meget; jeg skrev da til alle, som jeg kunde tænke vilde være Medlemmer, og fik paa den Maade Tallet bragt op fra 40 til 80, medens Antallet af Møderne, som hidtil havde været to om Aaret, efterhaanden steg til seks, et Forhold, som senere har holdt sig.

Det var i en Aarrække efter Verdenskrigen, at Folkeforbundet udsendte Embedslæger fra forskellige Lande i samlet Selskab for at rejse omkring i andre — hovedsagelig de mindre — Lande for at indhøste Erfaringer, og der blev ogsaa spurgt, om det første Hold, der ventedes her til Landet, kunde komme til Sanatoriet. Selskabet var delt i to Grupper, saaledes at først kom de fransk-

og engelsktalende, en Uge senere de tysktalende. Jeg havde betinget mig, at der skulde spises Frokost paa Sanatoriet, thi paa det Sprog har Erfaringen lært mig, at den indbyrdes Forstaaelse falder let. Jeg havde — ved gode Menneskers Hjælp — faaet skrevet et pænt Foredrag om Sanatoriet paa Fransk og Engelsk, som jeg holdt for de tilstedeværende, og hvoraf jeg overrakte hver et maskinskrevet Eksemplar, sikkert et kærkomment Manuskript, naar de skulde affatte Beretningen om deres Rejse. Efter Foredraget besaa vi Sanatoriet og Omgivelserne og spiste derefter Frokost. Ved Bordet havde jeg paa den ene Side den græske Sundhedsminister. Selskabet var meget internationalt: England, Frankrig, Spanien, Italien, Mexiko og Paraguay var repræsenterede foruden nogle andre Lande; en italiensk Læge havde sin Frue med. Jeg holdt en lille Velkomsttale paa Engelsk, Fransk, Italiensk, Latin og Græsk; til det sidste anvendte jeg de første Strofer af Odysseen og gik derpaa over til i et mere moderne Sprog at sammenligne de rejsende med Odysseus; de var omtrent lige saa vidtberejste som han, de kom fra Stubbekøbing og skulde om Eftermiddagen køre til Jordløse, to Hovedstæder, som det ingenlunde er enhver Dansk givet at faa beset. Grækeren svarede mig paa Fransk, antagelig noget pænt, men hvad han sagde, vil til alle Tider være mig en Gaade. Mere forstod jeg af en lille Tale, som Italieneren mere privat holdt til mig bagefter. Han takkede mig, fordi jeg havde talt til ham i det Sprog, som var *Dante*'s, *Machiavelli*'s og *d'Annunzio*'s; man skal nok være Italiener for at udtrykke sig saaledes. Paa Turen rundt i Parken viste jeg den meksikanske Læge en Landsmand, det Træ, som hedder Sumpcypres (*Taxodium*). Han svarede ikke høfligt ja, men gik hen og undersøgte Træet nøje, erklærede saa, at det var rigtigt nok. En anden Læge spurgte, om jeg ikke ogsaa kunde vise Paraguay'eren en Landsmand; men denne fortalte, at det behøvedes ikke, han havde fundet Landsmænd i nogle grønne Papegøjer. Jeg slog det siden efter, og det var rigtigt nok.

Saa kom der i Løbet af nogle Aar flere Hold af disse Læger fra mange Lande, og jeg maa sige, det var særdeles opmuntrende og fornøjeligt. Det var for en Del Læger fra de forskellige Landes Sundhedsministerier, Folk, som var godt inde i Sagerne og brugte

deres Øjne. I Bladene havde jeg læst, hvorledes de københavnske Hospitalers Herligheder var forevist dem, men man maa ikke tro, at de var uden Kritik over for meget af, hvad de mødte og saa her i Landet. De tyske og østrigske Læger forklarede, at det var godt nok, at de havde set Bispebjerg Hospital, Rigshospitalet o. s. v. i København og nogle store Provinssygehuse, men at det egentlig ikke kunde hjælpe dem meget, naar de kom hjem. For det første vilde man ikke tro i deres Hjemland, at der blev gjort saa meget for de syge heroppe, og for det andet havde de slet ikke Penge til at sætte noget saadant i Scene. De erklærede, at Danmark maatte være et meget rigt Land, naar man ved Provinssygehusene kunde have store Bygninger staaende tomme som Epidemihospitaler. Jeg spurgte, hvad de da gjorde, naar der kom en Epidemi. »Slaar Barakker op,« lød Svaret, der jo ikke lød helt urimeligt i *Døcker's* Fædreland. Fra det sidste Hold, der besøgte os, mindes jeg tre fortræffelige Udsendinge fra det engelske og amerikanske Sundhedsministerium, yngre, fornøjelige Mænd, som hele Tiden vilde tale med mig, skønt jeg forsikrede dem, at mit Engelsk var yderst maadeligt. Amerikaneren var vel kendt med Sanatorier og overraskede mig med, hvor nøje han havde lagt Mærke til alt her. Holdets Benjamin var en spansk Sygehuslæge paa 29 Aar, en livlig og munter Mand, som havde gjort stor Lykke ved Dansen paa Christiansminde i Svendborg, hvor Selskabet havde boet et Par Dage; Dansk havde han ogsaa lært, sagde ret fejlfrit »smukke Pige«. Efter at have beset Sanatoriet tog vi til Plejehjemmet i Kaleko ved Faaborg, og nogle af de ivrige Hygiejnikere skulde derefter se Vandværket, der laa tæt ved, medens andre gik med mig over i Museet »Kaleko Mølle«. Blandt Seværdighederne her var kommen noget nyt, nogle smaa Hestesko, fundne ved en Udgravning i Faaborg. Skoene stammede fra det til de spanske Hjælpetropper i 1808 hørende Rytterregiment »Villa viciosa« (»Evviva,« raabte Spanieren), der red gennem Faaborg paa smaa, andalusiske Heste. Var vi gaaet nærmere til Bunds, kunde han maaske ogsaa i Egnen have fundet nogle Sekstendedels Fætre og Kusiner, hidrørende fra den samme Tid.

De sidste Fremmede, der besøgte Sanatoriet i større Mængde,

var en Del af Deltagerne i Otolaryngologkongressen for nogle Aar siden. Der var 20 fra 13 forskellige Lande, men denne Gang havde jeg sikret mig sprogkyndig Assistance, idet jeg havde indkaldt mine Svigerdøtre til at tale Fransk, og en ung Dame paa Sanatoriet kunde tale med de russiske Læger paa deres Modersmaal, hvad der ikke engang havde været Tilfældet paa Kongressen. Paa den Maade mente jeg, at jeg selv kunde have det forholdsvis fredeligt, men man kan aldrig vide sig sikker. Da vi næsten var færdige med Frokosten, rejste den danske Leder, Dr. *Viggo Schmidt* sig og erklærede, at nu havde de hørt og set saa meget, men nu ønskede de Fremmede, at jeg ogsaa skulde fortælle dem noget om Fugle. I en Fart fik jeg stillet Lysbilledapparatet op og viste dem en Del Lysbilleder af Fugle med den nødtørftigste Forklaring paa de fremmede Sprog.

Selv om Tuberkulosen er en almindelig og udbredt Sygdom, er dog det Antal Læger, der udelukkende giver sig af med den, forholdsvis lille, men naar man samler dem fra hele Verden, fylder de jo godt. Da jeg kom ind i Tuberkulosearbejdet, havde der i nogle Aar bestaaet en international Forening til Tuberkulosens Bekæmpelse; den rummede ikke blot Læger, men ogsaa andre, som var virksomme i Tuberkulosekampen. Selv var jeg ogsaa ved et højtidsfuldt Diplom blevet Medlem, og jeg var med til en international Konference, som det kaldtes, der blev holdt i København i 1904. Bedst husker jeg herfra den afsluttende Middag paa Skydebanen, hvor Professor *C. J. Salomonsen* vakte Begejstring ved at holde en Tale paa Latin; det er vist sidste Gang, det er sket i Danmark, i hvert Tilfælde uden for Filologernes Kreds.

Det er nu saadan sin Sag med disse internationale Møder; de er jo gerne, hvad man kalder »godt Avisstof« og falder oftest i Sommertiden, hvor Begivenhederne tidligere var sparsomme. De store Mænd, som deltager, er selvfølgelig efterstræbte af Pressefotografer og Interviewere, og det avislæsende Publikum faar et mægtigt Indtryk af disse Kongresser, hvis Deltagere selv maaske er mindre imponerede. En anset Kollega sagde til mig: »Hvis det ikke var, fordi jeg selv skulde holde Foredrag, kunde ingen Magt

faa mig til at sætte mine Ben ved Møderne.« Det hænder nemlig ofte, at man ikke forstaar et Ord af, hvad Foredragsholderen siger. Mange læser Foredraget op med en sagte Mumlen, er glade, naar de selv kan forstaa det, og lidet interesserede for, om andre begriber noget af det; derfor er der ogsaa ved adskillige Kongresser indført den Skik, at Foredragene er trykte i Forvejen, saa at de helt kan udgaa og kun Diskussionen finder Sted paa Mødet. Saa er der jo endda det trøsterige, at det hele bliver trykt bagefter, saa man kan læse det og klare sig helt godt dermed. Det selskabelige og kollegiale Samvær uden for Møderne er vel fuldt saa vigtigt og udbyttegivende som Foredragene og Diskussionerne. En Tysker inddelte engang Kongresdeltagerne i følgende Rubrikker: »Kongresstern«, de fine Navne, som skal pynte paa Kongressen, men ikke selv behøver at optræde, »Kongresstreber«, hvad ingen nærmere Forklaring behøver, og saa dem, der væsentlig kommer med for Selskabelighedens og Festlighedernes Skyld, og som han kaldte »Kongresbummler«.

Ved disse Møder er der lidt for alle, og den sidste Kategori af Deltagere bliver i Almindelighed ikke forurettede. Et Par Aar efter Mødet i København var jeg atter til en saadan international Konference, i Stockholm. Der var i Forvejen meddelt os forskellige Hoteller, hvor man kunde bo. Jeg fandt paa Banegaarden Karlen fra det Hotel, hvor jeg havde bestilt Værelse, og gav ham min Kuffertnøgle med Besked om at klare Kufferten gennem Tolden. Selv gik jeg op paa Hotellet, hvor jeg mildest talt blev køligt behandlet, fik anvist et Gaardværelse (billigt), men med den Besked, at det først kunde være i Stand om en Time. Jeg gik saa ud i Byen og drak Morgenkaffe, men da jeg kom tilbage, var Hotellets Optræden over for mig en ganske anden; med høflige Buk blev der spurgt, om jeg ikke vilde have et bedre Værelse, hvortil jeg svarede, at jeg var godt nok tilfreds med det, jeg havde faaet. Grunden til den ændrede Optræden var, at Hotellet i Mellemtiden havde faaet tydelige Beviser for, hvad det var for en anselig Gæst, det husede. Karlen var nemlig kommet hjem fra Jernbanen med den Besked, at Kunglige Majestæten havde befalet, at min Kuffert ikke skulde toldefterses — en Ordre, som dog

maaske ikke var udstedt for mig personlig, men gjaldt samtlige Kongresdeltagere. Desuden havde Overstatholderen, vel svarende til vor Overpræsident, været der og villet aflægge mig et Besøg, i hvert Tilfælde laa hans Kort paa mit Værelse. Han var Kongressens Præsident og sendte sit Kort rundt til alle fremmede Kongresdeltagere.

En Aften var de danske Deltagere indbudt som Gæster hos Bankdirektør *Knut Wallenberg* paa hans pragtfulde Landsted i Djurgården. Paa Sejlturen derud — i hans private Damper — foregik der noget, som fik en Del Betydning, idet Professor *Saugman* paa denne Tur foreslog, at vi dannede en nordisk Tuberkuloselitteraturring til Udveksling af Tuberkuloselitteratur imellem de nordiske Lande, en Institution, som virkede i mange Aar. En anden Dag var vi ude at besé et større sanitært Etablissement. Jeg fulgtes med Overlæge *Strandgaard* og hans Frue, og vi kom først ud af Toget ned paa Perronen, hvor vi modtoges af to elskværdige, unge Læger, der helligede os deres Omhu uden at bekymre sig synderligt om dem, der senere steg ud, blandt hvilke jeg, uden overdreven Beskedenhed, kan sige, at der var Navne, der maaske havde en noget større international Klang. Ved saadanne Lejligheder belønnes man gerne efter overstaaede Anstrengelser med et — ofte ret flot — Traktement. Her maa jeg sige, at det saa ualmindeligt lovende ud, da vi under Gennemgang af Lokalerne kom forbi Spisesalen og saa det festlige Bord. Strandgaard og jeg vekslede forstaaende Øjekast, det stod øjensynlig paa en »Seksglasser«. Glæden varede kort, thi Lægen, som førte os, meddelte — formodentlig for ikke at spænde Forventningerne for højt — at Bordet var saa festligt dækket til en Bryllupsmiddag i Inspektørens Familie. Selv blev vi ført ud paa en Veranda og fik Kiks og »Sockerdrycka«; det var jo ogsaa meget godt!

Selvfølgelig kiggede jeg ogsaa paa andre Ting i Stockholm, end hvad der havde med Lægevidenskab at gøre, og var bl. a. ude at se paa det nylig indrettede »Biologiske Museum«, som ganske vist ikke svarede til sit Navn, da det var udstoppede Dyr og Fugle, det rummede, men opstillede i Grupper i nogenlunde naturlige Omgivelser. Jeg fortalte senere de andre Danske derom, og *Sophus*

Bang vilde gerne med derud, men den eneste Tid, der var tilovers, var en Eftermiddag, da vi var indbudte til garden party hos Kongen. De andre Danske kunde ikke forstaa, hvorfor vi ikke vilde gaa med der, men jeg klarede Sagen ved at fortælle, at vi var Republikanere, og at vore Anskuelser forbød os at drikke Kongens Tevand, som nok for Resten var mest Champagne; saa gik vi til det Biologiske Museum og tænkte næppe videre over den Begivenhed. Adskillige Aar efter udtalte en Mand, at jeg jo var Republikaner, og da jeg spurgte, hvorfra han dog havde det, viste det sig, at det var den gamle Historie fra Stockholm; nej, man skal aldrig spøge med alvorlige Ting!

To Aar efter var jeg til den tilsvarende Konference i Berlin. Jeg havde rejst om Natten og var kommet til Berlin tidligt om Morgenen. Efter at have faaet lidt Frokost var jeg i Stedet for at gaa til det indledende Møde gaaet hen paa »Altes Museum«, hvor jeg havde fordybet mig i nogle nye Billeder, som var kommet til, siden jeg sidst havde været der, bl. a. et pragtfuldt Maleri af Pieter de Hooch. Da jeg hen paa Eftermiddagen kom til Mødet, spurgte de andre Danske, hvor jeg havde været om Formiddagen, og jeg fortalte Arkitekt *Bernhard Ingemann,* der var med, hvad der havde optaget mig; jeg maatte love ham, hvis jeg gik derhen igen, at tage ham med. Saa fulgtes vi derhen en Formiddag, og sjældent har jeg haft saa megen Fornøjelse af at gaa paa Museum med nogen. Vi gik der i fem Timer og kom i den Tid kun gennem Afdelingen for den gamle hollandske Kunst, hvor det for Resten mindre var selve Malerkunsten, der interesserede ham, end Interiørerne i de gamle hollandske Hjem. Om Aftenen skulde vi ogsaa have lidt Morskab, og Kejseren havde inviteret os i Teatret til »Valkyrien«, d. v. s. vi vidste ikke den Gang, at vi var Kejserens Gæster. Det var en haard Aften! Al Respekt for Wagner, men uforberedt at høre »Valkyrien« fra Kl. 7—11½, det var nu drøjt. Da jeg mere død end levende stod og tog Tøjet paa, kom der en Udsending fra de andre Danske og spurgte, om jeg ikke oven paa denne Nydelse for Aanden trængte til at faa Legemet styrket; ved lidt Fasan og Rhinskvin i »Kaiserkeller« kom jeg til Kræfter igen.

Der forefaldt forøvrigt i Anledning af denne Operaaften en ganske pudsig Affære, som gik den officielle udenrigsministerielle Vej til Danmark. Som nævnt vidste vi ikke den Gang, at vi var Kejserens Gæster, vi havde blot faaet sendt vore Billetter. Arkitekt Ingemann havde to, men da han skulde rejse om Aftenen, gav han dem til Portieren paa Hotel »Adlon«, hvor han boede, naturligvis i den Tanke, at han vilde gøre dem i Mønt. Men Portieren, en ung flot Mand, kunde nok lide selv at høre »Valkyrien« og tog Kæresten med. Nu har en Portier paa det største Hovedstadshotel jo ikke en hvid Pind i Munden, og man kan tænke sig til Skandalen i Datidens Berlin, da det blev refereret paa højeste Sted, at han og hans Dame sad blandt Kejserens Gæster. Sagen maatte undersøges, og Portieren forklarede Sammenhængen. Gennem Udenrigsministeriet blev Ingemann forespurgt, om dette forholdt sig rigtigt, og det gjorde det jo.

Under den samme Kongres skulde vi ud at besé et Sanatorium et Stykke borte fra Berlin. Navnet kan være det samme, men det var meget bekendt for, at Patientarbejdet var sat saa udmærket i System der, det var rigtig noget for mig. Saa snart vi kom dertil, skilte jeg mig fra Førerens Vejledning og begyndte at gaa paa egen Haand. Den afdøde Kunsthistoriker *Julius Lange* skrev engang, at det egentlig var ganske rart en Gang imellem at besøge en udenlandsk Malerisamling, naar dens Leder ikke var hjemme; man fik ofte mere Udbytte af selv at gaa rundt at se paa Sagerne, end naar de blev udpegede for en, og det Princip gælder ikke blot for Malerier. Paa min Vandring gennem Sanatoriet traf jeg forskellige venlige Mennesker, der gerne vilde give mig Besked; men for det første var det Søndag, hvor der ikke blev arbejdet, og da jeg gerne vilde se Arbejdslokalerne, var alle Redskaber, Værktøj og Materialer ryddet til Side, fordi der skulde dækkes Frokostborde til alle Gæsterne. Jeg fik en Mistanke om, at det maaske ikke var saa storartet bevendt med Arbejdet, som der taltes om.

En Aften var der den traditionelle Modtagelse paa Raadhuset, d. v. s. en stor Middag. Da jeg kom, saa jeg de andre Danske staa sammen i Forhallen; jeg nærmede mig dem og saa paa dem med Forfærdelse; de spurgte, hvad der var i Vejen, og jeg forklarede,

at jeg desværre ikke kunde vise mig i Selskab med dem; de havde nemlig ikke hvide Handsker paa og vilde næppe blive modtagne; selv havde jeg nu været her et Par Aar i Forvejen, saa jeg vidste, hvad der hørte til. Paa Berlins Raadhus havde Erfaringerne lært Ledelsen noget om, at der paa flere Punkter gik lovlig meget til; efter hvad jeg har hørt, skal man paa andre Raadhuse have gjort den samme Opdagelse. Der blev ikke ved Slutningen af Maaltidet, saaledes som det tidligere havde været Tilfældet, stillet Cigarkasser frem, hvoraf enhver kunde forsyne sig efter Behag; nej, en Tjener gik rundt med en stor Sæk, hvoraf han tog frem et lille Læderetui med et Par Cigarer og Cigaretter til hver Deltager; men saa stod ogsaa Berlins Vaaben paa Etuiet. Tidligere var der skænket Champagne ad libitum, men nu var der en halv Flaske pr. Mand, og Tjenerne erklærede, at der ikke maatte serveres mere, og at Flaskerne blev talt; en af vort Selskab fandt paa Raad og rullede et Par af de tomme Flasker ind under Bordet; saa var det jo tydeligt, at der manglede to fyldte, og det var der ikke noget i Vejen for at fremskaffe.

Det næste Aar skulde Konferencen have været holdt i Bern, men det næste Aar var 1914, og da havde man i September andet at tænke paa. Paa dette Møde skulde Hoveddiskussionsemnet have været Arbejdsterapi, altsaa Patientarbejde paa Sanatorierne, et Emne som Englænderne ønskede bragt frem som noget ganske nyt, opfundet paa engelske Sanatorier. Det syntes jeg ikke, vi Danske kunde lade sidde paa os, og jeg havde anmeldt mig som Deltager i Diskussionen; efter Anmodning indsendte jeg en meget kort Gengivelse af, hvad mit Foredrag vilde gaa ud paa, men Foredraget blev ikke holdt — i hvert Tilfælde ikke den Gang. De internationale Tuberkulosekonferencer ophørte i en Aarrække, og Tiden var nu inde til en Tanke, som jeg længe havde haft, ogsaa ved Lejlighed arbejdet for, nemlig en Sammenslutning af de nordiske Tuberkuloselæger. Hvert af Landene havde sin Forening, men noget videre Samarbejde var der ikke. Ved given Lejlighed havde jeg talt med nordiske Kolleger om Samarbejde, hvad de ogsaa var stemte for. Professor Saugman havde først været imod Planen, men var blevet omstemt. I 1916 skulde Sagen for paa et Møde i Sanatorie-

lægeforeningen, og det førte til, at en nordisk Forening blev stiftet; det første Møde blev holdt i København i 1919. Det var jo spændende at se, hvorledes det vilde forløbe. Der var ialt henimod 40 Deltagere, af hvilke en Del havde Damer med. Mødet afsluttedes med en Middag paa Langelinie, og næste Dag var der Udflugt til Boserup Sanatorium. Det gik altsammen godt, og det har altid siden været hyggelige og fornøjelige Møder, som i høj Grad har knyttet de nordiske Tuberkuloselæger sammen.

I Aarene efter 1919 var jeg hvert Aar i Norge, af og til med nogle Afstikkere til Sverige, og paa disse Rejser er jeg altid blevet mødt med største Hjertelighed og Gæstfrihed af de Kolleger, jeg har besøgt. I 1922 var jeg i Forsommeren i Oslo; Aaret efter skulde der her holdes nordisk Tuberkuloselægemøde. Lederen af Tuberkulosearbejdet i Norge, den senere Medicinaldirektør *Heitman*, talte da om, at det kunde være morsomt at faa de Fremmede vist en Del af de sydnorske Sanatorier og Tuberkulosehjem samt noget af den norske Natur, og foreslog, at vi skulde gøre en Prøvetur, hvortil jeg var mere end villig. Overlæge *Tillisch*, som den Gang var paa Grefsen Sanatorium, lod sig overtale til at følge med. Hvor herligt en skøn Sommermorgen i fortræffeligt Selskab at rulle af Sted i Bil gennem de norske Landskaber og tillige undervejs dyrke Videnskaben og under den bedste Vejledning besé forskellige Tuberkuloseinstitutioner! Turen gik Øst paa til Kongsvinger med nogle Afstikkere, og Dagens Endemaal var at besøge Dr. *Jonasens* Sanatorium, Gjøsegaarden, hvor vi modtoges af ham og Frue med den mest storslaaede Gæstfrihed. I Kongsvinger var der nu ogsaa andre Ting, der interesserede mig. Naar man hele sit Liv har været en Beundrer af *Jonas Lie*, er man jo ikke uberørt af at komme til den By, hvor han levede sit stormfulde Liv som Sagfører, den Del af hans Tilværelse, som er saa vidunderligt beskrevet i Bogen »Et Samliv«; den forsonende Slutning, som Lie har sat til i Romanen, at Sagføreren reddedes fra Fallitten, stemmer jo ikke med Virkeligheden. Lie gik fallit med en efter de Tiders Forhold kæmpemæssig Gæld, som han var det meste af sit Liv om at afbetale. Selvfølgelig forhørte jeg mig om, hvor Lie havde boet der i Byen; jeg synes nu ikke, Interessen for ham hos Nordmændene var saa

overvældende, men vi fik dog efterhaanden regnet ud, i hvilke to Ejendomme det var, han efterhaanden havde boet; jeg fik dem at se den næste Dag. Men Sceneriet, saaledes som Lie beskriver det, var der godt nok, og ved Middagsbordet sad ogsaa Skikkelser fra hans Romaner: Distriktslægen, Provsten og Sorenskriveren, lyslevende. Den næste Dag fortsatte vi Turen, besøgte forskellige Tuberkulosehjem og gæstede bl. a. Dr. *Anstensen* i hans Hjem i Odalen, efter Heitmans Udsagn det smukkeste Lægehjem i Norge.

Næste Aar skulde denne Tur — i noget videre Udstrækning — køres af alle Kongresdeltagerne, og en tidlig Morgen samledes paa Tordenskjoldsplads — i god Forstaaelse trods Navnet — Læger fra de nordiske Lande til en minderig Tur. Det var de skønneste, varme Sommerdage, men i Indbydelsen til Turen havde staaet, at man gjorde vel i at tage en lettere Pels med. Solen bagte, og jeg sad uden Overtøj i den aabne Bil, men Overlæge *Strandgaard* havde som forsigtig Mand taget sin Pels med; hver Gang vi gjorde Holdt undervejs, var jeg henne hos ham og spørge, om han kunde holde Varmen. Turen gik saa i de tre Dage gennem det østlige Norge med Besøg paa Sanatorier, Tuberkulosehjem og Sygehuse, fortræffelig planlagt og ledet. Selv havde jeg ikke rigtig Held med mig paa denne Udflugt. Sammen med en svensk Overlæge og hans Datter kørte jeg i en lille Bil, som hurtigt sakkede agterud; Benzinbeholderen var læk og maatte fyldes for hver Mil. Indhente de andre var der ikke Tale om, men i Kongsvinger erfarede vi, at vi skulde spise til Middag hos Dr. *Jonasen* paa Gjøsegaarden (Sanatorium), og derhen kørte vi, medens de andre, som havde været forskellige Steder, først kom senere. Jeg maa sige, at de slap lidt for let fra den videnskabelige Del, thi deres Indtryk fra Gjøsegaarden indskrænkede sig til Dr. *Jonasens* Spisestue og Fruens festlige Bord. En anden Kollega ventede os nemlig 140 Kilometer længere nordpaa. Det var en skrap Tur derop paa to Timer, men der er egentlig ingen Fornøjelse ved at køre saa hurtigt i et fremmed Land, hvis Natur man gerne vil se lidt af; det hele farer altfor hurtigt forbi. Det blev ialt skønne og festlige Dage med Besøg paa talrige Sanatorier og Tuberkulosehjem, en uforglemmelig Modtagelse hos Dr. *Hille* i Hamar og Overlæge *Holmboe* paa Mes-

nalien Sanatorium. Den tredie Dag var vi om Eftermiddagen naaede til Gjøvik, hvor vi spiste Afskedsmiddagen, og herfra skulde vi ad en smuk Omvej, »den gamle Vej«, tilbage til Oslo. Jeg fortalte før, at jeg ikke havde haft Held med Bilkørslen, men det blev meget værre. Den første Bil, jeg kørte i, var efterladt til Reparation i Kongsvinger, og paa Hjemturen kom jeg i en anden. Da vi havde kørt lidt, begyndte der at lugte af brændt Gummi, og Røg og Damp stod ud fra Bilen; det kan nok være, jeg kom ud af den i en Fart. Vor motorsagkyndige, Grosserer *Reimers,* der som Gentlemanchauffør ledede Bilkortegen, kastede et prøvende Blik paa Vognen og erklærede, at den blev aldrig til at snurre rundt mere, og at den kunde køres hen paa Kirkegaarden med det samme. Den muntre Reimers tog mig op i sin Vogn, men her oplevede jeg det værste Uheld. En halv Snes Mil Nord for Oslo gik Bilen istaa og vilde absolut ikke mere. Det øvrige Selskab paa nær to Vogne var kørt forud og havde desværre taget Reparationsbilen med. Her sad vi nu Kl. 9 om Aftenen i en øde Skov med en Bil, som ikke vilde køre. Det tog tre Timer at faa den gjort i Stand, og vi naaede først til Oslo Kl. 2. Vi tog det nu med godt Humør; vore norske Værter kunde endda traktere med Aftensmad; Retterne var ikke mange, men der var rigeligt af dem, det var Kiks og Portvin, der øjensynlig havde været bestemt til en Forfriskning undervejs. Det var Sankt Hansaften, og vi fik Lejlighed til at se det muntre Liv, som udfolder sig i Norge denne Aften, da saa mange drager ud i Skoven og bivuakerer ved de tændte Baal. Det var alt i alt en herlig Tur, som jeg tror, alle Deltagerne mindes med Glæde.

Det er undertiden Smaating, som bider sig stærkest fast hos Deltagerne i en saadan Tur, og mange Aar efter mindede en Lægefrue mig om den Fuglerede, jeg havde forevist, medens vi sad paa Verandaen i et af de Tuberkulosehjem, vi besøgte. Jeg blev forespurgt, om hvilken Fugl en Rede tilhørte, som var anbragt paa en Bjælke under Loftet. Det var klart ved første Øjekast, at det var Reden af den graa Fluesnapper, og jeg fortalte, at om lidt vilde der komme en lille, graa Fugl og se til Reden. Det passede godt nok, og Beundringen for mine ornithologiske Kundskaber steg, da jeg kunde

fortælle, hvad der var i Reden, og bagefter demonstrere det med et lille Spejl, anbragt paa Enden af en Stang. Selv havde jeg forlængst glemt denne Tildragelse, som altsaa var bleven erindret af andre.

De senere Kongresser, hvori jeg har deltaget, er i frisk Minde og har endnu ikke faaet Historiens Patina, saa jeg skal ikke nærmere komme ind paa dem. Da jeg i 1933 var til Kongres i Stockholm, tilfaldt der mig som Formand for det danske Tuberkulose-lægeselskab det ærefulde Hverv at præsidere ved et af Møderne. Jeg sad — meget højtidsfuldt — paa en Tronstol, højt hævet over Forsamlingen, med en Sekretær — noget lavere — paa hver Side. Præsidenten skulde jo høre godt efter, lede Diskussionen og takke Foredragsholderne. En yngre Læge fremførte en ny Maade til at bestemme den Luftmængde, Lungerne kan rumme, det som kaldes Vitalkapaciteten. Det sker ellers ved et meget simpelt Apparat, men nu skulde der maales i hver Lunge for sig og derfor føres et Rør ned i begge Lunger. Jeg syntes ikke rigtig om denne nye Maade, men mente, man hellere maatte holde sig til den gamle, og jeg mindedes en gammel Soldatervise fra den Tid, da der skulde skydes med det nye Bagladegevær:

Den Mekanik — jou, den er ren!
Der er s'gu itte nouet ve'en,
nej maa jeg be' om mit Gevær med Flintesten.

Verset skrev jeg ned og sendte gennem en af Sekretærerne til to danske Kolleger i Salen, som jeg syntes kunde trænge til lidt Opmuntring. Noget efter kom deres Svar ad samme Vej tilbage; det lød:

Dette Vers, Hr. Præsident,
kan De ikke være bekendt!

Forsamlingen skulde have anet, at det var den Slags, som gik imellem os; man troede selvfølgelig, det var vigtige Kongressager. Den næste Dag overraskede jeg mine danske Fæller ved et langt Diskussionsindlæg til et Foredrag, som en svensk Kollega holdt om

den psykiske Tilstand hos Tuberkulosepatienter, et meget drøftet Emne, som altid har interesseret mig stærkt; de andre Danske sagde, at de havde haft saa svært ved at forstaa Foredragsholderen, og kunde ikke begribe, at jeg paa staaende Fod kunde deltage saa indgaaende i Drøftelsen; Fidusen var, at jeg havde laant Manuskriptet hos min Kollega Dagen før. Hvis nogen vil savne at høre noget mere om de faglige Emner, der var Genstand for Drøftelse paa disse Kongresser, kan jeg kun sige, at det allermeste var rent specielle Sager, der næppe vilde have Interesse og daarligt forstaas udenfor Lægernes Kreds; selv for os Specialister kunde det undertiden være svært nok at følge med. Vi var flittige, i to Dage holdt vi Møde fra Kl. 9—6 med den nødvendigste Tid til Frokost. Vi kunde derfor godt være bekendt at have det lidt festligt og fornøjeligt om Aftenen, hvor vi var Gæster hos elskværdige, svenske Kolleger.

Som Afslutning paa disse Rejseberetninger vil jeg blot med nogle Linier fortælle om, da jeg sammen med Overlæge *Heitman* kørte ned og besaa Kysthospitalet i Frederiksværn, det senere Staværn. Hospitalets Leder, Overlæge *Sundt,* og hans Reservelæge, Dr. *Mortensen,* hentede os en skøn Sommerdag med Bil i Oslo. Et fuldstændig splintret Hjul, der var udvekslet med et andet, men anbragt bagpaa Bilen, gav Indtryk af, at der maaske kunde være visse Vanskeligheder. Det var der ogsaa, thi Kystvejen Syd for Drammen var spærret af et Fjeldskred, saa vi maatte ind igennem Landet i ret vilde Landskaber. En Fjeldkæde rejste sig paa Vejen lige foran os, og Dr. Mortensen fortalte mig, at det var det berygtede Haneklev, og det skulde vi over. For mig saa det ud, som om man maatte kunne kravle som en Flue for at komme over, og værre Zig-Zagvej har jeg aldrig været paa, skønt jeg har kørt en Del omkring i Norge. Jeg var egentlig godt tilpas, da vi kom ned paa den jævne Vej, der fører hen mod Larvik gennem Norges eneste Bøgeskov. Overlæge Sundt roste mig den næste Dag, fordi jeg ingen Vrøvl havde gjort paa den vanskelige Tur. Han forhørte mig om, hvor langt vi vilde være naaet paa Fyn, hvis vi dèr havde kørt i de 8 Timer, vi brugte til Turen og med samme Fart; jeg kunde kun svare, at saa var vi rimeligvis kørt Fyn ti Gange rundt. Sundt kørte iøvrigt selv forsigtigt, jeg husker hans mange Gange gentagne

Advarsler, naar Reservelægen kørte: »Mortensen, Mortensen, 40 Kilometer!« Efter Farten at dømme har jeg nu Fornemmelsen af, at det var miles, Speedometret viste og ikke Kilometer.

Under Omtalen af Turen til Kongsvinger fortalte jeg, hvorledes jeg opfriskede Minderne om *Jonas Lie*. Frederiksværn er den anden norske By, der har spillet en Rolle i hans Historie; thi her havde han opholdt sig som ung Kadet, og her henlevede han og hans Hustru deres sidste Aar efter Hjemkomsten fra den lange Udlændighed; paa Kirkegaarden ligger de begravede, et Bronzerelief paa Gravstenen viser deres Ansigtstræk. Huset, hvor de boede, stod som i deres Tid, jeg har ogsaa været inde at se Stuerne. Hver By har jo gerne en Historie, som tilrejsende ikke undgaar; Frederiksværns er følgende: Udsigten fra Lies Hus er ikke over Havet, men over en ret flad Strand, hvor ved Ebbetid en Mængde store Sten stikker op. Efter Lies Hjemkomst besøgte *Bjørnson* ham, efterat deres Ungdomsvenskab havde været brudt i en Aarrække; da han saa Udsigten, og den ikke svarede til, hvad han havde tænkt, udbrød han: »Men, Jonas, det er jo ikke Havet, det er Suppe med Boller i.« Frederiksværn er Skuepladsen for Lies herlige Bog »Kommandørens Døtre«. Straks om Morgenen var jeg ude at se paa Sceneriet, det stod livagtigt som Lie har beskrevet. Kommandørboligen staar som skildret i Bogen (Lie boede her selv som Kadet), de militære Magasiner og Værftsarbejdernes Huse ligesaa. Lidt uden for Byen, hvor Sejlløbet fører ind til den, ligger Udsigtspunktet »Fjeldknarten« ved det søndre Indløb, hvor man holdt Udkig efter Skorstensrøgen i Horizonten, der meldte Damperens Ankomst. Heroppe var det, den unge Pige Marta med den sørgelige Skæbne spejdede efter Skibet med hendes elskede Styrmand, det Skib, der tilsidst udeblev.

At jeg tilbragte lærerige Timer med at besé Kysthospitalet og en fornøjelig Dag i Overlæge Sundts Hjem behøver jeg næppe at tilføje. Jeg fik Lejlighed til at rette en botanisk Misforstaaelse; den Række Naaletræer, der staar ved Stranden og er plantede af en tidligere Kommandant, der havde hjemført dem fra Italien, er ikke, som Bykrøniken beretter, og som der staar i Kommandantens Nekrolog, Pinier, selv om de har ret store Kogler; det er øst-

rigsk Fyr. Jeg har senere gæstet Byen, da den var bleven berømt ved sin anselige Mindehal over de i Verdenskrigen omkomne 1800 norske Sømænd. Til Indvielsen skrev *Wildenvey*, som boede i Frederiksværn, et af de pragtfuldeste Digte, som findes i nordisk Poesi; han fremsagde det selv ved Mindehallens Indvielse, og det er indhugget paa Mindealtret. Digtets første Linier lyder:

Landets egne, Mand og Kvinde,
Konge, Folk og Raad,
rejste dette Æresminde
over Sjømænds Daad.

Endnu et Sanatorium vilde jeg besøge paa denne Rejse, Landeskogen Sanatorium i Setesdalen. Et noget mærkeligt Princip havde lagt de første norske Sanatorier paa de mest utilgængelige Steder, og Landeskogen, adskillige Mil oppe i den lukkede Setesdal, hvortil der den Gang kun var Adgang sydfra, var visselig et fjernt Sted. Dalen var den Gang et af de mest uberørte Steder i Norge, hvor Nationaldragter endnu bares, hvor Bjørn og Bæver havde hjemme. Men Civilisationen trænger frem overalt. Sanatoriet opvarmes ved Elektricitet frembragt ved et nærliggende Vandfald. Da jeg undrede mig over, at en af Radiatorerne var gloende varm nu i Juli Maaned, fik jeg den Besked, at den brugte Patienterne at varme deres Krøllejern paa. Sanatoriet blev ikke overrendt af Gæster. Da jeg spurgte Overlæge *Holther*, om han jævnlig fik Besøg af fremmede Læger, svarede han mig: »Af tyske, engelske, svenske, danske og *norske* Læger er De den første, som har været her.« Da havde Sanatoriet været i Gang i fem Aar; jeg haaber, der senere har været noget livligere med Besøg.

KOMMUNAL OG ANDEN OFFENTLIG VIRKSOMHED.

ENGANG talte jeg med en Dame, som var stærkt fremme i det offentlige Liv, Politik og Virken i forskellige filantropiske Institutioner. Jeg udtalte, at det efter min Mening var for meget for hende, hvortil hun svarede, at man maatte vælge imellem, om man, naar Dagens Gerning var forbi, vilde gaa hjem og gøre det hyggeligt for sig selv, eller man vilde anvende nogen Tid til at gøre Gavn for andre; begyndte man først et Sted, var man fanget, andre Hverv kom til, noget fik man med, noget mod sin Vilje; jeg har ofte tænkt paa Rigtigheden af hendes Ord.

Da jeg boede i Haslev, blev jeg engang opstillet som Kandidat til Sogneraadet, men blev ikke valgt og prøvede det ikke siden. Da jeg kom til Nakkebølle Sanatorium og kun havde meget lidt med Omegnens Befolkning at gøre, faldt det mig ikke ind at interessere mig for Sognets Anliggender. De to sammenhørende Sogne V. Aaby og Aastrup var bleven skilt — Grundene kender jeg ikke —, og i 1912 skulde der vælges nyt Sogneraad begge Steder. Ingen kunde beskylde mig for, at jeg agiterede for at blive valgt, thi jeg var i Italien og anede ikke, at jeg var opstillet som Kandidat. En prægtig Foraarsdag i det vidunderlige Lugano naaede den barske Virkelighed hjemme fra ned til mig med en Meddelelse om, at jeg var valgt til Medlem af Aastrup Sogneraad og maatte komme hjem til Møde den 1. April Kl. 2. Jeg kom hjem fra Rejsen Kl. 12 og stillede Kl. 2 til mit første Sogneraadsmøde. Næste Aar blev jeg Formand og sad som saadan i fire Aar.

Under almindelige Forhold kunde der vel ikke være saa meget

at gøre i et lille Sogn paa 800 Mennesker? Nej, det var de almindelige løbende Sager, Vejvæsen, Forsørgelsesvæsen, Snekastning, Skatteligning og -opkrævning; men der var den Gang et Spørgsmaal oppe, som optog Sindene stærkt, Planen om en Bane mellem Faaborg og Svendborg, og siden kom Krigen med Rationering og meget andet. Det var i Aarene 14 og 15, dette Banespørgsmaal stod paa og medførte adskillige Møder og Forhandlinger. Banen kom, og Aktionærerne fik i nogle Aar Renter af de Penge, der var sat i den, saa ophørte det, og Banen kørte med Underskud – i hvert Tilfælde blev der intet til Renter. Ofte har jeg senere undret mig over denne Banehistorie; det var dog indsigtsfulde Mænd fra Amts- og Sogneraad, forstærkede med Eksperter andetstedsfra, som virkede i denne Sag, men sælsomt nok fandtes der ikke en saa forudseende Mand, at han fraraadede at lægge Banen mellem de to Byer, der var forbundne med en udmærket, omend noget bakket Hovedvej. Bilkørslen var den Gang ganske vist ikke fremme som senere, men Biler kørte dog rundtom, og deres udstrakte Brug burde kunne forudses; men jeg var ikke klogere end de andre.

Som Sogneraadsformand var jeg Medlem af Valgkomitéen til Folketingsvalget. Det var i de muntre Tider, da der paa selve Valgdagen var en offentlig Valghandling paa Torvet, hvor Kandidaterne maalte hinanden Skæppen fuld, før Afstemningen begyndte. Det begyndte med, at Valgkomitéen samledes om Morgenen Kl. 8 paa Hotellet under Borgmester *Skouenborgs* Forsæde og efter nogle indledende Formaliteter styrkede sig til Dagens Anstrengelser ved en Bøf med Tilbehør. Saa kom den offentlige Valghandling, og dernæst begyndte Afstemningen, som den Gang var bleven hemmelig. Valgkomitéen sad under Valghandlingen paa Tribunen, hvorfra Talerne blev holdt; da jeg havde hørt lidt paa dem, uden at det var mig muligt at finde noget nyt eller epokegørende, spurgte jeg Formanden, om min Nærværelse var nødvendig hele Tiden; nej, blot maatte jeg komme om Aftenen til Optællingen af Stemmerne m. m. Saa cyclede jeg hjem og passede Sanatoriet; ved Ettiden cyclede jeg igen ud og saa, hvordan Sogneraadets Medlemmer klarede det med Stemmeafgivningen for Sognets Beboere; saa hjem igen og ud til Faaborg for tredie Gang om Aftenen til Hjælp

ved Stemmernes Optælling og til Valgprotokollens Underskrift. Kl. 11 fik vi atter en Bøf med Øl og Snaps som om Morgenen, og henimod Midnat cyclede jeg hjem for tredie Gang i Dagens Løb; det var den Dag 60 Kilometers Cykletur. Det var den senere Professor *Starcke,* som blev valgt; han stod ved Siden af mig, da Stemmerne blev talt op, og lagde ikke Skjul paa sin Glæde, da han saa, i hvilken Retning det gik; det betød vist meget for ham ogsaa økonomisk paa det Tidspunkt, thi den Skole, han drev, var, efter hvad jeg husker, dengang lige gaaet i Stykker.

Sogneraad og deres Forhandlinger var tidligere — særlig i Byboeres Øjne — omgivne med et let komisk Skær, hvorpaa allerede en Titel paa en Artikelserie i et Vittighedsblad kunde tyde »Sovneraadsmøde i Snakkenbjerg«. Sogneraadsformænd har man ogsaa alle Dage haft et godt Øje til; de var ansete for at holde af at optræde som Sognekonger, at være umedgørlige og raadelystne. *Henrik Pontoppidan* har i »Det forjættede Land« givet en pragtfuld Skildring af en saadan Type, Sogneraadsformand Hans Jensen, og i adskillige andre Bøger er Sogneraad og navnlig deres Formænd tegnede paa en alt andet end flatterende Maade.

Selv havde jeg under min Virksomhed nok faaet Øjnene op for, at Sogneraadene gennemgaaende var adskilligt anderledes end det skildredes i Litteraturen, men det var først, da jeg selv kom i Sogneraadet, at jeg fik et nærmere Indblik i, hvordan Virksomheden egentlig var. Sognenes Styrelse foregik den Gang efter Landkommunalloven af 1867 og var vel oprindelig kun en lidet indviklet Sag, men efterhaanden blev det betydelig mere vidtløftigt, særlig gennem de mange sociale Love om Aldersrente, Enkeforsørgelse, Invaliderente m. m. Hertil kom under Krigen, medens jeg fungerede, ekstraordinær Understøttelse, Rationering med Uddeling af Kort, Korngodtgørelse, Optælling af alle tænkelige Dyr, Opkrævning af Statsskatter m. m. Der syntes egentlig ikke at være nogen Grænse for, hvilket Arbejde man fra Statsmyndighederne kunde paalægge Sogneraadet. Endvidere var der Erklæringer i mange forskellige Sager, ikke mindst indviklede Alimentations- og Forsørgelsessager, Skrivelser og Indberetninger til Amtsraadet af meget forskellig Art. Som Forholdene nu er, maa man sige, at Admini-

strationen selv af et mindre Sogn er en helt vidtløftig Sag og kan kræve det meste af en Mands Arbejdskraft, thi, som jeg senere skal komme tilbage til, den langt overvejende Del af Arbejdet ligger paa en enkelt Mands Skuldre, Formandens; noget af Arbejdet kan selvfølgelig fordeles blandt Medlemmerne. Vi var fem Mand i Sogneraadet, to Gaardejere, en Husmand, der tillige var Handelsmand og Fragtmand, og en Haandværker. Naar jeg havde en Fordel i, at jeg var vant til at affatte Skrivelser og administrere, havde de andre deres Styrke i, at de kendte Sognet, dets Beboere og dets Traditioner. Deres sunde Fornuft, den Indsigt og Omtanke Sogneraadsmedlemmerne lagde for Dagen ved Drøftelse af Sagerne, har ofte slaaet mig; jeg har undertiden haft Lejlighed til at deltage i Forhandlinger med Mænd, der stod højere paa Samfundsstigen og i Kundskaber, men jeg har egentlig ikke fundet deres Maade at behandle Sagerne paa mere imponerende, end naar jeg drøftede Sognets Anliggender med *Hendrik, Hans* og *Søren.* I den store Verdenskrigs Tid hørte man fra mange Mennesker, som dog nok skulde være klare over Situationen, Klager over Rationeringen og dens Ulemper, Udtalelser om, at det hele vist var overdrevent og unyttigt. Skønt vi vel i Sogneraadet mere end andre Steder mærkede Besværlighederne, kan jeg sige, at jeg aldrig fra Medlemmerne hørte nogen Klage eller Anke herover, og jeg kan tilføje, at det var langtfra, at hele Sogneraadet hørte til det daværende Regeringsparti.

Tonen ved Møderne var jævn, hyggelig, ofte fornøjelig. Man forestiller sig ofte Sogneraadsmøderne som prægede af megen overflødig Tale; selvfølgelig kunde Diskussionen komme paa Afveje og dreje ind paa Lars Nielsens nykøbte Hest, men den var let at faa tilbage i det rette Spor. Maaske var Tempoet i Forhandlingerne lidt hurtigere, end Medlemmerne var vante til, men jeg tror, at de efterhaanden skønnede paa, at Møderne ikke blev for langvarige. Selvfølgelig blev der Tid til at tale om forskellige Ting, naar det egentlige Møde var forbi. Jeg mindes endnu alle de for mig nye Træk af Aalens Naturhistorie, som jeg hørte en Vinter, da Fjorden var tillagt og hele Sognet ivrigt stangede Aal derude. Sproget ved Møderne var, paa Grund af Formandens manglende Sprogkundskaber,

Højdansk, men naar Diskussionen blev livlig, slog Medlemmerne over i den fynske Tunge, hvor det unægtelig faldt mig noget vanskeligt at følge med.

Men naar Møderne var forbi, kom det egentlige Arbejde, og det paahvilede for den langt overvejende Del Formanden. Der skulde forhandles til forskellige Sider, der skulde besvares Skrivelser, udarbejdes Lister og sørges for Regnskabet. En af mine Nabosogneraadsformænd sagde engang til mig: »Ja, fra November til hen i Juni kan jeg ikke bestille andet end at tage mig af Sogneraadets Sager.« Og det var rigtigt nok; man behøver blot at tænke paa, at en Købstad med et Par Tusinde Indbyggere, som der fandtes i hans Sogn, har Sekretær, Kæmner og Byraadsudvalg, mellem hvem Arbejdet er fordelt. En Sogneraadsformand skal naturligvis kunne klare de almindelige daglige Sager, men han skal ogsaa være om sig og paase, at hans Kommune faar, hvad der tilkommer den — om muligt lidt til — og han skal være inde i alle Forsørgelsessager og passe paa, at ikke en anden Kommune med Urette faar en Forsørgelsespligt væltet over paa hans. Der foregik nemlig stadig mellem Kommunerne et Spil i Lighed med »Skidtmads«, hvor det gjaldt om at komme af med den slemme. Nu er Forholdet anderledes efter ændrede Love.

Det er ofte vanskelige Sager, der kan komme til at foreligge; jeg husker en meget indviklet Affære, hvor to Karle i to forskellige Kommuner var dømte til at udrede Alimentationsbidrag *in solidum* til et Barn. Der blev Strid mellem de to Kommuner, af hvilke den ene var den, hvor jeg var Formand; da de laa i hver sit Amt, og de to Amter holdt med hver sin Kommune, maatte jeg indanke Sagen til ministeriel Afgørelse, der saa endelig resolverede, at Parterne skulde betale *in solidum*, og da den ene Part var forsvundet, tilfaldt det vist hans Kommune. Det var en højst indviklet Sag og intet Under, at min Modpart, den anden Sogneraadsformand, kom ned til den mest skriftkloge i Sognet og klagede sin Nød: »Overlægen skriver her, at de er dømt til at betale »in solidum«, det ved jeg sateme itte, hvad er.« Ved Forhandling med Sogneraadsformænd fra de andre Kommuner fik jeg iøvrigt det bedste Indtryk af, hvor godt og forstandigt Sagerne gennemgaaende blev

behandlede, og tillige af, at det var Formanden, som oftest en Gaardmand eller Husmand, som selv tog Affære og ikke overlod det til en Sekretær.

Thi man kunde vel nok holde en Sekretær, naar man var Sogneraadsformand, der maatte dog ydes et passende Vederlag for dette store og byrdefulde Arbejde! Som man tager det; der var sat en Maksimalgrænse efter Sognets Indbyggertal; jeg var nær Maksimum, og det blev 175 Kr. aarlig, som lige slog til, naar jeg om Foraaret havde et Menneske til at hjælpe mig med at faa Regnskabet gjort op; nu er Lønnen betydeligt større, og en Sekretær er vist almindelig i Kommunerne. Men der faldt maaske lidt ekstra af? Ja, jeg mindes engang under Krigen, at jeg af den daværende Indenrigsminister, *Ove Rode*, fik en Flidsbelønning; en saadan havde jeg ikke faaet, siden jeg i 1875 fik en i Skolen »for Flid og god Opførsel«. Motiveringen nu var omtrent den samme; der blev 20 Kr. til hver af Sogneraadsmedlemmerne, men Formanden fik dobbelt Portion. Jeg har læst om Sogneraad, der flottede sig med Mad og Drikke paa Kommunens Bekostning og Leje af dyre Lokaler. Bespisning mindes jeg kun to Gange, og det var nogle landlige Klemmer; Leje af Lokale var der intet der hed; Sogneraadet havde sin egen Mødesal, et lille Værelse i Skolebygningen, hvor der var indrettet — ikke overdaadigt — til Mødernes Afholdelse.

En Sogneraadsformand skal naturligvis være i Besiddelse af de elementære Kundskaber og Færdigheder, helst lidt til. Selv har jeg aldrig faaet Præmie for Skønskrift, hvad ikke var ubekendt blandt dem, jeg havde med at gøre. Umaadelig Glæde vakte det paa Sanatoriet, da en af Funktionærerne i en Jernbanekupé havde overværet en Samtale mellem en Mand fra vort Sogn og en fra Nabosognet. Den fremmede spurgte: »Hvad vilde I egentlig med Overlægen i Sogneraadet?« hvortil min Sognebo svarede: »Vi skulde jo have en, som kunde læse og skrive — ja, skrive er det da kun maadeligt med.« Selvfølgelig var der forskellige Hjælpemidler for Sogneraadets Mænd, jeg tror endogsaa en »Haandbog for Sogneraadsmedlemmer«. Statstidende med alle de nye Love og Bestemmelser fik man tilsendt; fra Amtsraadet, som var Sogneraadets nærmeste Overordnede, kom Besked om, hvad der skulde foretages og

indberettes, og saa havde man *Steinckes* vidunderlige »Sogneraadstidende«, som paa de sidste Sider indeholdt, hvad der skulde foretages i den paagældende Maaned. Der var nok at gøre for Formanden; naar han i Fællesskab med de andre Medlemmer havde faaet klaret, hvad hver Beboer skulde ansættes til at svare i Skat, var der, inden Facit kom ud, adskillige Udregninger, der skulde foretages med Fradrag eller — oftest — Tillæg af Beløb.

Formanden var tillige Kasserer, og det gav ikke lidt Arbejde, men det var vanskeligt at skille de to Poster ad. Da hele Sognets Regnskab den Gang jeg traadte til balancerede med en halv Snes Tusinde Kroner, skulde man synes, det ikke kunde være saa vidtløftigt, men at faa denne Sum fordelt paa de rette Steder var et mægtigt Arbejde, og det var med betydelig Lettelse og Følelse af Beundring over for den, der havde faaet alt dette til at passe, at jeg hvert Foraar sendte Regnskabet ind til Amtsraadets Revision, efterat det først var revideret af to af Sognets Mænd. Det var jo meget godt med al denne Revision, og Amtsrevisorens skarpe Øje saa den mindste Fejl; jeg fandt blot en Mangel deri, at Regnskabet blev saa omhyggeligt gennemgaaet, men Kassen blev aldrig nogensinde set efter; jeg ved ikke, om dette Forhold siden er ændret.

Naar jeg tænker tilbage paa min Sogneraadstid, har jeg trods det store Arbejde egentlig kun gode Minder derfra. Jeg havde den Fordel kun i særdeles ringe Grad at kende Sognets Beboere, saa mit Forhold til de enkelte blev ganske upersonligt, og jeg kom godt ud af det med de Mænd, sammen med hvem jeg arbejdede. Amtskontoret var adskilligt mere taalmodigt med Indberetninger og deslige, end jeg selv vilde have været. Der var meget, man lærte og mange Forhold, man kom ind i, som ingenlunde savnede Interesse; der var god Orden i Sagerne, men mit Hjerte var ikke med i den kommunale Virksomhed, og jeg søgte at slippe ud af den saa snart som muligt.

Naar Arbejdet med Sogneraadssagerne ikke rent overvældede mig, skyldtes det, at der blandt de raskere Patienter paa Sanatoriet fandtes adskillige — Kontordamer og Lærerinder — som hjalp mig med Arbejdet foruden den faste Hjælper, jeg havde. Jeg var ganske vist ikke helt tilfreds med den Undervisning, en af disse

Damer havde faaet, da jeg sendte Bud til hende om, hvor mange Album der gik paa et Fjerdingkar, og fik det Svar, at alt det med Hartkorn var noget gammeldags, som man virkelig ikke brugte eller lærte mere; hvis hun kom ud paa Landet og virkede, vilde hun snart have opdaget, at det ikke helt var gaaet af Brug. Da jeg en Gang i Krigens Tid var Svinetællingskommissær for et af Sognets Distrikter, udnævnte jeg to Patienter til Underkommissærer og lod dem foretage det forberedende Arbejde med Optællingen. Læreren i Sognet, en ældre, noget formfuld Mand, udtalte engang til mig sin Forundring over, at jeg kunde overkomme Sogneraadets Arbejde foruden, hvad jeg ellers havde. Jeg svarede ham da, at de hyggelige Tider var forbi, da Skolelæreren maatte bruge Børnene til at luge sine Roer og hyppe Kartoflerne, men endnu havde ingen forbudt mig at anvende Sanatoriets Patienter til at hjælpe med Sogneraadsarbejdet. »Det kan komme, Hr. Overlæge.« »Ja, akkurat,« svarede jeg, »og saa sidder jeg net i det, derfor vil jeg ogsaa se at slippe af med Stillingen snarest mulig.« Og det gjorde jeg.

Under min Sogneraadsvirksomhed var jeg naturligvis kommet i Berøring med adskillige Mennesker paa Egnen, og det var antagelig Grunden til, at jeg, da der oprettedes en ny Bank i Faaborg, blev anmodet om at være Formand i Bestyrelsen. Det var i Krigens Tid, og Omsætningen i Banken var stor. De beskedne Lokaler, vi var begyndt i, hvor man traadte igennem Gulvet, var for smaa, og vi laa i Forhandlinger om at købe en Ejendom. Forhandlingerne herom foregik paa den Tid, da min Kone og jeg holdt Sølvbryllup, der fejredes paa et Hotel i Odense. Under Middagen oplæstes en Del Telegrammer, bl. a. et, der lød lidt sælsomt til Lejligheden, men iøvrigt ikke vakte videre Opsigt: »Forudsætningerne for Handelen bristede, jeg trækker mig tilbage.« Oplæseren lagde det til Side med en rolig Bemærkning om, at det vist ikke hørte herhen. Sælgeren kunde iøvrigt ikke trække sig tilbage fra Handelen, da han havde solgt os den Ejendom paa Faaborg Torv, hvor der stadig er Bank. Det var i Bankernes livlige Tider, og snart efter oprettede Landmandsbanken en Filial i Faaborg. Den Bank, hvor jeg var Formand, blev solgt til Landmandsbanken, der atter solgte den

til den i Faaborg længe eksisterende gamle Bank. Der var forskellige bevægede Forhandlinger under alt dette, men jeg var glad ved at komme ud af det altsammen og paa en pæn Maade.

Glæden blev dog ikke af lang Varighed; den gamle Bank i Faaborg med sine mange Filialer viste sig at have et Underskud paa 5½ Million; den var færdig, og hvad en saadan Katastrofe betød for Byen og Egnen vil let forstaas; en Bank var nødvendig, og der arbejdedes for Oprettelsen af en ny. Selv holdt jeg mig ganske udenfor, men kom efter Anmodning til et Møde, og da jeg kom ind til det konstituerende Møde, blev jeg ikke lidt overrasket ved, at en af de Mænd, som var særlig virksom for den nye Bank, kom imod mig med den Besked, at jeg skulde være Formand for denne. Jeg paaberaabte mig, at jeg havde holdt mig ganske uden for al Virken ved den nye Banks Oprettelse; da der hævdedes, at det var et almindeligt Ønske, at jeg blev Formand, syntes jeg daarligt, jeg kunde sige nej, særlig da det stærkt betonedes, at jeg kunde gøre Byen og Egnen en væsentlig Tjeneste under de Forhold, der var opstaaede ved den gamle Banks Sammenbrud. Saa sad jeg som Formand i den nye Bank i de ti Aar, jeg endnu var paa Sanatoriet, og skønt Bankvirksomhed laa min egentlige Gerning og mine Interesser ret fjernt, var jeg glad ved at have med Banken at gøre. Gennem dens Direktør, Bestyrelse og Repræsentantskab kom jeg i Berøring med en Kreds af Mennesker og en anden Del af Befolkningen end Lægerne, og det havde nu ogsaa sin Tiltrækning, særlig da Virksomheden gik godt og Samarbejdet var behageligt og fornøjeligt.

Ethvert nogenlunde ordentligt Menneske kommer vel en Gang i sit Liv paa Nævningegrundlisten, og at jeg fra Institutionens Oprettelse var Formand for det Udvalg, der skulde udpege Mennesker til nævnte Liste, var et nemt Hverv, men der var et Par andre Virksomheder, som interesserede mig mere. Lidt uden for Faaborg laa i den lille Landsby Kaleko en flere Hundrede Aar gammel Vandmølle, der skulde nedrives, men ved ihærdige Mænds Virken blev frelst fra Undergang og omdannet til Museum paa den Maade, at den skulde bevares i den Form, den havde haft gennem Aarhundrederne, og med det Inventar, der hørte til Mølleriet

og Beboelsen. Som Museum betragtet er den noget for sig og er beset med Interesse af Museumsfolk i Ind- og Udland. Den gamle Bygning, Haven omkring den, Bækken, der løber igennem og engang har drevet Møllehjulet, var noget af det mest idylliske, man kunde tænke sig; jeg var i mange Aar Formand i Møllens Bestyrelse; da den laa lige ved Siden af Plejehjemmet, fik jeg det ordnet saaledes, at dettes Beboere havde Tilsynet med den og foreviste den.

Naar man kommer forbi de bekendte Svanninge Bakker uden for Faaborg, ser man foruden nogle Sommerrestauranter og Udsigtstaarne, hvormed man har søgt at ødelægge Bakkernes Idyl, der i Forvejen ved Naaletræsplantning var stærkt medtaget, en ret anselig, rød Bygning, Baronessens Rekreationshjem. Forstkandidat *C. S. Larsen,* som havde købt en Del af Bakkerne for at sikre dem mod en planløs Bebyggelse, talte engang i Slutningen af Verdenskrigen til mig om, at han gerne vilde skænke en Del af Arealet til et godt Formaal. Da samtidig Baronesse *Emma Schaffalitzsky de Muckadell* paa Rødkilde havde fortalt mig, at hun gerne vilde have oprettet et Rekreationshjem for Sygeplejersker, der hørte under »Centralforeningen af Sygeplejersker«, fandt jeg det rimeligt at bringe de to Parter sammen, og ved C. S. Larsens Gave af en prægtig, granbevokset Grund paa 30 Tdr. Land og Baronesse Schaffalitzskys Ihærdighed og Offervilje blev det Rekreationshjem for Kvinder rejst, som nu ligger som en selvejende Institution paa et af Landets skønneste Steder med Udsigt over Lillebælt og Landet der omkring. Jeg deltog i Arbejdet, da Planen blev lagt, og Bygningen opførtes og indrettedes, og har siden siddet i Bestyrelsen.

Naar andre Mennesker føler sig forurettede, henvender de sig til Politi eller Sagfører og faar Sagen indbragt for Domstolene. Men Lægerne maa ved Stridigheder dem imellem ikke gaa til Retten, men skal lade Sagen gaa til deres Kredsforenings Voldgiftsret, hvorfra den kan gaa videre til den inappellable Overvoldgiftsret. I mange Aar havde jeg siddet som Suppleant i denne, og fra 1926 blev jeg Medlem af Retten. Hvis nogen tror, at det er et behageligt Hverv, kan jeg forsikre for, at man fejler. For det første er det ikke rart at skulle dømme sine Kolleger, og for det andet er

Akternes Omfang ofte, før de naar Overvoldgiftsretten, svulmede mægtigt op; jeg husker et Par Sager, hvor Akterne for hver var paa omkring Tusinde maskinskrevne Foliosider. Alt dette skal man sætte sig nøje ind i, og dernæst samles Retten en Søndag — den Dag, Lægerne gerne bruger til deres Møder — og søger at gøre Ret og Skel. Naar jeg siger, at det ikke er rart at sidde i en inappellabel Domstol, vil man forstaa, at det er endnu værre at skulle afgøre, om en Læges Optræden har været saadan, at den gør ham uværdig til at være Medlem af »Den almindelige danske Lægeforening«, noget der ogsaa er lagt ind under Rettens Omraade. Selv var jeg altid mest stemt for at søge at skabe et Forlig mellem de stridende Parter; der hævdedes undertiden, at det var der gjort Forsøg paa adskillige Gange uden Held; men inden Sagen naaede til Overvoldgiftsretten, var der gerne gaaet saa lang Tid, efter at den opstod, at Dampen var sluppet ud. Hvem kender ikke Tidens mildnende Indflydelse? Er man Dommer, maa man ikke være ømskindet, man kan ikke forlange, at begge Parter skal være tilfredse med Afgørelsen, og hver af dem har altid Vaabendragere, som er villige til at gaa løs paa Retten med Venligheder som, at den hverken kan læse eller skrive; ak ja! At man sluttelig efter 12 Aars Virksomhed bliver lempet ud, da de yngre synes, at nu er man for gammel, de kan meget bedre selv, maa man heller ikke lade forstyrre sin Sindsro.

Det var maaske meget godt, at jeg havde nogen Øvelse i at være Dommer og tage imod, hvad den Stilling bragte, da jeg for nogle Aar siden af Østre Landsret blev valgt til at være Skønsmand i en ret omtalt Sag, der gik under Navnet »Turtelduesagen«. Mit Hverv var ikke helt behageligt, da Landets Ornithologer og nogle udenlandske med havde taget Del i Striden, og de to Parter for og imod var omtrent lige store. Spørgsmaalet, der ønskedes besvaret, var, kort fortalt, dette: »Var det en levende eller udstoppet Turteldue, der var fotograferet, siddende paa en Rede?« Siden Afgørelsen blev truffet paa Grundlag af mit Skøn, har Jægermestre og andre vaaben- og penneføre Mænd gentagne Gange i Bladene rettet deres Skyts imod mig, særlig opflammede af, at Turtelduen har vist sig at yngle et og andet Sted her i Landet;

men det er noget, vi altid har vidst, og herom drejede Sagen sig aldeles ikke. Endnu mere kompliceret blev Spørgsmaalet ved, at en almindelig Burfugl, den lille, tropiske Latterdue, ogsaa almindeligt kaldes Turteldue. En Mand, fra hvem et Par af de omtalte Duer var sluppet ud, hvorefter de byggede Rede i hans Have, skrev, at nu var det tydeligt, at Afgørelsen i Turtelduesagen var forkert, thi den kunde jo yngle hos os. Nej, det er ikke nemt at være Dommer!

Det sidste offentlige Hverv, jeg havde — iøvrigt ogsaa som Skønsmand — var ganske interessant; ifølge den nye Lægelov skulde Sundhedsstyrelsen udtale sig om Besættelsen af overordnede Lægestillinger, og til Hjælp havde den et Udvalg indenfor den paagældende Gren af Lægevirksomheden, det saakaldte § 14-Udvalg. For Besættelsen af Pladser ved Tuberkulosesanatorier — eller -hospitaler — var der et saadant Tremandsudvalg, hvor jeg sad sammen med Overlægerne *Würtzen* og *Begtrup-Hansen;* der var netop i de Aar talrige Pladser, der skulde besættes, og vi havde adskillige Sammenkomster og Drøftelser i den Anledning.

FORFATTER- OG FOREDRAGSVIRKSOMHED.

Naar jeg nu nærmer mig Slutningen af, hvad jeg har at fortælle, er jeg næsten bange for, at nogen vil sige: Naar en Overlæge har kunnet beskæftige sig med saa mange forskellige Ting, hvordan mon han saa egentlig har passet sit Sanatorium og Arbejdet dèr, som vel maatte komme i første Række? Jeg kan hertil svare, at jeg har haft den Lykke at kunne arbejde hele Dagen igennem, og jeg har ikke ment det nødvendigt at holde den nu saa moderne Weekend med Udflugter fra Lørdag Middag. Søndagene har jeg syntes var udmærkede til forskelligt skriftligt Arbejde. Da jeg boede i Skoven og ved Stranden, trængte jeg jo heller ikke saa meget til at komme ud omkring til saadanne Steder. Jeg husker, at jeg en Søndag i Slutningen af April sagde til min Kone: »Nu har jeg ikke været borte fra Sanatoriet nogen Søndag siden August i Fjor, nu vil vi tage os en Tur op til Bogense og besøge Dr. *Holm* (en tidligere Reservelæge). Det er ikke saaledes at forstaa, at jeg ikke af og til var borte; jeg var gerne hver Maaned inde i København for en kort Tur, og jeg besøgte ogsaa Mennesker paa Egnen.

Jeg har læst en udmærket Læges Anvisning paa, hvordan man skal anvende sin Sommerferie: i den første Uge sørge for fuldstændig Afslappelse og Hvile og derpaa træne sig op til Ture, Udflugter, Badeliv o. s. v. Men for mange er vist Ferien gaaet, inden de naar saa vidt. Efter min Mening er det umuligt at opstille noget bestemt Skema for, hvorledes man skal tilbringe Ferien. Kolleger har fortalt mig, at de trængte til fuldstændig Hvile i Sommerferien, kunde ligge ved Stranden uden at tage sig noget

til udover at gaa i Vandet et Par Gange om Dagen og gaa en Tur langs Stranden. Jeg vilde kede mig ihjel, hvis jeg skulde tilbringe Ferien saadan! Jeg husker kun en Gang i mit Liv, at jeg syntes, jeg trængte til Hvile, og glædede mig meget til at rejse op til Oslo og undervejs ikke behøve at tale med andre Mennesker end Konduktøren og Tjeneren i Spisevognen; at gaa Ture i Fjeldene og lignende ansaa jeg for utænkeligt, dertil var jeg for træt; men da jeg prøvede det efter et Par Dages Forløb, gik det glimrende. For mig staar det saaledes, at Ferie for de Mennesker, der væsentlig arbejder aandeligt — selv om der kan være en god Del Legemsarbejde med — ikke behøver at være egentlig legemlig og sjælelig Hvile, men at den heldigste Virkning paa Sjæl og Legeme fremkommer ved, at man skifter Opholdssted, kommer bort fra det daglige Arbejde og faar Tid og Ro til at beskæftige sig med noget af det, som man gerne vil sysle med, men som den daglige Gerning ikke levner tilstrækkelig samlet Arbejdstid til. Jeg har flere Gange i min Sommerferie, der sjældent varede over 14 Dage, søgt mig et Sted, hvor jeg kunde sidde og se ud over Vandet, medens jeg havde noget skriftligt Arbejde, og det har jeg syntes var en fortræffelig Ferie; men selvfølgelig sad jeg ikke og skrev hele Dagen, Fuglene blev ikke forsømt.

En Bekendt spurgte mig engang, om jeg da hver Dag beskæftigede mig med Fugle; det kunde jeg med Sandhed sige Ja til. Fugle saa jeg hver Dag, naar jeg færdedes ude, jeg iagttog dem, jeg skrev om dem, læste om dem og korresponderede om dem. I 14 Aar, fra 1906 til 1920, var jeg Redaktør af Ornithologisk Forenings Tidsskrift og deltog, naar det kunde lade sig gøre, i Foreningens Møder og Udflugter. En saadan Redaktørvirksomhed medfører foruden Arbejdet med de indsendte Artikler, Korrekturlæsning o. s. v., en ret stor Korrespondance i Ind- og Udlandet og Anmeldelse af Bøger. Selv skrev jeg jævnligt Artikler i Tidsskriftet og holdt Foredrag ved Møderne; mange Gange har jeg paa Rejsen til København siddet i Toget og læst paa Foredraget og ordnet Lysbilleder dertil. Efter mit Ophør med Redaktørvirksomheden er der næppe gaaet noget Aar, hvor jeg ikke har holdt Foredrag i Foreningen og skrevet Artikler i Tidsskriftet.

Ornithologerne holder som andre Mennesker internationale Kongresser, og en saadan fandt Sted i Berlin i 1910, hvor jeg var med og tilbragte udmærkede Dage med Møder og Udflugter. Efter 18 Aars Forløb traf jeg her sammen med en god Bekendt, *Henrik Grønvold*, der i 1892 forlod Danmark og bosatte sig i London, anerkendt som en af Verdens betydeligste Fuglemalere. Selv holdt jeg paa Kongressen Foredrag om Østgrønlands Fugle og var med paa en Udflugt i det i alle Henseender højst interessante Landskab Spreewald Syd for Berlin, beboet af en vendisk Folkestamme og med al Trafik foregaaende til Vands ad de Arme, hvori Spree deler sig. Selvfølgelig var der Festligheder, Modtagelse paa Berlins Raadhus m. m. Ved et Aftenmøde saa jeg første Gang levende Billeder af Fugle, men det var ikke kilometerlange Filmsstrimler, som blev rullede; ligeledes demonstreredes her en af de første Gange Grammofonplader med Fuglesang. Jeg hørte to ældre, tyske Herrer diskutere Kongressen, og den ene udtalte, at den skønneste Oplevelse paa den var den Johannisberger Sekt, vi fik ved Raadhusmiddagen; det var jeg nu ikke helt enig med ham i. Jeg havde Glæde af de Bekendtskaber, jeg stiftede, med mange af hvilke jeg har holdt Forbindelsen vedlige gennem Aarene.

Den næste Kongres skulde holdes fem Aar efter i Serajevo i 1915, men i Stedet for fem Aar gik der femten, og Mødestedet var da København. Den var bragt i Stand paa Initiativ af *E. Lehn Schiøler*, der da var begyndt paa sit Kæmpeværk om Danmarks Fugle og velkendt i internationale ornithologiske Kredse. Foredrag var der i Mængde; selv holdt jeg et om Røntgenfotografering af Fugle og viste Lysbilleder af Resultaterne. Ved Kongressen i Berlin var det Lysbilleder, til Dels Farvefotografier, som dominerede; nu var de levende Billeder af Fugle rigtigt kommet frem og gjorde selvfølgelig megen Lykke. Ved en festlig Aften paa Carlsberg, hvortil *Vagn Jacobsen* havde indbudt Kongressens Deltagere, optraadte bl. a. en Tysker, der holdt et videnskabeligt Foredrag om Fuglesang og gengav Fuglestemmer, hvad han ikke gjorde særlig godt; og uheldigvis var før ham optraadt en professionel Dyrestemmeimitator, hvis Gengivelse af Fuglestemmer var meget bedre; nogle hævdede, at han var Professor, men jeg var klar over, at

han havde hentet sin Bestalling paa samme Sted som den i sin Tid velkendte Professor Labri.

Ved et Møde i Zoologisk Museums Fuglesamling var det overdraget mig at forevise en af Museets største Sjældenheder, Drontehovedet, hvorom jeg holdt et Foredrag paa Tysk og Engelsk, forfattet i en tidlig Morgenstund efter en privat Sammenkomst en Aften paa Langelinie, hvortil jeg sammen med to andre danske Ornithologer havde indbudt en halv Snes af de udenlandske Deltagere. Vi havde ventet Gæsterne Kl. 7, men den Tur, de var paa, var trukket længere ud end beregnet, saa de kom først Kl. 9, noget sultne og forfrosne; jeg skal indestaa for, at et koldt dansk Bord gjorde et godt Indtryk paa dem. En støvet Flaske, som bar Mærket »Les Tuileries« og et usandsynlig fjernt Aarstal, satte Stemningen ved Kaffen mægtigt op. Paa Hjemvejen var to af Deltagerne efter at have hørt Nattergalesang i Fælledparken bleven optagne i en af Byens selskabelige Foreninger.

Endnu en ornithologisk Kongres deltog jeg i, det var i Amsterdam i 1930. Jeg kørte den første Juni ud til Flyvehavnen; det var klart, smukt Vejr med en frisk Kuling, alt tegnede paa det bedste. Jeg sikrede mig en god Vinduesplads, Døren blev lukket, der kom Fart paa Maskinen, og det gik til Vejrs. Først fløj vi hen over Amager, hvis Huse, Gaarde og Haver altsammen saa ud heroppe fra, som om det var klistret sammen efter et Udklipningsark. Saa gaar det mod Syd henover Køge Bugt; til højre har vi Sjællands Kyst med Gaarde og Marker og Solrød Strand med spredt Bebyggelse. Dybt under os ses enkelte Fartøjer, og snart ser vi Stevns skyde sig ud; vi gaar ind over det og skelner i Skovene ved Magleby tydeligt de mørke Graner fra de lyse Løvtræer; vi ser Landevejenes Striber mellem de grønne Marker, Landsbyerne med Kirketaarnene, Storehedinge som en lille Klat Huse med Kirken ragende op over dem; vi kan nok følge med, hvad der foregaar paa Jorden, men Køerne er ikke større end Børnenes smaa Legetøjsdyr. Til højre for mig er udbredt de Egne, hvor jeg levede i saa mange Aar, Skovene ved Bregentved og Gisselfeld og de blinkende Søer dèr omkring. Saa ned over det lille, idylliske Præstø, i hvis Nærhed en stor Bygning synes mig velkendt; det er Faksinge

Sanatorium, som vi gaar saa lavt hen over, at alle Enkeltheder ses ganske tydeligt. Nu stikker Lolland allerede op, Folk staar i Gaardene i deres Søndagspuds med Bilen trukket frem, parat til en Søndagsudflugt. Desværre er det blevet diset, saa vi ser Møen og Stubbekøbing i en Taage, men snart er det klart igen, vi kommer over Maribo og dens Sø med de mange Sving og Bugtninger og Lystsejlerne, der er ude paa Søndagstur. I Rødby Havn, en Gang Danmarks Fremtidsdrøm, ligger virkelig et Skib.

Saa flyver vi over Holsten, i det Ydre ikke saa forskelligt fra Danmark, naar man ser det fra Luften, men man er straks klar over, at Bebyggelsen ikke er dansk. De firelængede Bøndergaarde kendes ikke her, det er de store, nordtyske Bygninger med Indkørsel i Gavlene. Vi har fløjet to smaa Timer, og nu er der Tegn til, at vi nærmer os en Storby; Villabyer og Kolonihaver dukker op, og snart er vi ved Hamburgs vældige Flyveplads, hvor Maskinen flot kører op foran den store Restaurant. Der er 20 Minutters Ophold, lige Tid til en Forfriskning, og atter gaar det til Vejrs ud over den mægtige Havn, og man ser heroppe fra rigtig Byens vældige Udstrækning. Ved de store Villakvarterer ved Blankenese iagttager man det myldrende Søndagsliv paa Elben med Masser af Lystsejlere. Den mindst morsomme Del af Turen gaar over Lüneburger Hede, som for Resten nu er opdyrket, og saa hen over Holland, der oppe fra ser ud, som om Landet var delt i smaa, grønne Firkanter. Det har taget fire Timer at naa til Amsterdam, hvortil jeg var eneste Passager, og Luftfartens Bil kørte mig lige til mit Hotel. Det var jo hurtigere at naa Amsterdam paa denne Maade end at køre med Jernbanen i et Døgn, som nogle af de andre danske Deltagere gjorde; jeg vil ikke tale om den Mand, der cyklede derned, det tog ham vist henimod en Uge. Alt i alt var det en herlig Flyvetur, som jeg altid har syntes, hver Gang jeg har fløjet, men jeg raader aldrig Mennesker, der er betænkelige ved at flyve, til at tage en Tur. Den, der oppe i tusind Meters Højde mindre beskæftiger sin Hjerne med det vidunderlige Landkort, der ligger under ham, end med Tanken om, hvordan det vil gaa, hvis man falder ned, skal ikke flyve.

Oplevelserne paa Kongressen skal jeg gaa let henover. Det var

naturligvis fornøjeligt nok at se Ornithologer fra hele Verden samlede paa et Sted, høre Masser af Foredrag og se vidunderlige Lysbilleder og Film af Fugle. En Ting, der særlig interesserede mig, var, at man nu havde faaet Tekniken saa vidt, at man kunde optage Grammofonplader med Fuglestemmer i Naturen. Man havde nok tidligere haft Plader med Fuglesang, men de var optagne saaledes, at Fuglene sad i et Bur og sang ind i Optagertragten. Kongressen var vel ellers, som Kongresser er flest; der var fornøjelige Udflugter, hvor vi fik Lejlighed til at se nogle af de for Holland karakteristiske Fugle, bl. a. de to Hejrearter, den hvide Skehejre med det mærkelige brede Næb og Purpurhejren med de smukke røde og brune Farver. De ynglede kolonivis i en mægtig Mosestrækning, Naarder Meer, der nærmest har Karakter som Søborg Mose, men rigtignok forstørret ti Gange. Saa var vi en Dag Gæster paa et Gods, hvor der i Parken var Søer med alle mulige forskellige Slags Svømmefugle, vældige Indhegninger til Antiloper, Gnuer og Zebraer, medens Skarver byggede i de høje Træer.

Selvfølgelig kommer man ikke alene til en fremmed og ejendommelig By for at sidde en Uge igennem og høre Foredrag og se Lysbilleder, selv om det kan være interessant nok. Amsterdam er en saa mærkelig By, at det er en Oplevelse blot at vandre omkring i Gaderne, se hele Husrækker med Gavle ud imod Gaden og sætte sig ind i den morsomme Indretning af Husene, som denne Bygningsmaade kræver; færdes man i Byens Udkanter langs Kanalerne, »Grachterne«, glæder man sig ved den vidunderlige Hygge, der er over Boligerne, og man behøver i det hele ikke at gaa langt for at se noget morsomt og mærkeligt. Den første Morgen, jeg gik ud fra Hotellet, saa jeg i den nærmeste Gade det pragtfuldeste Blomster- og Grønttorv, man kunde tænke sig. I Kanalen laa Baad ved Baad med Havesager, og Gaden vrimlede af Urter, Jordbær, Potteplanter og stedsegrønne Buske og alt, hvad man ellers kan tænke sig i dette havedyrkende Land.

Men først og sidst skal man naturligvis i Amsterdam se Malerier, og det var en Oplevelse at gense Rembrandts »Nattevagt« og saa meget andet efter 25 Aars Forløb. Jeg havde været der en Dag, men maatte derhen igen, selv om det var paa Kongressens sidste,

og jeg Kl. 2 skulde af Sted til København. Om Morgenen drak jeg Kaffe paa Hotellet sammen med en Del af de andre Ornithologer, tog Afsked med dem og gik saa ud paa Rijksmuseet i et Par alt for korte Timer, og Kl. 1.30 tog jeg med Bilen ud til Flyvepladsen, hvor der var et mægtigt Liv, da det var Pinselørdag. Der herskede nogen Sprogforvirring, men der blev sørget for, at alle kom med de rette Maskiner, af hvilke der var kørt ti op paa Pladsen. Saa lød det »Passagererne til København og Malmø«, to Maskiner rullede frem, og et Minut efter var vi i Luften. Der blev nu begaaet en Fejl derved, at det ikke blev meddelt, at vi fløj direkte til København uden Mellemlanding i Hamburg; jeg var straks noget desorienteret, da Ruten nu gik en anden Vej end den, ad hvilken jeg fløj herned. Vi fløj et langt Stykke langs Kysten, saa ind over Holsten, og snart dukkede Øerne Syd for Fyn op; det gik ind over Sjælland, og i det fjerne skimtedes en stor By, i hvis Billede, set fra Luften, det mest fremtrædende var en rund Kuppel, Marmorkirkens. Kl. 2.20 fløj vi fra Amsterdam, og tre Timer senere var vi i Kastrup, Frokost i Amsterdam og Middag paa Raadhuspladsen. Paa Vejen passerede vi nær hen over mit Hjem ved Nakkebølle Sanatorium; havde jeg haft en Faldskærm, kunde jeg være kommet ned i Nærheden, og saa vilde Turen have taget 2½ Time.

Foran har jeg nævnt, at jeg skrev mange Artikler i »Ornithologisk Tidsskrift«, bl. a. en større om Fuglelivet ved Nakkebølle Fjord. Omkring 1920 begyndte *Lehn Schiøler* at gøre Alvor af sin Plan om et Kæmpeværk om Danmarks Fugle, noget som længe var drøftet. En Aften samlede han i sit Hjem nogle interesserede Ornithologer og forelagde Planen. Værket skulde være paa ti Bind, og nogle af os, der var til Stede, skulde hver skrive et Bind. Jeg havde nu adskillige Betænkeligheder ved dette Kæmpeforetagende og mit Medarbejderskab, men Spørgsmaalet løstes let, idet Schiøler snart selv vilde gøre hele Arbejdet. Han naaede to Bind med det, der var hans specielle Interesse, Andefuglene, og et Bind, hvorpaa han havde arbejdet meget, blev efter hans Død udgivet af *R. Hørring, H. Scheel* og *Å. Vedel-Tåning*. Schiølers Sygdom og Død umuliggjorde flere Arbejder fra hans Haand.

Selv havde jeg begyndt at sysle med Tanken om at udgive en Bog om de almindelige Fugle, man saa, noget, der i flere Aar havde optaget mig. Stødet til, at det blev til Virkelighed, var følgende. Malerinden Frk. *Ingeborg Frederiksen* spurgte mig engang, om jeg ikke kunde anvise hende en Bog, hvorefter man kunde bestemme de almindelige Fugle; jeg svarede, at saa mange havde gjort mig det Spørgsmaal, og jeg havde ogsaa hjulpet dem, men nu var jeg træt heraf, det var vist bedre, at hun og jeg fremstillede en saadan Bog. Det var Begyndelsen, og der kom Fart i Tingene, da Forlagsboghandler *Fr. Gad*, som havde udgivet forskellige Bøger om Fugle, blev interesseret i Sagen og vilde tage Bogen paa Forlag. Det var en anstrengende, men fornøjelig Tid, da Bogen om »Danske Fugle ved Hus og i Have« blev til. Billederne skulde være saa korrekte som muligt, malede efter levende eller friskskudte Fugle for at faa de rigtige Farver paa Næb og Fødder (det er der taget let paa i mange illustrerede Fugleværker), og mange friskskudte Fugle sendte jeg til Malerinden under Arbejdet, undertiden ogsaa nogle indfangede (jeg havde Fritagelse for Jagtlovens Fredningsbestemmelser). Tavlerne med de tegnede og malede Fugle fik jeg saa sendt til Bedømmelse baade i Originalerne og i Trykkene. Hvor vidt vi gik i vore Bestræbelser for at faa det hele rigtigt naturtro, kan sluttes af, at jeg ogsaa sendte et Stammestykke, hvorpaa Flagspætten skulde klatre, en Bøgegren, paa hvilken Skovskaden kunde anbringes, og en Kvist med Ellekogler, i hvilke Grønsiskenen skulde søge Føde. At skaffe en friskskudt Raage kostede mig to aftenlige Ekspeditioner til den lille Skov, hvor de holdt Nattehvile.

Saa kom Bogen ud i 1924, og Anmeldelser var der i rigt Maal saavel fra Hovedstads- som Provinsblade. Der blev udtalt, at jeg havde faaet gjort rigelig Reklame for Bogen; jeg svarede hertil, at jeg havde jo sagt, at Danmark skulde løfte sig paa fire gloende Pæle, naar Bogen kom, og det vilde Landet ikke gøre uden lidt venlig Hjælp, f. Eks. ved, at jeg havde faaet gode Mennesker til at anmelde den i Provinspressen og ellers, hvor det var muligt. Breve fik jeg ogsaa i Mængde fra Mennesker, jeg kendte, og mange, jeg ikke kendte; Brevskriverne udtrykte deres Glæde over Bogen, fortalte, at den havde opflammet dem til at studere Fuglene nær-

mere, eller spurgte om Raad angaaende Opsætning af Redekasser. Forskellige meddelte en eller anden Oplysning om Fugle; det var en interessant Korrespondance, hvorpaa jeg blot skal fremdrage et enkelt Eksempel. I Bogen havde jeg omtalt, at Solsortens Navn øjensynlig var en Forvanskning af dens oprindelige Navn Selsort, hvilket skulde være Betegnelsen for et Farvestof. En Lærer meddelte mig, at Sel- egentlig Selv-sort betød noget, der i sig selv var sort, f. Eks. Uld af sorte Faar, medens en Præst gav en helt anden Forklaring, idet han oplyste, at Fuglen i hans Barndom paa Fyn kaldtes »Solisut«, hvilket skulde være en Efterligning af dens Sang.

Naar denne Bog har betydet saa meget for mig, er Grunden den, at jeg havde faaet en Idé, som jeg syntes var god, og som vel at mærke andre ogsaa fandt god, og at jeg fik Planen udført, saaledes som jeg ønskede det. Naar jeg siger, at andre ogsaa fandt den god, slutter jeg det af, at den er blevet solgt i et Antal Eksemplarer som næppe nogen dansk Bog af den Art; den er desuden kommet i en svensk og en hollandsk Udgave. Men at Bogen vilde faa den Udbredelse, den fik, havde jeg aldrig nogensinde tænkt mig, saa lidt som jeg fra Begyndelsen havde tænkt paa, at der skulde komme en Fortsættelse. Da jeg skrev Teksten, havde jeg kun tænkt paa, at det var en Bog for Voksne, men senere har jeg nok erfaret, hvor stor en Læsekreds den har haft blandt Børn og ganske unge.

Den Maade, hvorpaa Bogen blev modtaget, de Udtalelser, jeg hørte om den, Brevene og Anmeldelserne gjorde, at vi fandt det rimeligt at fortsætte, og saa kom med et Par Aars Mellemrum Bøgerne om Fugle ved Stranden og Fugle i Skov, Mark og Mose, udarbejdede paa samme Maade. Havde jeg vidst, at de vilde slaa saaledes an, vilde jeg vel nok have ordnet det hele paa en anden Maade, men det var maaske godt, at de kom frem, som de gjorde. Jeg var gaaet ud fra, at Bogen om Strandfuglene vilde vække megen Interesse i et Land som Danmark, hvor saa mange lever ved Stranden, og hvor alle, som paa nogen Maade kan, om Sommeren søger ud til Kysten. Da jeg ikke syntes, at denne Bog gik saa godt som den første, tog jeg en Sommer en Tur ud til forskellige Badesteder for om muligt at finde Grunden. Jeg havde jo

tænkt mig Klitterne og Strandbredden fuld af Mennesker, som med Iver søgte at bestemme de passerende Fugle efter Bogen, men saa til min Skuffelse, at det væsentlig var andet, de havde travlt med, hvis man kan bruge det Udtryk om at ligge paa Ryggen i Sandet; saa blev jeg imidlertid saa meget klogere.

Engang jeg var i København, kom til mig en Forlægger, *I. Fr. Clausen*, og vilde gerne have mig til at skrive en Bog om en enkelt Fugl, Stæren; saa skulde *Johannes Larsen* illustrere den og *Johannes V. Jensen* skrive et Indledningsdigt; det var jo et pænt Selskab, jeg kom i, og saa samledes vi fire en Dag paa et Sted, hvor man ikke behøvede at frygte for, at Forhandlingerne skulde gaa i Staa af Mangel paa Føde. Vi blev ret let enige, og i Løbet af tre Aar kom de tre Bøger om Stæren, Nattergalen og Storken, trykte i et begrænset Oplag. Da jeg mødte de to andre et Par Aar efter, spurgte de, om vi ikke skulde fortsætte, men jeg brød mig ikke rigtig om det. Den største Glæde, jeg har haft af Bøgerne, er for Resten Johannes V. Jensens pragtfulde Digt om Stæren, hvortil dér er komponeret en ganske smuk Melodi, som er optaget i Sangbøger.

Grønlands Fugleverden vedblev at interessere mig. Jeg har før nævnt, at jeg havde skrevet om Fuglene ved Angmagsalik i Østgrønland paa Grundlag af Kolonibestyrer *Johan Petersens* Optegnelser og Samlinger. Der var nu kommet mere til, og jeg fandt det ret rimeligt, at der kom en virkelig Bearbejdelse af hele Materialet; det blev til en større Artikel, »The Birds of Angmagsalik«, som blev trykt i Værket »Meddelelser om Grønland«. En anden Bog om Grønlands Fauna fik jeg ud omtrent samtidig, nemlig en Oversættelse af *Otto Fabricius*'s berømte, paa Latin skrevne Værk *»Fauna Groenlandica«*. I 1768 drog Fabricius som ung Missionær til Grønland og samlede under sit femaarige Ophold her Stoffet til det nævnte Værk, det grundlæggende Arbejde for Grønlands Zoologi. Jeg havde levet nogenlunde i de samme Egne i Grønland som Fabricius og havde ogsaa derved faaet Interesse for ham og hans Arbejde. Jeg indledede min Oversættelse med en kort Omtale af Fabricius's Livsskæbne, som var velkendt og tidligere beskrevet af andre; ved Besøg paa de Steder i Danmark og Norge, hvor han

havde virket efter sin Hjemkomst fra Grønland, forskaffede jeg mig Billedmateriale til Bogen. Saa oversatte jeg de første 140 Sider af Værket, Indledningen og Afsnittet om Pattedyr og Fugle. Bogen, der udkom som et Led i »Det grønlandske Selskabs Skrifter«, havde kostet stort Arbejde og forskaffede mig adskillig Anerkendelse, men ikke kongelig Mønt.

Den sidste Bog, jeg har skrevet, handlede om Tuberkulose. Forlagsboghandler *Jespersen* vilde gerne have mig til at skrive en Bog om Tuberkulose til en Serie, som Firmaet udgav. Jeg gjorde mig megen Umage med den og tænkte, at naar jeg nu havde haft en halv Snes Tusind Patienter med Tuberkulose, og de hver havde nogle Paarørende, saa maatte der være megen Interesse for en saadan Bog. Det vilde være et stærkt Udtryk at sige, at den gik af som varmt Brød. Jeg hørte fra Sygeplejersker, at alle Patienter, som laa paa deres Afdeling, havde læst Bogen, men det var nok det Eksemplar, der fandtes i Biblioteket, og mærkeligt nok syntes man ikke begejstret for at ofre en beskeden Sum paa at *eje* Bogen.

Om jeg nu ikke siden har skrevet større Bøger, kom jeg ind paa at berette noget om ældre danske Ornithologer, ofte meget særprægede Mænd, og søgte at drage dem frem i Lyset og stille dem paa den Plads, der tilkommer dem. Arbejdet hermed har ikke altid været let, men har bragt mig megen Tilfredsstillelse. Jeg skrev ligeledes en lille Bog om Linné som Læge og Naturforsker paa Grundlag af et Foredrag, jeg har holdt et Par Gange. Jeg ved ikke, om det gaar andre ligesom mig, men naar jeg har skrevet om disse Mennesker fra ældre Tid, har jeg faaet megen Interesse for dem og levet mig ind i deres Tilværelse og Omgivelser og søgt at komme rigtig til Bunds heri, hvad der undertiden er blevet mig noget bekosteligt, idet jeg har anskaffet mig dem af deres Værker, jeg har kunnet overkomme.

Efter Lehn Schiølers Død blev jeg i 1929 Formand i »Dansk ornithologisk Forening« og har været det siden. Det er en Forening i stadig Fremgang, nu den største naturhistoriske Forening her i Landet med adskilligt over 500 Medlemmer; der udfoldes i Foreningen en livlig Virksomhed med Møder, Udflugter, Udgivelse af et Tidsskrift og Udlaan fra Foreningens Bibliotek. Ekskursionerne

har efterhaanden strakt sig ret vidt, f. Eks. til Bornholm og Gotland med Karlsøerne, udmærket tilrettelagte og ledede af mag. sc. *B. Løppenthin.* Det smukkeste Minde, jeg har fra Foreningen, er dens 25 Aars Jubilæum i 1931, der fejredes med en lille Festlighed, ved hvilken adskillige af de Medlemmer, som man ikke ser til Dagligbrug, viste sig. Møder med Bestyrelsen, Foredrag, af hvilke jeg har holdt adskillige, Udarbejdelse af Artikler til Tidsskriftet, hvormed jeg heller ikke har været altfor sparsom, har givet ikke saa lidt Arbejde, men det har altid interesseret mig, og Formandsposten her er nu det eneste Foreningshverv, jeg er i Besiddelse af.

Jeg har omtalt, at jeg holdt en Del Foredrag om Tuberkulose omkring i Landet og jævnligt i de medicinske Selskaber, men Fugleforedragene havde dog Overvægten. Jeg havde efterhaanden samlet mig en Række Lysbilleder, mest af Fugle, men ogsaa andre Naturbilleder, og naar jeg opfordredes til at holde Foredrag et eller andet Sted, var det gerne Fuglene, der blev forlangt; jeg førte selv Lysbilledapparat med mig, og en Del af Foredragene blev holdt i Forsamlingshuse rundtom i Landet. Det var ofte vidtløftigt nok, men iøvrigt helt fornøjeligt. Foredragsforeningerne er for en stor Del uddøde i de senere Aar, de har ikke kunnet taale den skrappe Konkurrence med Radio og Biografer.

I Radioen var jeg med saa nogenlunde fra Begyndelsen. Det var i 1926, jeg holdt det første Radioforedrag. Da var Institutionen ikke nær saa storartet som senere, den holdt tilhuse i et Par beskedne Lokaler i Postgaarden paa Købmagergade. Jeg fik Brev fra den daværende Leder, Kammersanger *Holm,* om jeg vilde fortælle noget om Fugle. Det var jo helt spændende første Gang; jeg havde været oppe at tale med Kammersangeren i Forvejen og faaet lidt Besked om, hvordan man skulde bære sig ad. Det var en varm Augustaften, og jeg blev ført ind i et lille, filtpolstret Rum, hvor min Stemme blev helt forandret. Der var varmt, og jeg udbad mig straks Tilladelse til at lægge Jakken og fik den Besked, at det brugte de altid deroppe. Saa gik jeg løs paa Mikrofonen, fortalte om Fugle og havde min Ven Dr. *Krabbe* med oppe for ved Fløjten at efterligne nogle Vadefugles Stemmer, hvad han gjorde fortræffeligt. Nu taler jo alle i Radio, men den Gang var det ikke saa

almindeligt, og da var det spændende at høre, hvorledes det »gik igennem«, og om det ogsaa naaede godt over til mit Hjem paa Fyn; senere er det jo en given Sag, at det altid gaar glat. Ofte er der spurgt mig, om det ikke var en underlig Fornemmelse at staa og tale, naar man ikke kunde se Tilhørerne; det er man jo vant til, naar man taler med Lysbilleder, men derfor vil jeg godt sige, at det var lidt mærkeligt første Gang; da jeg saa opdagede, at det var en ret stor Tilhørerkreds, jeg havde, tænkte jeg aldrig mere herover. Stor Fornøjelse har jeg haft af de Breve, jeg fik efter Foredragene mange forskellige Steder fra; det er morsomt at tænke, at der oppe i Telemarken sad en Gartner og hørte mit Foredrag og ved Falun en Sanatoriekollega.

Jeg havde holdt mange Radioforedrag, men vistnok i 1933 var man begyndt at foretage Udsendelser rundt omkring fra i Landet, og i Begyndelsen opretholdt man Illusionen om, at det var selve Optagelsen, der hørtes, selv om det var en Plade. Et Par yngre Mennesker, jeg af og til træffer sammen med, havde flere Gange sagt til mig: »Far, du skulde se at faa en Udsendelse fra en Fugleø; det er der ingen, der har haft endnu.« Jeg slog det hen, thi der var saa meget andet af, hvad jeg beskæftigede mig med, som jeg fandt mere paatrængende end just at faa Søfuglenes Stemmer udsendt til Lytterne. Imidlertid, da jeg havde tænkt over Sagen en Tid, fandt jeg selv, at det kunde være ganske morsomt at forsøge; jeg forhørte mig om, hvad der var nødvendigt for, at en saadan Udsendelse kunde foretages, og skaffede de Betingelser, hvoraf Udsendelsen afhang: En ikke for fjern og utilgængelig Ø eller Holm, hvor der ynglede Strandfugle, der var villige til at tale i Mikrofonen, og Tilladelse til at færdes paa Øen og foretage de for Optagelsen nødvendige Dispositioner. Et Krav, som i høj Grad indskrænkede de ellers brugbare Øer, var, at der fandtes en Telefon, og at man havde den til Raadighed, saa længe Optagelsen varede. Alle disse Betingelser fandt jeg opfyldte paa Illumø nordvest for Faaborg. Man skal være adskilligt bevandret i Danmarks Geografi for at kende denne Ø; for de fleste lyder Navnet adskilligt mere kendt, naar det knyttes til et Stormagasin — Forbindelse er der iøvrigt ogsaa. En god Hjælper, der vilde bistaa mig med Foretagendet og

sejle mig over til Øen, fandt jeg i Købmand *Hans Storm*, og vi gjorde en foreløbig Rekognosceringstur derover, som faldt tilfredsstillende ud. Da alt var i Orden, sendte jeg i 1934 Forslaget ind til Statsradiofonien, men fik den Besked, at de netop havde antaget en lignende Udsendelse andet Steds fra. Egentlig var jeg ganske glad over Afslaget, men Glæden varede ikke længe, thi nogle Dage efter ringede Kammersanger *Holm* og fortalte, at den anden Udsendelse var opgivet, og at de gerne vilde have min Plan realiseret; til Slutning fik jeg den Besked, at Optagelsen af Fuglestemmer vilde ske paa Voksplader, men at der jo ikke var nogen Ulykke i, om Lytterne fik Indtrykket af, at det var Fuglestemmerne, de direkte hørte. Optagelsen skulde helst ske hurtigst muligt, hvad egentlig ikke passede saa godt; havde vi ventet en halv Snes Dage, kunde jeg faa flere Fuglestemmer og Klokkefrøernes vidunderlige Sang. Imidlertid, naar det skulde være, var jeg parat. En smuk Dag hen i Maj kom saa Telegrafingeniør *Neumann*, Odense, sammen med en Assistent fra Radiofonien, og vi kørte ud til Falsled, hvorfra vi sejlede over til Øen. Her var et Telt opslaaet, hvori fandtes to Telegraffolk, medens en tredje passede Telefonen i en ret fjern, i Øjeblikket ubeboet Villa, som velvilligst var overladt os til Brug af Ejeren, Købmand *Plum* i Assens; foruden denne Villa fandtes paa Øen to Gaarde, hvis Ejere stillede sig venligt til Foretagendet.

Det var let nok at finde en Koloni af Storm- og Hættemaager, og om disse to Arter samledes vore Bestræbelser. Mikrofonen anbragtes midt inde i Kolonien, hvor Rede laa ved Rede, og en Ledning gik fra den op til Telefonen i Villaen, og herfra gik Stemmerne ad en lang Omvej ind til Studiet i København, hvor de blev optagne paa Voksplade, naar Kommandoordet lød fra Øen; ind til Teltet var en Stikledning, hvor vi kunde sidde og aflytte Forestillingen. Saa maatte vi bede de agerende om at tale ind i Mikrofonen, og dertil var de villige nok; først hørtes Maageskrigene i Afstand, saa blev Fuglene dristige og kom ganske nær, og en, der havde sin Rede lige tæt ved, hvor Mikrofonen stod, var særlig nærgaaende og højrøstet, saa vi næsten var bange for, at den skulde angribe det sælsomme Apparat, som var anbragt ved dens Bo. Alle vore mange Genvordigheder skal jeg ikke komme ind paa,

men sikkert er det, at Maagerne opførte en storartet Koncert, og at det blev en meget vellykket Optagelse paa Pladerne; det var den Gang noget nyt herhjemme at optage Lydeffekter i Naturen. Derimod lykkedes Optagelsen fra en Ternekoloni ikke, ligesom vi heller ikke kunde faa en skrigende Vibe nær nok. Klokken blev otte, inden vi var færdige, vaadt eller tørt havde vi ikke set siden tidligt paa Formiddagen, og der var et godt Stykke Vej over til Fastlandet; jeg tør nok antyde, at vi ikke var fortvivlede, da Bestyreren af den ene Gaard, Hr. *Hvenegaard,* som med Interesse havde fulgt vore Bestræbelser, bød os ind paa Aftensmad.

En Del af Arbejdet var nu gjort, men selvfølgelig kunde man ikke lade Maagerne, hvor flinke de end havde været, optræde alene; der maatte en Ramme om dem, de maatte indlægges i et Hørespil, og dette ansattes til at tage 3/4 Time. Den næste Dag fortsattes Forberedelserne, idet jeg hentede den fra utallige Transmissioner velkendte *Aksel Dahlerup* ved Toget i Faaborg og fik ham bragt over til Illumø, hvor vi vandrede omkring, for at han kunde se paa alt, og vi kunde aftale, hvilke Spørgsmaal der skulde stilles, og paa hvilke Steder Maageorkestret skulde falde ind. Vi havde en fornøjelig Eftermiddag og blev hurtig enige om, hvordan alt skulde være. Af lang Erfaring ved jeg, hvad der spørges om, naar man fører Mennesker ud paa en Ø med Strandfugle, saa det var mig ikke svært at lave en Slags Hørespil fra Øen. Dahlerup indledede med en Beskrivelse af Øen og de smukke og ejendommelige Landskaber, man saa derfra. Saa stilledes Spørgsmaalene om, hvad det var for Fugle, vi saa, og efter min Forklaring om Maagernes Liv skulde Koret falde ind. Selvfølgelig drøftede vi ogsaa alle de andre Fugle, vi saa herovre. I Studiet i København holdt vi Prøve paa Komedien, først, om jeg saa maa sige, Læseprøve for at se, hvor lang Tid det hele tog, og dernæst havde vi en Prøve med Teknikerne for at faa Stemmerne til at falde ind paa de rette Steder. Det faldt altsammen meget godt ud, og saa kom Aftenen i Studiet, hvor vi stod med hver sit Manuskript og altsaa skulde bibringe Lytterne det Indtryk, at vi gik ovre paa Øen og talte sammen ledsagede af Mikrofonen, gennem hvilken ogsaa Maagernes Stemmer skulde lyde. Alt forløb paa det bedste; af og til meddelte et

smilende Ansigt og en vinkende Haand paa Ruden inde fra Teknikernes Rum, at det klappede. Efterhaanden blev vi saa dristige, at vi endog improviserede lidt; vi talte om Viben, der fløj forbi, men vi var bange for, at den var lovlig højt oppe til, at dens Stemme kunde naa ud til Lytterne. Saa gik det mod Slutningen af Forestillingen, og en af mine Repliker var: »Nu er det nok bedst, vi gaar ned til Stranden, jeg kan høre, Motorbaaden er paa Vej herover« (den laa roligt nede i Havnen). Saa agerer vi at gaa ned mod Havnen og paa Vejen komme forbi Haven, der hører til en af Gaardene. »Tys,« siger jeg til min Ledsager, »her synger Nattergalen!« og de dejligste Nattergaletoner strømmer ud til Lytterne; betagede staar vi og lytter, Nattergalen synger færdig, og Hørespillet er endt. Det var en virkelig Nattergal, men den var rigtignok indspillet af et af de store Grammofonselskaber og købt paa Købmagergade.

Naar jeg har talt i Radio, har jeg altid været nysgerrig efter at høre, hvorledes det er gaaet ud til Lytterne, og hvad Indtryk de har faaet. Jeg har sjældent behøvet at vente ret længe paa Besked. En Aften, jeg havde talt fra Odensestudiet og bestilt en Bil til at holde udenfor, saa snart jeg var færdig, blev jeg unægtelig forbavset ved, at Chaufføren fortalte mig, at Foredraget var gaaet udmærket; de havde naturligvis Radio i Chaufførernes Vagtstue. Efter Foredraget paa Illumø behøvede jeg ikke engang at gaa ned ad Trapperne for at faa Besked; fra et tilstødende Lokale kom en af Speakerne og erklærede smilende: »De Herrer spiller udmærket Komedie,« og da jeg kom ned i Forhallen, meddelte Portier'en mig sin Tilfredshed.

Fra mange fjern og nær fik jeg Breve og mundtlige Udtalelser om Foredraget, som jeg havde Fornemmelsen af havde vakt almindelig Tilfredshed. Og naar Folk selv har lidt Fantasi, hjælper det jo svært; en Dame skrev til Dahlerup og fortalte, at Viben, som vi mente var for langt borte, havde hun ganske tydeligt hørt i sit udmærkede Krystalapparat. I en anden Dames Øren lød Støjen af Motorbaaden, da jeg fortalte, at nu var den paa Vej over efter os. Det var jo rart, at vi havde virket saa illuderende, at de fleste virkelig troede, at vi gik paa Illumø og talte; men der var nogle,

der havde opdaget Sammenhængen, bl. a. fordi de var klare over, at det efterhaanden var blevet for mørkt til disse forskellige Oplevelser; men jeg fandt det urimeligt, at der var dem, der blev fornærmede, da de fandt ud af, hvordan det gik til; Skuespillerens Kunst er jo netop at frembringe Illusion. Ogsaa blev det opdaget, at Nattergalen ikke netop sad i Haven paa Illumø, og jeg blev skældt godt ud og kaldt en Humbugmager. En Mand hævdede, at der aldrig havde været Nattergale paa Illumø, men han maatte dog indrømme, at der inde paa Fyn, nogle faa Kilometer derfra, var Nattergale. Min Stilling var forholdsvis stærk, naar jeg hævdede, at det for en Nattergal, som maatte flyve flere Hundrede Mil fra Afrika for at komme herop til Landet, maatte være en Bagatel at flyve den halve Mil over til Øen, og det havde den selvfølgelig gjort mange Gange — sikkert er det, at hele Optagelsen og Iscenesættelsen med Fuglestemmerne morede mig i høj Grad, og jeg har Indtrykket af, at blandt mine Radioforedrag er det dette, som er hørt af de fleste og har vakt mest Interesse.

AFSLUTNING.

Der var af og til Mennesker, der talte til mig om, at nu kunde jeg vel tage den noget med Ro i den sidste Tid, jeg var paa Sanatoriet. Hertil svarede jeg, at det var der ikke noget, der hed, det skulde gaa paa samme Maade, til jeg var færdig den første November 1936. Den Dag gjorde jeg Stuegang om Morgenen som sædvanligt, gav den nødvendige Besked, og dermed var jeg færdig og overlod Resten til min Efterfølger — som ved et mærkeligt Træf blev min Søn. Saa var der en Afskeds-Frokost, hvori Nationalforeningens to Direktører *Schaldemose* og *Sjørslev* deltog sammen med Funktionærerne, og mit Sanatorie-Liv var til Ende — troede jeg da — efter at jeg havde taget Afsked med alle paa Sanatoriet. Nu skulde jeg nyde mit Otium, som det saa smukt hedder, i Charlottenlund, hvor saa mange Kolleger bor, som er i samme Stilling. Min Kone var rejst nogle Dage før, og det var et imponerende Syn, der mødte mig, da jeg den tredje November traadte ind i mit fremtidige Hjem, og i min Stue saa 20 store Kasser Bøger stablet ovenpaa hinanden. Efterhaanden kom alt i Orden, og som der staar hos Blicher:

Vinteren lidd,
aa Fororet kam,
aa Staeren po Gowlen han saang.

Saa kom en Aften en Forespørgsel i Telefonen, om jeg kunde tænke mig at tage ned og vikariere paa Haslev Sanatorium, hvis Læge havde faaet en Syge-Permission. Det var der i og for sig

intet i Vejen for; jeg havde vel faaet den Besked, at det maaske blev for en længere Tid, hvorved jeg tænkte mig nogle Maaneder, men Forholdene medførte, at det blev godt fem Fjerdingaar. Ja, saa var jeg midt i Sanatorievirksomheden igen, og besynderligt nok paa det Sanatorium, som jeg havde sat i Gang 34 Aar i Forvejen, ved den By, hvor jeg havde nedsat mig for 43 Aar siden. Sanatoriet var forøvrigt lige blevet ombygget og moderniseret og rummede nu 38 Patienter. Haslev By var vel blevet tre Gange saa stor, som da jeg kom dertil, og var paa mange Maader meget forandret. Den havde udvidet sig paa alle Kanter. Saa man den et Stykke borte fra, var ogsaa dens Ydre ganske forandret; da jeg boede der, var det kun Husene, man saa, men nu var der vokset Træer op imellem dem og havde givet dem et helt andet, meget hyggeligere Udseende. Enkelte Ting var naturligvis, som da jeg boede der, og adskillige af de Mennesker, jeg kendte og var kommet sammen med, levede der endnu, men en stor Del af dem maatte søges paa Kirkegaarden, og den yngre Generation, jeg traf, var Børn eller Børnebørn af dem, for hvem jeg havde været Læge. Det hændte, naar jeg gik paa Gaden, at en Mand kom hen og hilste paa mig og stak en Finger i Vejret med de Ord: »Kan Doktoren huske, da De kurerede den Finger?« Det kunde jeg nu oprigtigt talt ikke, men da Fingeren saa ud til at være blevet rigtig pæn, sagde jeg selvfølgelig, at den næppe havde været ude af mine Tanker siden. I Skoven kom en Dag to unge Mennesker, vel omkring 12 Aar, og spurgte om, hvad Klokken var; det fik de at vide, og jeg fik til Gengæld Besked om, at den ene var Barnebarn af *Hans Christoffersen* i Simendrup; ja, saadan gaar det, Hans Christoffersen kendte jeg fra tidligere Tid som en Mand paa min Alder med smaa Børn, og nu mødte jeg hans Barnebarn; jeg forhørte mig, om Drengen ogsaa havde kendt sin Oldefar, for ham havde jeg kendt godt. Siden gik jeg en Dag ud til Simendrup for at opfriske gamle Minder og hilste da ogsaa paa Hans Christoffersen. Byen saa ud omtrent som for 40 Aar siden med Gaardene, Gadekæret og de gamle Huse; jeg skulde ikke være længe om at finde mig til Rette, hvis jeg skulde herud i Praksis igen. I en Have, jeg kom forbi, stod en Kone og hængte Tøj til Tørre; jeg maatte da spørge, hvem her

nu boede; ja, det gjorde hun, og hun var *Jens Nielsens* Svigerdatter, og han var død for ikke mange Aar siden. Han var en prægtig Skikkelse og en Mand, hos hvem jeg var kommet meget, saa det ikke var urimeligt, at jeg søgte Oplysninger; jeg vilde helst være inkognito, men jeg røbede jo mit Kendskab til Egnen og Befolkningen for stærkt, saa jeg maatte give mig til Kende.

Alt det nye i Haslev, de asfalterede Veje, Biltrafikken, Højspændingsledningerne, de store Huse paa Hovedgaden og Villabebyggelsen i Udkanterne hører jo uundgaaelig med til en Storby, og det lod mig ret uberørt; hvad der virkede stærkere paa mig var Synet af de Bygninger, der endnu stod fra min Tid, de Steder, hvor jeg havde færdedes, og hvor hvert Hus mindede mig om min Lægevirksomhed den Gang. Endnu stærkere blev Minderne, naar jeg kom ud omkring paa Landet, hvor meget naturligvis var forandret, men hvor dog mange Steder Forskellen ikke var ret stor fra den Tid, jeg levede her.

Det var paa mange Maader en god Tid, jeg tilbragte i Haslev, jeg fik her en Virksomhed, der hjalp godt til at lette Overgangen fra mit tidligere Arbejde til det rolige Liv, jeg fremtidig var henvist til at føre. Men de sidste Maaneder dernede formørkedes ved min Kones Sygdom og Død. Hun blev syg paa en Køretur i de Egne omkring ved Bregentved og Gisselfeld, hun fra tidligere Tid havde holdt saa meget af, blev indlagt paa Sygehuset og kom ikke mere til Bevidsthed.

Saa vendte jeg tilbage til Boligen i Charlottenlund, og der blev Tid til at kaste Blikket tilbage og se lidt paa, hvad man havde faaet udrettet her i Tilværelsen. Naar Tuberkulosen er gaaet saa meget tilbage, som den er her i Landet, maatte det dog vel være en Tilfredsstillelse at have været med i Arbejdet for dens Bekæmpelse fra den Tid, da denne blev sat ind med Kraft. Tilsyneladende har dette Arbejde haft et overordentlig smukt Resultat, men man skal være varsom med at sige, hvor stor en Del af Sygdommens Tilbagegang, der skyldes den direkte Kamp mod dens Udbredelse og Arbejdet med at helbrede de angrebne; der er for mig ingen Tvivl om, at Resultatet i første Række skyldes de forbedrede sociale og hygiejniske Forhold. Ser jeg tilbage over de mange for-

skellige Behandlingsmaader og Midler, som jeg har set komme frem og svinde igen, er jeg klar over, at der er arbejdet ihærdigt mod Tuberkulosen. Hvad der er bleven staaende som Grundlag, er Sanatoriekuren; men det kan jo ikke nægtes, at Sanatorielægerne i nogen Grad var stillede paa en Uriaspost; Meningen har altid været, at de skulde have de lettere Tilfælde til Behandling og søge at helbrede dem, men det blev for en stor Del noget andet, der kom til at foreligge. Patienter og Læger var glade ved at finde et Sted, hvor de tuberkuløse kunde indlægges, hvadenten der saa var Sandsynlighed for at helbrede dem eller ej.

Gennem Oprettelse af Tuberkulosestationer Landet over, hvor enhver uden Udgift kan blive undersøgt, er der skabt et virkeligt Grundlag for, at Sanatorierne kan faa de Patienter, som der er størst Udsigt til at faa helbredt, de der har lettere og begyndende Tilfælde. Med Glæde maa man ogsaa hilse det Arbejde, som er gjort mange Steder for at undersøge større Dele af den yngre Befolkning. Da saadanne Undersøgelser begyndte i Udlandet, var det særlig Undersøgelse af Skolebørn, der lagdes Vægt paa, men det har jo vist sig, at blandt disse er Tuberkulosen forholdsvis sjælden. Skal der naas noget rigtigt, er det hele den unge Befolkning, f. Eks. mellem 15 og 25 Aar, man skal have undersøgt; der er talt om Vanskeligheder herved; ja, der er saa meget, der er vanskeligt, men som viser sig at gaa let, naar de rette Mænd faar fat. I Gymnasier, paa Universitetet, paa Højskoler og Landbrugsskoler, paa Efterskoler og kommunale Kursus, tekniske Skoler og Handelsskoler har man en saa stor Del af de Unge samlede, at det ikke kan blive saa svært at faa dem undersøgt, og saa kan Resten af Befolkningen vel komme med. Jeg havde Lejlighed til at se, hvor let det gik, da jeg i det sidste Par Aar, jeg var paa Nakkebølle Sanatorium, hjalp Dr. *Stage* med det store Arbejde, han havde iværksat med Undersøgelse af hele Egnens yngre Befolkning.

Personlig tror jeg, at det vil kunne lykkes at faa Bugt med Tuberkulosen her i Landet, og jeg har aldrig forstaaet de Røster, der hæver sig om, at vi ikke kan komme længere ned med Tilfældene, end vi nu er. At der Haand i Haand med Tuberkulosens

Udryddelse maa gaa en Vaccination imod den, er jeg klar over. En god Hjælp i Arbejdet vilde det være, om man kunde faa Mennesker til at nyde den billigste og lettest tilgængelige Sundhedsdrik af alle, den friske Luft, vort Hovedmiddel mod Tuberkulosen. Men her synes Bestræbelserne rigtignok hidtil frugtesløse, og selv har jeg intet Held haft i mit Arbejde herfor. Plaske i Vandet og sole sig paa Strandbredden i et Par Sommermaaneder, det er en Mængde Mennesker villige til, men ikke til i det daglige Liv at faa frisk Luft ind i Husene. Aabnes et Vindue, tager en sig til Nakken, en anden til Benet, og virkelig Ventilation er der sjældent Tale om; i Privathuse, Teatre, Restauranter og alle offentlige Steder, overalt er det omtrent lige galt. Mennesker, som aldrig kunde tænke sig at drikke af et Glas, hvoraf en anden har drukket, før det var kogt og renset, indaander gladelig den Luft, som har passeret mange Menneskers Næse, Hals og Lunger. Jeg vilde ønske, naar vi nu engang var bleven enige om, hvad vi rettelig skal spise, at der saa kunde opstaa en Profet, der vilde kæmpe for den friske Luft; men synderligt Fremskridt i den Retning venter jeg ikke at se.

Nu, da jeg har sluttet mit Lægearbejde, maa jeg være glad ved at have andre Interesser at falde tilbage paa. Der er Tid til at læse i alle de Bøger om Fugle, jeg i Aarenes Løb har samlet, heriblandt saavidt muligt hele den ældre danske Litteratur om Emnet; og Lejlighed til at iagttage og studere Fuglene er der ogsaa i rigeligt Maal. Blandt det, jeg har skrevet i Aarenes Løb, har jævnlig været Artikler til forskellige Dag- og Ugeblade; det har nu antaget en mere fast Form med en maanedlig Kronik i »Nationaltidende« om forskellige Emner mest fra Naturvidenskabens Omraade, men ogsaa omhandlende Oplevelser og Minder fra Barndom og Ungdom. Jeg har haft adskillig Tilfredsstillelse heraf ikke mindst ved de Breve, jeg faar om, hvad jeg har skrevet, og den Forbindelse, jeg derved kommer i med forskellige Mennesker.

Det er altid sin egen Sag at kaste Blikket tilbage paa sit Liv og Virken. Lægekunsten og Arbejdet mod Tuberkulosen vilde have klaret sig lige saa godt, hvis en anden havde siddet i de Stillinger, jeg har beklædt, og nogen større Indsats har jeg ikke for-

maaet at gøre. Hvad Fuglene angaar, mener jeg ikke, at jeg behøver at være saa beskeden. Jeg tror virkelig, at jeg gennem mine Bøger og Foredrag har nogen Del i den store Interesse for Fugle, der nu findes i saa vide Kredse, og jeg haaber endnu nogen Tid i Skrift og Tale at kunne virke herfor.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

Side

Studentertiden 5
Hovedstaden 5
Studietiden 20
Studenterlivet 23
Politiske Forhold 26
Større Begivenheder... 30
Det medicinske Studium... 33
Liv og Interesser udover Studiet 41
Grønland 51
Ivigtut og dets Historie ... 56
Kandidatliv og Underlægetid... 78
Kandidatliv 78
Underlægetiden 96
Atter i Grønland 105
Fra min Praksis i Haslev 129
Deltagelse i Kampen mod Tuberkulosen 149
Ornithologisk Virksomhed 163
Tuberkulose og Oplysning 167
Sanatoriet ved Nakkebølle Fjord og Sanatoriebehandlingen gennem Aarene 175
Sanatoriet ved Nakkebølle Fjord 175
Sanatoriebehandlingen gennem Aarene... 178
Feriekoloni og Plejehjem 196
Naturen omkring Sanatoriet 201
Patientarbejde paa Sanatoriet 213
Under Verdenskrigen i 1914—18... 222
Fagmøder og Kongresser... 236
Kommunal og anden offentlig Virksomhed... 256
Forfatter- og Foredragsvirksomhed ... 268
Afslutning 285

H. P. HANSENS BOGTR., KBHVN.